

**November '89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti
a jeho medzinárodný kontext**

Jadrom publikácie je chronologický prehľad udalostí, spojených s Novembrom '89, ktoré sa viažu predovšetkým na Slovensko, pochopiteľne v celočeskoslovenskom kontexte. Prehľad je členený do dvoch časovo vymedzených celkov. Prvý celok začína *sviečkovou manifestáciou* 25. marca 1988, ktorá sa stala jedným z najvýznamnejších prejavov odporu proti komunistickému režimu. Končí 16. novembrom 1989, predvečerom udalostí, ktoré mali vo svojich dôsledkoch zásadný význam pre ďalší vývoj slovenskej a českej spoločnosti. Druhý celok začína 17. novembrom 1989 a pokračuje až do parlamentných volieb 8. – 9. júna 1990, resp. do volieb ústavných činiteľov a zostavenia federálnej a národných vlád. Obe časti chronologického prehľadu sú spracované v spoločensko-politických, štátoprávných, ekonomických, kultúrnych, sociálnych a v ďalších súvislostiach, pritom nechýbajú ani zahraničnopolitické udalosti, najmä spoločenský pohyb v susedných štátoch sovietskeho bloku. Publikácia obsahuje aj úvodnú štúdiu, približujúcu čitateľovi historický kontext novembrových udalostí, a výberovú bibliografiu. Jej autormi sú vedeckí pracovníci Historického ústavu SAV v Bratislave.

ISBN 978-80-89396-04-7

JOZEF ŽATKULIAK A KOL.

NOVEMBER '89

JOZEF ŽATKULIAK A KOL.

NOVEMBER '89

**MEDZNÍK VO VÝVOJI SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI
A JEHO MEDZINÁRODNÝ KONTEXT**

Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama
Bratislava 2009

NOVEMBER '89

**MEDZNÍK VO VÝVOJI SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI
A JEHO MEDZINÁRODNÝ KONTEXT**

JOZEF ŽATKULIAK A KOL.

© **Historický ústav Slovenskej akadémie vied**

© **Autori:**

PhDr. Miroslav Londák, CSc., PhDr. Elena Londáková, CSc., doc. PhDr. Jan Pešek, DrSc., Mgr. Alžbeta Sedliaková, Mgr. Natália Veselská, PhD., PhDr. Milan Zemko, CSc., PhDr. Jozef Žatkuliak, CSc.

Publikácia vyšla v rámci projektu CEVKOMSD (Centrum excelentnosti výskumu kľúčových otázok moderných slovenských dejín) v Historickom ústave SAV a je jedným z výsledkov projektu VEGA č. 2/7177/27 Historického ústavu SAV *Slovensko v období od československej jari do začiatku 90. rokov 20. storočia* ako aj projektu HÚ SAV *Smerovanie k Novembru '89 na Slovensku a zmena spoločensko-politického systému*. Vydanie publikácie finančne podporil SAVOL (Spoločnosť autorov vedeckej a odbornej literatúry).

Recenzenti:

Mgr. Norbert Kmeť, CSc.
PhDr. Slavomír Michálek, DrSc.

Jazyková redakcia:

PhDr. Eva Kratochvílová

Návrh obálky a grafická úprava:

Jozef Hupka

Vydal Historický ústav Slovenskej akadémie vied vo vydavateľstve Prodama, spol. s r. o.

Všetky práva vyhradené. Nijakú časť tejto publikácie nemožno reprodukovat', kopírovať, uchovávať či prenášať prostredníctvom žiadnych médií – elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných – bez predchádzajúceho písomného súhlasu Historického ústavu SAV a autorov.

Bratislava 2009

ISBN 978-80-89396-04-7

JOZEF ŽATKULIAK A KOL.

NOVEMBER '89

**MEDZNÍK VO VÝVOJI SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI
A JEHO MEDZINÁRODNÝ KONTEXT**

Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodam
Bratislava 2009

Obsah

Úvod (<i>Jozef Žatkuliak</i>)	7
<hr/>	
Úvodná štúdia Slovensko na ceste k politickej a občianskej slobode (Od nástupu Michaila S. Gorbačova na čelo KSSZ v marci 1985 po prvé slobodné voľby v júni 1990) (<i>Milan Zemko</i>)	11
<hr/>	
Chronologický prehľad I. Od <i>sviečkovej manifestácie</i> v marci 1988 v Bratislave do 16. novembra 1989 (<i>Miroslav Londák, Elena Londáková, Jan Pešek, Natália Veselská, Jozef Žatkuliak</i>)	25
<hr/>	
II. Zmena spoločenského systému na Slovensku a v Československu po 17. novembri 1989 do júnových volieb 1990 (<i>Miroslav Londák, Elena Londáková, Jan Pešek, Natália Veselská, Jozef Žatkuliak</i>)	117
<hr/>	
Výberová bibliografia prác k obdobiu Novembra '89 (<i>Alžbeta Sedliaková, Jozef Žatkuliak</i>)	205
<hr/>	
Zoznam použitých skratiek	229
<hr/>	
Menný register	233
<hr/>	
Summary	245
<hr/>	

Úvod

Medzi najvýznamnejšie medzníky slovenských a českých dejín v 20. storočí patrí 17. november 1989. Ním sa začali systémové spoločenské zmeny, ktoré slovenskej a českej spoločnosti otvorili priestor na cestu k demokracii, k demokratickej, politickej a ekonomickej pluralite, k občianskej a politickej slobode. Zanikol politický monopol komunistickej strany, ktorá od prevratu vo februári 1948 vnucovala slovenskej a českej spoločnosti svoju vôľu, direktívne a neraz za pomoci násilia ju ovládala. Obe spoločnosti i národnostné menšiny už od *Novembra '89* neočakávali len čiastkové korektúry socializmu, ako k tomu došlo v rámci veľkého občianskeho vzopätia v čase *česko-slovenskej jari* roku 1968. Chceli ísť ďalej a prekročiť hranice existujúceho spoločenského systému. Mali dostatočné skúsenosti s politikou komunistického režimu, dokázali ju viac porovnať s celkovými pomermi v krajinách demokratickej Európy a sformovať si svoje pohľady do budúcnosti. Vzrastal ich odstup voči politike režimu, keď konfrontovali svoje postavenie s demokratickými podmienkami v západných krajinách. Na druhej strane časť obyvateľstva neprejavovala výraznejšiu nespokojnosť s niektorými sociálnymi možnosťami socialistického spoločenského systému, hoci výrazne obmedzovanými málo produktívnou a stagnujúcou ekonomikou. Predstavitelia komunistickej strany čoraz viac vnímali, že sa ich normalizačná politika a neschopnosť dosiahnuť podstatné korektúry vo fungovaní štátneho a politického mechanizmu ocitli v rozpore s rýchlo sa meniacou vnútropolitickou a spoločenskou atmosférou.

Práve v druhej polovici 80. rokov došlo k výraznej spoločensko-politickej diferenciácii slovenskej a českej spoločnosti. Vyrástla nová generačná vlna, ktorá nielen vzdelanostne, ale aj svojimi predstavami prekonávala dovtedajšiu spoločensko-politickú a kultúrno-ekonomickú realitu a viac-menej nebola zviazaná s normalizačnou politikou režimu. Táto nová „poaugustová“ generácia spolu s generáciou „postihnutou“ rokom 1968 prejavovala svoju rezervovanosť voči politike „reálneho socializmu“. Navyše bola spojená s väčšou časťou slovenskej a českej inteligencie, ktorá kládla zvýšený dôraz na dodržiavanie a praktické uplatňovanie ľudských a občianskych práv a slobôd, na slobodu vyznania, verejného života, kultúry, školstva či vedeckého bádania.

Predkladaná publikácia sa usiluje priblížiť, ako sa jednotlivé sociálne vrstvy a skupiny či občianske iniciatívy a prúdy pred a po 17. novembri 1989 vzopáli a vytvorili mohutné občianske hnutie. Tento nástup vyústil do požiadavky radikálnych zmien v celom existujúcom spoločenskom systéme. Publikácia akcentuje vývoj na Slovensku najmä od roku 1988 (hoci v úvodnej štúdii sa vracia až do roku 1985) do polovice roku 1990. Vychádza zo širokého spektra spoločenskej aktivizácie, či už išlo o náboženské púte a pôsobenie skrytej cirkvi, vydanie publikácie ochranárov *Bratislava/Nahlas*, ochranu náboženských práv a slobôd počas *sviečkovej manifestácie* v marci 1988, snahy bývalého predstaviteľa spoločenských reforiem roku 1968 Alexandra Dubčeka o ich rehabilitáciu, ako aj aktérov tohto úsilia, zápas o všeobecné dodržiavanie ľudských práv a slobôd. Zachytáva vznik nezávislých občianskych iniciatív a ich reakcie na následné schôdzky Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe vo Viedni a Paríži, ako aj na „perestrojkovú“ politiku najvyššieho sovietskeho politika Michaila Gorbačova. V publikácii sa spomína nespokojnosť značnej časti obyvateľstva s politickými „rošádami“ vo vedení komunistickej strany a štátu, ktoré formálne vyhlasovalo veľkosť „spoločenskej

prestavby“. Strácalo však svoje pozície, ktoré chcelo „upevniť“, keďže trvalo na nemenosti politického systému a platnosti základného normalizačného dokumentu, *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*. Odmietalo rehabilitáciu reformného úsilia roku 1968, čo paradoxne podporovala politika vedenia Sovietskeho zväzu o nezasahovaní do „vnútorných záležitostí krajín sovietskeho bloku“. Všetky tieto momenty sleduje úvodná štúdia Milana Zemku, pričom jej autor pokračuje charakteristikou celkového vnútropolitického vývoja po 17. novembri 1989 až do prvých slobodných parlamentných volieb v júni 1990. Pozornosť venuje meniacej sa politickej scéne a vzniku nových politických subjektov, voľbe ústavných činiteľov i vytvoreniu federálneho a národných parlamentov. V štúdiu majú svoje miesto aj slovensko-české a česko-slovenské štátoprávne vzťahy.

V súvislosti so slovensko-českými a česko-slovenskými štátoprávnymi vzťahmi je žiaduce pripomenúť, že československé komunistické vedenie predložilo v druhej polovici 80. rokov „centralistický“ návrh novej ústavy. Nezodpovedal skúsenostiam a predstavám slovenského a českého národa s federatívnym usporiadaním štátu, najmä preto, že v 70. a 80. rokoch sa nezmenila podoba politického systému a „vedúcej úlohy“ komunistickej strany. Práve tento komunistický monopol moci, svojou podstatou založený na princípe centralizácie, určoval, ako v skutočnosti fungoval navonok federatívny štát, neumožňujúci adekvátny rozvoj česko-slovenskej federácie. Normalizačná politika vedenia komunistickej strany poprela podstatu štátoprávneho usporiadania spoločného štátu, t. j. to, že československou federáciou sa v januári 1969 vytvoril zväzok dvoch rovnoprávných národných štátov slovenského a českého národa. Takúto realitu kodifikoval až po tzv. pomlčkovej vojne názov spoločného štátu v ústavnom zakotvení ako Česká a Slovenská Federatívna Republika (ČSFR). Federácia v nových demokratických podmienkach prispela k riešeniu štátoprávnych vzťahov slovenského a českého národa napriek tomu, že od jari 1990 prebiehal zápas o vymedzenie kompetencií medzi federáciou a národnými republikami.

Jadrom publikácie je chronologický prehľad udalostí, ktoré sa viažu predovšetkým na Slovensko, pochopiteľne v celočeskoslovenskom kontexte. Prehľad je členený do dvoch časovo vymedzených celkov. Prvý celok začína *sviečkovou manifestáciou* 25. marca 1988, ktorá sa stala jedným z najvýznamnejších prejavov odporu proti komunistickému režimu. Končí 16. novembrom 1989, predvečerom udalostí, ktoré mali v svojich dôsledkoch zásadný význam pre ďalší vývoj slovenskej a českej spoločnosti. Druhý celok začína 17. novembrom 1989 a pokračuje až do parlamentných volieb 8 – 9. júna 1990, resp. voľby ústavných činiteľov a zostavenia federálnej a národných vlád. Obe časti chronologického prehľadu autori spracovali v spoločensko-politických, štátoprávnych, ekonomických, kultúrnych, sociálnych a ďalších súvislostiach. Predložený prehľad obsahuje aj zahraničnopolitické udalosti, najmä spoločenský pohyb v susedných štátoch, či už išlo o Sovietsky zväz, NDR, Poľsko a Maďarsko, no aj v ďalších krajinách. Súčasne zachytáva korekcie vo vzájomných vzťahoch medzi Sovietskym zväzom a USA a reflektuje sovietsku spoločenskú prestavbu, ktorá priniesla mnohé impulzy pre slovenskú a českú spoločnosť a v mnohom ľuďom „otvorila oči“. Rovnako pôsobil helsinský proces za dodržiavanie ľudských práv a občianskych slobôd a za spoluprácu krajín Východu a Západu. Na konci 80. rokov sovietska prestavba a helsinský proces naplno

zasiahli vnútropolitický a spoločenský vývoj v Československu. Bipolárny svet sa rozpadával, „železná opona“ medzi Východom a Západom sa stávala minulosťou.

Chronologické záznamy uvedené v oboch častiach prehľadu udalostí svedčia o tom, že po *Novembri '89* hlavní aktéri demokratickej revolúcie – Verejnosť proti násiliu na Slovensku a Občianske fórum v Česku – nastolili požiadavky radikálnej spoločenskej transformácie, utvorenia nového právneho poriadku, pluralitného politického systému a parlamentnej demokracie, obnovy občianskej a miestnej samosprávy, ako aj dôslednej úpravy štátoprávných vzťahov medzi slovenským a českým národom a začatia ekonomickej a sociálnej reformy. Požadovali aj slobodný rozvoj kultúry, školstva a vedy, rovnako ako prehodnotenie zahraničnopolitickej orientácie česko-slovenskej federácie. Do slobodných parlamentných volieb v júni 1990 prešla slovenská a česká spoločnosť základným transformačným procesom vo všetkých sférach svojho života. Mal svoje špecifické črty oproti procesom, prebiehajúcim v okolitých štátoch, no charakteristické bolo, že tieto stredoeurópske krajiny sa začali výrazne zapájať do európskych integračných procesov.

Záverčnou časťou publikácie je *Výberová bibliografia prác k obdobiu Novembra '89*. Jej autori ju rozdelili do niekoľko skupín; zahŕňa údaje o prameňoch, dokumentoch a pamätiach, knižných publikáciách a štúdiách. Do výberovej bibliografie zaradili zostavovatelia tituly slovenskej, českej a zahraničnej proveniencie, ktoré sa zaoberajú obdobím 70. až 90. rokov 20. storočia. Postupovali tak, aby uvedené tituly pomohli čitateľovi priblížiť zložitost spoločenských procesov v rôznych rovinách a väzbách, v ktorých sa pohybovalo Slovensko, Československo a okolitné krajiny. V tomto zmysle bibliografia dopĺňa a podporuje úvodnú štúdiu i obe časti chronologického prehľadu. Okrem toho má ambíciu poukázať na spoločenský, civilizačný a národno-kultúrny potenciál Slovenska, ktorý v rámci jeho možností prispel k pádu komunistických režimov v strednej a juhovýchodnej Európe.

Predkladaná publikácia je jedným z výstupov riešenia projektu Centra excelentnosti výskumu kľúčových otázok moderných slovenských dejín na Historickom ústave SAV, ako aj projektu VEGA a ústavnej úlohy, ktoré sa vzťahujú na predmetné obdobie. Historický ústav SAV tak reaguje, rovnako ako v prípade výročia udalostí roku 1968, na ďalší významný medzník slovenských a československých dejín, sledovaný v medzinárodnom kontexte. Autori veria, že výsledky ich úsilia sa stretnú s pozitívnym ohlasom odbornej i širšej verejnosti.

V Bratislave 10. augusta 2009

Jozef Žatkuliak

Úvodná štúdia

Slovensko na ceste k politickej a občianskej slobode (Od nástupu Michaila S. Gorbačova v marci 1985 po prvé slobodné voľby v júni 1990)

Milan Zemko

Druhé desaťročie okupovaného a „znormalizovaného“ Československa spočiatku nenaznačovalo, napriek prejavujúcim sa hospodárskym problémom a v ich dôsledku spomalenému hospodárskemu rastu, zásadnejšie zmeny v politickom a spoločenskom živote. Zdalo sa, že režim ovládaný komunistickou stranou a petrifikovaný dôsledkami okupácie krajiny v roku 1968 môže prežívať ešte dlhé roky a prípadné zmeny budú znamenať nanajväč výmenu starších normalizátorov za ich mladšie politické „klony“. A predsa druhá polovica 80. rokov 20. storočia priniesla neočakávané, nepredpokladané zmeny, ktoré mali dať v nasledujúcom desaťročí novú politickú a spoločenskú podobu Československu a v historicky krátkom čase priniesli aj zásadné štátoprávne zmeny pre Slovákov, Čechov a ostatných obyvateľov krajiny.

Základný podnet k týmto zmenám nebol domáceho pôvodu. Ako už opakovane v moderných dejinách, občania Československa len reagovali, aj keď z vnútropolitických dôvodov, na podstatne zmenenú, resp. meniacu sa medzinárodnú situáciu a v jej dôsledku aj zásadné geopolitické zmeny vo východnej časti Európy. Následne však vzali svoj osud do vlastných rúk a prostredníctvom nových alebo transformovaných politických elít (ako to býva vždy pri dejinných zmenách) dovedli politický vývoj k zásadnému zvratu a následne aj k prevratným ekonomicko-spoločenským zmenám.

1. Od nástupu Michaila Gorbačova na čelo KSSZ v roku 1985 po začiatok pádu komunistického režimu v novembri 1989

Komunistický režim v ČSSR v druhej polovici 80. rokov. Zvolenie Michaila Gorbačova za generálneho tajomníka Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) v marci 1985 sa bezprostredne nijakým významnejším spôsobom neprejavilo na politike vtedajšieho vedenia KSČ. Na čelo vládnucej strany veľmoci, ktorá garantovala aj jestvovanie politického režimu v Československej socialistickej republike (ČSSR), sa síce dostal po troch príslušníkoch starej politickej garnitúry muž z mladšej generácie straníckych funkcionárov, no málo nasvedčovalo tomu, že v historicky krátkom čase dôjde k výraznejším zmenám, ktoré z času na čas zásadne presiahnu prejavujúce sa zmeny v politickej taktike vládnučich elít sovietskeho bloku.

Rok 1985 ešte nepriniesol ani v Sovietskom zväze viditeľnejšie zmeny, aj keď gorbačovské vedenie KSSZ vytýčilo stratégiu urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja krajiny. Aj XXVII. zjazd KSSZ na prelome februára a marca 1986 sa síce zaoberal – ako už tradične – širokou paletou domácich i svetových otázok, a medzi nimi nechýbala

ani požiadavka na „*ďalšie prehĺbenie demokratických princípov riadenia*“, no akcentoval predovšetkým riešenie vážnych hospodárskych problémov tejto veľkej krajiny.¹ Ruské slová *perestrojka* a *glasnosť* už zaznievali z úst nového vodcu krajiny, no ešte neovládli mediálny priestor v krajinách sovietskeho bloku a neovplyvňovali verejnú mienku aj očakávania verejnosti v takej miere ako v nasledujúcom čase. Dokonca v súvislosti s haváriou v Černobyľskej jadrovej elektrárni 26. apríla 1986 sa opäť ukázali tie najhoršie zlozvyky komunistického režimu vo sfére informovanosti verejnosti, keď sovietske vedenie najprv zatajilo túto vážnu udalosť, potom sa ju pokúsilo bagatelizovať a súčasne obviňovalo západné krajiny z ohovárania a hysterického kampane.²

Za týchto okolností ani vedenie Komunistickej strany Československa (KSČ) a ČSSR nebolo ničím pobádané k prehodnoteniu svojej dovtedajšej politiky, čo sa zreteľne ukázalo na rokovaní a výsledkoch XVII. zjazdu KSČ koncom marca 1986. Pre nehybné vnútrostranícke a vnútropolitické pomery bolo príznačné, že Predsedníctvo ÚV KSČ zostalo (okrem jedného člena, ktorý medzičasom zomrel!) po zjazde v tom istom zložení, v akom bolo zvolené na predchádzajúcom zjazde.³ Základným tenorom zjazdu bolo zlepšovanie hospodárskej a sociálnej situácie obyvateľstva, čo bolo od konca 70. rokov naliehavé o to väčšmi, že sa práve od toho času začali prejavovať faktory spomaľovania hospodárskeho rastu aj s ich dôsledkami na životnú úroveň obyvateľstva.⁴ Stabilitu režimu na celoštátnej úrovni mali potvrdiť tiež voľby do zastupiteľských zborov (Federálneho zhromaždenia ČSSR, národných rád republík a národných výborov všetkých stupňov), do ktorých boli v júni 1986 zvolení ako už tradične na jednotnej kandidátke Národného frontu navrhnutí kandidáti vždy v takom zložení, aby KSČ mala vo všetkých zastupiteľských zboroch spoľahlivú väčšinu.⁵

O stabilnej „znormalizovanej“ situácii v krajine uistovala vedenie strany a štátu aj správa Štátnej bezpečnosti o štátno-bezpečnostnej situácii v republike za rok 1986, ktorá osobitne o Slovensku mohla konštatovať, že nedošlo v tomto období „*k vážnejším výkyvom*“ v bezpečnostnej sfére.⁶ Pozitívne predpovede do budúcnosti sa však už

¹ Pozri XXVII. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. *Dokumenty a materiál*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1986, Politickú správu ÚV KSSZ prednesenú M. S. Gorbačovom 25. 2. 1986 a Uznesenie XXVII. zjazdu KSSZ o Hlavných smeroch hospodárskeho a sociálneho rozvoja ZSSR na roky 1986 – 1990 a na obdobie do roku 2000.

² Pozri *Pravda* od 29. 4. 1986 do 15. 5. 1986. Až 14. 5. 1986 prehovoril o havárii v sovietskej televízii M. Gorbačov, pripustil vážnosť situácie, aj keď škoda mala byť obmedzená. Aj on hovoril o „*bezuzdnej protisovietskej kampani*“ na Západe a pridal aj sovietsku lekciu politickej morálky adresovanú západným politikom a médiám.

³ XVI. zjazd Komunistickej strany Československa Praha 6. apríla – 10. apríla 1981. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1981, s. 463 – 464. XVII. zjazd Komunistickej strany Československa. *Dokumenty a materiály*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1986, s. 252 – 253. Na 17. zjazde KSČ sa sice rozšíril počet kandidátov Predsedníctva ÚV KSČ, no išlo len o „normalizačných“ straníckych aparátnikov z nižších postov.

⁴ O problémoch v hospodárstve a nedosiahnutom raste národného dôchodku v 6. päťročnici, čiže v druhej polovici 70. rokov, hovoril vo svojej správe na XVI. zjazde strany aj G. Husák a táto problematika je obsiahnutá v celej správe L. Štrougala, pozri XVI. zjazd Komunistickej strany Československa Praha 6. apríla – 10. apríla 1981. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1981, s. 23, 86 – 126. Spomalenie hospodárskeho rastu oproti plánovanému aj v 7. päťročnici konštatovala Správa ÚV KSČ o plnení záverov XVI. zjazdu strany, pozri XVII. zjazd Komunistickej strany Československa. *Dokumenty a materiály*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1986, s. 53 – 56.

⁵ Pozri KOVÁČ, Dušan (ed.). *Kronika Slovenska II. Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava: Fortuna Print a Adut 1999, s. 491, tiež KRIVÝ, Vladimír. Volebné zákony a predpisy, historická a politická situácia v rokoch 1967 – 1989. In: *Voľby do zákonodarných orgánov na území Slovenska 1920 – 2006*. Bratislava: Štatistický úrad SR – VEDA 2008, s. 107 – 111.

⁶ PEŠEK, Jan. Pohľad štátnej moci na disent na Slovensku v „*ére prestavby*“. In: PEŠEK, Jan – SZOMOLÁNYI, Soňa (eds.). *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Štúdie a úvahy*. Bratislava: Nadácia M. Šimečku, HÚ SAV a Katedra politológie FiF UK 1999, s. 51.

nemali naplniť v uspokojivej miere, pretože vývoj sa dostal do rýchlejšieho tempa predovšetkým v Sovietskom zväze a postupne aj v ďalších krajinách sovietskeho bloku, najmä v Poľsku a Maďarsku. Jedným z dôležitých impulzov bolo januárové zasadanie ÚV KSSZ v roku 1987, na ktorom M. Gorbačov okrem naliehavo potrebných opatrení v hospodárskej sfére zdôraznil význam demokracie, ktorú „potrebujeme ako vzduch“, a zásadu glasnosti: „Komunistická strana pevne trvá na tom, aby ľud o všetkom vedel.“⁷ Také slová, publikované aj v československej tlači, zvlášť rezonovali v širokej verejnosti.

Od prelomu zimy a jari 1987 začínajú sa zreteľnejšie prejavovať názorové rozdiely na ďalšie smerovanie ČSSR aj medzi členmi vedenia KSČ, hoci všetci patrili do skupiny pookupačných normalizátorov krajiny. V tom čase sa rozdiely najzreteľnejšie ukázali medzi postojmi predsedu federálnej vlády Lubomíra Štrougala a strážcu ideologickej ortodoxie a politickej nehybnosti, tajomníka ÚV KSČ Vasila Biľaka. Kým prvý z nich, zastávajúci pozíciu „pragmatika“, vyzýval k inšpirovaniu sa posledným zjazdom KSSZ a nedávnym januárovým plénom ÚV KSSZ, druhý dôrazne pripomínal, že komunisti nesmú zabúdať na skúsenosti, ktoré získali v boji s nepriateľmi socializmu, najmä koncom 60. rokov.⁸

Verejnosť v tom čase vkladala aj na základe informácií o dianí v ZSSR veľké nádeje do návštevy M. Gorbačova v ČSSR v apríli 1987. Očakávala, že zaznie od neho jasnejšie slovo k vývoju v Československu v roku 1968 a v nasledujúcich rokoch, no tieto očakávania boli márne. Gorbačov na základe dohody vo vedení KSSZ, ktoré zaujalo „neutrálny“ postoj k roku 1968, podporil politiku československej vládnucej garnitúry. V každom prípade prejavy sympatií verejnosti k sovietskej perestrojke signalizovali vedeniu strany a štátu, že členstvo strany aj široká verejnosť očakávajú personálne zmeny a omladenie najvyšších orgánov KSČ a štátu.⁹

Zápas medzi dogmatikmi a pragmatikmi v politickom vedení ČSSR o politiku v čase sovietskej prestavby a glasnosti sa však primárne koncentroval na boj o mocenské pozície v strane a štáte a jeho prvou obeťou sa stal sám generálny tajomník ÚV KSČ Gustáv Husák, inak najstarší člen stranického a štátneho vedenia a samozrejme aj stelesnený symbol pookupačnej „normalizácie“.¹⁰ Jeho výmena na najvyššom straníckom poste za Miloša Jakeša v decembri 1987 však nemohla priniesť zásadnejší obrat v politike strany, pretože jej začal šéfovať vari ešte dogmatickejší a bezpochyby aj menej schopný aparátnik, než bol odchádzajúci šéf strany, navyše rovnako „namočený“ v normalizačnej politike ako tí ostatní.¹¹

Personálne zmeny vo vrcholných straníckych a štátnych funkciách však už v roku 1988 nebolo možné zastaviť. Týkali sa tak dogmatikov ako pragmatikov a na ich miesta prichádzali takisto pragmaticky aj dogmaticky proti reformne orientovaní funkcionári. Napríklad post predsedu federálnej vlády aj miesto v predsedníctve strany opus-

⁷ Pravda 30. 1. 1987.

⁸ BARNOVSKÝ, Michal. Vedenie KSČ a KSS – od nástupu M. Gorbačova po November 1989. In: PEŠEK, Jan – SZO-MOLÁNYI, Soňa (eds.), c. d., s. 32 – 33.

⁹ Pozri BARNOVSKÝ, Michal, c. d., s. 34 – 35.

¹⁰ Bližšie KOUDELKA, František. Husákův pád 1987. Dokumenty k rozdělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ. In: *Soudobé dějiny*, 7, 2000, č. 3, s. 473 – 525.

¹¹ Podľa slov V. Plevzu v publikácii *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava: Tatra press 1991, predstavitelia sovietskeho vojenskopriemyselného komplexu podporovali československých dogmatikov „na čele s Biľakom, Indrom a Jakešom“, z ktorých zostal ako kandidát na funkciu generálneho tajomníka Jakeš, „hoci sa vedelo, že bude slabou náhradou za Husáka“ (s. 149).

til v októbri 1988 Lubomír Štrougal, no nahradil ho iný pragmatický politik Ladislav Adamec, naopak – vo funkcii ideologického tajomníka vymenil koncom roku 1988 starého dogmatika Vasila Biľaka možno kultivovanejší, no rovnako dogmatický Jan Fojtík z druhej garnitúry funkcionárov, takisto zaťažených normalizačnou politikou. Aj ďalšie zmeny znamenali udržiavanie politickej rovnováhy predovšetkým v znamení odmietania akýchkoľvek nových pohľadov na rok 1968 a pookupačný vývin,¹² takže ich verejnosť prevažne vnímala podľa úslovja „škatule, hýbte sa“ bez väčších očakávaní na výraznejšie politické, či „perestrojkové“ zmeny.

Personálne zmeny v pražskom centre sa odrazili aj v zmenách na úrovni národných vlád a vo vedení Komunistickej strany Slovenska, ešte vždy len „územnej organizácie KSC“, no zmeny v Bratislave prichádzali v ešte horšom variante ako v Prahe. V apríli 1988 sa vzdal funkcie prvého tajomníka ÚV KSS „normalizátor prvej hodiny“ Jozef Lenárt, aby postúpil vyššie – na post tajomníka ÚV KSC a na jeho miesto nastúpil Biľakov človek Ignác Janák, o niečo mladší produkt „normalizácie“. Ani nahradenie konzervatívneho Ľudovíta Pezlára ešte zadubenejšou politickou „konzervou“ Gejom Šlapkom na poste ideologického tajomníka ÚV KSS nebolo výrazom nejakého pragmatizmu, nieto ešte reformnej orientácie. Platilo to aj o nahradení slovenského premiéra Petra Colotku pragmatikom Ivanom Knotekom v októbri 1988, ktorého už v júni 1989 nahradil technokrat s priemyselným zázemím Pavol Hrivnák.¹³

Napriek nejednoznačnému pohybu pri kádrových výmenách na stranických a vládnych postoch nemožno o rokoch 1988 – 1989 hovoriť len ako o čase úplnej nehybnosti v politicko-mocenských štruktúrach československého štátu. Aj v dôsledku tlaku tzv. helsinského procesu a ďalších medzinárodných faktorov pripravovali sa predovšetkým legislatívne opatrenia v oblasti hospodárstva a jeho reformy,¹⁴ aspoň verbálne sa odmietla prax nahradzovania štátnych a hospodárskych inštitúcií stranickými orgánmi, zdôraznil sa význam aktivizácie Národného frontu a v roku 1989 vstúpili do záverečnej fázy práce na novej ústave, doplnenej v zmysle medzinárodných záväzkov aj o občianske a ľudské práva. Jej „trojjedinosť“ pre federáciu aj obe republiky však vyvolala nesúhlas niektorých poslancov už vo vtedajšej Slovenskej národnej rade, ktorý musel priamym nátlakom prekonať predseda SNR Viliam Šalgovič.¹⁵

Pokusy o výraznejší proreformný vývin však narážali na otázku postoja k roku 1968 a jeho vnútropolitickým dôsledkom, pretože v tejto zásadnej veci neprejavovali a vari ani nemohli prejavovať vládnci normalizátori prvej či druhej garnitúry nijaké pružnejšie uvažovanie, nehovoriac o praktických činoch. Naopak, aj v roku 1989 či už M. Jakeš alebo J. Fojtík odmietali ustúpiť z pozícií normalizátorského *Poučenia z krízového obdobia v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSC* či dokonca otvoriť dialóg s opozičnými skupinami.¹⁶ V takýchto postojoch podporovalo československých dogmatikov, paradoxne, aj sovietske perestrojkové vedenie, ktoré – možno aj v znamení meniaceho sa postoja

¹² BARNOVSKÝ, Michal, c. d., s. 36 – 38.

¹³ Tamže, s. 38, tiež KOVÁČ, Dušan (ed.), c. d., s. 499 a 502.

¹⁴ Zákon o štátnom podniku prijal FZ ČSSR už 14. 6. 1988, no v podstatne modifikovanej, oslabenej podobe, než bol jeho pôvodný návrh. Pozri PREČAN, Vilém (ed.). *Československá cesta k demokracii. Chronologie událostí 1985 – 1989*. Praha: ČSDS a ÚSD AV ČR 1999, s. 27.

¹⁵ ŽATKULIAK, Jozef (ed.). *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985 – 1990)*. Bratislava: Nadácia M. Šimečku a Historický ústav SAV 1999, s. 59 – 60. Tiež PREČAN, Vilém (ed.), c. d., s. 18.

¹⁶ ŽATKULIAK, Jozef (ed.), s. 37, 39.

voči spojencom, ale aj s priveľkou opatrnosťou a nepredvídavosťou – nenabádalo československé stranícke a štátne vedenie na zmenu politiky. A tak historik s odstupom času mohol bilancovať: „Je až neuveriteľné, ako vtedajší predstavitelia moci trpeli syndrómom roku 1968, politickou krátkozrakosťou, nedokázali triezvo analyzovať situáciu a predvídať najbližší vývoj. Niektorí zrejme očakávali zmeny v Moskve. Roku 1989 už aj ľudia bez politickej rozhladenosti cítili, že sa schyľuje k búrke,...ale vedenie KSČ stále omieľalo starú pesničku o stabilite politických pomerov...“¹⁷ Aj preto sa mohlo stať, že „orgány ŠtB i vedenie režimu si boli vedomé nebezpečenstva väčšej spoločenskej akcie, nikto však nepredpokladal, že príde tak skoro a bude mať takú podobu, akú nadobudla po 17. novembri 1989.“¹⁸

Ziadny politický systém sa však nezrúti sám od seba, vždy musia stáť proti nemu „protihráči“ – odporcovia režimu, ktorí sú vo vhodnej historickej chvíli schopní formulovať politické záujmy a ciele vyjadrujúce očakávania nespokojnej verejnosti. A platí aj opačný vzťah – sama verejnosť musí byť „nasýtená“ vysokým stupňom nespokojnosti a očakávaní, aby bola pripravená reagovať na výzvy odporcov režimu, účinne ich podporiť a vytrvať v tejto podpore. Rolu hegemóna zmeny v novembri 1989 vzali na seba pomerne malé skupiny občanov – disidentov alebo príslušníkov skupín alternatívnej kultúry, ktoré sa postupne formovali počas pookupačnej „normalizácie“, no intenzívnejšie začali kooperovať najmä v posledných dvoch rokoch starého režimu.

Činnosť opozičných (disidentských) a nezávislých kultúrnych skupín pred 17. novembrom 1989. Opozičné a alternatívne (nepolitické, kultúrne) skupiny rôzneho charakteru a s rôznymi aktivitami sa v Československu začali formovať už po okupácii krajiny armádami Varšavského paktu v auguste 1968. V priebehu času niektoré zanikali, iné vznikali, pričom v českých krajinách boli z dôvodov, ktoré nie sú predmetom tejto kapitoly, početnejšie, rôznorodejšie a lepšie kooperujúce ako na Slovensku. Navyše pomerne dlhý čas mal medzi nimi výrazné postavenie okruh disidentov združený okolo *Charty 77*, ktorú vo svete reprezentoval najmä spisovateľ a dramatik Václav Havel. Pôsobenie týchto skupín počas celej normalizácie možno rozdeliť do niekoľkých etáp,¹⁹ nás v súvislosti so skúmanou témou zaujíma ich činnosť od polovice 80. rokov na Slovensku.

Podľa politológa Juraja Marušiaka spadá nástup M. Gorbačova v roku 1985 do obdobia útlmu činnosti nezávislých iniciatív. Zlomovým je rok 1987,²⁰ a to pre všetky smery disidentských a nezávislých aktivít, dodajme však, že s významnou výnimkou v prípade kresťanského disentu a vôbec nespokojných veriacich, ktorí sa veľmi výrazne prejavili už na velehradskej púti v júli 1985 alebo onedlho v Levoči a inde.

Nezávislé literárno-umelecké skupiny, blízke občianskemu disentu, začali v roku 1987 vydávať nové samizdatové časopisy (*Fragment* a *K*, ktoré sa v nasledujúcom roku spojili) a koncom jesene 1987 vydali bratislavskí ochranári, medzi nimi aj ľudia z disentu (napr. Ján Budaj), publikáciu *Bratislava nahlas*, veľmi kriticky analyzujúcu

¹⁷ PEŠEK, Jan, c. d., s. 53.

¹⁸ MARUŠIAK, Juraj. Nezávislé iniciatívy na Slovensku v rokoch normalizácie. In: PEŠEK, Jan – SZOMOLÁNYI, Soňa (eds.), c. d., s. 68 – 73.

¹⁹ Tamže, s. 71.

²⁰ Pozri Pravda 3. 2. 1988. Celkovo však Federálne ministerstvo vnútra ČSSR hodnotilo v správe z 1. 3. 1988 pre P ÚV KSS štátnobezpečnostnú situáciu na Slovensku v roku 1987 „i přes zvýšené aktivity vnitřního i vnějšího protivníka – jako stabilizovanou“. ŽATKULIAK, Jozef, c. d., Dokument č. 24, s. 215.

neutešený stav životného prostredia v Bratislave a jeho príčiny. Táto publikácia legálne uverejnená mestskou organizáciou Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny vyvolala široký ohlas vo verejnosti, ale aj podráždenú reakciu mocenského establišmentu, čo sa prejavilo v článku anonymného autora v tlačovom orgáne ÚV KSS *Pravda*.²¹ Práve štruktúry ochranárskej organizácie v Bratislave sa mali stať v novembri 1989 dočasnou „infraštruktúrou“ rozbiehajúceho sa hegemóna politickej zmeny, Verejnosti proti násiliu.

Dňa 25. marca 1988 kresťanský, predovšetkým katolícky dissent nadväzujúc na predchádzajúce aktivity, osobitne na petíciu moravských katolíkov z novembra 1987, ktorú podpísalo aj veľmi veľa veriacich na Slovensku, zorganizoval v Bratislave na Hviezdoslavovom námestí verejnú zhromaždenie so zapálenými sviečkami za dodržiavanie ľudských práv a náboženských slobôd, proti ktorému brutálne zasiahla polícia.²² Po takmer dvoch desaťročiach (od protestov pri prvom výročí okupácie 21. augusta 1969) to bolo na Slovensku prvé verejné vystúpenie občanov (okrem náboženských pútí) za svoje občianske a náboženské práva.²³ Následne sa väčšie verejné vystúpenia a protesty opäť preniesli do českých krajín, predovšetkým do Prahy.²⁴

Opozičné a alternatívne kruhy na Slovensku sa po bratislavskej „sviečkovej manifestácii“ neprejavovali takými spektakulárnymi akciami, ako boli pražské demonštrácie, a ani ich ostatná činnosť nebola taká intenzívna ako v českej časti štátu, kde boli zverejnené viaceré petície a vyhlásenia opozičných skupín a dochádzalo k ďalším menším verejným protestom. Predsa však ich aktivity – akokoľvek diskkrétne a menej početné – pomáhali učiť sa spolupráci a vzájomnej podpore rôzne opozične, či skôr alternatívne orientované skupiny, ktoré najmä od roku 1988 dávali o sebe vedieť verejnosti, ale aj bezpečnostným orgánom režimu novými samizdatovými časopismi. Aj tieto časopisy svedčili o tom, že išlo o názorovo širokú paletu opozičných alebo paralelných skupín, siahajúcu od azda najstaršieho, kresťanského (najmä katolíckeho) dissentu s koreňmi už v 50. rokoch a novo sa formujúceho po sovietskej okupácii krajiny, cez občiansky politický dissent (aj keď málopočetný), napojený na pražskú *Chartu 77*, literárno-umelecké paralelné skupiny, národnostný dissent maďarský až po ožívajúce aktivity reformných komunistov z roku 1968, ale aj mladších straníkov, inšpirovaných Gorbačovovou perestrojkou.²⁵ Tieto silnejšie javy nemohla celkom ignorovať ani vládna garnitúra, a najmä jej bezpečnostné zložky, usilujúce sa podrobne mapovať to, čo označovali ako

²¹ Pozri ŽATKULIAK, Jozef, c. d., s. 34, tiež Dokument č. 25, s. 217 – 219.

²² V Prahe už 10. decembra. 1987 demonštrovali na výzvu Charty '77 dve tisíce občanov pri príležitosti Dňa ľudských práv, pozri PREČAN, Vilém, c. d., s. 19.

²³ V Prahe od pripomenutia si 20. výročia okupácie 21. 8. 1988 začali opakovať nepovolené zhromaždenia, proti ktorým brutálne zasahovali policajné sily. Stalo sa tak pri pripomenutí si 70. výročia vzniku Československej republiky dňa 28. októbra. 1988, počas Palachovho týždňa v druhej polovici januára 1989, 1. mája 1989, opäť pri príležitosti 21. výročia okupácie v auguste 1989 a pri príležitosti 71. výročia vzniku ČSR 28. októbra 1989. Tamže s. 29, 33, 38 – 39, 47 – 48, 60, 69.

²⁴ Pozri podrobnejšie ŽATKULIAK, Jozef, c. d., s.41 – 48.

²⁵ ŽATKULIAK, Jozef, c. d., Dokument č. 40 zo 6. marca. 1989, s.269. Podobne ako pred rokom hodnotilo FMV ČSSR v tomto dokumente štátnobezpečnostnú situáciu na Slovensku v roku 1988 ako stabilizovanú (s. 273).

„aktívnu nepriateľskú činnosť“, aj keď ešte vždy považovali situáciu na Slovensku za stabilizovanú.²⁶

Aktivity v opozičných, alebo skôr paralelných štruktúrach na Slovensku sa však od jari 1989 zvyšovali a zviditeľňovali, či už išlo o zhromaždenie občanov zorganizované Hnutím za občiansku slobodu na Bradle 7. mája 1989 pri príležitosti 70. výročia tragickej smrti generála Štefánika, alebo o širšiu podporu zo slovenskej strany výzve „Několik vět“ z 29. júna 1989 a po vznesení obvinenia voči tzv. bratislavskej päťke (M. Kusému, J. Čarnogorskému, H. Ponickéj, V. Maňákovi a A. Seleckému) o protestný list z 30. augusta 1989 podpísaný predstaviteľmi inteligencie z prostredia (pôvodne) komunistického aj konfesijného, ako aj o protestné listy slovenských sociológov, spisovateľov a výtvarníkov v tej istej veci.²⁷ No v správe Ministerstva vnútra pre Predsedníctvo ÚV KSS z 23. októbra 1989 sa štátnobezpečnostná situácia na Slovensku charakterizuje „ako relatívne stabilizovaná“²⁸. Ako stabilizovanú v celom štáte charakterizoval politickú situáciu M. Jakeš na poslednom prednovembrovom zasadnutí ÚV KSČ 11. októbra 1989 s ubezpečením, že politika komunistickej strany sa teší podpore ľudu.²⁹

V tých chvíľach to bolo zrejme oprávnené konštatovanie, pretože niekoľko desiatok a hoci aj stovák opozične orientovaných ľudí nemohlo za (relatívne) pokojnej situácie v krajine rozhybať jej obyvateľstvo v masových rozmeroch. No v momente, keď vládnuca moc alebo niektorý jej segment vyvolal, a to s akýmkoľvek zámerom, brutálny zásah polície proti pražským študentom 17. novembra 1989, a navyše nechal rozšíriť falošnú správu o smrti falošného „študenta Šmída“³⁰, pohár trpezlivosti československej verejnosti pretiekol a na pozadí medzinárodného vývoja vzrástla aj jej odvaha, odhodlanie k zmenám, o rozsahu ktorých v danej chvíli, samozrejme, netušila. A za takej situácie mohli prevziať práve tí nepočatní, no navzájom už spolupracujúci príslušníci rôznych opozičných alebo paralelných kultúrnych skupín rolu revolučnej elity, hegómóna revolúcie, ktorý tento (pôvodne) spontánny masový pohyb doviedol až k zmene politického režimu.

Hlavná príčina náhleho a nezvratného spoločenského pohybu spočívala v morálno-politickej a sociálno-psychologickej rovine spoločnosti a tento pohyb začal podstatne ovplyvňovať a meniť politicko-mocenské pomery aj v našej republike v čase, keď veľké zmeny už prebiehali v susedných krajinách patriacich takisto do sovietskeho bloku.

²⁶ Pozri ŽATKULIAK, Jozef, c. d., dokumenty č. 44, 49, 50, 52, 53. Veľmi kritické analytické postoje k pomerom v ČSSR zazneli na druhom zjazde slovenských sociológov v Martine 26. – 29. septembra 1989. Boli to hlasy z tzv. ostrovov pozitívnej deviácie, od ľudí, z ktorých viacerí mali čoskoro zohrať dôležité role v „nežnom prevrate“. Pozri c. d., Dokument č. 54.

²⁷ Pozri ŽATKULIAK, Jozef, c. d., Dokument č. 56, s. 312.

²⁸ PREČAN, Vilém, c. d., s. 67.

²⁹ SUK, Jiří. *Občianské fórum. Listopad – prosinec 1989. 1. díl – události*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1997, s. 46 – 48, 50.

³⁰ Podrobnejšie o vzniku obidvoch občianskych hnutí pozri SUK, Jiří, c. d., s. 11-14, 46-48, ŽATKULIAK, Jozef, c. d., s. 62 – 66, 325, ANTALOVÁ, Ingrid (ed.). *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku 1998, s. 22 – 71.

2. Od začiatku „nežnej revolúcie“ v novembri 1989 po prvé slobodné voľby v júni 1990

Prevratné zmeny medzi posledným represívnym zásahom režimu 17. novembra a zvolením Václava Havla za prezidenta republiky 29. decembra 1989. Na rozdiel od Prahy s jej hektickou atmosférou, aj po posledných stretoch medzi demonštrantami a políciou 28. októbra pri príležitosti 71. výročia vzniku ČSR Slovensko ani Bratislava ničím nesignalizovali dramatické udalosti, ktoré sa mali dať do pohybu v celej krajine o niekoľko dní.

Ešte v predvečer Medzinárodného dňa študentstva 16. novembra sa uskutočnil pokojný sprievod bratislavských vysokoškolákov až k budove Ministerstva školstva SSR, ktorý sa ukončil diskusiou s ideologickým tajomníkom ÚV KSS Gejom Šlapkom a ministrom školstva Ľudovítom Killárom o problémoch vysokoškolákov. Zmlátenie pražských študentov políciou 17. novembra na Národní třídě vyvolalo však už na druhý deň reťazovú reakciu protestov najprv v pražskom vysokoškolskom a divadelnom prostredí, ktoré sa ihneď začali šíriť do ďalších väčších miest krajiny.

V Prahe a Bratislave vznikli 19. novembra 1989 pôvodne neformálne občianske združenia, organizujúce protesty verejnosti proti násiliu politickej moci. V Prahe to bolo Občianske fórum (OF), v Bratislave sa nazvalo Verejnosť proti násiliu (VPN) a obidve združenia sa začali veľmi rýchlo široko plošne organizovať, každé vo svojej časti republiky.³¹ V OF bol vedúcou osobnosťou spisovateľ, dlhoročný disident a najznámejší predstaviteľ *Charty '77* Václav Havel, VPN viedol príslušník skupín alternatívnej kultúry Ján Budaj. Ich hlavnou činnosťou po informovaní o udalostiach v Prahe a príčinách, pre ktoré upadol starý režim do hlbokkej krízy, sa stalo organizovanie verejných protestov v hlavných mestách obidvoch republík, ako aj v ďalších mestách ešte vždy Československej socialistickej republiky. V Bratislave ich Koordinačný výbor VPN organizoval spolu so zástupcami vysokoškolákov. Protesty viedli k tomu, že nastúpila rýchla paralýza mocenských nástrojov vládnucej štátostrany KSČ, najmä keď jej „ocelová päsť“, fakticky niekoľko desaťtisícová armáda KSČ – Ľudové milície, ako aj Zbor národnej bezpečnosti spolu s armádou zostali pasívne.

Veľmi rýchlo však pred OF a VPN stála ďalšia dôležitá úloha, ktorá sa ukázala ako rozhodujúca pri pokojnom prechode moci z rúk desaťročia totalitne vládnucej KSČ do rúk vlád s väčšinou nekomunistov. Na základe politických rokovaní s predstaviteľmi paralyzovanej totalitnej moci, predovšetkým s predsedom federálnej vlády L. Adamcom a po ich neuspokojivom výsledku s federálnym ministrom Mariánom Čalfom, sa uzavreli dohody o vytvorení novej vlády „národného porozumenia“ na čele s Čalfom.³² V Bratislave sa na základe rokovaní VPN s predstaviteľmi dovtedajšej vlády vytvorila vláda Milana Čiča.³³ Paralelne sa uskutočnili zmeny vo vedení Federálneho zhromaždenia a obidvoch národných rád. Úlohou vlád a zastupiteľských zborov na federálnej aj národnej úrovni bolo popri zabezpečení riadneho chodu štátu, hospodárstva

³¹ Pozri SUK, Jiří, c. d., s. 17 – 23.

³² Pozri ŽATKULIAK, Jozef, c. d., s. 73 – 82.

³³ Na Slovensku sa takto emancipovali dva dovtedy stranícke satelity KSČ – Strana slovenskej obrody, ktorá sa 10. decembra 1989 vrátila k svojmu pôvodnému názvu Demokratická strana, a Strana slobody. Pozri ŽATKULIAK, Jozef, c. d., s. 67 – 81.

a celej spoločnosti účinne pracovať predovšetkým na právnom zakotvení rýchlych politických zmien smerujúcich od rozpadu komunistického totalitného režimu k obnoveniu pluralitnej parlamentnej demokracie.

Prvé prelomové zmeny v štáte sa formálne a symbolicky zavřšili koncom decembra 1989 najprv kooptáciou vyše dvadsiaticich poslancov do Federálneho zhromaždenia a následnou voľbou Alexandra Dubčeka za jeho predsedu a 29. decembra aklamačnou voľbou Václava Havla za prezidenta republiky.

Meniaca sa ponovembrová stranická scéna, vznik nových strán a politických hnutí. Už krátko po uvoľnení veľkého spoločenského pohybu sa začala meniť stranická scéna. Dovtedy dominujúca štátostrana – KSČ a rovnako jej územná organizácia na Slovensku Komunistická strana Slovenska (KSS) boli čoraz väčšmi zaneprázdnené svojimi vnútrostraníckymi problémami, ktoré však prestávali byť – na rozdiel od minulosti – problémami celej krajiny. Komunistická strana sa mocensko-politicky „zosúvala“ do postavenia iných politických strán, ktoré začali vznikať v obidvoch častiach štátu, resp. tých strán, ktoré sa zbavovali vazalského postavenia z dovtedajšej éry.³⁴

Podstatný význam mal zrod celkom nových politických strán a hnutí. Z nich niektoré zohrali následne významnú úlohu v slovenskej politike, kým iné ostali len efemérnymi, okrajovými prejavmi politických ambícií jednotlivcov, či malých skupín. Na Slovensku sa už koncom novembra 1989 začala formovať Strana zelených a obnovila sa aj historická sociálnodemokratická strana. Začiatkom decembra bola uverejnená výzva na zakladanie kresťanskodemokratických klubov. Z nich sa vo februári 1990 vytvorilo Kresťanskodemokratické hnutie (KDH), ktoré od začiatku viedol katolícky disident Ján Čarnogurský. V marci 1990 bola založená Slovenská národná strana (SNS). Už bezprostredne po 17. novembri vznikol prvý politický subjekt maďarskej menšiny – Maďarská nezávislá iniciatíva (MNI) a na jar 1990 nasledovali Maďarské kresťanskodemokratické hnutie (MKDH) a strana Spoluzítie (Együttélés - ES).³⁵ Iné strany zostali na periférii politického života, čo mali zreteľne ukázať už prvé slobodné voľby. Politické strany a hnutia vznikajúce na Slovensku spravidla nerozširovali svoje pôsobenie na západ od rieky Moravy, naopak, viaceré strany pôvodne založené v ČR mali ambíciu pôsobiť na celom území federácie, no na Slovensku nezaznamenali väčší úspech.

Prechodná kríza hegemonu „nežnej revolúcie“ – Verejnosti proti násiliu. Obdobie po ustanovení nových vlád v Prahe a Bratislave a zvolení nového prezidenta, teda od začiatku roku 1990, prinieslo hegemonovi „nežnej revolúcie“ VPN vnútornú krízu, spôsobenú v zásade dvoma faktormi. Jednak to bol nedostatok ľudí, pripravených i naďalej veľmi intenzívne pracovať priamo v politike. Mnohých z angažovaných lídrov zmeny začali pútať ich profesionálne záujmy a povinnosti, akoby mali politiku robiť tí druhí, no takých, ktorí by nepatrili do starých štruktúr, nebol dostatok. Navyše, v podnikoch a úradoch sa začali formovať ďalšie „vépeenky“ s jasným zámerom ovládnuť v nich riadiace pozície. Také javy však začali prehlbovať nedôveru verejnosti k zámerom a schopnostiam VPN na všetkých úrovniach vnútropolitického života.

³⁴ Pozri, ANTALOVÁ, Ingrid, c. d., s. 278, 280 – 286, tiež PREČAN, Vilém, c. d., s. 77.

³⁵ KUBÍN, Luboš a kol. *Dva roky politickej slobody*. Bratislava: Nadácia RaPaMaN 1992, s. 6 – 7, tiež ANTALOVÁ, Ingrid (ed.), c. d., s. 70, 72, 176 – 177.

Ešte vážnejším problémom sa ukázala nejasnosť identity, politického charakteru VPN. Hnutie sa pôvodne bránilo transformovaniu na politický subjekt, ktorý by sa sám zúčastnil volieb a priamo sa podieľal na moci. V duchu pôvodnej disidentskej viery v „nepolitickú politiku“, formulovanú a presadzovanú za starého režimu najmä V. Havlom, sa hnutie chcelo zúčastňovať na verejnom živote najmä kontrolou novo ustanovených štátnych orgánov. Aj preto pôvodne delegovalo do vlády M. Čiča len jedného člena – Vladimíra Ondruša. Keď vnútropolitické okolnosti spôsobili, že VPN sa predsa len rozhodla ísť do volieb ako samostatný politický subjekt, politické hnutie, ukázalo sa, že jeho podpora vo verejnosti sa výrazne oslabila a v apríli 1990 klesla v prieskumoch verejnej mienky pod desať percent. Aj v sympatiách verejnosti sa nachádzali na prvých miestach „rebríčka“ bývalí členovia komunistickej strany.³⁶

Riešenie, ktoré neznieslo odklad, sa našlo v pozvaní či už verejnosti známych „šesťdesiatosmičkárov“ (predovšetkým A. Dubčeka a ďalších), ale aj celkom nedávnych komunistov (M. Čiča a M. Čalfu) na kandidátku VPN. Hnutie sa tak politicky (personálne) „kontaminovalo“ ľuďmi s takými politickými názormi a postojmi, ktoré mu spočiatku neboli vlastné a ktoré sa stali po voľbách jedným z faktorov jeho štiepenia. Na druhej strane, v situácii, aká bola na jar 1990, by VPN bez tohto ústretového kroku k bývalým komunistom staršieho i novšieho dáta zaznamenala s veľkou pravdepodobnosťou volebný neúspech.³⁷

Zmena zloženia parlamentov cestou kooptácií – legislatívna činnosť parlamentov do volieb. Politické zmeny, ktoré sa museli nevyhnutne preniesť do legislatívy, si od konca decembra 1989 vyžiadali aj postupné obmeňovanie poslancov v zákonodarných zboroch na úrovni federácie aj republík ešte pred očakávanými predčasnými voľbami, ktorých konanie sa z pôvodne skoršieho zamýšľaného termínu posunulo na začiatok leta. Postup pri výmene poslancov upravil ústavný zákon č. 183/Zb. z 28. decembra 1989, ako aj ústavný zákon č. 14/Zb. z 23. januára 1990. Časť najskompromitovanejších poslancov chtiac-nechtiac rezignovala na svoje posty a namiesto nich boli do dvoch komôr Federálneho zhromaždenia a do národných rád kooptovaní noví ľudia, sčasti z dovtedajších politických strán (vrátane KSC), sčasti zástupcovia OF a VPN, vysokoškôľakov, resp. nových politických strán. Po zákonných úpravách sa takto postupovalo aj v prípade poslancov národných výborov. Išlo bezpochyby o neštandardný krok, ktorý sa legitimizoval revolučnou dobou, no zanechal po sebe aj pachuť komunistických poprevratových praktík po februári 1948 a „normalizačných“ praktík po auguste 1968.

Od zákonodarných orgánov sa očakávali prvé legislatívne kroky meniace právne pomery po páde komunistického režimu. Bezpochyby symbolický význam malo novelou ústavy č. 135/Zb. z 29. novembra 1989 vypustenie tých paragrafov z ústavy, ktoré potvrdzovali vedúcu úlohu komunistickej strany a dominujúce postavenie marxisticko-leninskej ideológie v štáte, čo ešte urobilo Federálne zhromaždenie v pôvodnom zložení. Dňa 23. januára 1990 bol prijatý vôbec prvý zákon v Československu, ktorý

³⁶ Podrobnejšie o kríze vo VPN v zime a na jar 1990 a jej riešení pozri diskusiu vtedajších vedúcich predstaviteľov hnutia in: ANTALOVÁ, Ingrid (ed.), c. d., *passim*.

³⁷ Podrobnejšie o kríze vo VPN v zime a na jar 1990 a jej riešení pozri diskusiu vtedajších vedúcich predstaviteľov hnutia in: ANTALOVÁ, Ingrid (ed.), c. d., *passim*.

upravoval vznik a zánik politických strán. Nasledovali ďalšie zákony, ktoré mali upevniť nový demokratický režim – zákon o zhromažďovacom práve, o petičnom práve, novela zákona, ktorou sa zrušila cenzúra a zákaz podnikania vo sfére tlače a masových komunikačných prostriedkov. Ústavným zákonom sa skrátilo aj volebné obdobie dovtedajších zákonodarných zborov.³⁸

Otvorenie otázky nového usporiadania česko-slovenských vzťahov. Verejne a veľmi ostro sa téma česko-slovenských vzťahov nastolila po vopred neprediskutovanom návrhu prezidenta V. Havla predloženému FZ na zmenu názvu štátu a štátneho znaku v januári 1990. Následne sa rozpútala veľmi ostrá diskusia, čím sa otvorila „Pandorina skrinka“ nedoriešených česko-slovenských vzťahov, ktoré zostali ako dedičstvo po komunistickej federácii, ale aj ako na jednej strane pozostatok po centralisticky orientovanom čechoslovakizme a na druhej strane ako prejav slovenského nacionalizmu, v ktorom bola zakotvená aj obava pred návratom krajiny do „asymetrickej“ minulosti spoločného štátu. Za zástupným problémom „pomlčky“ v novom názve štátu sa skrývala hlbšia otázka usporiadania štátoprávnych vzťahov medzi dvoma národmi a ich národnými republikami v rámci česko-slovenskej federácie. Po niekoľkých týždňoch ostrej diskusie Federálne zhromaždenie ČSSR dospelo 20. apríla ku kompromisu vyjadrenému v názve Česká a Slovenská Federatívna Republika (Česko-Slovensko), ako aj v novom štátnom znaku.³⁹ Spor o tzv. pomlčku, v skutočnosti o spojovník, v čom sa skrýval zásadný rozdiel v nazeraní na postavenie obidvoch národov v spoločnom štáte, ohlasoval však ďalšie štátoprávne a kompetenčné konflikty medzi dvoma republikami a ich politickými reprezentáciami v blízkej budúcnosti.

Postkomunistická krajina sa nemohla vyhnúť zásadným zmenám v hospodárstve a predovšetkým vo vlastníckych vzťahoch, ktoré mal legislatívne upraviť novozvolený federálny parlament. Predbežnou zreteľnou zmenou, ktorá vo verejnosti vyvolala nemalé rozpaky, bolo uvolnenie regulácie cien s nebyvalým dvadsaťpäťpercentným nárastom maloobchodných cien potravín pomerne krátko pred voľbami.⁴⁰ Ani takýto citelný sprievodný jav ponovembrovej hospodárskej transformácie však neoslabil podporu prevažujúcej časti obyvateľstva štátu zásadným politickým a spoločenským zmenám. Prejavilo sa to vo výsledkoch prvých skutočne slobodných volieb po vyše päťdesiatich rokoch.

Zákony o voľbách do FZ a národných rád, volebná kampaň a výsledky júnových volieb do FZ a národných rád. Zákony o voľbách do Federálneho zhromaždenia a do obidvoch národných rád vychádzali z tradície volebných zákonov do Národného zhromaždenia v období demokracie. Zakotvili pomerný volebný systém s kandidátnymi listinami politických strán a hnutí v rámci volebných krajov. Nezávislí kandidáti mohli kandidovať len ako „hospitanti“ na kandidátkach politických strán. Volieb sa mohla zúčastniť tá strana či hnutie, ktoré mohlo doložiť dokumentmi, že má aspoň desaťtisíc

³⁸ Podrobnejšie o zákonodarnej činnosti FZ do predčasných volieb pozri ZAVACKÁ, Katarína. Prevrat v ústavnoprávnom vývine. In: PEŠEK, Jan – SZOMOLÁNYI, Soňa (eds.), c. d., s. 162 – 165.

³⁹ KOVÁČ, Dušan (ed.), c. d., s. 512. Táto česko-slovenská polemika bezpochyby spolupôsobila pri založení Slovenskej národnej strany a na druhej strane Hnutia československého porozumenia. Už prvé slobodné voľby ukázali, že SNS bola oveľa úspešnejšia.

⁴⁰ Tamže, s. 512.

individuálnych členov, alebo doložilo podporu účasti strany na voľbách toľkými podpismi občanov, aby spolu s členmi dosiahli počet desiat tisíc. Na to, aby sa zabránilo prílišnému politickému triedeniu parlamentných zborov, sa určila hranica pre vstup do parlamentu pre jednotlivito kandidujúce strany a volebné koalície. Na rozdiel od FZ a ČNR, kde bola táto hranica stanovená na 5 %, sa hranica pre vstup volebného subjektu do SNR určila vo výške 3 %.⁴¹

Volebnej kampane sa zúčastnilo v celom štáte – napriek explózii strán a hnutí – 22 volebných subjektov, v obidvoch republikách kandidovalo 11 volebných subjektov, len v ČR 5 a len v SR 6, na Slovensku kandidovalo celkovo 16 volebných subjektov. Ukázalo, sa že nie všetky jestvujúce strany dokázali získať desiat tisícovú podporu občanov, prípadne sa z iných dôvodov vzdali úmyslu kandidovať vo voľbách.

Po pomerne ostrej volebnej kampani v máji a začiatkom júna⁴² sa uskutočnili voľby do FZ a národných rád v dňoch 8. a 9. júna 1990. Vo voľbách do SNR (150 mandátov) vyhrala VPN (v koalícii s Maďarskou nezávislou iniciatívou – MNI) so ziskom 48 mandátov. Na druhom mieste sa ocitlo KDĽ s 31 mandátmi, nasledovali SNS a KSS, každá s 22 mandátmi. Volebná koalícia maďarských strán Együttélés – Maďarské kresťanskodemokratické hnutie (ES-MKDĽ) získala 14 mandátov. Vďaka 3-percentnej hranici pre vstup do SNR pripadlo 7 mandátov Demokratickej strane a 6 mandátov Strane zelených.⁴³ Na pravej strane politického spektra parlamentných strán sa nachádzali DS, KDĽ, maďarské strany a svojou národnou orientáciou aj SNS. VPN v tom čase predstavovalo široké hnutie politického streda, ktoré sa však začalo po voľbách vnútorne diferencovať. Na ľavej strane stála SZ, a najmä KSS.⁴⁴ Na základe volebných výsledkov bol za predsedu SNR zvolený František Mikloško z VPN a po diskusiách vo vedení VPN bol na predsedu slovenskej vlády navrhnutý Vladimír Mečiar,⁴⁵ ktorý vytvoril koaličnú vládu s KDĽ, DS a MNI. Ostatné parlamentné strany – KSS, SNS, SZ a ES-MKDĽ – zostali (prvýkrát od roku 1938) v legálnej opozícii.

Do Federálneho zhromaždenia (po 150 mandátov v obidvoch snemovniach) boli zvolené za Slovensko tie isté strany ako do SNR s výnimkou DS a SZ, ktoré nezískali potrebných 5 % hlasov. V Českej republike bolo jednoznačným víťazom Občianske fórum, ktoré spolu s VPN a KDĽ vytvorilo novú federálnu vládu, znova na čele s M. Čalfom (VPN). Staronovým predsedom FZ sa stal A. Dubček (VPN), predsedom Snemovne národov Milan Šútovec (VPN), Snemovne ľudu Rudolf Battěk (OF), pričom členmi Predsedníctva FZ sa stali zástupcovia všetkých parlamentných strán. Za prezidenta republiky bol opäť zvolený V. Havel.⁴⁶

⁴¹ Podrobnejšie o volebných zákonoch pozri KRIVÝ, Vladimír. Voľby do Federálneho zhromaždenia a do Slovenskej národnej rady v roku 1990. In: c. d., s. 115 – 117.

⁴² Podrobnejšie o volebných programoch najväčších strán a charaktere kampane pozri KUBÍN, Luboš a kol., c. d., s. 8-21, tiež ŽATKULIAK, Jozef (ed.), c. d., Dokument č. 198, s. 551 – 555.

⁴³ Pozri KRIVÝ, Vladimír, c. d., 118 – 123. Zo strán, ktoré sa nedostali do SNR, získalo Spojenectvo poľnohospodárov a vidieka (akýsi pokus československých družstevníkov o novú agrárnu stranu) 2,5 %, sociálni demokrati a Strana slobody po 1,8 %. Ostatné kandidujúce strany a hnutia zostali hlboko pod jedným percentom.

⁴⁴ KSS sa postupne oddelila od ortodoxnej KSČ a transformovala na reformnú postkomunistickú stranu, od jesene 1990 pod dvojíčkovým názvom KSS-Strana demokratickej ľavice (SDL).

⁴⁵ ANTALOVÁ, Ingrid (ed.), c. d., s. 169 – 172.

⁴⁶ KOVÁČ, Dušan, c. d., s. 513 – 514, tiež ŽATKULIAK, Jozef, c. d., s. 111 – 113.

Prvými slobodnými parlamentnými voľbami po 55 rokoch (bez jednotnej kandidátky Národného frontu, resp. povinnosti byť súčasťou NF, bez voličských obmedzení a so štandardnými prahmi pre vstup politických strán a hnutí do parlamentu v demokratických krajinách) sa zavŕšili politické zmeny v „nežnej revolúcii“ a nastúpili hlboké spoločenské zmeny.

Chronologický prehľad

I. Od *sviečkovej manifestácie* v marci 1988 v Bratislave do 16. novembra 1989

25. marca 1988

Sviečková manifestácia veriacich v Bratislave sa stala jedným z najvýraznejších a najväčších prejavov odporu proti komunistickému režimu v Československej socialistickej republike (ČSSR) do 17. novembra 1989. Patrila medzi udalosti, ktorými sa Bratislava zaradila k spoločenskému pohybu v Prahe, Varšave a Budapešti s cieľom dosiahnuť slobodu a demokraciu. Pre Slovensko nastal čas *svitania* k demokracii a slobode. Podnetom k manifestácii sa stala kritická situácia v katolíckej cirkvi kriminalizovaním humánnych prístupov kňazov a laikov, neobsadené biskupské stolce, ako aj často tvrdá štátna kontrola nad cirkvami a najmä znevažovanie náboženského cítenia a porušovanie náboženských a ľudských práv a slobôd. Tieto obhajoval a presadzoval helsinský proces *Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe*, ktorej signatárom bola aj ČSSR od roku 1975, no jej komunistický režim ich permanentne porušoval, hoci v roku 1976 ratifikoval pakty *Organizácie spojených národov* (OSN) o občianskych a politických právach, ako aj o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

Na pokojnom zhromaždení na *Hviezdoslavovom námestí* sa zúčastnilo niekoľko tisíc občanov (odhad bol spolu s prilahlými ulicami až 10-tisíc osôb, podľa Komisie Slovenskej národnej rady pre vyšetrenie udalosti 3500 osôb na námestí). Veriaci so zapálenými sviečkami požadovali dodržiavanie ľudských práv a náboženských slobôd. Napriek tomu, že sa nevyskytli protištátne prejavy či žiadne transparenty, pod zámienkou nedostatočných záruk zachovania verejného poriadku štátna moc zhromaždenie zakázala. Oficiálnym ohlasovateľom manifestácie bol František Mikloško, no štátne orgány prijali rozhodnutia, ktoré jej mali zabrániť. Na námestí sa pred zhromaždením sústredili príslušníci Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) a Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ktorí sa snažili potom rozohnať zhromaždených. Časť zhromaždených surovo natlačili pred blízky kostolík *Notre Dame*. Proti veriacim brutálne zasiahli príslušníci, keď použili obušky, vodné delá a zadržali po manifestácii niekoľko desiatok osôb. Problémy so zadržaním a obmedzovaním osobnej slobody mali aj spoluorganizátori zhromaždenia František Mikloško a Ján Čarnogurský, ako aj Vladimír Jukl, Silvester Krčméry, Ján Ch. Korec a ďalší. Manifestácia sa predsa len uskutočnila a na scény tvrdého postupu brachiálnej moci sa pozerali jej predstavitelia, členovia politickej komisie (člen Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska Gejza Šlapka, minister kultúry SSR Miroslav Válek, minister vnútra SSR Štefan Lazar, pracovníci ÚV KSS, funkcionári Zboru národnej bezpečnosti a iní) za oknami blízkeho hotela *Carlton*.

Brutálny zásah proti veriacim, ktorého sa zúčastnilo okolo tisíc príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti, odsúdila verejnosť nielen doma, ale aj v zahraničí, najmä v susednom Rakúsku, Maďarsku či Poľsku. No komunistický denník *Pravda* napísal, že medzi organizátormi akcie boli aj ľudia blízki „slovenskému klérofašistickému štátu“ a z ilegálnej tajnej cirkvi, pritom sa zmienil aj o slovenskom poprednom hokejistovi a výkon-

nom predsedovi *Svetového kongresu Slovákov*, žijúcemu v zahraničí, Mariánovi Šťastnom.

Význam udalostí, ktoré sa odohrali na *Hviezdoslavovom námestí*, a ktoré oslabovali pozície režimu, lebo tvrdo udrel na náboženské a humanitné tradície slovenskej spoločnosti, si práve v tomto smere, uvedomili mnohí občania Slovenska. Pražský kardinál František Tomášek vyzdvihol manifestáciu ako výrazný krok k dosiahnutiu náboženskej slobody a ľudských práv v Československu. Kardinál vyzval už 4. januára 1988 všetkých veriacich v republike, aby podporili petíciu moravských katolíkov za náboženskú slobodu, ktorí v 31 bodoch podali návrh „*Podnety katolíkov na riešenie situácie veriacich občanov v ČSSR*“. Z podpísaných 501 590 osôb bolo 291 284 zo Slovenska a 210 306 z Čiech a Moravy. Bol to jeden z najrozsiahlejších prejavov kritického vzťahu časti občanov k politike komunistickému režimu a stal sa najrozsiahlejšou podpisovou akciou v krajinách strednej a východnej Európy.

Na podnet biskupa Jána Chryzostoma Korca začali aktivisti tajnej cirkvi zbierať po celom Slovensku svedectvá účastníkov bratislavskej manifestácie a dostupné údaje. Z nich bola v Rakúsku vytlacená kniha *Bratislavský veľký piatok*. Vznikla zbierka autentických dokumentov o zhromaždení veriacich 25. marca 1988. V júni 1988 bol náklad kníh prepašovaný z Rakúska cez Maďarsko na Slovensko.

30. marca 1988

V Maďarsku 37 vysokoškolákov založilo opozičný Zväz mladých demokratov – Fidesz.

31. marca 1988

Vláda Československej socialistickej republiky prijala v rámci „*ekonomickej prestavby*“ návrhy zákonov: návrh zákona o štátnom podniku, návrh zákona o poľnohospodárskom družstevníctve, návrh zákona, ktorým sa menil a dopĺňal zákon č. 123/1975 Zb. o užívaní pôdy a iného poľnohospodárskeho majetku na zabezpečenie výroby, návrh zákona o bytovom, spotrebnom a výrobnom družstevníctve, návrh novely *Hospodárskeho zákonníka* a návrh novely zákona o hospodárskej arbitráži a návrh zákona o hospodárskych stykoch so zahraničím. Návrhy utvárali legislatívny rámec pre potrebné zmeny v mechanizme riadenia ekonomiky. Návrhy schválilo Federálne zhromaždenie ČSSR 14. – 16. júna.

8. apríla 1988

Po tom, čo vládu Maďarská socialistická robotnícka strana (MSRS) vylúčila so svojich radov viacerých proreformných intelektuálov, zdvihla sa vlna kritiky a zo strany vystúpilo okolo 40-tisíc členov.

8. – 9. apríla 1988

Na zasadaní Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) sa rokovalo o postupe KSČ v podmienkach prestavby hospodárskeho mechanizmu a rozvoji socialistickej demokracie. Generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš však považoval výzvy na spoločenské a politické zmeny za neprijateľné. Vedúca úloha strany sa mala naopak rozširovať, a pritom sa len viac oddelili jej úlohy od úloh vlády. Návrhy zákonov pokladalo vedenie KSČ (medzi novozvolenými členmi Ústredného výboru

KSČ boli konzervatívny ideológ a podporovateľ Jakeša Jan Fojtík, onedlho prvý tajomník ÚV Komunistickej strany Slovenska (KSS) Ignác Janák, ktorý nahradil Jozefa Lenárta, Miloslav Zavadil, Miroslav Štěpán, Rudolf Hegenbart, Štefan Rybár, Ondrej Šaling, Ivan Knotek, Vasil Mohorita a ďalší) za ďalší krok v „prestavbe“ ekonomiky ČSSR. Z vedenia KSČ odišiel konzervatívec a jeden zo signatárov „pozyvacieho listu“ k okupácii v auguste 1968 Antonín Kapek a slovenský ideológ a konzervatívec Ľudovít Pezlár. Z funkcií tajomníkov ÚV KSČ uvoľnili Josefa Hamana, Josefa Havlína a Jindřicha Poledníka, ktorí neskrývali svoj rezervovaný postoj k riešeniu problémov česko-slovenskej federácie, ako aj k prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovi. Na zasadnutí ÚV KSČ sa rozhodlo o nahradení skompromitovaného Jána Feješa vo funkcii generálneho prokurátora ČSSR Jánom Pješčakom, ktorý bol Husákovým stúpencom.

11. – 14. apríla 1988

Generálny tajomník ÚV Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) Michail S. Gorbačov pri stretnutí s prezidentom ČSSR Gustávom Husákom, ktorý oficiálne navštívil Sovietsky zväz, ocenil jeho uvážlivé kroky pri zmene vo funkcii generálneho tajomníka ÚV KSČ v decembri 1987 za Miloša Jakeša. Najmä preto, že sa aspoň navonok nezvyšovalo politické napätie v ČSSR, hoci nastala výmena politického „centristu“ za „konzervatívca“. Gorbačov však uviedol, že vedenie KSSZ nemení svoje hodnotenie na reformné spoločenské kroky v roku 1968, ba ani na následnú normalizačnú politiku vedenia KSČ.

14. apríla 1988

Na zasadnutí ÚV Komunistickej strany Slovenska (KSS) Jozef Lenárt rezignoval na funkciu 1. tajomníka, člena Predsedníctva a Sekretariátu ÚV KSS, do funkcie 1. tajomníka a člena Sekretariátu ÚV KSS bol zvolený Ignác Janák. Patril k relatívne mladším, no rovnako konzervatívnym funkcionárom, ktorí sa v tom čase dostávali do vedúcich funkcií v KSČ i KSS. Z funkcie člena Predsedníctva, Sekretariátu a tajomníka ÚV KSS odstúpil Ľudovít Pezlár, tajomníkom ÚV KSS a členom Sekretariátu ÚV KSS sa stal Gejza Šlapka, tajomníkom ÚV KSS, členom Predsedníctva a Sekretariátu ÚV KSS Ivan Knotek. Politická línia vedenia KSS zostala v podstate nezmenená, čo onedlho potvrdili aj okresné konferencie KSČ a KSS napriek tomu, že v celoštátnom meradle bolo zvolených 39 % nových členov a kandidátov okresných výborov, ktorí viac vnímali kroky sovietskej prestavby a uvedomovali si nevyhnutnosť postupu strany za liberalizáciu vnútropolitických pomerov.

17. – 18. apríla 1988

Federálny predseda vlády Ladislav Adamec sa pri návšteve Nemeckej demokratickej republiky (NDR) vyjadril o nevyhnutnosti vzájomnej spolupráce pri znížení hrozivej ekologickej situácie na česko-východonemeckom pohraničí.

19. apríla 1988

Federálne zhromaždenie ČSSR schválilo dohodu medzi ČSSR, Zväzom sovietskych socialistických republík (ZSSR) a NDR o inšpekciách v súvislosti so zmluvou medzi ZSSR a Spojenými štátmi americkými (USA) o likvidácii jadrových rakiet stredného

a kratšieho doletu. Vychádzalo sa z dohody medzi najvyšším predstaviteľom Sovietskeho zväzu Michailom S. Gorbačovom a americkým prezidentom Ronaldom Reaganom z 8. decembra 1987 o úplnej likvidácii rakiet stredného doletu (500 až 5000 kilometrov), čo sa vzťahovalo na sovietske rakety SS-20, umiestnené aj na území Československa, ďalej na americké *Pershingy 2* a riadené strely s plochou dráhou letu *Cruise Missile*.

20. – 21. apríla 1988

- Staronovým predsedom federálnej vlády sa stal Lubomír Štrougal, ktorý patril medzi „realistické“ krídlo G. Husáka vo vedení KSČ. Ten bol naďalej prezidentom ČSSR, za ktorého ho zvolili v máji 1975 a ostal ním aj v ďalších volebných obdobiach.

Pritom sa od polovice 80. rokov vo vedení KSČ, vo federálnych a národných orgánoch formovali viaceré názorové prúdy. Napriek tomu, že značná časť predstaviteľov nerátala so širším spoločenským pohybom v intenciách helsinského procesu a nástup Michaila S. Gorbačova do funkcie generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu v marci 1985 prijímala skôr verbálne. Avšak Gorbačov, keď sa krátko po svojom nástupe do najvyššej politickej funkcie v marci 1985 stretol v Moskve s vedúcimi delegácií štátov Varšavskej zmluvy, odmietol tzv. doktrínu Leonida I. Brežneva „o obmedzenej suverenite“ týchto štátov z roku 1968 a spomenul samostatný prístup v ich rozhodovaní, ba spočiatku podporoval tak Husáka, ako aj Štrougala.

Podľa navrhovanej redukcie ústredných štátnych orgánov sa znížil počet členov federálnej vlády z dvadsaťšesť na dvadsať. Sedem ministrov z vlády odišlo. Mariána Čalfu menovali do funkcie ministra pre legislatívne otázky, keď Predsedníctvo ÚV KSČ na zasadaní 4. mája 1987 schválilo návrh na začatie prác na novej ústave a zriadilo si pracovnú komisiu, v čele ktorej bol spočiatku podpredseda vlády Karol Laco, ktorý však pre svoje trvanie na vypracovaní troch ústav, t.j. federácie a národných ústav v zmysle ústavného zákona o česko-slovenskej federácii z októbra 1968, predsedníctvu nevyhovoval. Napriek tomu sa črtala možnosť otvoriť v návrhu ústavy viaceré akútne problémy spoločensko-politického a štátoprávneho usporiadania Československa.

- Predsedníctvo ÚV KSČ ustanovilo *Pracovnú komisiu ÚV KSČ a Národného frontu pre prípravu návrhu ústavy* na čele s Milošom Jakešom.

- Predsedníctvo SNR prijalo demisiu piatich členov národnej vlády. Z funkcie podpredsedov odišli Július Hanus, Milan Rusňák a Jaroslav Kánský, z postov ministrov Jaroslav Zelko a Ján Pješčak. Počet členov vlády sa znížil z 18 na 15 (podobne u vlády ČSR z 20 na 17), novým podpredsedom vlády SSR sa stal Štefan Murín a ministrom spravodlivosti Milan Čič.

23. apríla 1988

Kardinál František Tomášek, arcibiskup-metropolita pražský, požiadal v liste predsedu federálnej vlády Lubomíra Štrougala o začatie dialógu o urovnání vzťahov štátu a katolíckej cirkvi, pričom pripomenul petíciu „*Podnety katolíkov na riešenie situácie veriacich občanov v ČSSR*“ z prelomu rokov 1987 a 1988, ktorú podporoval a ohradil sa voči tomu, že sa proti nej rozpútala dezinformačná oficiálna kampaň, hoci žiadny štátny orgán petíciu nezakázal. Petícia však poukázala na nesúhlas katolíkov s cirkevnou politikou štátu, ktorá niesla výrazné stopy ideológie stalinizmu a ani len náznaky ospravedl-

nenia sa za perzekúcie veriacich a cirkvi v 50. rokoch, ako aj po roku 1969. Podľa Tomášeka podobná situácia nastala ohľadom prístupu k *sviečkovej manifestácii* v Bratislave 25. marca 1988, keď sa otvorene prejavilo, že „*vzťah štátu k cirkvi sa ocitol v kríze. Doterajšia cirkevná politika môže pokračovať len za cenu násilia*“, ktoré krízu prehlbovalo a katolíci, súc si vedomí svojich práv, sú odhodlaní prinášať obeť. Preto netreba ísť cestou konfrontácie, ale dialógu o dosiahnutí rovnoprávnosti občanov. Kardinál si prial nápravu a nehodlal mlčať k prejavom bezprávia. Veriaci mu ešte aj v ten deň prejavili podporu po pontifikálnej omši k pocte sv. Vojtecha, ako aj tajomníkovi poľského episkopátu Jerzemu Dambrowskému.

26. apríla 1988

V *Leninovom kombináte* v Novej Huti pri poľskom Krakove začal štrajk za zvýšenie miezd a vzniesla sa požiadavka, aby sa aktivisti zakázanej odborovej organizácie *Solidarita* znovu prijali do práce. Títo boli perzekvovaní už za svoje protirežimové postoje od začiatku 80. rokov, kedy vznikla v Poľsku vážna spoločensko-politická kríza. Patrila medzi najvýraznejšie vystúpenia za reformu socializmu sovietskeho typu, lebo mu boli vlastné silné totalitné prvky, v celej existencii trvania sovietskeho bloku a politiky Moskvy voči nemu a zaradila sa medzi také udalosti, akými sa stali reformná *česko-slovenská jar* roku 1968 či ľudová revolúcia v Maďarsku roku 1956.

27. apríla 1988

- Sekretariát ÚV KSČ pripravil pre základné organizácie KSČ v celom štáte informáciu „*O niektorých ilegálnych štruktúrach protisocialistických síl*“. Materiál obsahoval konkrétne údaje o *Charte 77*, *VONS (Výbore na ochranu neoprávnene stíhaných)* a ďalších opozičných skupinách, pôsobiacich v českých krajinách. Predstavitelia slovenského disentu sa v materiáli neuviedli. Demonštrácia veriacich z 25. marca v Bratislave vznikla podľa tejto informácie na podnet *Svetového kongresu Slovákov (SKS)*.
- Federálny cenový úrad vydal vyhlášku č. 77/1988 Zb. o úhrade za užívanie bytu a za služby spojené s užívaním bytu. Bytová výstavba, kvalita bytového fondu a kultúra bývania na Slovensku zápasila s viacerými problémami. Komunistická tlač priznávala problémy s kvalitou a úrovňou bývania. Články apelovali na zvýšenie kvality a na vyriešenie problémov, ktoré znižovali užívateľskú hodnotu bytov. Vyzývali k väčšej pozornosti opravám a modernizácii bytového fondu. Pre nové byty a panelové domy bola typická nižšia kvalita a úroveň technického prevedenia a vybavenia. Išlo najmä o nedostatky pri výrobe obvodových plášťov budov a o všeobecne nízku kvalitu dokončovacích prác, ako tapetovanie, lepenie podlahových krytín, kachličkovanie atď. Zvlášť kriticky bola hodnotená nízka kvalita stavebno-stolárskych výrobkov a prác, ako boli bytové okná, dvere, lodžiové steny atď. Napríklad pri vybavení bytov sa používali bytové tzv. umakartové jadrá na báze ľahkej prefabrikácie, ktoré si mnohí užívatelia bytov svojpomocne odstraňovali a nahrádzali murovanými. Problémy pretrvávali aj v technickej infraštruktúre sídiel. Zaostávala a nebola dostatočne riešená, čo vo viacerých oblastiach Slovenska spôsobovalo kritickú situáciu najmä v zásobovaní pitnou vodou a v čistení odpadových vôd. Celkovému architektonickému stvárneniu bytových domov chýbal výraznejší prejav, ako členitosť fasády, tvarovosť objektu a farebnosť, polyfunkčnosť. Tak vznikali typické „socialistické“ sídliská s panelovými sivými

uniformnými domami. Intenzívna bytová výstavba pozmenila architektonický a urbanistický vzhľad miest a dedín. Užívateľskú hodnotu nových obývaných sídlisk znižovala nedostatočná výstavba základnej občianskej a technickej vybavenosti. S postupným uspokojovaním dopytu po bytoch vzrastali požiadavky obyvateľstva na vyššiu bytovú kultúru, bytový komfort a architektonické riešenie obytného prostredia. Komplexnosť bytovej výstavby bola nedostatočná.

1. mája 1988

Prvomájové oslavy, ktoré mali silné protirežimové prejavy vo Vratislavi, Varšave, Novej Huti a v Gdaňsku, rozohnala milícia. Nasledujúci deň začal štrajk v *Leninových lodeniach* v Gdaňsku. Proti opozícii vo viacerých mestách tvrdo zasahovala milícia.

3. mája 1988

Opozičné združenie *Charta 77* vydalo nekrológ a prehlásenie k úmrtiu obhajcu ľudských práv Pavla Wonky, ktorý 26. apríla vo veku 35 rokov zomrel vo väznici v Hradci Králové ako obeť nezákonného súdneho a väzenského postupu.

6. mája 1988

- Predsedníctvo ÚV KSS prerokúvalo „*Správu o porušovaní zásad socialistickej zákonitosti, morálky a disciplíny za roky 1983 – 1987*“. Napriek viacerým opatreniam vzrástol počet prípadov rozkrádania, špekulácie a obohacovania. Vo výrobe spotrebných predmetov na bežnú potrebu obyvateľstva sa nedosiahla potrebná kvalita, pretrvávali nedostatky v obchode, v službách, v kvalite odovzdaných bytov a pod. „Fuškárenie“ predstavovalo až 50 – 60 % z objemu poskytovaných služieb. Na Slovensku bolo v rokoch 1983 – 1987 za rozkrádanie a prečiny rôzneho druhu obžalovaných 150 429 osôb. Na rozkrádanie a iných prečinoch a trestných činoch sa podieľal pomerne široký okruh ľudí na rôznych úrovniach.

- Sekretariát ÚV KSČ vydal list nižším stranickým zložkám o „aktivizácii síl vnútorného a vonkajšieho protivníka“. V liste sa uviedlo, že v súvislosti s výročiami v priebehu roku 1988 sa aktivizujú sily nepriateľské socializmu, preto treba zaktivizovať stranu a zvýšiť jej akcieschopnosť. Zároveň mobilizovať každého komunistu k politickému a ideologickému zápasu v procese prestavby a demokratizácie.

8. mája 1988

Opätovným prezidentom Francúzska sa stal socialista a zástanca dodržiavania ľudských práv v krajinách sovietskeho bloku François Mitterrand. Jeho pozíciu zvýraznili predčasné parlamentné voľby v polovici júna, v ktorých zvíťazila Socialistická strana.

11. mája 1988

Osobitné vládne právomoci, ktoré odhlasoval poľský Sejm, mali viesť k zníženiu inflácie a vláde prislúchali aj rozhodnutia o výške miezd a cien. Boli to reakcie na vlnu štrajkov za zvýšenie miezd a za prijatie robotníkov prepustených z práce zakázanej Solidarity. Jej predstaviteľ Lech Wałęsa pritom vyzval štrajkujúcich, aby na policajné zásahy odpovedali celoštátnym štrajkom. Celková hospodárska situácia v Poľsku sa naďalej zhoršovala a zvyšovalo sa sociálne napätie.

14. – 15. mája 1988

V desiatich krajoch ČSSR, ako aj v Prahe a Bratislave, sa uskutočnili krajské a mestské konferencie KSČ. Vyše 22 % členov predsedníctiev, zvolených väčšinou v tajných voľbách, bolo nových. Až 68 % všetkých členov malo vysokoškolské vzdelanie, z ktorých mnohí zvažovali kroky vedenia KSČ za spoločenskú prestavbu.

15. mája 1988

Z Afganistanu začali podľa dohody zástupcov ZSSR, USA, Afganistanu a Pakistanu, ktorú podpísali vo švajčiarskej Ženeve 14. apríla, odchádzať sovietske vojská. Zmluva napriek tomu, že nezaručovala koniec občianskej vojny v Afganistane, aspoň čiastočne riešila utečeneckú otázku a zmierňovala medzinárodné napätie a studenú vojnu medzi Východom a Západom vôbec.

19. mája 1988

Popredný slovenský disident Miroslav Kusý sa v článku „Inštitucionálna revolúcia po dvadsiatich rokoch“ zamýšľal nad dôsledkami normalizačného procesu a nad možnosťami „prestavby“ v ČSSR. Dôsledky procesu ťažko dopadli na spoločnosť a politika komunistického režimu nedávala záruky, aby sa niečo podstatnejšie vo vnútro politickej situácii zmenilo.

20. – 22. mája 1988

Na mimoriadnej konferencii vládnucej Maďarskej socialistickej robotníckej strany (MSRS) odvolali z funkcie jej generálneho tajomníka Jánosa Kádára, ktorý bol v najvyššej politickej funkcii 32 rokov a s ktorým sa spojili určité liberálne trendy Maďarska od začiatku 70. rokov, najmä v oblasti ekonomiky, oproti ostatným krajinám sovietskeho bloku. Kádára nahradil Károly Grósz. Z vedenia strany odišlo 8 konzervatívnych členov a nastúpil okrem iných stúpenec dôslednej liberalizácie Imre Pozsgay. Predmetom konferencie bolo aj väčšie oddelenie právomocí štátu a strany a zamerala sa aj na posilnenie postavenia samosprávnych orgánov.

24. mája 1988

Predsedníctvo ÚV KSS prerokovalo materiál Výboru ľudovej kontroly SSR o vykonaní previerky skúseností z účinnosti boja proti porušovaniu zásad socialistickej zákonosti, morálky a disciplíny za roky 1983 až 1987, ktorá zachytávala oblasť investičnej výstavby, akosti výrobkov, bytovej výstavby, zdravotníctva atď. Predsedníctvo konštatovalo značné porušovanie zásad.

29. mája 1988

- Začal päťdňový summit prezidenta USA Ronalda Reagana a generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila Gorbačova v Moskve, počas ktorého si vymenili ratifikovanú *Zmluvu o jadrových silách stredného doletu* z decembra 1987 a podpísali dvojstranné zmluvy o jadrových skúškach. Pre ČSSR bolo zvlášť významnou skutočnosťou, že 16. marca 1988 sovietska armáda v súvislosti s dohodami medzi ZSSR a USA, ukončila sťahovanie operačno-taktických rakiet SS 12 z územia ČSSR.

R. Reagan a M. Gorbačov sa však na stretnutí nedohodli na polovičnom znížení medzikontinentálnych rakiet a na znížení konvenčných zbraní. Reagan sa pred novinármi vyjadril, že Sovietsky zväz už nepovažuje „za ríšu zla“ (výrok z prvej polovice 80. rokov), a naznačil zblížovanie postojov oboch štátov v oblasti ľudských práv. Gorbačov sa po nástupe do funkcie generálneho tajomníka ÚV KSSZ v marci 1985 stretával s Reaganom každý rok (v Ženeve, Reykjavíku a Washingtone). U Gorbačova sa práve od Reykjavíku prejavoval posun v chápaní dôležitosti riešenia ľudských práv a slobôd. Obom štátnym predstaviteľom nechýbali vzájomné ústretové postoje, hoci Reagan od programu amerického protiraketového štítu *SDI* neustúpil.

- V úvodnom manifeste nezávislej iniciatívy *České deti* sa zdôraznilo, že jej najvyšším cieľom bolo uznanie *Svätováclavskej koruny* a Českého kráľovstva. Žiadala návrat cirkevného majetku a majetku šľachty, obnovu kláštorov a rehoľných rádov, ekonomický odklon od zatažujúceho ťažkého priemyslu, ktorý pohlcovoval zdroje pre rast spotrebného priemyslu, upozornila, že sa neriešili problémy ekológie poľnohospodárstva a podľa iniciatívy sa mali získať tzv. čisté energetické zdroje, ktoré by aspoň čiastočne zmiernili katastrofálnu situáciu na česko-východonemeckom pohraničí.

2. júna 1988

Vláda Československej socialistickej republiky vydala nariadenie č. 109/1988 Zb. o zriadení medaily *Za zásluhy o Československú ľudovú armádu*, čím sa mala zvýšiť jej spoločenská prestíž.

3. júna 1988

Tajomník ÚV Poľskej zjednotenej robotníckej strany (PZRS) Stanislaw Cionek informoval riaditeľa tlačového oddelenia episkopátu kňaza Alojzyho Orszulika o možnosti vytvorenia Senátu ako druhej komory parlamentu, v ktorom by mala zastúpenie opozícia. Výmeny názorov naznačovali možnosť rešpektovať postavenie katolíckej cirkvi v poľskej spoločnosti.

9. júna 1988

Fenomenálny atlét Sergej Bubka, reprezentant ZSSR, na atletickom mítingu *Pravda - Televízia - Slovaft* (Grand Prix IAAF) v Bratislave vytvoril svetový rekord v skoku o žrdi výkonom 605 cm.

12. júna 1988

V Trnave bol za titulárneho biskupa – apoštolského administrátora trnavskej arcidiecézy vysvätený Ján Sokol. O deň skôr vysvätili v Prahe dvoch pomocných biskupov pre pražskú arcidiecézu Jana Lebedu a Františka Lišku. Vysviacka nových biskupov sa uskutočnila po 15 rokoch a bola výsledkom obnovených rokovaní s Vatikánom. *Svätú stolicu* na vysviacke J. Sokola v Trnave zastupoval arcibiskup Francesco Colasuonno. Napriek odpúťavacím akciám režimu sa počet prítomných veriacich na vysviacke odhadoval na 25–30-tisíc. Podľa hodnotenia úradov vysviacka prebehla „v atmosfére vypätej katolíckej triumfálnosti a prezentácie požiadaviek rímskokatolíckej cirkvi voči ČSSR“.

14. – 15. júna 1988

Federálne zhromaždenie ČSSR schválilo s účinnosťou od 1. augusta zákon o štátnom podniku, ktorý však stratil pôvodnú razanciu, korešpondujúcu s návrhmi z roku 1969, ktoré vyjadrovali pokus o ekonomickú reformu. Zákon obsahoval klauzulu o vedúcej úlohe KSČ a znemožňoval voľný výstup a vstup podnikov z výrobo-hospodárskych jednotiek.

16. júna 1988

- Federálne zhromaždenie ČSSR prijalo zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení a zákon č. 103/1988 Zb. o zmenách v nemocenskom zabezpečení. Československý sociálny systém poskytoval obyvateľstvu sociálne istoty. Sociálne zabezpečenie a skromné, ale stabilné pracovné príjmy pre všetkých občanov, dávali obyvateľstvu pocit určitej miery sociálneho bezpečia. Záruka zamestnanosti, relatívne lacné bývanie, základná zdravotná starostlivosť, doprava, verejné stravovanie atď. boli zárukou istej miery sociálneho pohodlia občanov. Na druhej strane práve tento systém bol nástrojom sankcionovania politicky nepohodlných občanov. Niektoré skupiny obyvateľstva žili čo sa týka spotreby základných životných potrieb na úrovni existenčného minima, resp. chudoby. Sociálne istoty mali zabezpečiť lojalitu obyvateľstva voči komunistickej moci. Väčšina obyvateľstva bola zabezpečená základnými životnými potrebami. Problematická však bola ich kvalita. Možnosti spotreby boli obmedzené. Redistribučný systém prinášal občanom istotu, mal však rôzne nedostatky. V zásade nepodnecoval iniciatívu občanov a nevytváral konkurenčné prostredie. V komunistickom režime nebolo možné uplatniť verejnú kontrolu. Rozšírená bola korupcia a podplácanie, rozdeľovanie na základe protekcie, osobných známostí a za protislužby. Postupovalo sa tak často napríklad pri získavaní bytov, v zdravotníctve a v školstve. Existovali napríklad „lepšie“ nemocnice, byty, služby, špeciálne predajne, ktoré boli pre radové domácnosti nedostupné. Úroveň poskytovaných služieb nebola rovnaká a tiež možnosť získať kvalitnejšie služby nebola všetkým občanom rovnako dostupná. Typická bola centralizácia poskytovaných neplatených alebo čiastočne platených služieb a nízka úroveň a uniformita služieb. Sociálna infraštruktúra dlhodobo a kontinuálne zastarávala. Vysoká životná úroveň bola typická pre príslušníkov komunistickej nomenklatúry. Niektorí občania si zvyšovali životnú úroveň pomocou aktivít v sivej ekonomike.

- V Budapešti sa konali spomienkové akcie k 30. výročiu popravy predstaviteľa maďarskej ľudovej revolúcie roku 1956 Imre Nagya. Proti účastníkom zasiahla polícia. Predseda vlády Károly Grósz neskôr odsúdil tieto akcie, ktoré podnecovali k „šovinizmu a iredente“ a prehlásil, že sa sovietskym zásahom roku 1956 zabránilo občianskej vojne, a postavenie Nagya pred súd považoval za správny krok.

17. júna 1988

- Krajský súd v Banskej Bystrici pod predsedníctvom Arnošta Škorpila odsúdil katolíckeho disidenta Ivana Polanského za rozvracanie republiky a za vydávanie samizdatov pod názvom *Historický zborník*. Jeden bol venovaný Andrejovi Hlinkovi, pričom vraj vyzdvihol ľudácke aktivity za prvej republiky. Obžaloba znela: „Najneskôr od roku 1984 do 5. novembra 1987 vo svojom byte v Novej Dubnici a na svojom pracovisku v ZŤS Dubnica nad Váhom napísal a sčasti rozmnožil nelegálne písomnosti, najmä časopisy... robil zvukový záznam relácií na stanici Slobodná Európa, Hlas Ameriky, Rádio Vatikán

a písomne ich rozširoval.“ Súd odsúdil Polanského na štyri roky v prvej nápravno-výchovnej skupine vo väzení v Ružomberku. Proti rozhodnutiu sa odvolal a 15. júla požiadal aj o prepustenie z väzby. Krajský súd to zamietol. Bol ustanovený *Výbor solidarity s Ivanom Polanským* (Václav Benda, Ján Čarnogurský, Jiří Gruntorád a ďalší). K solidarite sa prihlásilo 91 samizdatových publicistov. Odsúdenie vyvolalo veľký medzinárodný ohlas a pobúrenie. Polanský bol vo väzení do konca októbra 1989. Vtedy mu prezident udelil amnestiu a odpustil zvyšok väzenia.

- Predsedníctvo ÚV KSCŠ riešilo aj vážne zlyhávajúce zásobovanie trhu toaletným papierom. Problémy so zásobovaním domáceho trhu boli permanentným problémom. Pretrvával deficit mnohých druhov výrobkov a služieb a ich nízka kvalita. Tzv. podpultový tovar a dlhé rady zákazníkov čakajúcich pred obchodmi pri nákupoch tovarov dennej potreby i iných druhov tovarov boli súčasťou každodenného života. V dôsledku nedostatku mnohých druhov tovarov a služieb a v dôsledku ich malej rozmanitosti bolo obyvateľstvo odkázané na úzku ponuku, z čoho pramenila príznačná „socialistická uniformita“ a „stereotypnosť“. Štát umelo vytváral cenové relácie, čo deformovalo ponuku tovarov a služieb a ovplyvňovalo tak spotrebné správanie obyvateľstva. Okrem toaletného papiera boli nedostatky v zásobovaní hygienickými potrebami a tiež inými tovarmi. Medzi nedostatkový tovar patrili rôzne druhy potravín, automatické práčky, kuchynské spotrebiče, autá atď. Vo vtedajšej dobe nadštandardné výrobky a služby bolo možné získať iba na neoficiálnom trhu.

- Vláda Československej socialistickej republiky vydala nariadenie č. 117/1988 Zb. o zaraďovaní zamestnania do I. a II. pracovnej kategórie na účely dôchodkového zabezpečenia. Pracovné kategórie boli dôležitým činiteľom, ktorý mal vplyv na vznik nároku na dôchodok a na určenie jeho sumy. Na účely dôchodkového zabezpečenia sa zamestnania zaraďovali do troch pracovných kategórií, pričom I. a II. pracovná kategória sa nazývali tzv. preferovanými pracovnými kategóriami, pretože so zaradením zamestnania do nich sa spojili určité výhody.

17. - 19. júna 1988

Predsedníctvo ÚV KSCŠ prerokovalo správu Ministerstva zahraničných vecí ČSSR o československej iniciatíve k „vytvoreniu pásma dôvery, spolupráce a dobrých susedských vzťahov na línii dotyku členských štátov Varšavskej zmluvy a NATO“, ktorú podporili členské štáty zmluvy. Severoatlantická aliancia (NATO) sa oficiálne nevyjadrila k iniciatíve, no viaceré štáty, vrátane Spolkovej republiky Nemecko, ju privítali.

19. júna 1988

V Poľsku sa zúčastnilo komunálnych volieb len 56 percent oprávnených voličov. Proti demonštrantom v Gdaňsku a v Novej Huti zasahovali milície.

22. – 23. júna 1988

- Poslanec Vladimír Mináč vystúpil v pléne Slovenskej národnej rady (SNR) s kritikou veľmi problémového stavu v oblasti práce národných výborov, kultúry, informovanosti a ekológie. Uviedol, že: *„Kradli by sme si čas, keby sme opakovali naše žiale a naše žaloby pokiaľ ide o kultúru riadenú národnými výbormi. Zmeny, ktoré sa udiali za obdobie, ktoré sa snažíme kontrolovať, sú zanedbateľné, vlastne sa nič nového nestalo okrem niekoľkých cen-*

trálnych finančných injekcií. Samotná prestavba nie je kultúre vôbec, a ku kultúre na národných výboroch osobitne, obrátená zvlášť prítulnou tvárou. Naopak, zatiaľ sa v oblasti kultúry v súvislosti s prestavbou šíri iba panika“. Vyslovil obavy, že: „na niektorých okresných národných výboroch rozmyšľajú, ako spojiť odbory kultúry s odbormi školstva. To by bol začiatok konca riadenia miestnej kultúry“. Ekonomickú situáciu národných výborov považoval za „katastrofálnu“ a navyše pracovali s nepresnými a neoverenými údajmi, ktoré nedávali adekvátny podklad pre ich postup.

• Kritika V. Mináča akoby pripomenula poslancom publikáciu „Bratislava/Nahlas“ z októbra 1987, ktorá vznikla z radov ekologických aktivistov na Slovensku (Ján Budaj, Juraj Flamík, Fedor Gál, Eugen Gindl, Mikuláš Huba, Gabriela Kaliská, Peter Kresánek, Peter Tatár atď.). Autori už v úvode upozorňovali, že v Bratislave boli problematické základné podmienky života. Znečistenie ovzdušia ohrozovalo zdravie obyvateľov, ekologické stavby prakticky neexistovali, v meste sa vyskytovala nadmerná hlučnosť, historické stavby sa búrali, v meste bol nedostatok zelene, občianska vybavenosť a hromadná doprava nestačila požiadavkám obyvateľstva. Aktivisti vyzvali k verejnej diskusii o riešení problémov: „Podčiarkujeme, že cieľom materiálu nie je existujúce problémy samoučelne škandalizovať, ale ich pomenovať, a tak začať riešiť.“ Iniciatíva bratislavského Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny našla ohlas u slovenskej verejnosti, ako aj v zahraničných médiách, ktoré jej dodali politický podtext. Publikáciu, ktorá vyšla v niekoľkotisícovom náklade, nazval český spisovateľ a disident Václav Havel „slovenskou Chartou“.

23. júna 1988

Slovenská národná rada schválila zákon č. 106/1988 Zb. o pôsobnosti orgánov Slovenskej socialistickej republiky v sociálnom zabezpečení. Prijatý bol aj zákon č. 108/1988 Zb. o vnútornom obchode.

25. júna 1988

Predstavitelia Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) a Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS) podpísali v Luxemburgu spoločné vyhlásenie o nadviazaní vzájomných oficiálnych vzťahov.

26. – 28. júna 1988

Predsedníctvo ÚV KSČ hodnotilo návštevu spolkového kancelára (Franz Vranitzky), ktorý sa počas nej stretol s prezidentom ČSSR Gustávom Husákom, generálnym tajomníkom ÚV KSČ Milošom Jakešom a predsedom federálnej vlády Lubomírom Štrougalom, ako úspešnú, lebo prispela k utváraniu politiky dôvery a dobrých susedských vzťahov. Rakúska delegácia sa kladne vyjadrila k medzinárodnej politike Československa a zaujímala sa predovšetkým o hospodársku spoluprácu.

27. júna 1988

V Budapešti sa konala demonštrácia asi 50 – 70-tisíc osôb proti politike rumunského najvyššieho politického predstaviteľa Nicolae Ceaușesca voči národnostným menšinám. Maďarsko bolo pritom viazané s Rumunskom viacerými dohodami v rámci Varšavskej zmluvy, no maďarskí občania protestovali proti krokom rumunskej vlády, ktoré

viedli k rumunizácii maďarských škôl, búraní štvrtí, obývaných Maďarmi, siahali na ich kultúru a ich pôdu.

28. júna – 3. júla 1988

19. vŕszvázová konferencia KSSZ v Moskve začala program politických, ústavných a právnych reforiem. Konferencia, ktorej sa zúčastnilo až 5 tisíc delegátov, sa vyznačovala ostrou polemikou, najmä medzi tajomníkom ÚV KSSZ, konzervatívcom Jegorom Ligačovom a radikálnym reformátorom, prvým tajomníkom Moskvy Borisom Jeľcinom, ktorý obvinil Ligačova z brzdenia reforiem. Veľa delegátov dokonca žiadalo, aby z postu predsedu Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR odstúpil skoro 80-ročný Andrej Gromyko, ktorý už „nestačil tempu a požiadavkám doby“.

Hlavný kurz sovietskych komunistov na konferencii vytýčil generálny tajomník ÚV KSSZ Michail S. Gorbačov, podľa ktorého sa mali uskutočniť rozsiahle zmeny v organizácii a riadení štátu, ako aj v pôsobení komunistickej strany. Žiadal urýchlenie reforiem a podrobil kritike nedostatky v realizácii záverov XXVII. zjazdu KSSZ v zabezpečovaní potravín, bytov, sociálnom rozvoji dediny, v obnove vnútrostraníckej demokracie a pod., pričom sa podľa neho podcenila hĺbka deformácií z predchádzajúcich rokov. Veľa priestoru venoval práci straníckych orgánov a zdôraznil, že sa pristúpilo k prezidentskému systému, podľa ktorého by sa zlúčila najvyššia politická a štátna funkcia. Podobne by prví tajomníci straníckych orgánov mohli byť aj predsedami štátnych orgánov – soviетov. Predpokladalo sa, že sa na začiatku roku 1989 uskutočnia voľby na zjazd ľudových poslancov, z ktorého by potom vzišiel Najvyšší soviет. Voľby sa mali uskutočniť na základe viac mandátových volebných obvodov. Sovietsku „glasnosť“ vyjadrila formulácia „ústavného práva na informácie“. M. Gorbačov upriamil značnú pozornosť na duchovnú sféru, pričom zdôraznil: „*Presadzujeme názorový pluralizmus, zavrhuje me duchovný monopol*“. Vo všetkom treba vychádzať „*od človeka, riadiť sa záujmami ľudu, upevňovať humanistické hodnoty socializmu. Tak sa zabezpečí čisté morálne ovzdušie v spoločnosti, intenzívna práca tvorivého myslenia i skutočný rozkvet kultúry*“. Netreba „slepú vieru vo svetlú budúcnosť“, ale vedeckú prognózu. Zároveň treba dospieť k novej, humánnej a demokratickej podobe socializmu. Gorbačovova situácia však nebola jednoduchá, lebo značná časť konzervatívnych delegátov zjazdu vyslovovala obavy, aby strana nestratila svoj vplyv na štát a spoločnosť, čo by mohlo „ohroziť“ nastúpené reformy.

30. júna 1988

- Vláda Československej socialistickej republiky vydala nariadenie č. 118/1988 Zb. o mimoriadnom poskytovaní starobného dôchodku. Nariadenie nadväzovalo na § 176 písm. c) zákona č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení a upravovalo podmienky mimoriadneho poskytovania starobného dôchodku občanom, ktorí boli počas účinnosti tohto nariadenia uvoľnení z dovtedajšieho zamestnania v súvislosti „*s organizačnou prestavbou národného hospodárstva, ústredných a iných orgánov*“. Išlo o priznanie starobného dôchodku pred dovŕšením potrebného veku, ktorým vznikal nárok na starobný dôchodok. Občan mal nárok na mimoriadne poskytovanie starobného dôchodku vtedy, ak bol zamestnaný najmenej 25 rokov a ak mu do dovŕšenia veku potrebného pre nárok na starobný dôchodok podľa zákona o sociálnom zabezpečení chýbali najviac

dva roky a ak mu príslušný národný výbor nemohol zaistiť zamestnanie zodpovedajúce jeho duševným a telesným schopnostiam, zdravotnému stavu, osobným a rodinným pomerom a primerané jeho kvalifikácii. Pre koniec 80. rokov bola typická vysoká miera ekonomickej aktivity občanov v poproduktívnom veku, ktorá súvisela s nízkymi dôchodkovými dávkami. Mnoho občanov v poproduktívnom veku pokračovalo po dosiahnutí dôchodkového veku v ekonomickej aktivite v zamestnaniach za nízku mzdu. Pracujúci dôchodcovia boli dôležitým zdrojom lacnej pracovnej sily. Politická moc preferovala populačnú politiku orientovanú na mladú generáciu. Reálna hodnota dôchodkových dávok klesala a priemerné dôchodky boli koncom 80. rokov relatívne nízke. V roku 1985 bola ich priemerná výška 1339 Kčs a v roku 1990 1440 Kčs.

- Z poverenia ÚV KSČ sa pracovníci aparátu ÚV KSS Jan Švéda a Eugen Ujvári stretli v Bratislave s Alexandrom Dubčekom, ktorý trval na kladnom hodnotení reforiem z roku 1968. Hodnotenie uverejnil v časopisoch *L'Unita* a *Life* na začiatku roku 1988. Dubček ďalej žiadal svoju rehabilitáciu a sťažoval sa na sústavné sledovanie ŠtB. Pracovníci jeho žiadosť o vyjadrenie sa v oficiálnych oznamovacích prostriedkoch odmietli.

Jún 1988

Za kvalitu výroby na Slovensku zodpovedalo vyše 300-tisíc riadiacich pracovníkov a viaceré kontrolné orgány v rámci jednotlivých rezortov. Najvyššie stranické a štátne orgány konštatovali, že akosť výrobkov nepatrí „*k tromfom výrobných organizácií*“. V priebehu roka prináša tlač kritické články na adresu kvality výrobkov. V denníku *Pravda* (116/1988) bol napríklad publikovaný článok, v ktorom sa píše: „*denmodenne sa presvedčame, že s akosťou našich výrobkov to ani zďaleka nie je tak, ako by sme potrebovali. Hoci existuje množstvo predpisov a nariadení zaväzujúcich vyrábať kvalitne, hoci máme množstvo múdrych a ochotných ľudí... Výrobcovia u nás ešte stále nemajú výrazný ekonomický motív na zvyšovanie akosti. Inakšie by sa nemohli správať tak, ako sa správajú – neriešiť požiadavky svojho odberateľa... Povedané však s Leninom, každý, a nielen kapitalistický monopol, vedie k zahŕňaniu. U nás prostredníctvom toho, že odberateľ sa musí prispôbiť výrobcovi, nie naopak. A výrobca sa v tejto situácii nevelmi má k zvyšovaniu akosti.*“ Nedostatočná kvalita dlhodobo pretrvávala aj v terciárnej sfére. V 80. rokoch pokračoval rozvoj terciárneho sektora, nespĺňal však kritéria doby a požiadavky obyvateľstva. Jeho nedostatočný rozvoj súvisel s dlhodobou preferenciou investícií do výrobných sféry a s nedocenením významu služieb. Zaostalá odvetvová štruktúra mala okrem ekonomických aj sociálne dôsledky.

- Vyšlo prvé číslo samizdatového časopisu *Bratislavské listy*, ktoré redigoval jeden z predstaviteľov katolíckej opozície Ján Čarnogurský.

1. júla 1988

- Maďarské Národné zhromaždenie ustanovilo komisiu pre prípravu novej ústavy.
- Maďarsko a *Svetová banka* podpísali úverovú zmluvu na 200 miliónov dolárov, ktoré sa určili na zmenu odvetvovej štruktúry priemyslu a 50 miliónov na technologický rozvoj.
- Bývalý minister obrany Spolkovej republiky Nemecko Manfred Woerner sa stal po lordovi Petrovi Alexandrovi Carringtonovi generálnym tajomníkom NATO, čo zvýšilo váhu politiky Bonnu v stredoeurópskom priestore.

2. – 3. júla 1988

Na tradičnej katolíckej púti v Levoči sa zišlo asi 70-tisíc veriacich. Púť bola významnou súčasťou náboženského života na Slovensku ako prejav odporu či nesúhlasu s komunistickým režimom a jeho politikou voči veriacim. Počas púte nedošlo k provokáciám, lebo podľa ideologického tajomníka ÚV KSČ Jana Fojtíka boli jej organizáciou poverení „lojálni duchovní“. Ďalšie púte sa počas roka konali v Šaštíne (účasť asi 50-tisíc veriacich), v Gaboltove (asi 100-tisíc), v auguste bola gréckokatolícka púť do Lutiny (50-tisíc) a ďalšie púte boli v Trnave, Starých Horách, Nitre a Marianke. Viaceré z nich vychádzali z dlhodobých kresťanských tradícií. Púte sledovala Štátna bezpečnosť. Štátne orgány v informácii konštatovali, že: *„Účasť veriacich na tohtoročných púťach bola oproti minulosti značne zvýšená [...], najmä organizované skupiny mladých ľudí boli na púťach najaktívnejšie s dôsledne premysleným a vopred nacvičeným programom“*. J. Fojtík však neuviedol, že v prípade *„zneužitia púte v Nitre-Kalvárii došlo k nechote spolupráce zo strany Biskupského úradu a miestneho správcu farského úradu, čím bol nepriamo poskytnutý priestor v priebehu noci na zneužitie púte na protispoločenské prejavy, propagáciu predstaviteľov klérofašistického štátu, slovenského nacionalizmu a náboženského fanatizmu“*. Komunistickí predstavitelia od druhej polovice 80. rokov s nevlou vnímali rozširovanie aktivít cirkevnej politickej a nepolitickej opozície voči politike a krokom komunistického režimu na Slovensku, ktorá potláčala náboženské práva a slobody, ako aj snahy o posilnenie pozícií gréckokatolíckej cirkvi (svedčí o tom snaha zaradiť do programu Šaštínskej púte gréckokatolícku liturgiu), ba dať púťam širší charakter so snahou zahraničnej účasti (Šaštín). Pomerne široká základňa opozície vznikala od 50. rokov, keď komunistický režim tvrdo potlačoval náboženské slobody a činnosť cirkví. Podporu hľadal v náboženskom vysielaní *Slobodnej Európy a Hlasu Ameriky*, kde vystupoval páter Anton Hlinka a ďalší. V 80. rokoch sa rozšírila nielen masová základňa cirkevnej opozície, ale aj štruktúra tajnej cirkvi, ku ktorej patrili Ján Chryzostom Korec, Silvester Krčméry, František Mikloško, Anton Srholec, Vladimír Jukl a ďalší. Avšak ďalšie skupiny obyvateľstva, ktoré mali prinajmenšom rezervované postoje k politike komunistického režimu, najmä v oblasti dodržiavania ľudských práv a slobôd, ako aj možnosti reformovať spoločenský systém, boli ešte pomerne úzke. Početnú skupinu skôr s charakteristikou opozičných postojov tvorila časť obyvateľstva z rôznych vrstiev, ktorá bola postihnutá normalizáciou. Cirkevná opozícia na Slovensku dávala vývinu spoločnosti trocha odlišný charakter ako v českých krajinách. Mali samozrejme aj viaceré spoločné črty a prejavy, a to nielen v odmietavom vzťahu k politike komunistickému režimu.

5. – 7. júla 1988

V Prahe sa konalo 44. zasadnutie RVHP, ktoré prijalo *„Kolektívnu koncepciu medzinárodnej delby socialistickej práce na roky 1991 – 2005“*. Týmto bolo schválené rozhodnutie o vzniku tzv. jednotného trhu v rámci RVHP, v ktorom mal byť umožnený voľný pohyb tovarov a služieb, no i finančných prostriedkov a pracovných síl medzi jednotlivými členskými krajinami. Týmto spôsobom mali byť fakticky odstránené ekonomické hranice vo vnútri spomínaného spoločenstva. Zasadaniu predchádzala návšteva predsedu sovietskej vlády Nikolaja Ryzkova, ktorého prijali najvyšší československí predstavitelia. Podľa predsedníctva ÚV KSČ sa návšteva vyznačovala *„jednotou názorov a hlbokým vzájomným porozumením“*.

14. júla 1988

Opozičná *Charta 77* vyzvala občanov vo svojom prehlásení k 20. výročiu okupácie Československa v auguste 1968, aby sa zbavili strachu a vyjadrili svoj názor na normalizačnú politiku KSČ.

15. – 16. júla 1988

- Vo Varšave politickí predstavitelia Varšavskej zmluvy (VZ) prijali vyhlásenie o znížení stavu armád a výzbroje v Európe, čo sa vzťahovalo aj na členské štáty tejto zmluvy. V januári 1989 sa Rada obrany štátu (ČSSR) uzniesla, že tento stav armády a výzbroje sa zníži o 10–15 %. Na stretnutí najvyšší sovietsky predstaviteľ Michail S. Gorbačov pri hodnotení vtedajšieho vývoja americko-sovietskych vzťahov navrhol posilnenie obranného charakteru Varšavskej zmluvy a zníženie stavu sovietskych vojsk v strednej Európe o 70-tisíc vojakov. Návrhy sa vzťahovali aj na zbrojnú výrobu.
- Zbrojná výroba na Slovensku kulminovala roku 1988, keď dosiahla najvyšší objem za 70. a 80. roky. V spomínanom roku predstavovala hodnotu 19,3 miliardy Kčs, čo predstavovalo dve tretiny objemu celoštátnej výroby. Na Slovensku sa v rokoch 1976 – 1988 vyrobila vojenská technika za 144,5 miliárd Kčs. Export tvoril 83,3 miliardy Kčs. Do štátneho rozpočtu sa odvieďlo 51 miliárd Kčs. Konverziou v nasledujúcich rokoch poklesla zbrojárska výroba tak, že roku 1990 dosiahla 9,8 mld. Kčs a roku 1991 už len 3,5 mld. Kčs.

31. júla 1988

S účinnosťou od 31. júla 1988 bola vykonaná „úprava maloobchodných cien“. Za týmto slovným spojením sa v danom čase skrývalo v podstate zvyšovanie cien. Táto „úprava“ bola daná uznesením vlády ČSSR z 13. júla 1988. Zníženie cien malo za rok dosiahnuť úroveň 235,6 mil. Kčs a zvýšenie 896,6 mil. Kčs. Zníženie sa dotýkalo niektorých druhov textilného a ostatného priemyselného tovaru a zvýšenie niektorých potravinárskych výrobkov (mrazený tovar, DIA konzervy, kúpeľné obľátky), kúpeľnej liečby hradenéj z vlastných prostriedkov obyvateľstva a nafty.

6. augusta 1988

Podľa Ústredného štatistického úradu rapídne stúpala v Maďarsku inflácia, od roku 1980 až o 80 percent. O 6 dní tajomník ÚV MSRS Miklós Németh vyhlásil, že kľúčovým bodom ekonomického programu by mala byť reforma vlastníckych vzťahov.

13. – 14. augusta 1988

- Na púti v Nitre-Kalvárii, konanej na záver *Mariánskeho roku*, vyhláseného pápežom Jánom Pavlom II., sa zúčastnilo okolo 100-tisíc veriacich. *Mariánsky rok* posilňoval pozície tzv. tajnej cirkvi a laických katolíckych aktivistov a disidentov už len tým, že tretinu pútnikov predstavovala mládež a celkový ich počet stúpala. Úrady si boli vedomé úsilia laických aktivistov a tzv. tajnej cirkvi dať púti celoslovenský charakter, a preto venovali jej príprave zvýšenú pozornosť. Napriek prijatým opatreniam tu vystúpil tajne vysvätený biskup Ján Ch. Korec a zazneli viaceré „negatívne prejavy a požiadavky“, najmä vymenovať nových biskupov či povoliť slobodnú činnosť reholí. Odsúdeného aktivistu Ivana Polanského označili za „trpiteľa cirkvi“.

- Priebehom púti v Nitre-Kalvárii a ďalších púti sa zaoberalo Predsedníctvo ÚV KSS na svojej schôdzi 23. augusta 1988, kde prerokovalo správu Sekretariátu vlády SSR pre veci cirkevné. V správe sa okrem iného konštatovalo, že od roku 1985 účasť na púťach, najmä mládeže, prudko narástla.

18. augusta 1988

Minister zahraničných vecí ČSSR vydal vyhlášku č. 143/1988 Zb. o *Dohovore proti mučeniu a inému krutému, neludskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu*. Tento dohovor, prijatý 10. decembra 1984 v New Yorku, bol Československou socialistickou republikou podpísaný v New Yorku 8. septembra 1986. Koncom apríla 1988 vo veku tridsaťpäť rokov zomrel politický väzeň, obhajca ľudských práv Pavel Wonka vo väznici v Hradci Králové ako obeť nezákonnej súdnej a väzenskej praxe. Zomrel v dôsledku neludského a krutého zaobchádzania a zanedbania lekárskej starostlivosti. Okresným súdom v Jihlave boli 9. marca 1989 odsúdení Ivan Jirous a Jiří Tichý za petíciu, v ktorej označili za smrť Pavla Wonku zodpovedné štátne orgány.

18. - 19. augusta 1988

- Predsedníctvo ÚV KSČ sa zaoberalo návrhmi k uplatneniu záverov 19. všezväzovej konferencie KSSZ v podmienkach Československa. Zhodlo sa na tom, že treba správne a nedeformovane chápať vedúcu úlohu KSČ, oddeliť politické funkcie od štátnych a hospodárskych, lebo len vtedy môže strana uplatniť „poznávaciu, programátorskú, organizačnú, ideovo-výchovnú a kontrolnú činnosť“. Zároveň treba „obnoviť leninskú zásadu kolektívnych diskusií a rozhodovania“, zvýšiť informovanosť členov strany a aktivitu stranických orgánov. Ďalšie prerokované otázky sa vzťahovali na ekonomickú reformu, oblasti ideológie, medzinárodných vzťahov a pod.
- Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo materiál *Úlohy národných výborov v rozvoji socialistickej demokracie a v prestavbe hospodárskeho mechanizmu*, v ktorom sa rátaťo s určitou decentralizáciou právomocí v rámci štruktúry národných výborov na strediskové obce a na miestne národné výbory v oblasti štátnej správy a riadenia miestneho hospodárstva. Vychádzalo sa z toho, že disponovali len 17 percentami rozpočtu národných výborov, a celkovo bolo treba presunúť rozhodovaciu právomoc na volené pléna a rady, ktoré sa už oficiálne nazývali samosprávnymi orgánmi. Tieto sa mali zakomponovať do nových zákonov o národných výboroch, ktoré sa mali prijať roku 1990. Predstavitel' KSČ Miloš Jakeš chcel premietnuť skúsenosti z činnosti národných výborov do celej spoločenskej prestavby, a tak pred verejnosťou ukázať nielen prípravu ústavy, ale aj „rozširovanie“ socialistickej demokracie. Dokonca požadoval, aby ústava zakotvila prestavbové „revolučné“ zmeny.

20. – 21. augusta 1988

- Na území katovického vojvodstva v Poľsku začali štrajky v 10 baniach. *Výbor obrany krajiny* vzhľadom aj na predchádzajúce štrajky vo viacerých mestách začal prípravy na vyhlásenie výnimočného stavu, no najskôr chcel prikróčiť k politickým krokom. Konzultácie s opozíciou o návrhoch na odborársky a spoločensko-politický pluralizmus, ako aj na celkovú reformu politického systému skutočne začali, no 22. augusta znovu prepukli štrajky v siedmich vojvodstvách Poľska.

- Nasledujúci deň predsedníctvo ÚV KSČ rokovalo o politickej situácii v Poľsku. V správe Vasil Bilak konštatoval, že môže dôjsť k určitým rozhovorom medzi vládnu Poľskou zjednotenou robotníckou stranou a opozičnou Solidaritou. Predpokladal ďalšie „rozšírenie platformy politických síl do široko chápanej politiky národného porozumenia“. Nevylúčil ani niektoré systémové zmeny.

21. augusta 1988

- V Prahe sa z podnetu *Nezávislého mierového združenia* a *Českých detí* konala demonštrácia k 20. výročiu okupácie ČSSR. Niekoľkotisícové zhromaždenie občanov, ktoré sa zišlo napriek silnej oficiálnej proti kampani a zásahom proti opozičným aktivistom, žiadalo odchod sovietskych vojsk, pravdivé zhodnotenie *česko-slovenskej jari* 1968, zrušenie cenzúry, slobodné voľby, prepustenie politických väzňov, dodržovanie ľudských práv a pod. Oficiálne spravodajstvá tvrdili, že reforma roku 1968 nemala spoločné črty so sovietskou prestavbou, napriek tomu, že sa z viacerých strán v Sovietskom zväze ozvali hlasy, aby sa prehodnotil jeho postoj k roku 1968. Demonštráciu rozohľadla Verejná bezpečnosť.

- Jedna z ďalších opozičných skupín, (Československá) *Demokratická iniciatíva*, vydala vyhlásenie k 20. výročiu „vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa,“ v ktorom odsúdila politiku normalizácie a perzekúcie občanov: „*Dôsledky augustových udalostí roka 1968 sú dobre známe. Politicky potlačené a neslobodné Československo, odtrhnuté od sveta, od vlastnej a európskej minulosti, zbavené kontaktu s hospodárskym, kultúrnym i sociálnym rozvojom medzinárodného spoločenstva zachvátila postupne všeobecná produktívna a morálna kríza. Česi a Slováci žijú už dlhší čas z podstaty, a to nielen hospodárskej. Dvadsať rokov po augustových udalostiach sa tak ešte ďalej vyostreje vnútropolitické napätie, stupňované nevyberanými kampaňami masmédií proti Alexandrovi Dubčekovi, jeho stúpencom i proti státisícim demokraticky zmýšľajúcich ľudí postihnutých v minulom dvadsaťročí represáliami.*“ Vo vnútropolitických pomeroch sa nedostatočne reagovalo na nástup nového sovietskeho vedenia a iniciatíva žiadala odchod sovietskych vojsk z ČSSR, odvolanie *Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* z decembra 1970, odchod predstaviteľov KSČ Gustáva Husáka, Vasila Bilaka a ďalších, ako aj rehabilitáciu Alexandra Dubčeka a ďalších postihnutých poaugustovými perzekúciami.

23. augusta 1988

Predsedníctvo ÚV KSS prerokovalo správu Sekretariátu vlády SSR o púti v Nitre a o ďalších púťach na Slovensku, spolu s návrhom opatrení na rok 1989. Podľa správy boli „útoky“ proti cirkevnej politike komunistickej strany pripísané „exponentom tajnej cirkvi“. Podľa správy účasť na púťach od roku 1985 prudko narastala, najmä mládeže.

24. augusta 1988

Predsedníctvo Slovenskej národnej rady rokovalo o „*Správe o výsledkoch zapojenia československej ekonomiky vrátane ekonomiky SSR do socialistickej ekonomickej integrácie a medzinárodnej socialistickej delby práce za rok 1987*“, pričom sa konštatovalo, že vývoz špecializovanej a kooperovanej produkcie vzrástol o 11,3 %, no nedostatočný prog-

res vedecko-technického rozvoja a štrukturálnych zmien nepriaznivo ovplyvnil efektívnosť vývozu a širší rozvoj kooperácie. V roku 1987 bol podiel Slovenska na zahraničnom obchode ČSSR zhruba 25%. Neznižovala sa náročnosť materiálovej výroby a výrazne sa nezvyšovala efektívnosť vývozu ČSSR vo výmenných reláciách v zahraničnom obchode s krajinami Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP). Na druhej strane sa značne prekračoval objem obchodu voči Sovietskemu zväzu. Na Slovensku sa neplnila plánovaná tvorba zisku, znižovanie náročnosti materiálovej výroby, pomaly sa uplatňoval vedecko-technický rozvoj, v dôsledku čoho podstatnejšie nerástla výkonnosť a efektívnosť ekonomiky Slovenska, čo sa však celkovo vzťahovalo aj na ekonomiku ČSSR.

25. augusta 1988

- Predsedníctvo ÚV KSČ v súvislosti s informáciou Miloša Jakeša a Karla Hoffmana o stave prác na príprave novej ústavy ČSSR prerokovalo zloženie komisie KSČ a Národného frontu ČSSR pre prípravu novej Ústavy ČSSR, ako aj *Pracovnej komisie predsedníctva ÚV KSČ*. Predsedom komisie KSČ a NF ČSSR bol M. Jakeš, členmi komisie z predsedníctva ÚV KSČ G. Husák, L. Štrougal, A. Indra, K. Hoffman, L. Adamec, P. Colotka, I. Janák, J. Kempný, kandidát predsedníctva M. Zavadil, predseda SNR V. Šalgorič, predseda ÚV SZM V. Mohorita, podpredseda ÚV NF ČSSR T. Trávníček a ďalší. Predsedníctvo rozhodlo, že sa vypracuje projekt tzv. trojjedinej ústavy podľa záverov zjazdu KSČ a predsedníctva ÚV KSČ z mája 1987, čo sa odôvodnilo odstránením opakovania viacerých článkov v ústavách federácie a republík. Mal to byť projekt: *„jediný a jednotný, ktorý upraví ústavné pomery tak v ČSSR, ako i v oboch republikách, ktorý vychádza z pokrokových československých ústavných tradícií“* „Nerátalo sa však s hlbšou úpravou štátoprávnych vzťahov, ktoré si po deformačných zákonoch z decembra 1970 vyžadovali nápravu a poslanec Anton Blažej sa v Predsedníctve Federálneho zhromaždenia ČSSR v decembri 1988 dokonca spýtal: *„ako to vyzerá s prípravou zákona o novej ústave. Naposledy sme hovorili, že existuje politická komisia. Sú už pripravené zásady pre túto novú ústavu. Alebo ako vyzerá súčasný stav?“* Ukázalo sa, že ústavné rozdelenie kompetencií medzi oboma republikami a federáciou spôsobovalo stále vážne problémy: *Rozdielne názory v pracovných skupinách [pracovnej komisie] viedli nakoniec k vypracovaniu dvoch variantov. Prvý variant plne rešpektuje doterajšie usporiadanie, len s tou zmenou, že aj kompetencie republík budú v ústave výslovne a vecne uvedené. Druhý variant nerozlišuje medzi kompetenciami, ktorá je spoločná pre federáciu a republiky a tou, ktorá je výlučne patriaca republikám a navrhuje len dva okruhy pôsobností – a to pre federáciu a republiky.“* No práve príliš všeobecné vymedzenie spoločnej kompetencie federácie a republík vyvolávalo problémy a následné spory za celej existencie česko-slovenskej federácie. (Druhý variant sa uplatnil v tzv. kompetenčnom zákone v decembri 1990.)
- Predsedníctvo ÚV KSČ, keď sa zaoberalo informáciou Miloša Jakeša a Karla Hoffmana o vnútropolitických udalostiach od 15. do 22. augusta 1988, sa zhodlo v názore, že „vnútorní nepriatelia“, podnecovaní zo zahraničia, zvyšujú svoju aktivitu, i keď len udalosti v Prahe si vyžadovali mocenský zásah. V ďalšom materiáli o činnosti Ludových milícií sa uviedlo, že tieto mali vyše 88-tisíc členov a predpokladala sa ich zvýšená spolupráca so Zborom národnej bezpečnosti.

28. augusta 1988

Politické byro ÚV PZRS vyjadrilo súhlas so schôdzou ministra vnútra poľskej vlády Ciesława Kiszczaka, ktorý deň predtým navrhol stretnutie s predstaviteľmi rôznych spoločenských kruhov za „okrúhlym stolom“, s predstaviteľom opozičnej Solidarity s Lechom Wałęsą a ďalšími. Byro si dalo podmienku, aby Wałęsa zastavil demonštrácie. Obidvaja sa stretli vo vile ministerstva vnútra vo Varšave, kde Wałęsa zdôraznil význam legalizácie Solidarity, čo stranický aparát začal spochybňovať. Minister pri opätovnom stretnutí 15. septembra sľúbil odvolať represie, ktoré nasledovali po demonštráciách.

28. – 30. augusta 1988

Minister zahraničných vecí ČSSR Bohuslav Chňoupek uviedol vo svojej správe pre predsedníctvo ÚV KSČ, že jeho stretnutie s ministrom zahraničných vecí Spolkovej republiky Nemecko Hansom-Dietrichom Genscherom a spolkovým kancelárom Helmutom Kohlom prispelo k dobrým vzťahom medzi oboma štátmi, najmä v hospodárskej oblasti. Stretnutie bolo konštruktívne a realistické. Podobné názory sa ukázali na situáciu v Európe, ako aj na vzťahy medzi Východom a Západom.

29. augusta 1988

- Občianska ochránarska iniciatíva (Mikuláš Huba, Juraj Mesík, Pavel Škemmer, Juraj Holčík) adresovala ústredným politickým a štátnym orgánom ČSSR „*Dunajské vyhlásenie*“, v ktorom sa kriticky vyjadrila k stavu životného prostredia na Dunaji a k výstavbe vodného diela Gabčíkovo – Nagymaros. Vyhlásenie podpísalo asi 10-tisíc ľudí. V Budapešti o deň neskôr protestovalo proti výstavbe okolo tritisíc vysokoškolákov.
- Opačný názor zastávala slovenská strana, keď Predsedníctvo SNR už 25. november 1987 prerokúvalo *Správu o plnení výstavby Sústavy vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros*, v ktorej vláda SSR mapovala stav výstavby vrátane ekologickej situácie. Výstavba sa uskutočňovala na základe Dohody medzi vládou ČSSR a vládou Maďarskej ľudovej republiky (MLR) o vzájomnej pomoci pri výstavbe Sústavy vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros z roku 1977, resp. jej doplnkov z roku 1983. Sústava vodných diel mala predstavovať komplexné viacúčelové využitie úseku Dunaja v celkovej dĺžke 220 medzi Bratislavou a Dunajom. Hlavný národohospodársky prínos sa mal prejavíť tým, že ročne by sa priemerne vyprodukovalo 3675 GWh elektrickej energie, z toho 1525 GWh špičkovej elektrickej energie. Tým by sa nahradilo 3,8 milióna ton hnedého uhlia, resp. 1 mil. ton nafty. Náklady na výstavbu sústavy vodných diel mali dosiahnuť z česko-slovenskej strany 18,5 miliárd Kčs, čo predstavovalo 50 % celkových nákladov stavby.

31. augusta 1988

Prvý tajomník ÚV KSS Ignác Janák predložil Predsedníctvu ÚV KSS informáciu o listoch občanov, ktoré poslali ÚV KSS. Občania Slovenska poslali za 2 mesiace 598 listov. Okrem rôznych individuálnych sťažností a žiadostí listy obsahovali kritické názory na spoločenské pomery a na funkcionárov KSČ. Občania žiadali odchod sovietskych vojsk, zníženie stranického aparátu o 60 %, zrušenie spoločenských organizácií a krajských národných výborov, zníženie stavu ŠtB o 70 % a Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) o 50 %. Zaujímavý bol názor štátneho úradníka na vybavovanie sťažností obča-

nov: „Môžeš robiť (občan) čo len chceš, písať sťažnosti, podávať odvolania a dovolávať sa svojho práva, môžeš písať až pánu Bohu, či Husákovi do Prahy, i tak to príde do našich rúk a my ti za pravdu nedáme.“

1. septembra 1988

Najvyšší poľský predstaviteľ Wojciech Jaruzelski prehlásil, že je pripravený rokovať s politikmi „konštruktívnej opozície“ vzhľadom na vážnosť vnútro politickej a hospodárskej situácie, ktorá kvánila Poľsko. Vyjadrenie Jaruzelského bolo výrazom hľadania politického východiska.

3. septembra 1988

V Maďarsku vzniklo opozičné *Maďarské demokratické fórum*, ktoré vznieslo požiadavku utvorenia politického systému viacerých strán a uskutočnenia ďalších spoločenských reforiem. Fórum predstavovalo jednu z opozičných skupín, ktoré sa začali formovať v Maďarsku a ktoré nadobúdali značnú spoločenskú silu.

6. septembra 1988

Ústredná rada odborov vydala vyhlášku č. 147/1988 Zb. o poskytovaní prídavkov na deti v nemocenskom poistení a vyhlášku č. 148/1988 Zb. o nemocenskom poistení niektorých pracovníkov a o poskytovaní dávok nemocenského poistenia občanom vo zvláštnych prípadoch.

11. septembra 1988

Potom, čo Najvyšší soviety Estónska prijal štatút úradného jazyka estónčiny na území republiky, podobná situácia onedlho nastala aj na území Litvy, v ktorej sa v druhej polovici októbra konal kongres Litovského hnutia za prestavbu – Sajudis.

12. septembra 1988

Federálne ministerstvo poľnohospodárstva a výživy ČSSR vydalo vyhlášku č. 155/1988 Zb. o základných podmienkach dodávky poľnohospodárskych výrobkov a vyhlášku č. 156/1988 Zb. o základných podmienkach dodávky potravinárskych a niektorých iných výrobkov. V druhej uvedenej vyhláške sa píše: „V záujme zlepšenia uspokojovania potrieb vnútorného trhu a stabilizácie dlhodobých dodávateľsko-odberateľských vzťahov uzatvárajú organizácie prípravné zmluvy, ktorými sú zmluvy o príprave dodávok alebo zmluvy o spolupráci.“ V prípravných zmluvách mali organizácie najmä dohodnúť okrem iného aj podmienky vzájomnej koordinácie a spolupráce pri prieskume trhu. Napriek tomu v praxi spotrebiteľ často pocítoval nedostatok základných potravín. Chlieb a pečivo boli dostupné zväčša iba v dopoludňajších hodinách, popoludní sa vypredali. Pred sviatkami sa z chleba a pečiva stával nedostatkový tovar, na ktorý museli občania čakať od skorých ranných hodín v dlhých radoch. Nákup bol kusovo obmedzený. Viacpočetné rodiny preto vysielali do obchodov viacerých členov, aby mala rodina dostatok tejto základnej potraviny. Medzi nedostatkové potraviny patrili aj cukríky, sušienky, keksíky, tropické ovocie (mandarínky, pomaranče, banány atď.), mäsové výrobky atď. Slabé zásobovanie a nedostupnosť tovarov boli pretrvávajúcimi problémami. Dlhé

rady, predzásobovanie sa obyvateľstva, časovo náročné zhaňanie rôznych tovarov boli typickou súčasťou „socialistického spôsobu“ života.

16. septembra 1988

Predstavitelia poľskej vláducej PZRS, ďalej Zjednotenej ľudovej strany, Demokratickej strany, oficiálnych odborov, cirkvi a Solidarity sa stretli za „okrúhlym stolom“, no ukázali sa rozdielne stanoviská k legalizácii Solidarity. Dňa 19. septembra však bola odvolaná poľská vláda Zbigniewa Messnera počtom 359 poslancov Sejmu, 17 sa zdržalo hlasovania a len jeden bol proti. Dňa 27. septembra sa stal novým predsedom vlády Mieczysław F. Rakowski, no zástupcovia nezávislých kruhov odmietli do nej vstúpiť. Onedlho vláda prikočila k likvidácii gdanských *Leninových lodeníc* a tento krok zmrazil rozhovory za „okrúhlym stolom“.

17. septembra 1988

- V Soule (Kórejská republika) sa začali XXIV. letné olympijské hry. Československí športovci získali tri zlaté medaily (Jozef Pribilinec, Miloslav Mečíř, Miroslav Varga), tri strieborné a dve bronzové medaily.
- Francúzsky minister zahraničných vecí Roland Dumas pri svojej oficiálnej návšteve ČSSR hovoril so signatármi *Charty 77* Milošom Hájkom, Jiřím Hájkom, Václavom Malým a Petrom Uhlom o dodržiavaní ľudských práv, o postavení kresťanov v spoločnosti, ako aj o vývoji v krajinách východnej Európe v posledných rokoch. V niektorých z nich sa začali čoraz výraznejšie prejavovať liberalizačné tendencie.

21. septembra 1988

Časopis *Zväzu slovenských spisovateľov Literárny týždenník*, ktorý sa svojou koncepciou veľmi podobal legendárnemu *Kultúrnemu životu*, začal vychádzať pod vedením Vincenta Šabíka. Sekretariát viedol Igor Cibula, v redakcii sedel okrem iných aj Luboš Jurík, Darina Šimečková, Edmund Hladký. Redakčnú radu viedol Vojtech Mihálik, členmi boli Alfonz Bednár, Lubomír Feldek, Lajoš Grendel, Ján Solovič, Viliam Plevza, Rudolf Sloboda, Peter Valček a ďalší. Časopis rýchlo zaujal svojou širokospektrálnosťou – ponúkal nielen literárne témy, dával priestor osobnostiam slovenskej literatúry (Peter Karvaš, Pavol Bunčák, Edmund Ťažký a i.), ale otváral aj otázky štátoprávne, národnostné, ekologické a kultúrne.

Dal priestor recenziám nových filmov, výtvarných prúdov, hudobných vystúpení, polemikám o smerovaní slovenskej kultúry, rozhovorom mladých výskumníkov o budúcnosti vedy. V časopise publikovali Ján Budaj, Milan Lasica, Jaro Filip rovnako ako politik Bohuš Chňoupek, ekonóm Hvezdoň Kočtúch či filozofka Etela Farkašová, vychádzali tu prevzaté články i tzv. západnej proveniencie o ochrane prírody, ale aj o demokracii a jej podstate (Andreja I. Solženicyna, Joschku Fischera), takisto diskusie o vývine spoločnosti (napríklad Ladislav Ballek, Peter Zajac, Milan Šútovec, Rudolf Chmel, Lubomír Feldek, Ján Štrasser). Viacerí z nich tvorili redakčný kruh mesačníka *Slovenské pohľady*, napríklad R. Chmel, J. Štrasser, L. Ballek a iní, alebo sa zaoberali slovenskou otázkou a vypracovaním ústav (Ján Ferienc, Peter Jaroš, Vladimír Mináč, Pavol Kanis, Viliam Plevza, Anton Hrnko a ďalší). Rubrika *Fórum čitateľov* prekvapovala fundovanými príspevkami, nezriedka aj odborníkov z rôznych oblastí života spoločnosti. Týž-

denník tohto charakteru bol výnimkou i v českých krajinách a osobne ho odoberal i spisovateľ a disident Václav Havel.

23. septembra 1988

Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo správu federálneho ministra vnútra Vratislava Vajnara o súčasných aktivitách vnútorného protivníka, v ktorej uviedol, že opozičné zoskupenia sa usilujú o „destabilizáciu socialistického spoločenského zriadenia“ a o nastolenie pluralitného politického systému. Predpokladal stupňovanie „konfrontačných vystúpení“ opozície, ktoré sa môžu vzťahovať aj na akcie k 70. výročiu vzniku Československej republiky.

24. – 25. septembra 1988

Na celoštátnej odborovej konferencii zvolili za predsedu Revolučného odborového hnutia (ROH) Miroslava Zavadila. Na konferencii sa schválili zmeny v *Zákonníku práce* a v stanovách ROH, ktoré podporovali jeho spoločenské postavenie a jeho úlohu v „rozširovaní“ socialistickej demokracie.

28. – 29. septembra 1988

Predsedníctvo *Slovenského kongresu Slovákov* v Ríme vyhlásilo, že kongres bude podporovať záujmy „slovenských spoločenstiev“ vo svete a Slovákov v „Slovenskej federatívnej republike“. Zároveň sa bude stavať na obranu záujmov Slovákov ako národa alebo keď pôjde o prípady porušovania ľudských práv. Ďalej sa bude domáhať politickej „výmeny vo vedení národov“ v krajinách tzv. sovietskeho bloku, kde sa občanom odopierali politické a náboženské práva.

1. októbra 1988

- Generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila S. Gorbačova zvolili za predsedu Prezídia Najvyššieho soviету ZSSR, čím sa v jeho rukách sústredila politická a štátna moc.
- Prvý tajomník ÚV KSS Ignác Janák predložil Predsedníctvu ÚV KSS správu o listoch občanov. Občania Slovenska poslali ÚV KSS 218 listov. Politický obsah listov bol len v anonymoch (proti zásahom bezpečnosti 25. marca v Bratislave, odsúdenie náboženského aktivistu Ivana Polanského a porušovanie zákonnosti funkcionármi KSS a štátu). Objavil sa dôvetok „strácate pôdu pod nohami.“

5. – 7. októbra 1988

V maďarskom parlamente sa ozvali hlasy proti dostavbe vodnej sústavy na Dunaji Gabčíkovo – Nagymaros, pričom sa uviedli ekologické a ekonomické dôvody. Obhajcovia dostavby trvali na pokračovaní stavebných prác vzhľadom na ich pokročilosť, potrebu zvýšiť výrobu elektrickej energie a na dodržanie medzinárodných prác. Po búrlivej diskusii parlament schválil napokon pokračovanie výstavby stupňa Nagymaros. V nasledujúcich týždňoch sa proti tomu konali viaceré protesty, ktoré nadobudli medzinárodný kontext.

10. októbra 1988

Jeden z najbližších spolupracovníkov Michaila Gorbačova Georgij Šachnazarov mu v liste zdôraznil, že Sovietsky zväz by sa predsa nemal vzdať „prvého miesta medzi rovnými“ v krajinách sovietskeho bloku: „Vzdali sme sa síce právomocí 'staršieho brata' v socialistickom svete, ale nemôžeme sa zrieknuť vedúcej úlohy, ktorá bude vždy prináležať Sovietskemu zväzu ako najmocnejšej krajiny socializmu, kolísky Októbra“. Pritom Šachnazarov navrhol Gorbačovovi, aby bral vážne americké návrhy na riešenie vnútropolitckej situácie v krajinách východnej Európy.

10. – 12. októbra 1988

- Generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš sa na zasadaní ÚV KSČ zaoberal politickou líniou prestavby a za kľúčovú otázku považoval aktivizáciu strany a jej organizácií, ako aj organizácií Národného frontu. Podľa Jakeša treba skvalitniť operatívne informácie o aktuálnych politických a ideologických otázkach a dosiahnuť širokú informovanosť. No v postupe prestavby sa často prejavovala polovičatosť a formálnosť. M. Jakeš rozoberal prácu národných výborov a reagoval na zahraničnú politiku Sovietskeho zväzu v oblasti odzbrojovania. Odporúčal konanie XVIII. zjazdu KSČ v prvom polroku 1990, rozšírenie počtu komisií ÚV KSČ a ustanovenie Výboru pre riadenie straníckej práce v Českej socialistickej republike, do čela ktorého zvolili Karla Urbánka.

- Prezident ČSSR Gustáv Husák menoval 12. októbra na post predsedu vlády ČSSR Ladislava Adamca, ktorý vymenil Lubomíra Štrougala napriek tomu, že mal k prezidentovi pomerne blízko. To znamenalo ďalšie oslabenie pozícií skupiny „stredú“ vo vedení štátu a komunistickej strany. Návrh politického technokrata Adamca na odvolanie G. Husáka z najvyššej politickej funkcie v decembri 1987 a jeho nahradením Milošom Jakešom podporil V. Biľak a ďalší tvrdý zástanca socializmu sovietskeho typu Karel Hoffman. Odstúpili však aj iní tvrdí normalizátori Antonín Kapek, Josef Haman a Josef Havlín. Jakešovo vedenie odsunulo tých, ktorí váhali s rozdelením funkcií prezidenta a generálneho tajomníka KSČ a volili miernejšiu podobu normalizačnej politiky, napríklad podpredsedov federálnej vlády Petra Colotku, Karola Laca či ministra zahraničných vecí ČSSR Bohuslava Chňouška, ktorého nahradil Jaromír Johanes. Odchod oboch Slovákov z popredných funkcií česko-slovenského štátu bol motivovaný aj tým, že krátko po svojom nástupe L. Adamec ukázal nepriaznivý vzťah k Slovensku. Sám Husák sa vyjadril v súvislosti s prípravou návrhu novej ústavy a celoštátneho riadenia ekonomiky, že: „Adamec nemal rád Karola Lacu, podľa neho držal so Slovákmí, a preto sa ho zbavil“. Dôsledkom toho sa zvýraznilo minoritné zastúpenie Slovákov vo federálnej vláde. Miloš Jakeš sa obával „hýbať“ so slovenskou otázkou, no spolu s predsedom Federálneho zhromaždenia ČSSR konzervatívcom a odporcom riešenia otázky Aloisom Indrom prispel k odstaveniu Josefa Korčáka a Štrougala z funkcií predsedov českej a federálnej vlády, ktorí mali pre riešenie slovenskej a českej otázky pochopenie. L. Štrougala a P. Colotku zároveň uvoľnili z Predsedníctva ÚV KSČ. Tam nastúpili Ignác Janák a Jan Fojtík. Napriek „neokonzervatívnej“ skupine vo vedení KSČ sa dostalo do vlád viacero pragmatických „technokratov“, medzi ktorých možno zaradiť aj predsedov vlád.

Personálne zmeny vo vedení štátu a KSČ vyvolali na Slovensku a v českých krajinách značné rozpaky, ani oficiálne uvádzané dôvody neuspokojili a z týchto „pseudopohy-

bov“ nastali skôr sklamanie vo verejnosti. Navyše v tej dobe sa pociťoval akútny nedostatok viacerých spotrebných tovarov a stúpala nespokojnosť obyvateľstva.

11. októbra

Na zasadaní ÚV KSS odstúpil z funkcie člena Predsedníctva ÚV KSS Peter Colotka, z funkcie tajomníka a člena Sekretariátu ÚV KSS uvolnili Ivana Knoteka. Do funkcie tajomníka, člena Predsedníctva a Sekretariátu ÚV KSS zvolili Ondreja Šalinga, za členov Predsedníctva ÚV KSS Kolomana Dudása a Štefana Rybára.

12. októbra 1988

Predsedom vlády na Slovensku sa stal Ivan Knotek. Predsedom českej vlády sa namiesto Ladislava Adamca stal František Pitra. Novými podpredsedami federálnej vlády boli Pavol Hrivnák, Bohumil Urban a Karel Juliš.

13. - 19. októbra 1988

Pri zostupe z *Mount Everestu* tragicky zahynuli štyria slovenskí horolezci, Dušan Becík, Peter Božík, Jaroslav Jaško a Jozef Just.

15. októbra 1988

Vzniklo politicky orientované *Hnutie za občiansku slobodu* (jeho skratka HOS vyjadrovala – Humanizmus, Občianstvo, Slobodu). V radoch hnutia, ktorého zakladateľmi boli predstavitelia českej a moravskej opozície Rudolf Battěk, Václav Benda, Stanislav Devátý, Jiří Dienstbier, Václav Havel, Eva Kantůrková, Ladislav Lis, Jaroslav Šabata, František Šamalík, Jiřina Šiklová, Petruška Šustrová, Ludvík Vaculík, Alexander Vondra a ďalší, boli aj predstavitelia opozície zo Slovenska (Ján Čarnogurský, Milan Šimečka, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Anton Selecký, Tibor Novotka, Ján Trstenský, Ján Langoš, Jozef Jablonický, Vladimír Maňák, Viliam Kováčik, Ivan Hoffman, Ján Szöllös, Juraj Kohutiar a iní).

Hnutie v ten deň zverejnilo súčasne v Prahe, Brne a Bratislave manifest *Demokraciu pre všetkých*, v úvode ktorého sa zdôraznilo, že: „*Výsledná bilancia sedemdesiatročnej existencie československého štátu nie je radostná. Žijeme v čase hlboké mravného úpadku celej spoločnosti, žijeme v nedemokratických pomeroch, v pomeroch obmedzenej národnej a štátnej suverenity; upadáme hospodársky a technologicky; tvorčí potenciál spoločnosti je trvale dusený centrálnou manipuláciou; životné prostredie je u nás stále odpudivejšie; príslušníci nových a nových generácií znechutení opúšťajú svoju vlasť; naša krajina, kedysi jedna z najvyspelejších v Európe, klesá dnes medzi najzaostalejšie*“.

Hnutie chce preto vstúpiť do spoločensko-politického diania, opierajúc sa o demokratické tradície a v ich duchu by mala byť vypracovaná nová ústava, vyjadrujúca okrem iného i slobodu cestovania. Odmietlo sa zakotvenie pyramídy moci v podobe vedúcej úlohy KSČ v návrhu ústavy ČSSR. Táto mala zaručiť všetkým občanom rovnosť pred zákonom a všetky základné občianske práva, ako aj zaviesť inštitút referenda o niektorých otázkach závažného celospoločenského významu a zriadenie ústavného súdu.

V manifeste sa zvýraznil význam nastolenia politického a ekonomického pluralizmu, demokratických princípov, slobody duchovného a náboženského života, národná svojbytnosť, dosiahnutie hospodárskej prosperity a riešenie ekologických problémov,

zapojenie Československa do integračných európskych procesov a pod. HOS kladlo značný dôraz na obnovu právneho poriadku, ako aj súkromného podnikania. Podporovalo družstevníctvo a rôzne typy vlastníctva. Veľký dôraz sa kladol na duchovný život a kultúru. V manifeste sa žiadal odchod sovietskych vojsk z ČSSR.

Hnutie nerátalo so socialistickou alternatívou vývoja. *Manifest* vyšiel ako tlačová brožúra v ČSSR a v exile v náklade 500 kusov. Postupne sa hnutie rozčlenilo na niekoľko ideových prúdov. Oproti iným opozičným skupinám, ktoré vznikli v českom prostredí, malo popri *Charte 77* väčší vplyv na opozičné skupiny na Slovensku. HOS vydávalo dva samizdatové časopisy *Spravodaj HOS* a *Alternatívu*. Celkove proti 126 signatárom *Manifestu* začal komunistický režim uskutočňovať represívne opatrenia a člen predsedníctva ÚV KSČ Karel Urbánek zhodnotil vznik HOS-u ako pokus o „*integráciu jednotlivých opozičných štruktúr do jednotnej opozičnej politickej strany*“, ktorá by začala „*boj proti KSČ a proti jej vedúcemu postaveniu v spoločnosti*“.

20. októbra 1988

Skupiny maďarskej opozície na Slovensku vydali *Memorandum Maďarov v Československu 1988 k 70. výročiu vzniku ČSR*. Podpísalo ho 266 ľudí. V memorande bola výzva k zápasu za občianske a menšinové práva a za demokratické pomery na Slovensku. Memorandum zmapovalo postavenie maďarskej menšiny za posledných 20 rokov a vo svojej druhej časti nastolilo požiadavku nielen nápravy menšinových krívd, ale aj prijatia zákona o referende, demokratického zákona o práve zhromažďovať sa a združovacom práve. Konštatovalo, že výkon ľudských a občianskych práv a slobôd je možné zabezpečiť jedine v podmienkach zastupiteľskej demokracie, založenej na slobodných voľbách.

21. októbra 1988

Federálny minister vnútra František Kincľ predložil Predsedníctvu ÚV KSČ „Informáciu o aktivitách nepriateľského prostredia k výročiu vzniku Československej republiky“, v ktorej uviedol, že nezávislé iniciatívy boli pripravené k „dôslednej koordinácii“ opozičných aktivít. Tieto rozdelil do dvoch kategórií: demonštrácie zamerané proti režimu a legalizácia opozície, vrátane jej postavenia v medzinárodnopolitickej oblasti, pričom spomenul akcie v nadchádzajúcich dňoch. Minister odporučil predsedníctvu pripraviť opatrenia, aby nedošlo k narušeniu verejného poriadku a pritom by sa nasadili jednotky Verejnej bezpečnosti. Generálny tajomník ÚV KSČ a vrchný veliteľ Ľudových milícií Miloš Jakeš vydal v tejto súvislosti rozkaz Ľudovým milíciám, aby sa pripravili na potlačenie aktivít opozície. Predsedníctvo sa dokonca vyslovilo za „tvrdý postup“. Pribeh demonštrácií vyhodnotilo na svojom zasadaní 4. novembra 1988.

24. októbra 1988

Maďarsko ako prvý štát východného bloku umožnil *Komisiu OSN pre ľudské práva*, aby na jeho území vykonala sociologický prieskum.

27. októbra 1988

Prezident Gustáv Husák vyhlásil k 70. výročiu vzniku Československej republiky amnestiu. Bolo prepustených 4665 osôb, 630 osobám bol skráteneý trest, pri 15 339

obvinených bolo zastavené trestné stíhanie. Amnestovaní boli aj vybraní občania, ktorí sa bez povolenia zdržiavali v zahraničí, s podmienkou, že „*neprejavovali nepriateľský vzťah k štátnemu zriadeniu*“. Emigrantov štátna moc odsúdila v neprítomnosti. Trest im bránil vrátiť sa späť do krajiny. Preto sa mnohí nemohli napríklad zúčastniť ani pohrebov svojich rodičov. Nedovolené opustenie republiky ostávalo naďalej trestným činom.

28. októbra 1988

- Prezident ČSSR Gustáv Husák mal k výročiu vzniku Československej republiky roku 1918 prejav na slávnostnom zasadaní ÚV KSČ, predsedníctiev ÚV Národného frontu a Federálneho zhromaždenia a vlády ČSSR, v ktorom hodnotil vývoj spoločného štátu Čechov a Slovákov od roku 1918. Sám sa zasadzoval za to, aby bol 28. október vyhlásený za štátny sviatok, k čomu aj podľa rozhodnutia federálnej vlády zo septembra 1988 došlo. Požiadavka návratu k tejto tradícii žila v spoločnosti už dlhšie a nastolila ju aj *Charta 77*. Vedenie režimu vo všeobecne napätej situácii ju už nemohlo ignorovať, no usilovalo sa udržať všetky podujatia súvisiace so 70. výročím vzniku ČSR pod kontrolou a usmerňovať ich podľa svojich záujmov. Oficiálne sa organizovali slávnosti a ďalšie podujatia.

Prezident G. Husák sa v prejave pred predstaviteľmi štátu a KSČ vrátil k 28. októbru 1918, ako aj k sociálnym podmienkam obyvateľstva v medzivojnovom období. Pripomenul, že v dôsledku *Mníchovskej dohody* zo septembra 1938 „*jednostranná orientácia na západné dohodové mocnosti, ako ukázali tragické udalosti rokov 1938 a 1939, nezabezpečila našu štátnu existenciu*“. Svoju úlohu tu zohrali postoje Francúzska a Anglicka, no G. Husák poukázal na to, že v čase druhej svetovej vojny rozhodujúcou silou, ktorá rozdrvila hitlerovský fašizmus a priniesla slobodu Československu, bol sovietsky ľud a jeho slávna Červená armáda. Vyzdvihol víťazstvo pracujúceho ľudu vo februári 1948, hoci pripustil dôsledky kultu osobnosti, porušovanie socialistickej demokracie a zákonnosti v nasledujúcich rokoch, ako aj nedoriešenie vzájomných vzťahov medzi Čechmi a Slovákami. O roku 1968 tvrdil, že sa: „*Podcenilo nebezpečenstvo pravice a činnosti protisocialistických síl*“. Pripustilo sa vraj „*narušenie ideovej a organizačnej jednoty strany, oslabenie jej akčioschopnosti a vedúcej úlohy spoločnosti*“. „Internacionálna pomoc“ 21. augusta 1968 pravici zabránila uskutočniť jej plány a XIV. zjazd KSČ sa niesol v znamení víťazstva nad ňou a viedol k sociálnemu a hospodárskemu vzostupu. G. Husák v závere poukázal na rozsah a hĺbku prestavby vo všetkých sférach spoločenského života.

- V Bratislave odhalili v rámci oficiálnych osláv pred *Slovenským národným múzeom* na *Vajanského nábreží* pomník československej štátnosti – pylón s levom a československým štátnym znakom zo Štefánikovho pomníka, ktoré boli odstránené roku 1940 ako predzvesť celkovej likvidácie tohto monumentu v 50. rokoch.
- Opozičné sily sa usilovali 70. výročie vzniku ČSR využiť na pripomenutie si demokratickej tradície prvej republiky a na vznesenie požiadaviek smerujúcich k všestrannej demokratizácii režimu a spoločnosti a bolo vyvolávané meno prvého prezidenta ČSR Tomáša G. Masaryka. Vládna moc sa obávala demonštrácií, preto preventívne pozatýkala najznámejších disidentov a zastrašovala protirežimových aktivistov. Oficiálna manifestácia v predvečer výročia vzniku republiky sa v Prahe skončila fiaskom, ale na druhý deň sa v Prahe, Bratislave i iných mestách konali spontánne manifestácie. V Prahe rozháňala polícia účastníkov vodnými delami a v Prahe, Bratislave a Brne

bolo zatknutých asi 100 členov opozičných skupín. Situácia však bola natoľko vážna, že predseda českej vlády Ladislav Adamec sa v júni pred generálnym tajomníkom ÚV KSČ Milošom Jakešom vyjadril, že ak „ak s tým nebudeme niečo robiť, do dvoch rokov to bude riešiť ulica“.

- Predseda maďarskej vlády Károly Grósz prehlásil v rozhovore pre denník *Magyar Hírlap*, že udalosti v roku 1956, ktoré výrazne poznačili nasledujúci vývin Maďarska, nado- budli kontrarevolučné črty.

8. novembra 1988

- Vznikajúci *Československý helsinský výbor* sa prihlásil k helsinskému Záverečnému aktu *Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe* z 1. augusta 1975. Za svoju úlohu si stanovil dodržiavanie zásad a ustanovení konferencie, najmä v oblasti ľudských práv a slobôd. Predsedom výboru bol bývalý minister zahraničných vecí ČSSR Jiří Hájek, členmi sociológ Rudolf Battěk, právnici Ján Čarnogurský a Zdeněk Jičínský, spisovatelia Václav Havel a Eva Kantůrková, novinárka Anna Marvanová a iní.

- Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky schválilo zákon č. 171/1988 o odvodoch do štátneho rozpočtu a zákon o dôchodkovej dani, zákon č. 172/1988 Zb. o poľnohospodárskej dani, zákon č. 173/1988 Zb. o podniku so zahraničnou majetkovou účasťou, zákon č. 174/1988 Zb. o ochranných známkach, zákon č. 175/1988 Zb. o Štátnej banke československej.

9. novembra 1988

Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky vydalo vyhlášku č. 220/1988 Zb. o *Chránenej krajinskej oblasti Záhorie*. Hoci aj v nasledujúcom roku boli vydané ďalšie vyhlášky o chránených krajinných oblastiach na Slovensku, v oblasti ochrany životného prostredia sa nekonali potrebné opatrenia a táto oblasť bola dlhodobo zanedbávaná. Zaostávanie ochrany životného prostredia kritizovali ochranári. Na Slovensku činnosť ochrancov prírody prekročila čisto ochranný rámec už na začiatku roku 1988 a zmenila sa na občiansku iniciatívu za zmenu kvality života.

11. novembra 1988

Slovenskí účastníci *Hnutia za občiansku slobodu*, na čele s Jánom Čarnogurským, sa stretli v Bratislave. Zo stretnutia vydali 15 účastníci informáciu. Na úvod zazneli dva referáty; o politickej situácii a o bezpečnostných otázkach účastníkov hnutia. V politickom referáte sa hovorilo o neschopnosti vedenia štátu odpútať sa od starých „brežnevovských“ praktík. Uvedomili si potrebu vytvorenia širokej demokratickej platformy a všetci účastníci uznali, že účasť v hnutí ich spája s kresťanským presvedčením.

12. – 16. novembra 1988

Člen Politického byra ÚV KSSZ Alexander Jakovlev pri rokovaní s členmi Predsedníctva ÚV KSČ Vasilom Biľakom, Janom Fojtíkom, Ignáčom Janákom, Milošom Jakešom a ďalšími informoval o stave sovietskej prestavby. Odmietol niektoré tvrdenia, že v Sovietskom zväze existovali opozičné skupiny. Nebol zástancom tvrdých opatrení a chcel skôr pripraviť dobrý právny poriadok.

13. novembra 1988

• Najstaršia európska univerzita v Bologni slávnostne udelila bývalému prvému tajomníkovi ÚV KSČ Alexandrovi Dubčekovi, symbolu spoločenských reforiem roku 1968, čestný doktorát politických vied za jeho zápas o demokraciu a humanizáciu politiky. Čestný titul, navrhnutý fakultou politických vied, prevzal z rúk rektora Fabio Reversi Monaco. Na slávnostnej akcii sa okrem predstaviteľov miest, osobností politického, kultúrneho a spoločenského života, zúčastnilo asi 800 hostí a 450 talianskych a zahraničných zástupcov oznamovacích prostriedkov.

V prejave sa Dubček prezentoval ako politik a štátnik európskeho rozmeru, ktorému sú blízke humanistické tradície európskej politiky a kultúra Talianska a poukázal na ich súvislosť s demokratizačnými reformami v roku 1968 v Československu. Všimol si ľudské hodnoty a zdôraznil potrebu vzájomnej dôvery a porozumenia medzi národmi. Prípadne, že roku 1968 išlo o demokratizáciu slovenskej a českej spoločnosti a o nastolenie „socializmu s ľudskou tvárou“, keď sme začali „*demokratizáciu – slovami i činmi pred tvárou všetkého ľudu. A inak nemožno konať ani dnes. Tým skôr, že uplynulých dvadsať rokov nás poučilo prehĺbením hospodárskeho zaostávania, neplodnosťou a nevyčísľiteľnými morálnymi stratami. Ešte o jednej veci som dlhé mesiace premýšľal. Aj dnes sa o tom u nás zoširoka hovorí. K demokracii patrí kultúrnosť politickej diskusie, tolerantnosť, citlivosť, dialóg. Nechcem tvrdiť, že sa nám v tejto oblasti vždy darilo, i keď sme sa o to snažili*“. Ďalej zdôraznil: „*Vôbec to hlavné a najdôležitejšie dnes je, že sa z rôznych dôvodov a pohnutí popiera alebo jednoducho nevníma existencia československého problému v medzinárodných vzťahoch. Na zastieranie otvorenosti tohto problému vedie nielen apologetika intervenčnej politiky, ale chtiac-nechtiac aj prehliadanie, nedoceňovanie traumy, ktorá na československej spoločnosti stále leží*“.

A. Dubček sa počas svojho pobytu v Taliansku stretol s pápežom Jánom Pavlom II., s predsedom socialistov B. Craxim a generálnym tajomníkom komunistov A. Occhetto.

Dubčekova cesta do Bologne vyvolala negatívne reakcie československých politických a štátnych orgánov. Jan Fojtík v informácii pre Predsedníctvo ÚV KSČ uviedol, že: „*Cesta A. Dubčeka za účelom prevzatia čestného doktorátu politických vied univerzity v Bologni bola antikomunistickými centrálnymi dlhodobo pripravovaná. Svedčí o tom obsah ohováračskej kampane v buržoáznych masmédiách od prvého oznámenia o udelení čestného doktorátu 29. 2. 1988 až do jej vyvrcholenia v dňoch 9. – 20. 11. 1988...Aj keď Dubčekova cesta bola antikomunistickými centrami propagandisticky široko využitá, nedosiahli sa nimi vopred vytýčené zámery. Celá kampaň neprispela k posilneniu pozícií Dubčeka samotného, ani disidentského hnutia*.“ Bagatelizovalo sa aj jeho stretnutie s pápežom Jánom Pavlom II., no celkovo Dubčekova cesta do Talianska našla širokú odozvu v slovenskej a českej spoločnosti, ako aj v zahraničí.

• Viaceré maďarské nezávislé iniciatívy sa sformovali do *Zväzu slobodných demokratov*. Dňa 18. novembra sa obnovila v Maďarsku povojnová Nezávislá maloroľnícka strana.

14. novembra 1988

Portugalsko a Španielsko podpísali *Zmluvu o pristúpení k Západoeurópskej únii*.

17. novembra 1988

Generálny tajomník ÚV KSČ a predseda Národného frontu ČSSR Miloš Jakeš sa v prejave zaoberal aktivizáciou Národného frontu pri zabezpečovaní hospodárskej a spoločenskej prestavby, pričom *„ide o revolučný krok, ktorý, ako každý veľký prelom v spoločenskom rozvoji, prináša i rad ťažkostí a problémov, ktoré je nevyhnutné spoločným úsilím, aktívne, húževnato a cieľavedome prekonávať“*. V tomto by mal práve Národný front zohrať významnú úlohu. M. Jakeš sa zaoberal krokmi v ekonomickej oblasti, žiadal podporu politickej línie prestavby a v podstate sa v prejave dotkol všetkých oblastí spoločenského života. V ideologickej práci sa malo pružne reagovať na spoločenské zmeny a nové požiadavky doby a treba, aby sa správne chápala a uplatňovala sociálna spravodlivosť podľa zásady socializmu: každému podľa množstva a kvality vykonanej práce. Národný front by mal byť zjednocujúcou pôdou pre všetkých občanov. Dôležitou oblasťou spoločenského života sa podľa M. Jakeša stala príprava novej ústavy v intenciách XVII. zjazdu KSČ. Zároveň upozornil na aktivity niektorých „protisocialistických skupín“, ktoré vyvolávali napätie a nepokoj v spoločnosti a „narúšajú a brzdia proces demokratizácie a prestavby“.

Z Predsedníctva Národného frontu ČSSR uvoľnili Josefa Kempného, Jozef Lenártu a Tomáša Trávníčka. Na ich miesta prišli Karol Urbánek, Ignác Janák a Rudolf Rohlíček.

21. novembra 1988

Predseda slovenskej vlády Ivan Knotek na aktíve vlády SSR s funkcionármi národných výborov zdôraznil prehĺbenie ich samosprávneho charakteru, ako aj súvislosti s poslednými zasadaniami ÚV KSČ, ktoré sa dotýkali ich práce. Pozornosť venoval aj realizácii zámerov komplexnej prestavby hospodárskeho mechanizmu a ekonomickým aktivitám národných výborov, rozvíjaniu služieb v oblasti miestnej hromadnej dopravy, ďalej ekológii a investičným plánom.

23. – 24. novembra 1988

Tajomník ÚV KSČ Vasil Biľak, ktorý bol na návšteve Nemeckej demokratickej republiky (NDR), sa v rozhovore s predsedom Štátnej rady a predstaviteľom východonemeckých komunistov Erichom Honeckerom zhodol na „veľmi dobrých“ bilaterálnych vzťahoch. Kritizovali niektoré momenty v politike Michaila Gorbačova, pričom sa všeobecne nemôže tvrdiť, že „perestrojka a glasnosť sú potrebné pre celý svet“.

24. – 26. novembra 1988

Maďarské Národné zhromaždenie zvolilo proreformného Miklósa Németha za predsedu vlády. Jeho predchodca Károly Grósz zostal v najvyššej politickej funkcii vládnucej MSRS. Grósz o niekoľko dní prehlásil, že v Maďarsku prebieha „triedny boj“ a strana sa *„nedokáže postaviť proti opozičným, kontrarevolučným silám“*. V štáte vraj vládne anarchia a je treba udržať systém jednej strany. Práve v tom čase však svoj vznik oznámili Nezávislá maloroľnícka strana, Národná roľnícka strana, Strana maďarských komunistov a Sociálnodemokratická strana Maďarska.

30. novembra 1988

- K tomuto dátumu ukončil Sovietsky zväz rušenie rozhlasových staníc *Sloboda*, *Slobodná Európa* a *Deutschlandfunk*. Následne, k 16. decembru, tak urobilo aj Československo. Tento krok sa propagandisticky využil na schôdzi Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe (KBSE) vo Viedni, ktorá sa uskutočnila neskôr v januári 1989.
- Prvý raz od vyhlásenia výnimočného stavu v Poľsku mohol prehovoriť v televízii predák zakázanej odborovej organizácie Solidarita Łech Wałęsa, ktorý za veľkého záujmu verejnosti diskutoval s predstaviteľom komunistických odborov Alfredom Miodowiczom o odborovom pluralizme.

1. decembra 1988

Komisia ÚV KSČ pre politický systém dospela k názoru, že sa v rámci koncipovania politiky KSČ táto uzatvárala do presvedčenia, že „demokratizácia“ volebného systému podľa sovietskeho vzoru sa stane jednou z opôr prestavby politického systému. V komisii sa uvažovalo o oddelení volieb do miestnych orgánov štátnej moci a správy – národných výborov – od volieb do federálneho zhromaždenia a národných rád. Tento model sa uplatňoval v iných socialistických krajinách. Ďalším novým prvkom volebného systému mali byť, podobne ako predpokladal návrh už z roku 1968, viacmandátové volebné obvody s počtom kandidátov prevyšujúcich počet mandátov, aby volebné právo reprezentovalo spektrum občanov. O získaní mandátu u kandidátov, ktorí dosiahnu nadpolovičný počet hlasov, malo rozhodovať poradie na kandidátskej listine. Napriek obmedzeniam, Národný front mal zahrňovať tvorivé zväzy, spolky a ďalšie masové organizácie, ktoré v ňom dovtedy neboli, resp. sa považovali dovtedy za politicky nežiaduce. Kandidátske listiny by sa tak rozšírili o kandidátov mimo Národného frontu. To by otvorilo možnosť pre kandidátov z radov opozície, a tým by sa vytvárali určité prvky plurality.

2. decembra 1988

Predseda federálnej vlády Ladislav Adamec v Predsedníctve ÚV KSČ pri *Analýze sociálneho a hospodárskeho rozvoja po XVII. zjazde KSČ* rozoberal najmä tie ekonomické faktory, ktoré zapríčinili nedostatočné presadenie intenzívneho typu hospodárskeho rozvoja. Hospodársky mechanizmus preto nemohol dosiahnuť „potrebnú motivačnú účinnosť“.

5. decembra 1988

Najvyšší predstaviteľ vládnucej PZRS Wojciech Jaruzelski na zasadaní sekretariátu ÚV PZRS prehlásil, že sa zmenil pohľad na opozičného predáka Łecha Walesu, ako aj na prístup k Solidarite, ktorý by otváral priestor pre politické rozhovory. O päť dní Walesa navštívil Francúzsko, čo bola jeho prvá zahraničná cesta od roku 1981.

5. – 8. decembra 1988

Návšteva prvého tajomníka ÚV KSS Ignáca Janáka na Ukrajine sa zamerala na hospodárske vzťahy so Slovenskom. Dohodli sa na vytváraní spoločných podnikov pre potravinársky priemysel. Konštatovalo sa to v správe I. Janáka pre Predsedníctvo ÚV KSS.

7. decembra 1988

- Najvyšší sovietsky predstaviteľ Michail S. Gorbačov oznámil na Valnom zhromaždení OSN jednostranné obmedzenie sovietskych konvenčných síl, čo o deň neskôr privítali ministri zahraničných vecí krajín NATO v záujme posilnenia konvenčnej stability, dôvery a bezpečnosti. Z územia NDR, ČSSR a Maďarska sa malo do roku 1991 stiahnuť 50-tisíc sovietskych vojakov. Gorbačov v polovici januára 1989 prišiel s návrhom, že Sovietsky zväz zníži o 14,2 % výdavky na obranu a o 19,5 % náklady na výrobu zbraní a vojenských zariadení. Aj keď Gorbačov oznámil zníženie stavu sovietskej armády o pol milióna mužov, vojenský predstavitelia NATO upozorňovali, že Sovietsky zväz si stále udržuje početnú vojenskú prevahu.

- Denník *Pravda* uverejnil v januári 1989 článok, v ktorom uviedol, že pozemné vojská, vzdušno-výsadkové vojská a vojenské letectvo Varšavskej zmluvy malo 1, 823 milióna vojakov (z toho Sovietsky zväz 1, 187 milióna, ČSSR 128-tisíc, Poľsko 169-tisíc, NDR 103-tisíc), kým v rámci NATO bolo 2, 115 milióna vojakov. Vo vojenskom námorníctve bol tento pomer 338 : 685-tisíc vojakov (pritom u veľkých hladinových lodí z hľadiska počtu 102 : 499). Varšavská zmluva mala 7876 bojových lietadiel a NATO 7130. U tankov bol tento pomer 59 470 ku 30 690 kusov.

M. Gorbačov sa sám ako najvyšší predstaviteľ štátu ocitol v ťažkej situácii, keď sa v ten deň dozvedel o ničivom zemetrasení na *Kaukaze*, pri ktorom zahynulo okolo 50-tisíc ľudí. Navyše išlo o oblasť Arménska, Náhorného Karabachu a Azerbajdžanu, ktorou zmietali národnostné konflikty.

8. – 9. decembra 1988

Francúzsky prezident François Mitterrand, ktorý sa vo svojom oficiálnom prejave zaoberal francúzsko-československými vzťahmi po roku 1918, sa stretol s vedením československého štátu a KSČ. Prichádzal s prianím „obnovy“ dobrej spolupráce medzi ČSSR a Francúzskom a rozvíjaním vzájomného kultúrneho dedičstva. Mitterrand o oblasti dodržiavania ľudských práv nechcel dávať „žiadne návody“, hoci pripustil možnosť potreby uplatnenia slobody slova či pohybu aj v ČSSR.

Francúzskeho prezidenta sprevádzal 9. decembra v Bratislave prezident ČSSR Gustáv Husák, ktorý poukázal na prínos Francúzska v československo-francúzskych vzťahoch, ako aj na podnety Československa k vytvoreniu pásma dôvery, spolupráce a dobrých susedských vzťahov „na línii dotyku štátov Varšavskej zmluvy a NATO“. Ďalej pripomenul kroky, ktoré by viedli k dynamike sociálno-ekonomického rozvoja jeho intenzifikáciou. Francúzsky prezident v prejave vyzdvihol zásluhy Milana R. Štefánika na utvorení ČSR v roku 1918 a ocenil celkový vývoj Československa v posledných rokoch a tiež veľkolepé privítanie v Bratislave.

F. Mitterrand sa v Prahe vyjadril, že bude rešpektovať želanie vedenia KSČ nestretnúť sa s A. Dubčekom. Prezident však zdôraznil, že *Pražská jar* roku 1968 mala vo Francúzsku mimoriadny ohlas. Stretol sa aj s viacerými predstaviteľmi nezávislých iniciatív (Václav Havel, Petr Uhl, Miloš Hájek, Rudolf Battěk a Jiří Dienstbier a ďalší), ktorým vyjadril svoju podporu.

10. decembra 1988

- Opozičné združenia *Hnutie za občiansku slobodu*, *České deti*, *Charta 77*, *Nezávislé mírové združenie* a *Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných* usporiadali so súhlasom štátnych orgánov manifestáciu pri príležitosti *Dňa ľudských práv a slobôd* v Prahe. Niekoľko tisíc ľudí žiadalo prepustenie politických väzňov, zastavenie perzekúcie nezávislých iniciatív, zosúladienie právneho poriadku ČSSR s medzinárodnými paktmi o ľudských právach a začatie diskusie o novej ústave.
- Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky sa uznieslo na zákone č. 188/1988 Zb., ktorým sa mení a dopĺňuje *Zákonník práce*.

11. decembra 1988

Pohár federácie (Fedcup) – svetová súťaž národných tímov v ženskom tenise – vyhrali československé tenistky v zložení: Jana Novotná, Jana Pospíšilová, Helena Suková a Radka Zrubáková.

14. decembra 1988

Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky sa uznieslo na zákone č. 188/1988 Zb., ktorým sa menil a dopĺňal *Zákonník práce*. Táto novelizácia priniesla posilnenie právomoci vedúcich pracovísk. Skúšobná doba nových pracovníkov bola tri mesiace. Mohla byť však aj kratšia, ak sa v pracovnej zmluve vopred dohodla. Dohodnutá skúšobná doba nemohla byť dodatočne predlžovaná. Zjednodušilo sa prepúšťanie z práce, výpovedná doba sa ustálila na dva mesiace. Práca nadčas nesmela v prípade pracovníka činiť viac než osem hodín v jednotlivých týždňoch. V kalendárnom roku bolo možné nariadiť pracovníkovi maximálne 150 hodín nadčasovej práce. Základná výmera dovolenky činila tri týždne. Pracovníci, ktorí do konca kalendárneho roka dovŕšia aspoň pätnásť rokov pracovného pomeru po osemnástom roku života, mali nárok na štyri týždne dovolenky. Učitelia mali osem týždňov dovolenky. Učiteľky v materských školách, vychovávateľa a majstri odbornej výchovy mali nárok na šesť týždňov dovolenky v kalendárnom roku. V rámci zákona sa okrem iného pripájalo ustanovenie, ktoré hovorilo o potrebe zabezpečovať prijatie „*včasných a účinných opatrení k ochrane majetku v socialistickom vlastníctve a oznamovať príslušným štátnym orgánom podozrenie z trestnej činnosti pracovníkov spáchanej pri výkone práce alebo v súvislosti s ním.*“ Problém ochrany „socialistického majetku“ bol aktuálny a pretrvávajúci problém. V oblasti kontroly bola koncom roka 1970 uskutočnená zmena, ktorou bola zriadená sústava orgánov ľudovej kontroly. Vrcholným orgánom ľudovej kontroly bol Výbor ľudovej kontroly ČSSR a výbor v každej republike podriadený príslušnej vláde. Na Slovensku to bol Výbor ľudovej kontroly SSR (zákon SNR č.150/1970 Zb. z 28.12. 1970). Tieto inštitúcie sa v roku 1990 transformovali na ministerstvá kontroly. Výbory ľudovej kontroly uskutočňovali previerky v rôznych oblastiach. Jedna správa referovala o vážnych problémoch na pracoviskách, ako sa vyskytovali napríklad nedostatky pri ochrane majetku, nedôsledná evidencia, beztrestné plytvanie materiálom, zneužívanie postavenia jednotlivcov k osobnému obohacovaniu, skresľovanie údajov o plnení úloh s cieľom získania prémie, nedodržiavanie pracovnej doby atď.

Pre komunistické pracovné zákonodarstvo bola príznačná ochrana pred nezamestnanosťou. Občania mali istotu zamestnania, hoci trh práce mal obmedzené kapacity. Väč-

šina obyvateľstva mala prístup k odbornej príprave smerujúcej k získaniu zamestnania. Väčšina občanov bola zamestnaná v štátnych podnikoch a inštitúciách. Politická moc tak mohla rozhodovať o ich prijatí a prepustení z pracovného pomeru. Bola to právomoc, ktorú využívala napríklad na postihy „politicky nespoľahlivých“ občanov.

Nepružné a neefektívne riadenie hospodárstva sa v sociálnej oblasti odrážalo konkrétnymi dôsledkami. Prehľbujúce sa technologické a ekonomické zaostávanie zapríčiňovalo napr. pretrvávajúce prezamestnanosti vo výrobnjej sfére, uplatňovanie „antivýkonných“ rozdeľovacích a prerozdeľovacích procesov, nedostatočný a pomalý rozvoj terciárneho sektora, nedostatočné využívanie kvalifikovanej pracovnej sily, prehľbovanie nesúladu medzi profesijnou kvalifikáciou pracovníkov a ich profesijnými pozíciami a mzdami. Pri získavaní postu často nebola nutná kompetentnosť, ale politická príslušnosť a konexie. Mzdy nezodpovedali kvalifikačnej úrovni pracovníkov a ich výkonnosti, ale záviseli od demografických charakteristík (vek a pohlavie), pracovného miesta, odvetvia a postavenia v riadiacej hierarchii. Na výšku mzdy mal vplyv aj politický profil pracovníkov (členstvo v KSČ), ktorý bol často dôležitejší ako kompetencia a kvalifikácia pracovníkov. Nivelizácia miezd, ktorá bola typickým prvkom socialistického hospodárstva, nevedla k hlásanej sociálnej spravodlivosti. Jej výsledkom v praxi bola nerovnosť v jej uplatňovaní.

15. – 16. decembra 1988

ÚV KSČ sa na svojom zasadnutí zaoberal správou generálneho tajomníka ÚV KSČ Miloša Jakeša o činnosti predsedníctva strany a správou predsedu federálnej vlády Ladislava Adamca o plnení plánu hospodárskeho a sociálneho vývoja za rok 1988. Adamec v svojom vystúpení zdôraznil, že československá ekonomika má pred sebou budúcnosť len v tom prípade, ak sa skutočne uvoľní priestor pre vedecko-technický pokrok a účinnejšie sa bude stimulovať inovačná politika. Nepochyboval o nutnosti urýchlenia štrukturálnych premien v ekonomike. I celá prestavba ekonomického hospodárskeho mechanizmu sa mala urýchliť o jeden rok – pôsobila by od 1. januára 1990.

M. Jakeš spomenul, že línia prestavby dosiahla podporu organizácií strany a občanov, ktorú malo aj programové vyhlásenie federálnej vlády. Jakeš očakával v každej stránickej organizácii slobodu diskusie, a tieto by správne pochopili a realizovali prestavbové zmeny. Sociologické výskumy však ukázali, že „v očiach mnohých nečlenov, ale i členov strany nemajú niektorí funkcionári autoritu“, čo si Jakeš vysvetlil zakoreneným názorom, že sa zneužívajú stránickej funkcie. Na druhej strane sa pracuje na kádrových poriadkoch, novelizoval sa *Zákonník práce* a znížil sa počet pracovníkov v centrálnych štátnych orgánoch. No existovali značné problémy na vnútornom trhu a pôsobili sily, ktoré za podpory niektorých kruhov zo Západu „narúšajú proces prestavby a demokratizácie“. Tento chcú zneužiť na protisocialistické ciele, ako tomu bolo pri príležitosti 70. výročia vzniku ČSR a pri príležitosti 40. výročia vyhlásenia *Všeobecnej deklarácie ľudských práv*. Proces prestavby však podporovali masové organizácie Národného frontu a Jakeš zastával názor, že sa zvýšila zahraničnopolitická aktivita ČSSR.

ÚV KSČ venoval veľkú pozornosť príprave stránických materiálov a rozhodol, že sa XVIII. zjazd KSČ bude konať v máji 1990 a do roku 1996 sa mal vypracovať nový program KSČ.

Z Predsedníctva ÚV KSČ uvoľnili Vasilu Biľaka a Josefa Kempného a z funkcie tajomníka ÚV KSČ Mikuláša Beňa.

Tieto zmeny sa hodnotili v radoch straníckych organizácií pozitívne, i keď neboli menované osoby, ktoré sa dopustili chýb v straníckej činnosti.

18. decembra 1988

- Viceprezident USA George Bush, a už zvolený prezident, v rozhovore s bývalým ministrom zahraničných vecí USA Henry Kissingerom za prítomnosti vtedajšieho ministra zahraničných vecí Jamesa Bakera si od Kissingera vypočul názor: „*Stanete (sa) prvým prezidentom so skutočnou príležitosťou ukončiť studenú vojnu. Prečo by sme sa s nimi [sovietskym vedením] nemohli diskkrétne dohodnúť? Gorbačov sľúbi, že nepoužije násilie k potlačeniu reforiem a liberalizácie vo východnej Európe, a my mu za to sľúbime, že nebudeme využívať ekonomické a politické zmeny, ktoré sa tam dejú, proti 'legitímnym' bezpečnostným záujmom Sovietskeho zväzu.*“

- V podzemí varšavského kostola *Božieho milosrdenstva* bol ustanovený zo zástupcov Solidarity *Občiansky výbor predsedu Nezávislého samosprávneho odborového zväzu Solidarita*, ktorý mal spomedzi 15 výborov výbor pre odborový pluralizmus, pre politické reformy, pre právo a výkon spravodlivosti, pre hospodársku politiku a pre územnú samosprávu.

19. – 20. decembra 1988

Na zasadaní ÚV KSS uvoľnili Miroslava Válka z funkcie člena Predsedníctva ÚV KSS a z funkcie člena Sekretariátu ÚV KSS Jozefa Ďuricu. Po demisii Miroslava Válka ho vo funkcii ministra kultúry SSR nahradil Pavol Koyš.

21. decembra 1988

Predsedníctvo SNR prerokovalo „Správu vlády SSR o analýze československej výchovno-vzdelávacej sústavy“, v ktorej sledovalo stav školstva v poslednom období. Konštatovalo výrazný rast vzdelanosti, výrazný rast počtu vysokoškolákov, ako aj vhodnosť vybudovanej štruktúry škôl, i keď ich výstavba celkom nepokrývala potreby.

22. decembra 1988

Denník *Rudé právo* uverejnilo rozhovor s ministrom zahraničných vecí Sovietskeho zväzu Eduardom Ševrnadzem o potrebe zosúladiť sovietske zákonodarstvo s medzinárodným zákonodarstvom, pričom treba „*preskúmať medzinárodné štandardy a záruky ľudských práv a posúdiť možnosti, ako ich priblížiť štandardom platných v našej krajine.*“

23. decembra 1988

Poľský Sejm schválil zákony *O realizácii hospodárskej činnosti a O hospodárskej činnosti s podielom zahraničných subjektov*, ktoré značne liberalizovali hospodárske vzťahy. V januári nasledujúceho roku sa začali úvahy o predčasných voľbách do Sejmu.

Občianska opozícia na Slovensku roku 1988

Občianska opozícia na Slovensku kritizovala politiku komunistickej strany a socialistickeho štátu, okrem iného preto, že sa strana vydávala za priekopníčku demokratizá-

cie a prestavby, a tvrdila, že v roku 1968 nešlo o okupáciu ČSSR spojeneckými armádami Varšavskej zmluvy. V *Charte 77* však nebolo veľa ľudí zo Slovenska (Dominik Tatarka, Miroslav Kusý, Miklós Duray, Hana Ponická, Tomáš Petřivý, Ján Mlynárik, Vladimír Čech, Mila Čechová a katolícki kňazi Róbert Gombík a Marián Zajíček). M. Šimečka a M. Kusý boli v značnej miere publikačne činní aj v zahraničí, pričom M. Šimečka bol po Václavovi Havlovi druhým najprekladanejším disidentom. Na Slovensku však nebolo veľa „skutočných“ odporcov režimu (disidentov), v čom zohral svoju úlohu aj strach pred ŠtB. Mali kontakty, ako napríklad spevák Ivan Hoffman, s rozhlasovým vysielaním v *Hlase Ameriky*, *Slobodnej Európe*, *BBC* atď. Občianska iniciatíva písala listy straníckym a štátnym predstaviteľom, dostávali ich od Alexandra Dubčeka, ekologov – zelených a ich „Bratislavy/Nahlas“ (Ján Budaj), a usporiadala niektoré konkrétne akcie najmä v spojení s opozičným katolíckym hnutím. Jeho popredný predstaviteľ Ján Čarnogurský práve od roku 1988 vydával samizdatový časopis *Bratislavské listy*. Od roku 1981 bol za obhajobu náboženských aktivistov a politických disidentov vylúčený z advokácie.

Ku katolíckej a evanjelickej opozícii či disentu patrili Ján Ch. Korec, Ján Čarnogurský, František Mikloško, Pavel Uhorskai, Vladimír Jukl, Ladislav Hanus, Michal Vaško, Ladislav Stromček, Ján Letz, Jozef Porubčan, Ivan Polanský, Viktor Trstenský, Anton Srholec, Helena Gondová, Anton Habovštiak, Silvester Krčméry, Marián Zajíček, Róbert Gombík, Milan Hromník, Rudolf Lesňák, Pavol Strauss, Peter Murdza a ďalší.

Významnú skupinu opozične zmýšľajúcich ľudí na Slovensku, respektíve kriticky sa pozeraúcich na neutešený stav životného prostredia, tvorili ekologovia – zelení. Ich „Bratislava/Nahlas“ z októbra 1987 bola jedným z najkritickejších prejavov kritiky stavu životného prostredia na Slovensku, ktorého dôsledky pociťovala značná časť jeho obyvateľstva. K ekologom, ktorí sa odlišovali stupňom ekologických aktivít, patrili Ján Budaj, Mária Filková, Juraj Flamík, Fedor Gál, Eugen Gindl, Mikuláš Huba, Gabriela Kaliská, Juraj Kubáček, Peter Kresánek, Ivan Štúr, Peter Tatár a mnohí ďalší občania z celého Slovenska.

K umelcom, ktorí mali kritické výhrady voči konformnému umeniu a vyjadrovali svoje rezervované postoje voči naoktrojovanému riadeniu kultúry a umenia politikou komunistickej strany, patrili maliari či ilustrátori Miroslav Cipár, Rudolf Sikora, Dezider Tóth, Stanislav Filko, Daniel Fischer, Jozef Jankovič, Juraj Mihálik, Vlado Havrilla a iní. Napriek tomu, že niektorí boli, a iní neboli v oficiálnych štruktúrach.

Treba tu spomenúť alternatívnu kultúra, ktorá bola už tým, že ju štátna kultúrna politika vytlačala na okraj spoločnosti, aj tak v opozícii. Vytvárali ju hudobníci inšpirovaní rôznymi rockovými, punkovými smermi, ale aj generácia spisovateľov, výtvarníkov - konceptualistov, ktorí začali tvoriť v pre umenie priaznivejších 60. rokoch a v normalizácii ich abstraktné, resp. iné umenie narazilo na bariéru odmietania, ktorému sa nechceli podriaadiť. Vladimír Popovič, Alex Mlynárčik, Jozef Jankovič, Július Koller, Dezider Tóth a ďalší vytvárali predpolie pre postupne sa rozrastajúcu skupinu umelcov a intelektuálov, ktorí už tým, že mali iný názor na umenie, nezapadli do jeho oficiálnych štruktúr. Koncom 80. rokov ich sprevádzal nástup novej generácie výtvarníkov hlásiacej sa k tézam talianskej a nemeckej transavantgardy. Bola negatívnou reakciou na abstrakciu a revoltou – veľkým odmietnutím celého vývoja po roku 1948, súčasne aj najlepších tradícií slovenskej moderny.

Z hereckej obce pre podobné postoje, aké prejavovali spomenutí maliari, treba spred novembra 1989 spomenúť Milana Kňažka, Gustáva Valacha či Magdu Vášáryovú, z režisérov Juraja Jakubiska a Dušana Hanáka. V obci prevládali snahy o dosiahnutie „autonómie“ divadla či filmu, mnohé filmové alebo rozhlasové inscenácie, ako aj filmy (i česko-slovenské), vyjadrovali myšlienky a životné skúsenosti, ktoré dokázali oslovit diváka. V úlohách, ktoré zosobili mnohí poprední herci a herečky, treba pripomenúť aspoň Milku Vášáryovú, Ladislava Chudíka, Jozefa Krónera, Michala Dočolomanského, Karola Machatu. Divák neraz pochopil svoju účasť na kultúrnom podujatí ako „oslobodenie“ sa od vtedajších spoločenských pomerov a vedel, ktorý herec či herečka predstavuje skutočnosť alebo ide len o „hru“. Divák si aj preto rád pozrel či vypočul satiru Milana Lasicu a Júliusa Satinského, Štefana Skrúcaného a Miroslava Nogu, ba aj „radošincov“ Stanislava Štepku a ďalších, ako aj umeleckú tvorbu vychádzajúcu nielen z Bratislavy, ale aj z Košíc, Martina, Banskej Bystrice, Nítry, Prešova, Komárna atď. Film, televízia a rozhlas sa v druhej polovici osemdesiatych rokov stali „nástrojom uvoľnenia“ človeka, podnetom k zamysleniu nad svojím životom a nad pomermi, v ktorých sa často ocital bez svojho „pričinenia“.

V tomto kontexte treba zo spisovateľov, publicistov i básnikov spomenúť Dominika Tatarku, Petra Karvaša, Ivana Kadlečíka, Hanu Ponickú, Ladislava Ťažkého, Pavla Hríza, Olega Pastiera, Marcela Strýka a Ericha Grocha z Košíc, Gabriela Ariela Levického, Ladislava Hanusa, Jána Letza, Ladislava Kalinu a ďalších.

Z novinárskej obce, z ktorej časť nemohla publikovať od roku 1969, treba uviesť Romana Kaliského, Martina Hrica, Juraja Alnera, Juraja Vereša, Slava Kalného, Jána Čomaja, Ota Fülöpa, Antona Kurinu, Jozefa Sitka a ďalších.

K ďalším skupinám intelektuálnej opozície patrili literárny kritik Milan Hamada, filozofi Ján Kocka a Egon F. Bondy, literát, katolícky disident Rudolf Lesňák a iní. Väčšinu spomenutých po roku 1968 vyhodili zo školstva, lebo sa výrazne angažovali v reformnom procese (boli aj v KSS). „Preradili“ ich do *Slovenskej pedagogickej knižnice*. V *Univerzitetnej knižnici* a na iných pracoviskách pôsobili filozof Miroslav Kusý a Milan Strhan. V Pamiatkostave historik Jozef Jablonický, vo vtedajšom *Ústrednom štátnom archíve* Anna Štvrtecká. Aj v iných organizáciách, aj mimo Bratislavy, boli mnohí občania, ktorí prinajmenšom prejavovali nesúhlas s politikou komunistického režimu. Príkladom bol bratislavský *Zväz výtvarných umelcov*, kde sa jeho predseda Miroslav Cipár snažil o dosiahnutie „autonómie“ či nezávislosti umenia. Podobné snahy mali aj ďalší umelci, kultúrni a vedeckí pracovníci.

Existovali teda aj ďalšie skupiny predstaviteľov inteligencie na Slovensku postihnuté normalizáciou, ktoré vyšli sčasti z radov vysokoškolských učiteľov a vedeckých pracovníkov zo Slovenskej akadémie vied (SAV), napríklad právnici Vojtech Hatala, Dušan Nikodým, Ladislav Košta, historici Daniel Rapant, Ľubomír Lipták, Jozef Jablonický, Július Mésároš, Milan Strhan, Ľudovít Haraksim, lekár Vladimír Maňák, psychológ Anton Jurovský, politik a historik Samo Falčan, sociológovia Alexander Hirner, Róbert Roško, Zdeno Šťastný, Ján Pašiak, Karol Minárik, Jozef Darmo, Jaroslav Bárto, filozofi Miroslav Kusý, Ján Kocka, Jozef Cibulka, Július Strinka, kultúrny činiteľ, filozof, estetik a historik Marián Városov (v Slovenskej národnej galérii) a jeden z popredných predstaviteľov kresťanskej filozofie Ladislav Hanus. Časť z nich postupne pripravovala a uverejňovala práce, v ktorých „slobodnejšie“ formulovali názory na spoločenský vývin, posta-

venie vedy, kultúry a umenia, na potreby riešenia ekonomických problémov, školstva, zdravotníctva, ekológie atď. V druhej polovici osemdesiatych rokov sa usporiadali viaceré odborné podujatia, na ktorých sa objavujú pokusy o kritickejší výklad vývinu spoločnosti v 20. storočí zo strany historikov, ekonómov, právnikov, sociológov a pracovníkov z ďalších oblastí výskumu.

Pritom v druhej polovici osemdesiatych rokov sa vo vedeniach podnikov, závodov, roľníckych družstiev a inštitúcií vytvorila pomerne silná stredná generácia (nová generačná vlna, prevažne neskompromitovaná normalizačnou politikou KSČ), ktorá nielen počítavala naliehavosť spoločenských a ekonomických zmien, ale sa tiež snažila o presadenie potrebných krokov, zodpovedajúcich potrebám riadenia spoločenských procesov, ekonomickým pravidlám a pod.

Maďarská opozícia na Slovensku v roku 1988

Značný vplyv v opozičnom hnutí na Slovensku mali maďarskí odporcovia režimu (*Výbor na obranu práv maďarskej menšiny v Československu* a maďarská skupina *Penklubu*). Sem patrili Miklós Duray, Pál Csáky, László Nagy, Alexander Varga, Lajos Gren del, Károly Tóth a iní.

Opozičné aktivity predstaviteľov maďarskej menšiny v Československu sa zintenzívnili ku koncu sedemdesiatych rokov. Táto aktivizácia, na rozdiel od situácie v ostatnej časti štátu alebo v susednom Maďarsku, priamo nesúvisela s helsinským procesom, so vznikom *Charty 77*, resp. s verejne vyjadrenou solidaritou s prenasledovanými signatármi *Charty 77*. Bezprostredným impulzom na založenie skupiny, ktorá svoje dokumenty signovala ako *Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu*, bola iniciatíva slovenskej vlády na zmenu zákona o školách, predpokladajúca podstatné rozšírenie zoznamu predmetov, ktoré sa majú vyučovať aj na školách s vyučovacím jazykom maďarským v slovenčine. Výbor do júna 1982 vydal desať dokumentov, ktoré okrem školskej politiky sa venovali postaveniu maďarskej, ale i rómskej menšiny v Československu aj v širších súvislostiach, poukázali napr. na neexistenciu vykonávacích zákonov k ústavnému zákonu č. 144/1968 o postavení národností. Napriek konštatovanému faktu o okolnostiach vzniku výboru už v máji 1979 sa obrátil na hovorcov *Charty 77* so žiadosťou o nadviazanie kontaktov. K osobnému stretnutiu, na ktorom výbor reprezentoval Miklós Duray a za *Chartu 77* Jiří Němec, došlo v apríli 1980.

Zloženie výboru nebolo stále, lebo nešlo o organizovanú skupinu v užšom slova zmysle. V júli 1979 Štátna bezpečnosť v súvislosti s jej aktivitami vypočulo podľa odhadov takmer 50 osôb. Hlavným iniciátorom práce výboru bol Miklós Duray. Po jeho zadržaní a vzatí do väzby 10. novembra 1982 Duray vzal na seba všetku zodpovednosť za túto „protištátnu“ činnosť.

Roku 1983 sa vláda opätovne začala zaoberať myšlienkou novelizácie školského zákona. Reakciou bolo založenie Skupiny na ochranu maďarských škôl na Slovensku, ktorá vydala 7 dokumentov. 10. mája 1984 bol opätovne vzatý do väzby Miklós Duray, čo vyvolalo veľký ohlas a mnohé protesty doma i v zahraničí. V rokoch 1985 – 1986 bola obnovená činnosť výboru, resp. boli s jeho pečiatkou vydávané dokumenty, zaoberajúce sa porušovaním práv maďarskej menšiny. Oproti predchádzajúcemu obdobiu však M. Duray garantoval autenticnosť textov aj svojím podpisom. Duray bol ústrednou postavou maďarského disentu v 70. a 80. rokoch. Okolo neho, ale aj mimo okruhu jeho

spolupracovníkov, vyrastala nová generácia, ktorá v druhej polovici 80. rokov vstúpila na opozičnú scénu so širšie koncipovaným demokratizačným programom, no presahujúcim oblasť menšinových práv, keď siahla po požiadavkách utvorenia „maďarskej autonómie“ na južnom Slovensku.

Samizdatové časopisy na Slovensku v roku 1988

Samizdatové časopisy na Slovensku sa vydávali najmä v druhej polovici osemdesiatych rokov. Rozlišovali sa, podobne ako jednotlivé opozičné prúdy, na časopisy s „liberálnym“ zameraním, na časopisy, vychádzajúce v kresťanskom prostredí a na časopisy z radov reformných komunistov z roku 1968, ktoré sa orientovali na demokratický socializmus. Samizdaty sa podľa možností rozširovali po celom Slovensku, prípadne aj do zahraničia. Neraz z nich čerpali rozhlasové stanice a iné médiá v krajinách západnej Európy a USA.

Z liberálno-občianskych časopisov vychádzal ako prvý v rokoch 1980 – 1985 „Kontakt“ (Ján Budaj, Martin M. Šimečka, Oleg Pastier, Tomáš Petřivý, Vladimír Havrilla), ďalej politicko-liberálna „Altamira“ v rokoch 1985 – 1987 (Ján Langoš, Boris Lazar, Martin Klein), ďalej politicko-literárny časopis „K“ (J. Budaj, J. Langoš, Martin M. Šimečka) a roku 1987 „Fragment“. Z týchto dvoch titulov vznikol zlúčením v rokoch 1988 – 1989 „Fragment K“ (Jiří Olič, O. Pastier, M. M. Šimečka, Ivan Hoffman, J. Budaj, J. Langoš). Z kresťanských časopisov vychádzalo v rokoch 1982 – 1989 „Náboženstvo a súčasnosť“. Za časopisom stáli Martin Lauko, František Mikloško, Ján Čarnogurský, Vladimír Jukl, Ladislav Stromček. Ivan Polanský vydával „Serafínsky svet“ (1982 – 1989) a „Výber“ v rokoch 1984 – 1987. Od roku 1989 vychádzali viaceré katolícke samizdaty, ktoré orientovali na rôzne spoločenské skupiny: mládež „ZrNO“ (L. Stromček), v rokoch 1988 – 1989 vydávali informácie „Katolícky mesačník“ (V. Jukl), o histórii „Hlas Slovenska“ (M. Lauko) či „Svedectvo“ a na politiku zamerané „Bratislavské listy“ (J. Langoš, J. Čarnogurský). Tu treba spomenúť aj na problematiku rodiny zamerané „Rodinné spoločenstvo“ (Vladimír Ďurikovič), na filozofiu „Radosť a nádej“ (Michal Vaško, Peter Haťapka, Anton Srholec), s témou postavenia kňazov „Orientáciu“, spirituality časopis „Myšlienky z večeradla“. Ďalej vychádzali „Historický zápisník“, „Plátok“, „Svetlo“ a ďalšie časopisy.

Distribúciu časopisov po celom Slovensku zabezpečovali spoločenstvá *Fatimy* a tajnej cirkvi cez rodinnú či vysokoškolskú sieť, ďalej náboženských aktivistov a pod. pri čom najvyššom utajení pre štátnymi orgánmi. Tajná cirkev dosiahla úspech aj v tom, že samizdaty sa často tlačili na modernom ofsetovom stroji. Samizdaty vychádzali najmä v rokoch 1982 – 1988 a prispeli k posilneniu odporu a opozície voči politike komunistického režimu.

5. januára 1989

Programový dokument nezávislej *Demokratickej iniciatívy* konštatoval, že autoritatívny režim v Československu bol zo zahraničnopolitických a vnútorných príčin oslabený. Iniciatíva chcela široký dialóg o demokratickom vývoji spoločnosti, demokratickú úpravu právneho poriadku vrátane ústavy, uplatnenie osobných slobôd a pod.

7. – 11. januára 1989

- Zástupcovia 149 krajín sa zúčastnili Medzinárodnej konferencie o chemických zbraňach a ich likvidácii v Paríži. Prijali vyhlásenie o zákaze ich zneužitia. Tento sa už neviazal na jadrové odzbrojenie, čím by sa urýchlili opatrenia voči Iraku, ktorý vo vojne proti Iránu a proti Kurdom použil chemické zbrane. Vláda ČSSR sa v podobnom duchu vyjadрила už 5. januára 1989.
- Vláda SSR prijala uznesenie, v ktorom hodnotila využívanie výrobného potenciálu a prostriedkov, vynakladaných na spoločenskú a osobnú spotrebu v SSR.

11. januára 1989

V Maďarsku prijalo Národné zhromaždenie zákony o práve na zhromažďovanie sa a o združovacom práve, ktoré umožnili vytváranie nových politických subjektov. O deň neskôr 25 alternatívnych iniciatív žiadalo návrat ku „*kossuthovskému*“ erbu Maďarska.

13. januára 1989

- Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo materiál s názvom „*Analýza základných vývojových trendov ovplyvňujúcich devízové pozície ČSSR*“. Analýza bola vypracovaná Štátnou plánovacou komisiou ČSSR, priniesla i stručné hodnotenie hospodárskeho vývoja krajiny v rámci 8. päťročnice, t.j. obdobia po roku 1985. Očakávalo sa urýchlenie sociálno-ekonomického vývoja ČSSR, ktorý mal byť založený na intenzifikačných faktoroch rastu, pričom sa počítalo s efektívnejším zapojením do medzinárodnej delby práce. Z analýzy však vyplývalo, že vývoj za tri roky päťročnice sa výrazne odlišoval od jej pôvodných cieľov. V každom z troch rokov sa dosiahol národný dôchodok o päť miliárd Kčs nižší, ako bol plánovaný a prechod ekonomiky na intenzívny rozvoj bol hodnotený ako zdĺhavý. V zahraničnom obchode s tzv. socialistickými krajinami bolo za problémové považované značné aktívum voči ZSSR. Jedným z najväčších problémov v československom zahraničnom obchode sa však javil vývoj v oblasti efektívnosti celkového exportu, ten bol zreteľný predovšetkým v obchode s kapitalistickými krajinami.
- Predsedníctvo ÚV KSČ sa zaoberalo správou o problémoch, ktoré vznikli pri zabezpečení výroby osobného auta Škoda 781 Favorit. Správu predkladal federálny minister hutníctva, strojárstva a elektrotechniky Karel Juliš. Uviedol, že celý proces nábehu výroby nového automobilu bol zdĺhavý a nedôsledne riešený jednotlivými riadiacimi inštitúciami. Od začiatku príprav výroby Škody Favorit sa prejavovali problémy, od sklzov pri vývojových prácach, cez oneskorené odovzdávanie stavebných kapacít, až po nedostatky v dodávkach technologických zariadení z dovozu. Limitujúcim faktorom rozbehu výroby na plnú kapacitu v roku 1989 bolo podľa správy v danom čase „zabezpečovanie kapacít na výrobu príslušenstva a ďalších subdodávok“. Z dôvodov nedostaťtočne zvládnutého procesu nábehu výroby Škody Favorit sa počítalo s produkciou starších modelov. V priebehu výstavby sa tiež ukázala potreba ďalšieho dovozu technolo-

gického zariadenia z tzv. nesocialistických krajín, ako i dovozu ďalších komponentov. Preto sa v správe uvádzalo, že aby mohol byť nový automobil kompletizovaný podľa pôvodných predpokladov, je potrebné doviezť v priebehu rokov z tzv. nesocialistických krajín zariadenia asi v hodnote 1060 mil. Kčs. S týmito finančnými problémami sa vôbec nerátalo, a tak by ich bolo možné zabezpečiť len mimoriadnymi formami alebo na úkor zvýšenia zadlženosti krajiny.

15. januára 1989

- Vo Viedni podpísal minister zahraničných vecí ČSSR Jaromír Johanes *Záverečný dokument Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe*, ktorý v rámci helsinského procesu zaväzoval signatárske štáty k rešpektovaniu ľudských práv a občianskych slobôd. Prijatie *Záverečného dokumentu* zahrňovalo nové vyjednanie o *Zvyčajných ozbrojených silách v Európe* a o *Opatreniach na posilnenie vzájomnej dôvery a bezpečnosti*.
- Vláda ČSSR prijala uznesenie, v ktorom konštatovala prekonanie „*historicky vzniknutých rozdielov v podmienkach hospodárskeho života*“ a takisto aj to, že sa dosiahol „*rozhodujúci pokrok vo vyrovnaní ekonomickej úrovne jednotlivých oblastí i v živote obyvateľov ČSR a SSR*“. To sa údajne docielilo na základe vyššieho investovania a rýchlejšej dynamiky spoločenskej výroby v SSR oproti ČSR. Určité diferencie však pretrvávali vo výkonnosti a efektívnosti. Osobná spotreba na Slovensku v prepočte na 1 obyvateľa dosiahla zhruba 91% úrovne dosiahnutej v ČSR.

15. – 21. januára 1989

Potom, čo úrady nepovolili pietne zhromaždenie občanov k 20. výročiu sebaupálenia študenta Jana Palacha, symbolu vzdoru proti okupácii Československa v auguste 1968, ako aj proti normalizačnej politike komunistického režimu, na *Václavskom námestí* v Prahe, časť demonštrantov sa presunula do okolitých ulíc. Polícia a Ludové milície však proti nim brutálne zasiahli, použili vodné delá, obušky, psy a zranili mnoho ľudí. Napriek tomu manifestácie vyvrcholili púťou k hrobu J. Palacha do Všetat 21. januára, no aj tu došlo k represiam proti stovkám občanov. Zatkli viacerých predstaviteľov československých nezávislých iniciatív, vrátane Václava Havla. Demonštrácie však ukázali silnejúcu opozíciu v ČSSR, ktorá sa vo viacerých prúdoch začala formovať najmä od roku 1988, čomu chceli zabrániť predstavitelia režimu.

Proti brutálnemu postupu bezpečnostných síl, ktorému sa nevyhli ani ženy, protestovali viaceré svetové agentúry, medzinárodné organizácie, parlamenty, ako aj svetové osobnosti kultúrneho a politického života. Kardinál František Tomášek upozornil v liste predsedovi federálnej vlády Ladislavovi Adamcovi z 20. januára, že cirkev síce víta prihlásenie sa Československa k záverom helsinskej konferencie vo Viedni, ale brutálne zásahy proti demonštrantom hlboko otriasli dôverou veriacich, ako aj veľkej časti obyvateľstva. Demonštranti v túžbe o dosiahnutie slobody si chceli uctiť pamiatku J. Palacha, pričom bezpečnostné orgány prekročili hranice svojich právomocí.

16. januára 1989

V čase, keď pražská polícia tvrdo zasiahla proti demonštrantom, ktorí si pripomínali tragickú smrť Jana Palacha pred 20 rokmi, bývalý minister zahraničných vecí USA Henry Kissinger, a stále činný v politickom medzinárodnom dianí, navrhol v Kremli dohodu,

v ktorej by USA „neurobili nič, čo by urýchlilo zmeny na Východe“. Toto vyhlásenie v podstate znamenalo potvrdenie rozdelenia Európy z Jalty a rešpektovanie záujmov veľmocí, hoci M. Gorbačov a R. Reagan v Moskve dva roky predtým pripustili možné spoločenské zmeny v krajinách sovietskeho bloku a dohodli sa na tom, že nebudú zasahovať do ich vnútorných záležitostí.

16. -17. januára 1989

Na zasadaní pléna poľskej vládnucej PZRS časť členov pléna nesúhlasila s legalizáciou opozičnej Solidarity. Na to členovia politbyra Wojciech Jaruzelski, Cezław Kiszczak, Mieszysław Rakowski a F. Siwicki pohrozili demisiou. Ústredný výbor napokon odhlasoval dôveru politbyru v dovtedajšom zložení. Za legalizáciu Solidarity hlasovalo 143 členov ústredného výboru, 32 bolo proti a 14 sa zdržalo hlasovania.

18. januára 1989

Na zasadaní ÚV Poľskej zjednotenej robotníckej strany sa ukázal posun v postoji voči opozícii a viacerí jeho členovia už avizovali ústretové postoje, vrátane premiéra Mieszysława Rakowského a prvého tajomníka Wojciecha Jaruzelského. Už sa otvorenejšie pripúšťal politický pluralizmus a možnosť spoločenského dialógu, čo uvoľnilo politické napätie v Poľsku.

20. januára 1989

- George H. W. Bush sa stal 41. prezidentom USA.
- V Budapešti sa zišli predstavitelia vlády a opozičného *Demokratického fóra*. Predmetom ich stretnutia bola vnútropolitická situácia v Maďarsku a možnosti jej riešenia.

23. januára 1989

Poľsko, Maďarsko, Nemecká demokratická republika, Československo a Bulharsko oznámili ďalšie obmedzenie konvenčných ozbrojených síl a vojenských rozpočtov, čo súviselo s nedávnym vyjadrením Michaila Gorbačova o týchto krokoch zo strany Sovietskeho zväzu.

24. januára 1989

- Minister zahraničných vecí ČSSR Jaromír Johanes na zasadaní *Komisie ÚV KSČ pre zahraničnú politiku* považoval za dôležité v tejto oblasti prispieť „k vytvoreniu pásma dôvery, spolupráce a dobrých susedských vzťahov na línii dotyku štátov Varšavskej zmluvy a NATO“. Podľa neho ČSSR a ďalšie socialistické štáty prispeli k rozpracovaniu záverečného dokumentu v januári 1989 vo Viedni a vyslovil presvedčenie, že: „Československá zahraničná politika bude čerpať z filozofie nového politického myslenia, ktoré rozvoj medzinárodných vzťahov chápe v kontexte mnohotvárnosti a rozporupnosti súčasného sveta pri jeho rastúcej prepojenosti a celistvosti. Pre prax to znamená vychádzať z priority všeludských hodnôt, z primátu medzinárodného práva a zo zásady, že medzinárodnú bezpečnosť je možné zabezpečiť len politickými prostriedkami“. Avšak v čase brutálneho zásahu proti demonštrantom „palachiády“ vnímalo demokratické zahraničie Johannesovo vyjadrenie ako prinajmenšom „nepresvedčivé“.

Členmi komisie boli tajomník ÚV KSČ pre ideológiu a zahraničnú politiku Jozef Lenárt, ktorý na tomto poste nahradil Biláka, ďalej člen ÚV KSČ Václav David, bývalý člen Predsedníctva ÚV KSČ Vasil Bilák, bývalý minister zahraničných vecí Bohuslav Chňoupek a jeho nástupca Jaromír Johanes, námestník ministra vnútra ČSSR Alois Lorenc, prvý podpredseda Federálneho zhromaždenia ČSSR Ján Marko, vedúci medzinárodného oddelenia ÚV KSČ Michal Štefaňák a minister obrany ČSSR Milán Václavík.

- V maďarskom Národnom zhromaždení vznikla skupina nezávislých poslancov počas predsedníctva Istvána Fodora.

25. januára 1989

Minister obrany maďarskej vlády Ferenc Kárpáti oznámil stiahnutie jednej sovietskej divízie do polroka.

26. januára 1989

Nezávislé hnutie *Iniciatíva kultúrnych pracovníkov* protestovalo v prehlásení predsedovi vlády ČSSR Ladislavovi Adamcovi proti zatknutiu predstaviteľa *Charty 77* Václava Havla a vyzvalo, aby sa začal politický dialóg, ktorý by viedol k prepusteniu zatknutých počas demonštrácií k 20. výročiu smrti Jana Palacha. Prehlásenie podpísalo 692 osobností oficiálnej a neoficiálnej kultúry.

27. januára 1989

Predstavitel' poľskej vlády Czesław Kiszczak a predstaviteľ' opozičnej Solidarity Łech Walesa sa vo varšavskej vile *Magdalenka* dohodli o okolnostiach začatia rozhovorov za „okrúhlym stolom“. Zároveň dohodli, že 20 zástupcov bude mať opozícia, 6 oficiálne odbory, 2 cirkev a 14 zástupcov bude mať vládna koalícia.

Nasledujúci deň tajomník ÚV PZRS Józef Czyrek prehlásil pre francúzsky denník *Le Monde*, že v nastávajúcich voľbách do Sejmu vytvorí vláda s „konštruktívnou opozíciou“ spoločnú volebnú platformu. Predpokladal, že opozícia získa 30 – 40 poslancových mandátov.

29. januára 1989

Predstavitel' vládnucej Maďarskej socialistickej robotníckej strany Imre Pozsgay oznámil výsledok šetrenia historickej subkomisie, ktorá udalosti roku 1956, vyjadrujúce snahy o revíziu stalinského modelu socializmu, označila ako ľudové povstanie. Vo vedení strany však prevládala nejednotný názor a podobne aj na postavu Imre Nagya, ktorého exhumáciu pozostatkov schválila vláda 26. januára.

31. januára 1989

V Bratislave zomrel vo veku nedožitých 78 rokov významný slovenský režisér a herec Jozef Budský (nar. 11. 6. 1911 Praha). Do slovenského divadelníctva priniesol údernosť, razanciu, expresionizmus a racionalitu. Vo svojej režijnej tvorbe sa pokúsil o syntézu slovenskej a európskej dramatickej tradície.

1. februára 1989

- Prvý tajomník ÚV PZRS a predseda Štátnej rady Poľska Wojciech Jaruzelski navštívil ČSSR. V rozhovore s generálnym tajomníkom ÚV KSČ Milošom Jakešom sa vyjadril, že si je síce vedomý hrozieb nátlaku opozície, ale chce, aby táto bola pohltená „naším systémom“. Išlo by o veľký dejinný experiment, ktorý môže presiahnuť hranice Poľska, no konštatoval, že Poľsko sa ocitlo v „hybridnom stave“ a nevyhnutne treba prikrčiť k reformám. Kríza trvala od vyhlásenia výnimočného stavu v roku 1981. Vzrástla sila opozičnej *Solidarity* a jej predstaviteľa Lecha Walesu. Na druhej strane sa oslabili pozície vládnucej Poľskej zjednotenej robotníckej strany. Spoločenská atmosféra sa v Poľsku natoľko zmenila, že nemožno pokračovať v represívnej politike, konštatoval Jaruzelski. Vyjadril značnú podporu daniu v Sovietskom zväze.
- Člen Predsedníctva ÚV KSČ Jan Fojtík počas trojdňovej návštevy NDR rokoval s predstaviteľom východonemeckých komunistov Erichom Honeckerom o hospodárskej a politickej situácii v NDR. Honecker spomenul, že sa v NDR odmieta voľba riaditeľov podnikov podľa sovietskeho vzoru. Tvrdil, že NDR zaznamenáva stály hospodársky rast, a preto sa netreba sústavne zaoberať porovnávaním so SRN. Nepáčilo sa mu, že na viedenskej schôdzke KBSE ustúpili socialistické krajiny požiadavkám západných krajín, pričom len NDR a Rumunsko zaujali odmietavý postoj. Podľa Honeckera sa vzťahy medzi Západom a Východom nezlepšili. Spolu s Fojtíkom boli za energický postup voči propagande, ktorá útočila proti základom socializmu. Fojtík zdôraznil, že vedenie KSČ nepristúpi k prehodnoteniu udalostí roku 1968.

2. februára 1989

- Nová nezávislá iniciatíva pod názvom *Petícia československých občanov*, ktorá bezprostredne vznikla ako priama reakcia na udalosti z 15. – 21. januára, oznámila najvyšším štátnym orgánom ČSSR, že jej protestný text podpísalo do 31. januára vyše 2100 osôb.
- V materiáli „*Informácia o nepriateľských aktivitách nelegálnych skupín*“, ktorý vznikol na pôde Predsedníctva ÚV KSČ, sa konštatoval vplyv asi 20 nezávislých iniciatív na verejnú mienku, pričom sa zaznamenali „*závažné zmeny v štruktúre a zameraní činnosti nelegálnych skupín smerom k výraznejšiemu vplyvu na verejnú mienku*“. Opozícia vraj mala asi tisíc sympatizantov a asi 500 aktivistov, predovšetkým v českých krajinách. Vedenie komunistickej strany chcelo proti opozícii bojovať „*politickými prostriedkami*“. No už 27. januára predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo rozsiahle „*Opatrenia k účinnému pôsobeniu proti nepriateľským aktivitám nelegálnych štruktúr*“. Tie sa mali hneď realizovať a vzťahovali sa v podstate na všetky sféry verejného života.
- Najúspešnejší slovenský krasokorčuliar Ondrej Nepela zomrel na AIDS v západo-nemeckom Mannoheime vo veku 38 rokov (narodil sa 1. januára 1951v Bratislave). Nepela bol niekoľkonásobný majster sveta a Európy, neskôr pôsobil, už počas emigrácie, v ľadovej revue.

3. februára 1989

- Predsedníctvo ÚV KSČ konštatovalo v „*Informácii o postupe KSČ v medzinárodnom komunistickom a robotníckom hnutí*“, že toto hnutie drží pohromade len spoločný ideologický základ a vlastne jeho spoločný program neexistuje. Bolo treba nájsť taký „*model*

vedúcej úlohy strany“, ktorý dosiahne reálnu podporu obyvateľstva. Okrem iného preto, že zoslabla „prítlačivosť socializmu“. V informácii sa tvrdilo, že stále existovali „triedne záujmy a triedny boj“, no treba podporovať mierové spolužitie štátov s rozdielnym spoločenským zriadením.

- Členovia kongresu USA D. De Concini a S. Hoyer navrhli, aby bola Václavovi Havlovi udelená *Nobelova cena mieru* za rok 1989. Nezávislé iniciatívy v Československu ustanovili *Výbor na podporu udelenia Nobelovej ceny mieru V. Havlovi*, čo do leta 1989 podporilo vyše 4300 občanov.

6. februára 1989

V *Miestodržiteľskom paláci* vo Varšave sa začali rokovania medzi vládnu koalíciou a opozíciou za „okrúhlym stolom“. Rokovalo sa v skupinách o hospodárskej a sociálnej politike (za koalíciu Władysław Baka, za Solidaritu Witold Trzeciakowski), o politických reformách, Janusz Reykowski a Brinoslav Geremeki) a o odborárskom pluralizme (Aleksandr Kwaśniewski, Tadeusz Mazowiecki a ďalší). Rozhovorov v skupinách a podskupinách sa zúčastnilo celkovo 452 osôb.

11. februára 1989

Ústredný výbor Maďarskej socialistickej robotníckej strany schválil postupný prechod k pluralitnému politickému systému a udalosti z 23. októbra 1956 považoval za ľudové povstanie. Vo výbore sa diskutovalo tiež o modernizácii maďarskej ústavy tým spôsobom, aby akceptovala pluralitný politický systém, čo onedlho privítali nezávislé politické organizácie a strany.

12. februára 1989

Vyššie 650 odborných pracovníkov, najmä z vedeckých ústavov Československej akadémie vied (ČSAV) v Prahe, v Brne a SAV v Bratislave, odsúdilo v liste predsedovi federálnej vlády Ladislavovi Adamcovi policajné zákroky proti demonštrantom v tzv. Palachovom týždni a následné rozsiahle represie voči nim. Odpoveďou boli snahy o vypátranie organizátorov akcie po ústavoch akadémií.

14. februára 1989

Predsedníctvo Federálneho zhromaždenia Československej socialistickej republiky vydalo zákonné opatrenie č. 10/1989 k ochrane verejného poriadku. „*V záujme ochrany verejného poriadku*“ toto zákonné opatrenie definovalo ako prečin vyhotovenie, umožnenie vyhotovenia alebo rozšírenie tlačovín, ktoré „*svojím obsahom narušujú záujem socialistického štátu na zachovávaní verejného poriadku*“. Trestanie osôb za tlač, šírenie a vydávanie samizdatov, za účasť na proti režimových podujatiach a pod. bola typickou praxou pre celých štyridsaťjeden rokov vlády KSC až do novembra 1989.

15. februára 1989

- Sovietsky zväz ukončil stiahnutie svojich ozbrojených síl z Afganistanu. Odchod 115-tisícovej armády ukončil deväťročnú vojenskú intervenciu Sovietskeho zväzu, ktorá eskalovala studenú vojnu medzi Východom a Západom. Občiansku vojnu v Afganistane, počas ktorej zahynul asi jeden milión Afgáncov, však naďalej Sovietsky zväz

vojensky podporoval a podobne sa správali USA. Predsa len sa napätie studenej vojny odchodom sovietskych vojsk zmiernilo. V Afganistane padlo 14-tisíc sovietskych vojakov, čo spôsobilo značné rozčarovanie a traumy verejnosti v Sovietskom zväze.

- Na pôde Slovenskej národnej rady sa zaoberali stavom „využívania a efektívnosti výrobného potenciálu a prostriedkov, ktoré sa vynakladali na spoločenskú a osobnú spotrebu v ČSR a SSR“ v zmysle konštatácie XVII. zjazdu KSČ, že „sociálno-ekonomická úroveň oboch našich národov sa v podstate vyrovnala.“

Táto konštatácia nebola náhodná, lebo v politike komunistickej strany bola jedným z hlavných zámerov od prevzatia moci vo februári 1948 línia ekonomického a sociálneho vyrovnania medzi Slovenskom a českými krajinami. Vplyvom viacerých politických a ekonomických faktorov sa však často hovorilo o „doplácaní“ na Slovensko, čo vyjadrovali aj postoje predsedu federálnej vlády Ladislava Adamca.

Podľa materiálov federálnej vlády ČSSR a vlády SSR predstavovali v roku 1987 investície na 1 obyvateľa v SSR 11 350 korún a v ČSR 11 415 korún, pomer v osobnej spotrebe bol 18 185 : 19 805 korún, národný dôchodok vytvorený na 1 obyvateľa bol v SSR 35 381 korún, v ČSR 40 583 korún.

16. – 18. februára 1989

- Predseda federálnej vlády Ladislav Adamec rokoval s predsedom Rady ministrov ZSSR Nikolajom Ryžkovom o hospodárskej spolupráci. Podpisali dokumenty *Koncepcia hospodárskej a vedecko-technickej spolupráce medzi ČSSR a ZSSR na nasledujúcich 15 – 20 rokov*, ďalej *Protokol z rokovaní predsedov vlád* a dokument *Dohoda medzi vládami ČSSR a ZSSR o spolupráci v oblasti ochrany životného prostredia*.

- Generálny tajomník Maďarskej socialistickej robotníckej strany Károly Grósz sa v rozhovore s generálnym tajomníkom ÚV KSČ Milošom Jakešom vyjadril, že zásah sovietskej armády do udalostí v Maďarsku roku 1956 bol správny, avšak nové vedenie maďarskej strany sa nezjednotilo v názoroch na hodnotenie tohto roku. Člen vedenia strany Imre Pozsgay však zastával názor, že udalosti boli „ľudovým protitotalitným povstaním“, a teda nešlo o „kontrarevolúciu“. Podľa K. Grósza maďarská tlač získala „mocenské“ pozície, ktoré sa už vymykali kontrole strany, politicky sa aktivizovala humanitná inteligencia a vážnym javom bol vzrastajúci počet odchádzajúcich členov z radov strany, ktorá sa začala predsa len transformovať na sociálnodemokratickú stranu, ba čoraz viac sa uvažovalo o spoločenských reformách.

17. februára 1989

- Národné rady SSR a ČSR prijali mesiac po „Palachovom týždni“, vraj „v záujme zachovania verejného poriadku“ zákonné opatrenia s okamžitou účinnosťou. Toto opatrenie prijalo Federálne zhromaždenie už 14. februára 1989. V ňom sa za účasť „na nepovolenom verejnom zhromaždení“, za poburovanie proti záujmom socialistického štátu a za rozširovanie tlačovín zvyšovala trestná sadzba, oproti zákonným opatreniam z augusta 1969 zo 6 mesiacov na 1 rok, podmienený trest z 3 na 6 mesiacov a pokuta z 5- na 20-tisíc korún. Keď plénum SNR schvaľovalo opatrenia v apríli 1989, nikto z poslancov neprotestoval. Proti opatreniam, ktoré predložil predseda Federálneho zhromaždenia Alois Indra a boli schválené predsedníctvom ÚV KSČ už 3. februára, sa zdvihla ďalšia vlna občianskeho odporu, žiadajúca ich zrušenie.

- Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo návrh časti Ústavy ČSSR o spoločenskom zriadení, ktoré sa zakladalo na „vyjadrení suverenity ľudu ako jediného zdroja moci, ktorú ľud uskutočňuje formou socialistickej demokracie – zastupiteľskými zbormi“. KSČ si mala zachovať vedúcu úlohu v spoločnosti. Kultúra, vzdelanie a výchova sa mala viesť v duchu marxizmu-leninizmu. Nemenil sa politický systém Národného frontu, v platnosti zostali princípy demokratického centralizmu, socialistickeho spoločenského zriadenia a plánovitého riadenia národného hospodárstva. Popri socialistickej demokracii návrh ústavy predpokladal „konzultatívnu“ demokraciu v podobe verejnej diskusie, ako aj priamu vo forme referenda, čo bolo nówum. Odôvodnilo sa to snahou o charakterizovanie ČSSR „nielen ako socialistický, ale aj ako novo demokratický štát“, ako aj potrebou zosúladenia návrhu ústavy s prestavbou hospodárskeho mechanizmu. Pokiaľ išlo o druhy a formy vlastníctva, návrh obsahoval „vlastníctvo spoločenských a iných organizácií“. Pripustilo sa drobné podnikanie. V návrhu sa nanovo formulovalo postavenie spoločenských organizácií a národných výborov, čím sa podľa návrhu rozširovali formy socialistickej demokracie. Zásady štátnej, hospodárskej, sociálnej a kultúrnej politiky „zodpovedali cieľom prestavby“, ba „zvýrazňovali dodržiavanie noriem medzinárodného práva a záväzkov“. Takto reagovalo Predsedníctvo ÚV KSČ na závery následnej schôdzky KBSE vo Viedni.
- Výbor SNR prijal uznesenie k správe „O stave plnenia vecných a systémových opatrení ku komplexnej prestavbe hospodárskeho mechanizmu.“

24. februára 1989

- Poľský Sejm schválil zákon *O niektorých podmienkach konsolidácie národného hospodárstva*, ktorý umožnil preberanie štátneho majetku do užívania súkromným osobám formou prenájmu, prepožičania či jeho vkladu do súkromno-štátnej spoločnosti.
- V poľskom Krakove došlo k vážnym pouličným stretom medzi demonštrantami a políciou. Na oboch stranách bolo veľa ranených.
- Prezidiálna rada rozhodla o pripojení Maďarska k ženevským dohovorom o utečencoch.

27. februára 1989

Federálny štatistický úrad pripravil správu o vývoji národného hospodárstva ČSSR v roku 1988. V danom roku boli uskutočnené prvé kroky na ceste k prestavbe hospodárskeho mechanizmu. Podľa správy bol rast národného dôchodku vyšší ako v roku 1987, no zámery 8. päťročnice sa nedarilo splniť. Údajne sa znížila materiállová a energetická náročnosť pri tvorbe národného dôchodku – v porovnaní s predchádzajúcim rokom. No na druhej strane prišlo k zväčšeniu nesúladu medzi sortimentom, kvalitou a technickou úrovňou výrobkov s potrebami spoločnosti. Vzrastalo napätie v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch, pretrvávali problémy v oblasti realizácie výrobkov na zahraničných trhoch, ako i prehĺbenie sortimentnej nerovnováhy na domácom trhu. Na ňom sa tiež prejavovali snahy skrytým spôsobom zvyšovať ceny tovarov a služieb – na druhej strane hladina maloobchodných cien zostávala relatívne stabilná. V oblasti zahraničného obchodu sa nedosiahli žiadané efekty, nepodarilo sa znížiť narastajúce aktívum v obchode s tzv. socialistickými krajinami, naďalej rástli pohľadávky po lehote splatnosti v obchode s rozvojovými krajinami a navyše sa zvýšilo napätie v devízovej platobnej oblasti, najmä v obchode s kapitalistickými krajinami.

27. februára – 1. marca 1989

Na stretnutí delegácie „pracovníkov“ propagandy a agitácie ÚV KSČ s funkcionármi ideologického oddelenia a medzinárodného oddelenia ÚV KSSZ v Moskve odznela podpora sovietskych komunistov vedeniu KSČ a jej politike, ako aj to, že vedenie KSSZ nezreviduje svoje stanovisko ku krízovému obdobiu v ČSSR v rokoch 1968 – 1969.

Február 1989

Ústav ekonomiky svetovej socialistickej sústavy Akadémie vied ZSSR v analýze o zmenách v krajinách východnej Európy a o ich vplyve na Sovietsky Zväz zdôraznil vyostrovnanie vnútorných konfliktov a stupňovanie sociálno-politického napätia, ktoré „možno povedú k prevratom“. V krajinách sa spomalil hospodársky rast a zvýšilo sa hospodárske zadlžovanie, ba v Poľsku a Juhoslávii narastala vysoká inflácia. Podľa materiálu sa oslabovala pozícia vládnuccich komunistických strán, zužovala sa ich sociálna základňa a v Poľsku a Maďarsku prijímali koaličnú formu vlády. Ideologická sféra komunistických strán stagnovala a radikalizovali sa jednotlivé spoločenské skupiny, vrátane Československa. Aj tu počítačová technika vytvárala podmienky pre vznik nezávislej kultúry. Krízové javy, oproti ostatným krajinám, sa považovali za „otvorené“ v Poľsku, Maďarsku a Juhoslávii, kde poklesla životná úroveň početných skupín obyvateľstva. Vedenia vládnuccich strán neboli schopné adekvátne reagovať na sociálno-politické procesy a príprava reforiem za nimi zaostávala.

Ďalej sa v materiáli uviedlo, že v ČSSR možno očakávať prudké zosilnenie napätia na jar alebo na jeseň toho roku pre násilné potlačenie demonštrácií a slabé výsledky ohlasovaných ekonomických krokov. Možnosti spoločenských zmien sa videli v značnej výmene garnitúry Miloša Jakeša a v širokej demokratizácii.

V materiáli sa spomenul aj význam novej politickej sily – Klubu za socialistickú prestavbu Obroda v českých krajinách, ktorú práve v tom čase založila skupina bývalých členov a funkcionárov KSČ na čele s aktérmi obrodného procesu roku 1968, Vojtěchom Měnclo, Josefom Domaňským, Václavom Kuralom, Čestmírom Císařom, Oldřichom Černíkom, Antonínom Benčíkom, Milušou Fischerovou, Věňekom Šilhánom, Milošom Hájkom a ďalšími.

2. marca 1989

- Vo Varšave sa konalo stretnutie medzi predstaviteľmi vládnej koalície a opozície o rozdelení mandátov v budúcom Sejme, o prezidentských právomociach, ďalej reforme právneho systému a o registrácii nezávislého študentského združenia. Vznikol návrh na úplne slobodné voľby do Senátu. O dva dni sa predmetom rokování častí pracovných skupín za „okrúhlym stolom“ stali úpravy zmien v ústave a neskôr podoba volebného systému.
- V Budapešti okolo 1500 manifestantov vyjadrilo solidaritu s Václavom Havlom a ďalšími politickými väzňami v ČSSR.

3. marca 1989

Predstaviteľ reformného krídla Maďarskej socialistickej robotníckej strany Miklós Németh sa v rozhovoroch so sovietskymi predstaviteľmi vyjadril, že Maďarsko pristupuje k budovaniu parlamentnej demokracie so systémom viacerých politických strán.

Maďarskí komunisti by tak už netrvali na vedúcej úlohe strany a o vnútropolitickom vývoji by rozhodli slobodné voľby. O ich voľnejšej podobe sa uvažovalo aj v Sovietskom zväze, no vedúca úloha strany sa mala zachovať. Napriek tomu Németh nenarazil na odmietavé stanovisko sovietskych predstaviteľov, ktorí už nechceli zasahovať do vnútropolitického vývinu Maďarska. M. Gorbačov už krátko po svojom nástupe do najvyššej politickej funkcie v marci 1985 odmietol na stretnutí v Moskve s vedúcimi delegácií štátov Varšavskej zmluvy tzv. Brežnevovu doktrínu „o obmedzenej suverenite“ štátov sovietskeho bloku a spomenul samostatný prístup v ich rozhodovaní. Toto konštatovanie sa chápalo ako „stereotyp sovietskych vodcov“, ktorý treba prekonať.

5. marca 1989

Na podklade rokovaní M. Németha v Moskve tajomník ÚV MSRS György Fejti diskutoval s predstaviteľmi už existujúcich opozičných strán, z ktorých bolo najsilnejšie *Maďarské demokratické fórum*. Tito si však ešte neujasnili vzťahy s niektorými maďarskými komunistami. Na rokovaní sa predsa len dohodlo, že by sa v roku 1990 mali konať slobodné voľby.

6. marca 1989

• Predsedníctvo ÚV KSS prerokovalo správu federálneho ministra vnútra Františka Kincla o štátno-bezpečnostnej situácii na Slovensku za rok 1988, v ktorej sa uviedlo, že „narastá aktivita vonkajších a vnútorných nepriateľov“ a vedie „k narušovaniu vnútropolitckej stability“. Správa ako výraz úsilia o politické zjednotenie opozície hodnotila signovanie manifestu Hnutia za občiansku slobodu *Demokracia pre všetkých*. Zo signatárov dokumentu zo Slovenska uvádzala Jána Čarnogurského, Milana Šimečku, Jozefa Jablonického, Miroslava Kusého, Ivana Hoffmana, Jána Langoša a Vladimíra Maňáka. Správa pripomínala aj aktivity Alexandra Dubčeka s jeho „nezávislým postavením“, ktorý stále kládol dôraz na rehabilitáciu reformom roku 1968. Ďalšou skupinou „vnútorných nepriateľov“ boli tí, čo „vedú útoky proti národnostnej politike KSC s cieľom zneužiť národné cítenie občanov Slovenska maďarskej národnosti“, no ich mená sa neuvádzali. Ako viacmenej nová skupina „nepriateľov“ sa objavilo nezávislé ekologické hnutie a jeho kampane proti výstavbe vodného diela Gabčíkovo – Nagymaros, proti prevádzke jadrovej elektrárne Jaslovské Bohunice atď.; konkrétne sa uvádzali mená Pavol Šremer, Mikuláš Huba a Peter Tatár. Mimoriadne obsiahlou časťou správy bolo hodnotenie „cirkevno-politickej situácie“. Hovorilo sa o úsilí „domácej reakčnej katolíckej hierarchie spolitizovať vzťahy medzi cirkvou a štátom a organizačne i ideovo zjednotiť všetky cirkevné štruktúry“. V tejto súvislosti sa spomínalo hnutie *Focolare*, úloha rádo v a reholí, kampaň podpisov pod 31 bodov Augustína Navrátila, *sviečková manifestácia* v Bratislave 25. marca 1988, aktivity pri pútiach, najmä v Nitre, Levoči a v Gaboltove, tlak na prorežimové hnutie ZKD (Združenie katolíckeho duchovenstva) – *Pacem in terris* atď. Správa hodnotila štátno-bezpečnostnú situáciu na Slovensku ako „stabilizovanú“ a vrátili sa k tomu, že jedinou výnimkou vraj bola sviečková manifestácia v Bratislave v marci 1988, ktorú pripravili „exponenti nelegálnej cirkvi a laického apoštolátu, za širokej publicity Hlasu Ameriky a Slobodnej Európy“. Napriek týmto aktivitám sa štátno-bezpečnostná situácia označila za stabilizovanú. Za hlavné metódy ŠtB sa naďalej považovali preventívne opatrenia na rozklad „vnútorného nepriateľa“.

Vo vnútrostraníckej informácii z 8. marca sa uviedlo, že názory komunistov a ostatnej verejnosti na udalosti z „Palachovho týždňa“ boli „diferencované a rozporné“. Oficiálne masovo komunikačné prostriedky nereagovali pružne a čoraz viac sa vo verejnosti dospieva k názoru o stúpajúcom vplyve opozičných skupín.

- Ministri zahraničných vecí členských štátov KBSE potvrdili vo viedenskom Hofburgu otvorenie nového kola vyjednávania o *Konvenčných ozbrojených silách v Európe* medzi 23 členskými krajinami NATO a Varšavskej zmluvy, ako aj o *Opatreniach na posilnenie vzájomnej dôvery a bezpečnosti*, ktoré sa vzťahovali na všetkých 35 účastníckych štátov KBSE, vrátane Československa.

6. – 13. marca 1989

Bol odvysielaný päťdielny televízny seriál *Križ v osídľach moci*, ktorý 14. marca 1989 zakončila beseda o „klerikalizme a klérofašizme“. Seriál pripravila Československá televízia v Bratislave a bol produktom pracovníkov Ústavu vedeckého ateizmu SAV. Jeho cieľom bolo za každú cenu kompromitovať katolícku cirkev. Proti takejto urážke veriacich protestovali viacerí kňazi a laici. Biskup Ján Ch. Korec poslal 9. apríla 1989 Československej televízii v Bratislave rozsiahly list, v ktorom uviedol: „Cieľ bol jasný – vyvíjať tlak na dnešných veriacich. Vnútiť im myšlienku, že cirkev bola žriedlom všetkého zla na Slovensku, a že veriaci musia preto mlčať.“

8. marca 1989

Proreformný Mátyás Szűrös bol zvolený za predsedu maďarského Národného zhromaždenia. Poslanci schválili koncepciu novej ústavy, v ktorej sa namiesto Prezidiálnej rady zaviedla funkcia prezidenta republiky.

9. marca 1989

Slovenská vláda odovzdala návrhy a námety na zabezpečenie úloh vyplývajúcich zo záverečného dokumentu viedenskej následnej schôdzky KBSE predsedovi federálnej vlády Ladislavovi Adamcovi s tým, aby ich vláda ČSSR prijala. Návrhy sa dotýkali širokého okruhu otázok ľudských práv, životného prostredia, informácií, školstva a iných sfér. Proti nedodržiavaniu týchto práv vystupovali disidenti a opozičné sily. Do pádu komunistického režimu sa tieto návrhy, najmä legislatívneho charakteru, nespĺnili.

10. marca 1989

- Generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš prijal člena politbyra a tajomníka ÚV KSSZ Jegora Ligačova, ktorého informoval o prestavbe v oblasti hospodárstva a o „demokratizácii politického života a rozvoji verejnej informovanosti.“ Podľa Jakeša by snahy o politickú rehabilitáciu Alexandra Dubčeka viedli „k rozkladu KSČ“ a s nevlou spomenul, že sa zvyšoval spoločenský tlak na sovietske vedenie, aby odsúdilo vstup vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR v auguste 1968.

- Predsedníctvo ÚV KSČ schválilo dokument „Dlhodobá koncepcia propagandy do zahraničia“, ktorý predložili Jan Fojtík a Jozef Lenárt. Dokument obsahoval snahu o opustenie „zastaraných foriem a metód“ v práci strany a vychádzal z možnosti mierovej koexistencie a vzájomného pôsobenia dvoch spoločenských sústav – socializmu a kapitalizmu, pričom pôjde o „súperenie ideí“.

11. marca 1989

Denník *Smena* sa zaoberal prestavbou školstva. V tejto súvislosti treba uviesť, že do konca 80. rokov Slovensko dosiahlo výrazný posun v stupni vzdelanosti. Napriek tomu, že sa nevyhlo problémom (ešte stále bolo takmer 37 000 pracovníkov vo vyšších riadiacich funkciách s predpísaným VŠ vzdelaním bez maturity).

11. – 12. marca 1989

Opozičné Maďarské demokratické fórum prijalo na svojom prvom celoštátnom zhromaždení stanovú a program. Postavilo sa za národné sebaurčenie, parlamentnú demokraciu, hospodársku obrodu a obhajobu všeobecných záujmov „*maďarstva*“.

13. marca 1989

Rada národnej bezpečnosti USA prijala tajný dokument o cieľoch rokovania americkej vlády s predstaviteľom Sovietskeho zväzu Michailom Gorbačovom, v ktorých údaje nepôjde ani tak o poskytnutie pomoci, ale dosiahnuť takú „*súčinnosť so ZSSR, aby dochádzalo k jeho posúvaniu v smere, ktorý je pre nás výhodný*“. Americkej vláde vyhovovala ústupčivosť Gorbačova, ktorý pre vnútropolitické problémy sa snažil vyvážiť ich relatívnymi úspechmi v zahraničnopolitickej oblasti, vrátane odzbrojovacích procesov a vypracovania európskeho systému bezpečnosti, ktoré sa dotýkali aj ČSSR.

14. marca 1989

Vedenie Maďarskej socialistickej robotníckej strany prerokovalo návrhy na zriadenie Ústavného súdu, k čomu by malo dôjsť skôr, ako sa prijme osnova zákona o politických stranách. Podľa vedenia základom hospodárskej politiky by bolo otvorenie sa svetovému hospodárstvu, pričom sa predpokladala hospodárska liberalizácia a korektúry v orientácii Maďarska na RVHP. Vedenie sa k týmto otázkam vrátilo 21. marca, reagujúc na poradu ekonomických tajomníkov komunistických a robotníckych strán krajín RVHP v Prahe, ktorá sa konala 6. – 7. marca. RVHP sa malo otvoriť svetovému hospodárstvu, uvoľniť vnútorné vzťahy v Rade a zvýšiť úlohu jej členských štátov. Hovorilo sa o budovaní trhových pomerov zdola, pričom by sa údajne najskôr vytvorili národné trhy a modernizoval by sa vnútorný ekonomický mechanizmus.

15. marca 1989

V Budapešti manifestovali desaťtisíce ľudí pri príležitosti výročia revolúcie roku 1848 a požadovali plnú obnovu jej historických tradícií, ako aj hlbšie súčasné spoločenské reformy. Manifestácia sa vyznačovala spontánnosťou a verejne vyjadrovala zmýšľanie maďarského obyvateľstva.

16. marca 1989

Na stretnutí vedúcich oddelení medzinárodných stykov ÚV KSČ Michala Štefaňáka a východonemeckej ÚV Jednotnej socialistickej strany (SED) Gerda Siebera v Prahe sa tento vyjadril za prehodnotenie situácie v RVHP podľa vzoru Európskeho hospodárskeho spoločenstva. Vedenie východonemeckých komunistov sa obávalo o „*ďalší vývoj socializmu*“, pričom západoeurópske štáty zosilnili vplyv na verejnú mienku v Nemeckej demokratickej republike. Sieber považoval situáciu v Poľsku za „*bezperspektívnu*“,

Maďarsko sa ocitlo v zložitej hospodárskej situácii, pomery u maďarských komunistov boli znepokojujúce a v Bulharsku existovali hlboké rozpory voči presadzovaniu prestavby. Viedenská schôdzka Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe vraj donútila krajiny východnej Európy k ústupkom.

20. marca 1989

Osem nezávislých iniciatív zaslalo poslancom Federálneho zhromaždenia ČSSR list, v ktorom ich vyzvalo, aby neschválili zákonné opatrenie Predsedníctva FZ ČSSR zo 14. februára toho roku. Toto opatrenie však poslanci nasledujúci deň schválili.

21. marca 1989

- Federálne zhromaždenie ČSSR sa pri rokovaní o záverečnom dokumentu KBSE z Viedne ohradilo proti „vnučovaniu“ predstáv o ľudských právach a o demokracii druhými krajinami. Podobne sa záväzkami zaoberala vláda ČSSR 20. apríla 1989, ktorá upozornila na údajné zneužívanie *Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* z roku 1966 opozíciou. Predsedníctvo ÚV KSČ schválilo uznesenie vlády ČSSR z 20. apríla o rokovaní KBSE vo Viedni 5. mája.
- Senát Mestského súdu v Prahe zmiernil za prítomnosti viacerých zahraničných agentúr rozsudok Odvodného súdu v Prahe v prípade Václava Havla z 9 na 8 mesiacov väzenia. Na začiatku apríla bol založený *Výbor na podporu Václava Havla*, ktorý do značnej miery vznikol na základe podpornej petičnej iniciatívy niekoľko tisíc kultúrnych a vedeckých pracovníkov.

22. marca 1989

- Noviny talianskych komunistov *L'Unita* uverejnili pozdravný list bývalého prvého tajomníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka zjazdu talianskych komunistov, v ktorom sa menom členov KSČ vylúčených po roku 1968 vyjadril, že pre všetkých komunistov a iné lavicové sily, i demokratov, je dôležitý úspech sovietskej prestavby. Zasadzoval sa za budovanie socializmu na univerzálnych hodnotách ako sloboda a pluralizmus. V liste A. Dubček ocenil úlohu Komunistickej strany Talianska pri podpore a obrane reformného procesu v Československu roku 1968 a vyzdvihol jej novátorský, dogmatizmu sa zbavujúci prístup k teórii a praxi socializmu. Dubček konštatoval, že československý problém sa stal medzinárodnou záležitosťou, avšak nie vinou orgánov ČSSR.
- Federálne ministerstvo financií vydalo vyhlášku č. 40/1989 Zb. o vydaní pamätných strieborných sto korún k 50. výročiu udalostí 17. novembra 1939.
- V Budapešti sa začali rokovania predstaviteľov ôsmich najväčších disidentských skupín.

23. marca 1989

Juhoslovanská republika Srbsko dosiahla zmenou ústavy väčší vplyv v autonómnej oblasti Kosovo, prevažne obývaného albánskym obyvateľstvom (87 %, Srbi 10 % a ostatní). Nátlak Srbska obmedzil právomoci polície a pri obsadzovaní do vyšších orgánov v správnych orgánoch. Vypukli však nepokoje a došlo k stratám na životoch. Aj v ostatných zväzových republikách Juhoslávie sa stupňovalo národnostné napätie. Každá z republík bola značne národnostne pestrá, v Bosne-Hercegovine bolo 39,5 %

moslimov, 32% Srbov a 28, 5% ostatných. V samotnom Srbsku bolo 66,4% Srbov, 14% Albáncov a 19,6% ostatných. Najvyššiu dominanciu vo svojej republike mali Slovinci, až 90, 5-percentný podiel.

24. marca 1989

Predsedníctvo ÚV KSČ prijalo uznesenie k „*Správe o nepriaznivom vývoji zahraničných vývozných pohľadávok voči oblasti nesocialistických krajín...*“, ktorú pripravil kolektív odborníkov z Ministerstva zahraničného obchodu ČSSR, Výboru ľudovej kontroly ČSSR a Štátnej banky československej. Správa konštatovala, že od polovice 80. rokov sa výrazne zhoršila devízová návratnosť československého vývozu. Táto skutočnosť sa prejavovala najmä tým, že značne vzrástol objem pohľadávok za československý export, ktorý nebol v dohodnutom čase zahraničným odberateľom zaplatený. Takto splatné pohľadávky dosiahli roku 1986 úroveň 12,4 mld. Kčs (čo bol takmer trojnásobok skutočnosti z roku 1985) a roku 1987 vzrástli už na 17 mld. Kčs. Zo správy tiež vyplývalo, že do značnej miery sa poskytli na tieto pohľadávky vládne úvery, predovšetkým na vývoz tzv. špeciálnej techniky (teda išlo o produkciu zbrojárskeho priemyslu).

25. marca 1989

Klub za socialistickú prestavbu Obroda zaslal Federálnemu zhromaždeniu ČSSR memorandum, v ktorom vyzýval, aby v prípade, že budú v súvislosti so zhoršujúcim sa zdravotným stavom Gustáva Husáka uvažovať o novom prezidentovi, zväžili možnosť kandidatúry Alexandra Dubčeka.

26. marca 1989

Po 70-tich rokoch sa v Sovietskom zväze konali voľby do Kongresu ľudových poslancov, v ktorých mohli občania rozhodnúť medzi viacerými kandidátmi. Nimi politická reforma dosiahla výrazný úspech a na rozdiel od komunistickej moci v Československu, ktorá o voľbách vo viac mandátových volebných obvodoch uvažovala v tom čase len v rámci návrhu novej ústavy, tieto sa v Sovietskom zväze už uskutočnili. V Moskve zvíťazil radikálny reformátor Boris Jelcin. Konzervatívci prehrali aj v Kyjeve. Z 2250-miestneho Kongresu dve tretiny volili občania a jednu tretinu delegovali spoločenské organizácie. Z neho sa volil Najvyšší soviety, 54-členný parlament a prezident Sovietskeho zväzu.

28. marca 1989

Výbory SNR a následne aj jej predsedníctvo sa zaoberalo vývojom národného hospodárstva v SSR, ktorý však nezodpovedal predpokladanému plneniu 8. päťročného plánu.

30. marca 1989

- V Prahe rokovalo ÚV KSČ o úlohách školstva v podmienkach prestavby spoločnosti.
- Nezávislé mierové hnutie adresovalo Federálnemu zhromaždeniu výzvu na uzákoneenie náhradnej vojenskej služby.

3. apríla 1989

- Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo postup prác na návrhu časti politicko-právnych zásad novej ústavy ČSSR. V nich sa vyzdvihoval princíp vedúcej úlohy KSČ, pritom však mala byť oproti minulosti viazaná ústavou. Opierala sa tiež o princíp demokratickeho socializmu, o socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov, o štátne plánovanie a o uplatnenie marxizmu-leninizmu aj v časti o právach a povinnostiach občanov. Na ideológiu marxizmu sa viazala kultúrna politika, vzdelanie a výchova. Návrh ústavy si kládol za cieľ posilniť postavenie Národného frontu a národných výborov v rámci rozširovania socialistickej demokracie. Táto časť návrhu ústavy sa konkrétnejšie zaoberala súdmi, prokuratúrou, hospodárskou arbitrážou a advokáciou, ako aj Federálnym ústavným súdom.

Predsedníctvo ÚV KSČ navrhovalo v systéme všeobecných volieb viacmandátové volebné obvody, ako sa navrhovali už roku 1968, s počtom kandidátov prevyšujúcim počet mandátov. Volby do Federálneho zhromaždenia ČSSR a národných rád, podobne ako roku 1968, by sa časovo oddelili od volieb do národných výborov, pasívne volebné právo sa malo upraviť na 18 rokov do národných výborov a na 21 rokov do zákonodarných zborov. Predpokladalo sa, že sa volby uskutočnia v roku 1991 (po schválení návrhu ústavy). Ďalej sa predpokladalo ustanovenie o všeobecnosti, rovnosti, priamosti volieb, tajnosti hlasovania a neprístupnosti kontroly prejavu vôle občanov, ako aj ustanovenie o nezlučiteľnosti niektorých funkcií s mandátom poslanca. Avšak kandidáta mohla navrhovať predovšetkým komunistická strana, a potom organizácie Národného frontu.

Predsedníctvo ÚV KSČ ďalej svojim uznesením odobrilo vládny návrh zákona o národohospodárskom plánovaní. Návrh vypracovala Štátna plánovacia komisia a v danej dobe bol už schválený všetkými tromi vládami. Jeho cieľom bolo v právnej podobe zakotviť také metódy tvorby plánu a organizácie plánovacieho procesu, ktoré by zodpovedali požiadavkám prestavby hospodárskeho mechanizmu v ČSSR.

- Vo Varšave tajne rokovali pracovné skupiny za predsedníctva opozičného predáka Ł. Walesu a člena vlády C. Kiszczaka o dosiahnutí kompromisu v rozsahu kompetencií prezidenta, v úprave vzťahov medzi Sejmom a Senátom. Dohodli sa na rozdelení mandátov v budúcom Sejme: 65 % pre členov vládnych PZRS, Zjednotenej socialistickej strany, Demokratickej strany a pre tri prevládne katolícke organizácie, a ostávajúcich 35 % mandátov mali obsadiť nezávislí kandidáti. Sejm previedol úpravy v ústave 7. apríla 1989.

4. apríla 1989

Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo materiál s pracovným názvom „Návrh vecného a časového postupu zabezpečujúceho čo najširšie uplatnenie nového hospodárskeho mechanizmu od 1. januára 1990“. Tento materiál prerokovala vláda ČSSR koncom februára 1989. Návrh na jednej strane stanovoval zodpovednosť jednotlivých centrálnych orgánov, a na druhej strane prinášal časový harmonogram, podľa ktorého sa mali pripravovať zákonné normy v súvislosti so zavádzaním nového hospodárskeho mechanizmu. Jednou z najpodstatnejších jeho priorít malo byť zavádzanie samofinancovania jednotlivých podnikov od 1. januára 1990. V skutočnosti však v danej dobe neujasnili, ako sa takýto radikálny krok komplexne prejaví v celej ekonomike a ako ovplyvní makroeko-

nomické dáta. Počítalo sa s tým, že dôchodková situácia podnikov sa bude významným spôsobom diferencovať. Koncom júna 1989 sa mali v súvislosti so zavádzaním nového hospodárskeho mechanizmu pripraviť alebo novelizovať zákonné normy o odvodoch a daniach, o finančnom hospodárení i pravidlá o usmerňovaní mzdových prostriedkov. Koncom septembra zasa zákonné normy o finančne ekonomických nástrojoch v zahraničnom obchode, predpisy v oblasti cenovej, ako i predpisy o zahraničnoobchodnej činnosti.

5. apríla 1989

- Poslanec Slovenskej národnej rady Vladimír Mináč v diskusii o správe vlády SSR o plnení úloh v tvorbe a ochrane životného prostredia v pléne SNR upozornil na potrebu uskutočniť rozhodné kroky v tomto smere, lebo aj Slovensko patrí k tým krajinám, ktoré mali výrazné ekologické problémy. Veľa znečisťujúcich podnikov malo vládne výnimky, asi tretina lesov bola poškodená a na mnohých plochách obsahovala pôda škodlivé látky. Časť obyvateľstva, vrátane detí, mala pod vplyvom škodlivín značné zdravotné problémy. K najviac znečisteným miestam patrili Bratislava, Istebné, Jelšava, Košice, Ružomberok, Žiar nad Hronom, Sereď a ďalšie.
- Vo Varšave podpísali vládni a opoziční rokovatelia zmluvy, ktoré otvárali politické reformy a ktoré by umožnili slobodné voľby a registráciu zakázaného odborového zväzu Solidarita. Zároveň sa mali začať široké spoločenské reformy a podiel Solidarity na spolurozhodovaní o chode štátu. Dohodami sa dosiahla obnova funkcie prezidenta republiky, ujasnenie si charakteru ekonomickej reformy a rozdelenie mandátov vládnej koalície a opozície pri voľbách do Sejmu.
- Politické byro vládnucej Maďarskej socialistickej robotníckej strany prijalo stanovisko o nezasahovaní štátu do vnútorných záležitostí cirkví.

8. apríla 1989

- V Prahe sa uskutočnilo prvé stretnutie zástupcov nezávislej *Demokratickej iniciatívy* z celej republiky a vyjadrili potrebu novelizovať, respektíve zrušiť viaceré zákony, ktoré boli v protiklade so záverečným dokumentom viedenskej schôdzky KBSE.
- Z iniciatívy Maďarskej socialistickej robotníckej strany sa konali v Budapešti rozhovory so zástupcami siedmich politických a spoločenských organizácií o vytvorení rozhovorov za „okrúhlym stolom“.
- V Ostrave sa uskutočnila prvá súťaž Miss ČSSR po takmer 20 rokoch, ktorá tak, ako v predjarí roku 1968, prichádzala spolu s politickými pohybmi a spoločenským uvoľnením. Opäť získala titul Slovenka (Ivana Christová), ktorú čakala kariéra úspešnej medzinárodnej modelky.

10. – 21. apríla 1989

Delegácia Vatikánu na čele s arcibiskupom Francescom Colasuonnom rokovala so zástupcami československého štátu o obsadení viacerých biskupských stolcov, avšak zástupcovia štátu vyslovili voči viacerým kandidátom, navrhovaných Vatikánom, výhrady. Dohodli sa len na obsadení litoměřickej diecézy Josefom Kouklom, olomouckej Františkom Vaňákom a na menovaní trnavského biskupa Jána Sokola arcibiskupom.

13. apríla 1989

V správe *Komisie ÚV KSČ pre politický systém* sa uviedlo, že „*problém opozičných síl u nás existuje*“, a sú „*snahy o konštituovanie opozičných politických strán*“. Vo výskume verejnej mienky pri *Federálnom štatistickom úrade* respondenti uviedli, že do Národného frontu by sa mali zaradiť i organizácie, ktoré nesúhlasili s oficiálnymi názormi (rozhodne súhlasilo 20 % a skôr súhlasilo 18 % respondentov). Bolo zaujímavé, že v tom čase komisia navrhovala, aby sa všeobecné voľby uskutočnili podobne ako roku 1968 vo viac mandátových volebných obvodoch. Podľa výsledkov výskumu sa vedúca úloha KSČ správne realizovala len podľa 6 % (!) opýtaných (v roku 1986 to bolo 20 %), za skôr áno na otázku, ako sa úloha uplatňuje, sa vyslovilo 28 %, a za skôr nie 34 %, ba rozhodne nie 15 % respondentov. Tieto výsledky viedli na inom mieste k upozorneniu, že v spoločnosti bolo asi 25 % nositeľov silných liberalizačných tendencií, čo naznačovalo jej posun k zmene spoločenských pomerov. Pritom: „*KSČ je jednoznačne považovaná za rozhodujúci subjekt moci. Pri jej rozhodovaní v spoločnosti však ľudia často chápu komunistickú stranu nie ako celok, ale spravidla ako ÚV KSČ alebo jej vedenie (obdobne i vládu a parlament)*“.

KSČ rozhodovala o všetkom podľa 40 % respondentov v českých krajinách a podľa 34 % na Slovensku. Skôr rozhodovala – súhlasilo v pomere 37 : 33 percent. Podobne tomu bolo v otázke plnenia úlohy Národného frontu, ako aj vo vyjadrení, že len „*opozičná strana zabezpečí demokraciu*“.

17. a 24. apríla 1989

Vystúpenia Alexandra Dubčeka v maďarskej televízii v dvoch častiach, s menom ktorého sa spájali spoločensko-politické reformy roku 1968, vyvolali značnú odozvu v západných oznamovacích prostriedkoch aj preto, že dostal možnosť vystúpiť v štátnej inštitúcii v krajine socialistického tábora.

Dubček vo svojich vystúpeniach obhajoval reformy z roku 1968 v ČSSR a bránil sa proti obvineniam, najmä Kremľa, že išlo o kontrarevolúciu. Pripomenul, že intervencia vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR pribrzdila reformy v krajinách východného bloku. A. Dubček vysvetľoval vtedajšiu politiku KSČ a kriticky sa vyjadroval k vtedajším postojom Jánoša Kádára, ako aj poľského komunistického vodcu Wladislava Gomulku.

Na vystúpenia A. Dubčeka negatívne reagovali masmediálne prostriedky v ČSSR, dokonca obvinili Maďarsko z „*neprípustného zasahovania do vnútorných záležitostí Československa*“. Maďarské vedenie nepodniklo žiadne kroky, hoci československá strana žiadala, aby A. Dubček už druhýkrát nevystúpil v televízii. Odôvodnilo to tým, že masovokomunikačné prostriedky v Maďarsku boli už slobodné.

Západné agentúry pripomínali, že práve v tom čase bol v Moskve generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš, ktorý na tlačovej konferencii odmietol rehabilitáciu A. Dubčeka a označil ho za „*súkromnú osobu*“. Podobne M. Jakeš odmietol podobnosť reforiem z roku 1968 s perestrojkou a uviedol, že KSČ nechce zaviesť pluralitný politický systém.

17. apríla 1989

Vojvodský súd vo Varšave zaregistroval nezávislý samosprávny odborový zväz Solidarity, čím sa dosiahla jeho legalizácia, ktorá sa stala predmetom rokovaní vládnej koalície a opozície za „okrúhlym stolom“. Vládna koalícia nakoniec ustúpila požiadavkám opozície na návrat Solidarity do politického diania, tá dosiahla masovú podporu a podiel na voľbách do Sejmu.

18. apríla 1989

Najvyšší sovietsky predstaviteľ Michail Gorbačov počas návštevy generálneho tajomníka ÚV KSČ Miloša Jakeša v Moskve povedal, že Poľsko a Maďarsko sa ocitli na „hranici rozkladu spoločnosti“ a hrozil v nich politický chaos. Gorbačov označil voľby do Zjazdu ľudových poslancov ZSSR za veľké víťazstvo proreformných síl a zaujímavé bolo, že sovietsku prestavbu považoval za zložitejšiu preto, že Sovietsky zväz na rozdiel od Československa nedisponoval „buržoáznymi demokratickými skúsenosťami“. Vyjadril sa, že vedenie KSČ malo prepracovanú koncepciu prestavby a podporil ho v tom, aby neprehodnocovalo rok 1968 a *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* ponechalo v platnosti. Podľa Jakeša, ak by k tomu došlo, viedlo by to k „rozkladu strany“.

19. apríla 1989

Politické byro Maďarskej socialistickej robotníckej strany rokovalo o možnosti vytvorenia dvojkomorového Národného zhromaždenia, o zásadách zákona na zriadenie postu prezidenta republiky a o návrhu volebného poriadku poslancov. Zaoberalo sa aj informáciou o pripravovanom pohrebe predstaviteľa ľudovej revolúcie roku 1956 Imre Nagya.

Maďarská opozícia začala rozhovory s MSRS o právnych zásadách prechodu k demokracii a o termíne volieb do Národného zhromaždenia.

20. apríla 1989

- Federálna vláda schválila *Uznesenie o opatreniach k zabezpečeniu realizácie záverov viedskej následnej schôdzky KBSE*, podľa ktorého by sa Ústava ČSSR zosúladiť s medzinárodnými záväzkami, ku ktorým sa ČSSR zaviazala. Uznesenie sa vzťahovalo aj na súdnu ochranu občianskych práv a slobôd, na oblasti, ktoré vymedzoval *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*. Celkovo išlo o 68 námetov.

- Podľa „*Informácie o vývoji bezpečnostnej situácie v ČSSR*“, ktorú vypracovalo ministerstvo vnútra ČSSR, pôsobilo v štáte 23 opozičných skupín, vydávajúcich 80 samizdatov. Vzrástla aktivita „vonkajších a vnútorných nepriateľov“ a medzi radikálne opozičné skupiny patrili *Charta 77*, *Nezávislé mierové združenie*, *Demokratická iniciatíva*, *Hnutie za občiansku slobodu* atd. Tieto si vytvárali vlastné štruktúry a usporiadali protirežimové demonštrácie. Ďalšia skupina pozostávala z reformného prúdu z roku 1968, ako *Klub za socialistickú prestavbu Obroda* a pod. Iniciatíva, hnutie a klub sa snažili o vznik opozičných politických strán.

21. apríla 1989

Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo materiál „*Návrh správy o stave československej ekonomiky pre rokovanie Federálneho zhromaždenia ČSSR*“. Predkladal ju Ladislav Adamec, predseda federálnej vlády. V programovom vyhlásení federálnej vlády zo dňa 8. novembra 1988 zaznel totiž sľub vypracovať podrobnejšiu správu o stave hospodárstva. V správe sa konštatovalo, že prebiehajúca prestavba hospodárskeho mechanizmu odhaľuje okrem už všeobecne známych nedostatkov „*i nemálo skrytých a doteraz zbytočne utajovaných disproporcií, rad prejavov ekonomickej neefektívnosti a nerozvážnosti*“. Materiál upozorňoval na také závažné dôsledky, ako napríklad v uplynulých dvoch desaťročiach neschopnosť československej ekonomiky vyrovnáť sa s vážnymi problémami, ktorými prechádzala svetová ekonomika. ČSSR sa snažila o „*najľahšiu cestu*“, keď chcela využiť dostupné rezervy. Spomalovalo sa však tempo rastu, ba aj obchod s tzv. socialistickými krajinami nevytváral náročné požiadavky na technickú úroveň výroby. Navyše na rozdiel od väčšiny vyspelých krajín s novými výzvami sa ČSSR vyrovnávala „*pri zachovaní investične, materiálovo a energeticky náročných štruktúr, metód riadenia i spôsobov myslenia*“.

21. - 22. apríla 1989

Maďarský Zväz komunistickej mládeže na svojom kongrese ukončil činnosť a vznikol *Maďarský demokratický mládežnícky zväz*.

26. apríla 1989

Maďarská vláda vytvorila komisiu expertov trestného práva a historikov k revízii politických monsterprocesov z 50. rokov, ktoré sa udiali aj v československých podmienkach. Roku 1968 československá vláda schválila zákon o súdnych rehabilitáciách, ktorý počítal s odškodnením okolo 100-tisíc osôb a pripravoval sa zákon o mimosúdnych rehabilitáciách, ktorý zahŕňal tiež okolo 100-tisíc osôb.

28. apríla 1989

- Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo návrh časti politicko-právnych zásad novej Ústavy ČSSR o základných právach, slobodách a povinnostiach občanov najmä voči socialistickému štátu. Vychádzalo sa z premisy, že ČSSR „*je socialistickým právnym štátom založeným na socialistickom humanizme a konkrétnom vymedzení právnych záruk jeho naplňovania*“, pričom každý československý občan má na celom území Československej socialistickej republiky rovné práva a rovné povinnosti. Základné práva občanov sa rozširovali o právo na bezpečnosť a ochranu pri práci, právo na bývanie, na majetok v osobnom vlastníctve, právo obrátiť sa na súd, ďalej o právo na ochranu osobnosti a na slobodu tvorivej vedeckej, technickej a umeleckej činnosti. Zakotviť sa tiež mala sloboda prejavu, sloboda pohybu a pobytu občanov, ich právo na právnu pomoc pred súdom, pričom nikto nemal byť stíhaný mimo rámca zákonov.

Povinnosti občanov sa rozširovali o povinnosti vernosti republike a prispievať k tvorbe a ochrane životného prostredia, prírodného bohatstva, historických a národných kultúrnych pamiatok. Povinnosti štátnych orgánov spočívali vo vytváraní pracovných príležitostí občanom, podmienok pre ďalšie vzdelávanie a zvyšovanie kvalifikácie, práva na mzdu zaručujúcu slušný život, práva na sociálne zabezpečenie pri nezavinenej strate

zamestnania a pod. Zásada 14 priamo zakotvila, že: „*Materstvo, manželstvo a rodina sú pod ochranou štátu. Riadna výchova detí je právom a najmä povinnosťou rodičov. Štát a spoločnosť sa starajú o to, aby rodina bola základom úspešného rozvoja detí a mládeže. Štát poskytuje pri výchove detí všestrannú pomoc*“. Návrh ústavy sa zaoberal aj právami etnických menšín, vrátane zákazu všetkých foriem smerujúcich k odnárodňovaniu, ako i roznečovania národnostnej a rasovej nenávisti. No v predsedníctve sa vyskytli viaceré pripomienky vo veci väčšieho koncepcného doladenia viacerých článkov návrhu.

- Do novozostavenej maďarskej vlády prišlo 6 ministrov, vrátane nového ministra zahraničia, proreformného Gyula Horna.

1. mája 1989

- Počas oficiálnych prvomájových osláv na *Václavskom námestí v Prahe* sa na jeho hornej časti zhromaždila väčšia skupina občanov, ktorí niesli transparenty s výzvami na prepustenie politických väzňov. Polícia túto skupinu vytlačila z námestia a proti ďalšej skupine brutálne zasiahla.
- Pri nezávislých prvomájových oslavách v poľskom Gdaňsku a vo Vratislavi došlo k stretom medzi demonštrantami a políciou. Poľský episkopát vyzval katolíkov k volebnej účasti.

2. mája 1989

Maďarsko začalo odstraňovať hraničné zátarasy s Rakúskom, čím ako prvá krajina Varšavskej zmluvy uvoľnilo „železnú oponu“ so Západom. Otváranie hraníc poskytovalo aj ostatným občanom východného bloku možnosť emigrácie.

4. mája 1989

Medzinárodná spoločnosť pre ľudské práva zverejnila vo Frankfurte nad Mohanom správu, v ktorej kriticky upozornila na sústavné porušovanie ľudských práv v ČSSR.

5. mája 1989

Pracovník medzinárodného oddelenia ÚV KSSZ Vadim Zagladin informoval generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila S. Gorbačova o rozpornej situácii vo vedení KSČ, pokiaľ išlo o možnosti politických zmien. Podľa neho sa dokonca v Československu obmedzilo šírenie sovietskej tlače.

7. mája 1989

- Na Bradle sa stretli slovenskí aktivisti *Hnutia za občiansku slobodu* (Anton Selecký, Ján Čarnogurský, Hana Ponická a ďalší), aby si uctili pamiatku Milana R. Štefánika. Výzvy na stretnutie odvysielala rozhlasová stanica *Hlas Ameriky*. Usporiadali zhromaždenie, ktorého sa zúčastnilo asi 6-tisíc ľudí. Keď štátne orgány zistili, že výzvy majú u občanov ohlas, zorganizovali oficiálne oslavy. Na zásah bola pripravená ŠtB, dokonca aj pohotovostný oddiel s vodnými delami. Keď bola rozprestretá slovenská zástava, štátne orgány ju zhabali. J. Čarnogurský žiadal úplnú rehabilitáciu Milana R. Štefánika a navrátenie slovenských národných symbolov. H. Ponická, ktorá mala predostrieť žiadosť o navrátenie slovenského znaku do štátneho znaku republiky, vyzdvihla prostredníctvom vystúpenia J. Čarnogurského Štefánikov boj za národné a ľudské práva Slo-

vákov. Žiadala, aby sa po ňom pomenovali ulice. Neskôr, 4. júla, bolo v Predmieri pri Bytči, kde sa vtedy nachádzala jediná neodstránená socha M. R. Štefánika, stretnutie asi 30 disidentov.

- V komunálnych voľbách v NDR hlasovalo za kandidátov Národného frontu 98, 85% občanov, no vzniklo podozrenie z falšovania volebných výsledkov, čo vyjadriť aj protestné zhromaždenie vo Východnom Berlíne 7. júna. Okolo 120 ľudí bolo na krátku dobu zadržaných.

8. mája 1989

- Ústredný výbor Maďarskej socialistickej robotníckej strany v Budapešti uvoľnil zo zdravotných dôvodov svojho najvyššieho predstaviteľa Jánosa Kádára z funkcií v strane.
- V Poľsku vyšlo prvé číslo opozičného časopisu *Gazeta Wyborcza* v náklade 150-tisíc výtlačkov.

10. mája 1989

Zomrel významný literárny kritik a spisovateľ Dominik Tatarka, popredný disident a ostrý kritik komunistického režimu. Jeho diela od roku 1956 vyvolávali značnú nevoľu u jeho predstaviteľov, preto ho sústavne perzekvovali. Na pohrebe sa zúčastnili predstavitelia opozície zo Slovenska, vrátane A. Dubčeka.

10. - 22. mája 1989

Vzťah občanov k politickému systému zisťoval Ústav pre výskum verejnej mienky v prieskume verejnej mienky. Takmer polovica respondentov nepovažovala politický systém v Československu za demokratický, tretina opýtaných uviedla, že môže slobodne vyjadrovať svoje názory. Približne polovica respondentov vyslovila súhlas alebo tolerantný prístup k demonštráciám v priebehu tzv. Palachovho týždňa.

12. mája 1989

Bola zverejnená kandidatúra Wojciecha Jaruzelského na úrad prezidenta Poľskej ľudovej republiky.

13. mája 1989

Maďarská vláda na mimoriadnom zasadnutí rozhodla o prerušení výstavby vodného diela na Dunaji na stupni Nagymaros, čo výrazne skomplikovalo výstavbu stupňa v Gabčíkove, a ani vedenie vládnucej MSRS sa nepostavilo proti tomuto rozhodnutiu, ktoré našlo podporu aj v občianskych iniciatívach. Československá vláda prehlásila, že tento krok Maďarska je v rozpore s bilaterálnou dohodou.

15. mája 1989

- Vláda ČSSR a Predsedníctvo vlády SSR rokovali o rozhodnutí vlády Maďarska o „dočasnom“ zastavení vodného diela v Nagymarosi. V ten istý deň prijal minister zahraničných vecí ČSSR v Prahe maďarského veľvyslanca M. Barityho s tým cieľom, aby ho oboznámil so stanoviskom československej vlády, ktoré zaujala k rozhodnutiu vlády MLR z 13. mája 1989. Z neho vyplývalo, že okamžite sa mali na dobu dvoch mesiacov zastaviť práce na výstavbe spoločného diela na Dunaji, na stupni Nagymaros.

- Najvyšší politický predstaviteľ Sovietskeho zväzu Michail S. Gorbačov sa stretol v Pekingu so svojím náprotivkom Teng Tsiao-phingom, čo bola prvá návšteva na tejto úrovni po 30 rokoch. Gorbačov si vytýčil cieľ normalizovať vzťahy Sovietskeho zväzu s Čínou, no jeho pobyt komplikovali demonštrácie a hladovka tisícov študentov na pekingskom *Námestí nebeského pokoja*, ku ktorým sa v rozhovoroch vôbec nevyjadril.

16. mája 1989

Právna komisia ÚV KSČ prerokovala materiál *Právne a ideologické aspekty realizácie výsledkov Viedenskej následnej schôdzky KBSE*, ktorý si vytýčil cieľ zhodnotiť základné otázky vzťahu právneho poriadku a medzinárodných záväzkov ČSSR a súvisel s problematikou ľudských práv. Uviedlo sa v ňom, že sa ČSSR jednoznačne prihlásila ku koncepcii socialistického právneho poriadku, ktorý údajne právne garantoval práva a slobody občanov a došlo k zladeniu poriadku s medzinárodnými záväzkami československého štátu a k jeho internacionalizácii, vrátane práva na zhromažďovanie, právnu ochranu životného prostredia, na slobodu pobytu a pohybu, náboženského vyznania a petičné právo.

17. mája 1989

- Do Prahy priletel na oficiálnu návštevu najvyšší predstaviteľ Rumunska Nicolae Ceaușescu, ktorý tvrdil, že v Rumunsku bola dobrá hospodárska situácia. Dokonca sa vyjadril, že ciele sovietskej perestrojky v oblasti organizácie štátu, demokratického systému, samosprávy a „chozrasčotu“ už Rumunsko dosiahlo. Nepáčil sa mu spôsob volieb do Zjazdu ľudových poslancov a samotná sovietska prestavba vraj nezlepšuje hospodársku situáciu Sovietskeho zväzu. Odmietol zasahovanie západných štátov do vnútorných záležitostí štátov Varšavskej zmluvy. Generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš považoval politickú situáciu v Československu za „stabilnú“ a protirežimovú opozíciu za „nepočetnú“. Umožniť sa vraj návrat niektorých vylúčených členov KSČ práve preto, aby ich nezískala opozícia.
- Poľský Sejm schválil zákony, ktoré upravovali náboženské vzťahy, *O zárukách slobody svedomia a vyznania* a *O vzťahu štátu ku katolíckej cirkvi*, čím sa dosiahlo právo na vytváranie cirkevných a katolíckych organizácií. Cirkev získala majetkové práva, ako aj daňové a colné úľavy.
- Obvodný súd pre Prahu 4 rozhodol o podmieňačnom prepustení Václav Havla z výkonu trestu po uplynutí jeho polovice. Zvyšok trestu mu bol odložený na skúšobnú dobu 18 mesiacov. Súd sa zišiel na podnet rodiny V. Havla a petičnej akcie na jeho podporu, ktorú podpísalo vyše 3300 občanov.

19. mája 1989

Predsedníctvo ÚV KSČ rokovalo o návrhu zásad právnej úpravy o drobnom podnikaní občanov. O tejto problematike sa začínalo verejne diskutovať v snahe o prestavbu hospodárskeho mechanizmu v česko-slovenskom federatívnom štáte, čo bolo zvlášť dôležité pre fungovanie ekonomík oboch národných republík. Pritom prioritnou mala byť v každom prípade téza, že drobné podnikanie občanov bude založené na vlastnej práci občanov a členov ich rodiny s vylúčením možnosti námezdnjej práce. Rozhodujúcimi ekonomickými subjektmi v oblasti služieb (práve v tejto oblasti sa totiž predovšetkým

malo umožňovať drobné podnikanie) mali byť i do budúcnosti socialistické organizácie, riadené národnými výbormi, výrobné, bytové či spotrebné družstvá, ale i ďalšie organizácie ústredne riadené, JRD a zariadenia spoločenských organizácií.

21. mája 1989

Tajne vysvätený biskup Ján Ch. Korec poslal *Katolíckym novinám* list k štyridsaťročnej činnosti mierového hnutia katolíckych kňazov. Reagoval tak na *Katolícke noviny* z 23. apríla 1989, ktoré v rozšírenom vydaní priniesli správu o slávnostnom zasadaní Združenia katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris*. V štyridsaťstranovom liste J. Ch. Korec kriticky opísal údel prenasledovanej katolíckej cirkvi a lojalitu *Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva*, neskôr ZDK (Združenie katolíckeho duchovenstva) *Pacem in terris*. Z listu sa stal samizdatový „bestseller“, lebo dovtedy sa nikto neodvážil takto charakterizovať ťaživú situáciu cirkvi a pre režimové aktivity mierového hnutia kňazov. List sa dal na vedomie pražskému arcibiskupovi kardinálovi Františkovi Tomášekovi.

22. mája 1989

- Predsedníctvo ÚV KSCĽ dostalo k dispozícii „Správu o vývoji národného hospodárstva za 1. štvrtrok 1989“. Konštatovalo sa v nej, že od začiatku roka sa začali uplatňovať princípy prestavby hospodárskeho mechanizmu. V tej súvislosti sa zmenili odvodové povinnosti podnikovej sféry a uplatnili sa devízové normatívy v oblasti zahraničného obchodu. Podľa nových zásad začali hospodáriť organizácie v poľnohospodárstve a vo vnútornom obchode, pokračovalo zakladanie štátnych podnikov. Od 1. januára 1989 bola vykonaná prestavba veľkoobchodných a nákupných cien. V tej súvislosti sa za 1. štvrtrok index veľkoobchodných cien v priemysle znížil o 0,7 %. V správe sa tiež konštatovalo, že v národnom hospodárstve pretrvávali problémy známe z uplynulých rokov, či už v oblasti investičnej výstavby, zahraničného obchodu, alebo v oblasti zásob a vnútorného trhu. Časť vytvorených zdrojov ostávala umŕtvená v zásobách a v často nepredajných výrobkoch. Za 1. štvrtrok mal podľa odhadov dosiahnuť rast hrubého národného dôchodku úroveň asi 1,8 %.

- Predstavitelia Varšavskej zmluvy navrhli NATO, aby sa postupne zrušili oba vojenské bloky.

23. mája – 1. júna 1989

Vo Washingtone sa československí predstavitelia zúčastnili na predbežných rokovaníach o podmienkach prijatia ČSSR do *Svetovej banky* a *Medzinárodného menového fondu*.

25. mája 1989

- Generálny tajomník ÚV KSSZ Michail S. Gorbačov sa stal predsedom Najvyššieho sovietu ZSSR. Bol tak nielen najvyšším predstaviteľom KSSZ, ale aj hlavou štátu.
- V návrhu nových *Stanov KSCĽ* adresovaných skôr novým kandidátom, ktorých počet však v druhej polovici 80. rokov sústavne klesal, sa uviedlo, že: „V otázkach členstva v strane [treba] vytýčiť základné rysy aktívneho a bojového charakteru členstva v strane, osobnú príkladnosť, angažovanosť a zodpovednosť komunistov pri realizácii úloh“. Cieľom KSCĽ bolo „vybudovanie sociálne spravodlivej spoločnosti“ a v strane nemali byť žiadne

frakcie, a tak prvoradá ostávala jej jednota a uplatňovanie princípu demokratického centralizmu. Členovia strany mali bojovať proti „*antikomunizmu, oportunistu, revizionizmu, sektárstvu, dogmatizmu a nacionalizmu*“, čo predurčilo vylúčenie iných názorov na posudzovanie vedúcej úlohy KSČ. Všeobecne sa v článku 51 návrhu Stanov uviedlo, že KSČ vraj pôsobila „*v súlade s ústavou a právnym poriadkom ČSSR*“. Komisia ÚV KSČ *pre otázky vnútorného života strany*, ktorá prerokovala prvý variant návrhu nových Stanov KSČ, predsedal tajomník ÚV KSČ Karel Hoffman, jej členmi boli napríklad aj tajomník ÚV KSČ Mikuláš Beňo, Jozef Ďurica (za mládežnícke organizácie), podpredseda SNR Jozef Gajdošík, vedúci oddelenia štátnej administratívy ÚV KSČ Rudolf Hegensbart, Ignác Janák (prvý tajomník ÚV KSS), predseda Snemovne národov FZ ČSSR Ján Janík.

26. mája 1989

- V dokumente Demokratickej iniciatívy *Helsinská iniciatíva k demokratizácii a vytvoreniu právneho československého poriadku* sa odmietla oprávnenosť rozhodovať o novej ústave zhora naoktrojovanou komisiou či nedemokraticky zvoleným Federálnym zhromaždením ČSSR. Československý štát sa pritom zaviazal „*Zabezpečiť na svojom území každému, kto spadá pod jeho jurisdikciu, ľudské práva a základné slobody bez akýchkoľvek rozdielov či už ide o rasu, farbu pleti, pohlavie, jazyk, náboženstvo, politické či iné presvedčenie, národnostný alebo spoločenský pôvod, majetkové pomery, miesto narodenia alebo iné okolnosti*“. Najmä preto sa verejná diskusia mala vzťahovať na základné ľudské práva a slobody, ako aj na uplatnenie referenda. Odporúčalo prijať mimoriadny volebný zákon. Po jeho prijatí ústavodarné zhromaždenie malo roku 1990 pripraviť návrh novej demokratickej ústavy. O nej by rozhodlo ľudové hlasovanie 28. októbra 1991. K tomu treba, aby vzniklo prechodné demokratizačné obdobie do roku 1992 a dodržiavali sa zásady záverečného dokumentu KBSE z Viedne. Zrušiť treba právne predpisy, ktoré perzekvujú občanov.
- Politické byro Maďarskej socialistickej robotníckej strany sa vyslovilo za predčasné voľby, za dvojkomorový parlament a prijalo informáciu o príprave pohrebu predstaviteľa ľudovej revolúcie roku 1956 Imre Nagya, keď sa rátať s jeho celkovou rehabilitáciou, ako aj osôb, ktoré postihli politické perzekúcie v rokoch 1949 – 1953.

29. – 30. mája 1989

Prezident USA George Bush oznámil na summite *Severoatlantickej rady* NATO v Bruseli nové podnety na obmedzenie konvenčných síl v Európe. Rada prijala koncepciu kontroly zbrojenia a odzbrojenia.

30. – 31. mája 1989

Československá vláda usporiadala v Prahe konferenciu o problémoch životného prostredia v strednej Európe, ktorej sa zúčastnili ministri pre životné prostredie z okolitých štátov. Dohodli sa na sedembodovom memorande, ktoré by ukazovalo cestu k zlepšeniu životného prostredia.

30. mája – 23. júna 1989

- Na konferencii KBSE v Paríži „o ľudskej dimenzii helsinského procesu“ kritizovali ministri zahraničných vecí Veľkej Británie, USA, Holandska, Rakúska, Luxemburska, Talianska a Švédska vlády ČSSR, NDR, Rumunska a Bulharska za nedodržiavanie medzinárodných záväzkov v oblasti ľudských práv a občianskych slobôd (ohľadom ČSSR postup moci počas tzv. *Palachovho týždňa* a za prijatie zákonných opatrení FZ ČSSR a národných rád), no predsa len väčšina delegácií označila konferenciu za užitočný nástroj k ďalšiemu rozvíjaniu celoeurópskeho procesu a posilňovania dôvery medzi štátmi. Pritom sa nemohlo konferencie zúčastniť niekoľko predstaviteľov nezávislých iniciatív z ČSSR. Na konferencii prepukol ostrý spor medzi delegáciami Maďarska a Rumunska o osud maďarskej menšiny v Rumunsku.
- Minister zahraničných vecí ČSSR Jaromír Johanes pritom v informácii pre sekretariát ÚV KSČ z 19. júla 1989 hodnotil *Parížsku konferenciu KBSE* v porovnaní s minulosťou ako prínosnú pre jej vecný a konštruktívny duch. J. Johanes tvrdil, že vláda ČSSR zodpovedne a systematicky pristúpila k plneniu výsledkov viedenských rokovaní, ktoré by zabezpečili „*náš platný právny poriadok*“. Minister sa už na konferencii vyjadril, že československá vláda sa usiluje o „*hlbokú prestavbu a demokratizáciu všetkých oblastí spoločenského života*“. Súčasne spomenul prípravu novely volebného a tlačového zákona, pripravované právne úpravy v oblasti postavenia cirkví, úpravy trestného zákonodarstva, otvorenia možností cestovania občanov do zahraničia, udeľovania víz a pod.
- Tajomník ÚV KSČ pre medzinárodné otázky Jozef Lenárt sa na zasadaní tajomníkov pre medzinárodné otázky ústredných výborov komunistických a robotníckych strán v bulharskej Varne v septembri 1989 vyjadril, že „*proces KBSE, ktorý sa rozvíja už druhé desaťročie, nesporne preukázal životaschopnosť a priniesol svoje plody. Nové impulzy a dynamiku dalo celému procesu završenie viedenskej následnej schôdzky*“. Uviedol však, že sa nebude ustupovať Západu v otázke ľudských práv.
- Na skutočnú situáciu, v porovnaní s vyjadreniami ministra J. Johanesa, poukázal jeden zo vtedajších výskumov verejnej mienky v ČSSR, keď na otázku, ako sa zabezpečovali ľudské práva a slobody, odpovedalo 9 % respondentov, že úplne (ČSR 10% a SSR 8 %), z väčšej časti 32 % (ČSR 30 a SSR 38), z menšej časti 34 – 33 % respondentov, vôbec nie 16 % (ČSR 18 a SSR 11) a nevedelo posúdiť zhodne 9 percent respondentov. Situáciu najviac kriticky hodnotili robotníci (54 %), mládež (53 %), respondenti s vysokoškolským vzdelaním (60 %) a obyvatelia veľkých miest (63 %).

31. mája 1989

Prezident USA George Bush počas návštevy Spolkovej republiky Nemecko predložil návrhy na podporu slobodných volieb a utvorenia pluralitného systému v krajinách východnej Európy, ako aj na odstránenie *Berlínskeho múru*.

Máj 1989

Federálny štatistický úrad pripravil faktografický materiál s názvom „Základné problémy vývoja národného hospodárstva ČSSR v 8. päťročnici“. Okrem iného sa v ňom konštatovalo, že XVII. zjazd KSČ prišiel so strategickou líniou urýchlenia sociálno-ekonomického vývoja krajiny, a to predovšetkým cestou zvýšenia efektívnosti ekonomiky. Predpokladal sa ročný rast národného dôchodku na úrovni 3,5 %. Z dokumentu

vyplývalo, že v priebehu prvých troch rokov 8. päťročnice sa dosahoval tento rast len asi z troch štvrtín. Hlavnou príčinou údajne bolo, že „sa nedarí plniť zámery v racionalizácii výrobnej spotreby.“ Stále bola vysoká surovinová a energetická náročnosť pri tvorbe národného dôchodku. Nielenže sa neplnila plánovaná tvorba zdrojov, no navyše časť produkcie nebola vytvorená v potrebnej štruktúre, kvalite, sortimente a technickej úrovni. Tak sa prehlbovali problémy v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch, čo sa negatívne odrazilo v zahraničnoobchodnej výmene. Podľa materiálu sa naďalej prejavovali „rozsiahle systémové i vecné deformácie reprodukčného procesu...založené v pôsobení existujúceho hospodárskeho mechanizmu“. Z medzinárodného porovnania ukazovateľov stavu ekonomiky sa prejavovala „jasná“ tendencia zaostávania československej ekonomiky za najvyspelejšími krajinami.

1. júna 1989

- Prvý tajomník ÚV KSS Ignác Janák predložil Predsedníctvu ÚV KSS informáciu o listoch občanov. Občania Slovenska poslali ÚV KSS 772 listov so žiadosťami a sťažnosťami. Z toho bolo 136 anonymov, v ktorých vyjadrili kritiku a nesúhlas s politikou KSČ. Obsah týchto listov bol zameraný na kritiku televízneho seriálu „Križ v osídlach moci“ (o Slovenskej republike 1939 – 1945 a jej predstaviteľoch). Jeden list označil autorov seriálu a pracovníkov ÚV KSS za „luteránov, rozoštvávajúcích Slovákov proti sebe.“ V listoch vzrástla kritika a požiadavky vzťahujúce sa na náboženské slobody. Časť listov žiadala zrušiť ústavný článok o vedúcej úlohe KSČ a stranícky aparát označili za „skorumpovaný a diktátorský, pretože obhajuje svoje záujmy na úkor spoločnosti.“

- Polícia rozohnala stretnutie asi sedemdesiatich aktivistov *Hnutia za občiansku slobodu* v pražskej reštaurácii *Na Hadovce*.

3. – 4. júna 1989

V Pekingu spôsobili ozbrojené sily značné straty na ľudských životoch pri potlačení masových demonstrácií študentov a občanov za demokraciu a ľudské práva na *Námestí nebeského pokoja* (Tchien-an-mien). Podľa niektorých odhadov zahynulo 3- až 5-tisíc ľudí a asi 60-tisíc bolo zranených. Čínsky vodca Teng Siao-pching, zástanca tvrdej línie, a ozbrojené sily siahli po bezohľadnom zásahu, aby čo najviac potlačil snahy študentov a občanov o rehabilitáciu bývalého reformne orientovaného predsedu strany Chu Jao-panga, o riešenie hospodárskych problémov, o uznanie nezávislých študentských spolkov a o odstránenie korupcie. Následné čistky však po masacre zasiahli tisíce osôb a asi 120-tisíc zatkli, čím sa násilne zastavili snahy o politickú liberalizáciu pomerov v Číne. Proti čistkám a masacre, počas ktorej mnohí ľudia boli prejdení tankami, protestovali mnohé krajiny a tlač sveta, ako aj nezávislé iniciatívy, vrátane *Charty 77*.

4. a 18. júna 1989

Slobodné voľby do poľského *Senátu* a čiastočne aj do *Sejmu* priniesli veľký úspech opozičného odborového zväzu *Solidarita* a jej politického *Občianskeho výboru*. Prvý raz po vyše 40-tich rokoch bolo umožnené kandidovať aj opozícii, ktorá dosiahla výrazné víťazstvo nad komunistickou Poľskou zjednotenou robotníckou stranou (PZRS). Veľa jej kandidátov neprešlo ani prvým kolom, ktorého sa zúčastnilo 62 % oprávnených voličov, druhého 25 % voličov.

Solidarita obsadila 18. júna 92 miest v 100-člennom Senáte a všetkých 160 voliteľných miest v Sejme. Ostatných 300, na základe iného kľúča, obsadila PZRS, Poľnohospodárska strana a Demokratická strana. Tieto sa čoskoro rozhodli pre spoluprácu s *Občianskym výborom*, čo umožnilo voľbu nekomunistického predsedu vlády.

9. júna 1989

Kardinál František Tomášek, arcibiskup pražský, v liste prezidentovi republiky Gustávovi Husákovi napísal, že katolícky postoj k štátu je síce kladný, no pre veriacich občanov je neprijateľné, aby podľa platnej ústavy všetka kultúrna politika, vzdelávanie, výchova a vyučovanie sa viedli v duchu marxizmu-leninizmu, čo protirečilo medzinárodným paktom, ktoré umožňovali náboženskú a mravnú výchovu detí podľa náboženského a mravného presvedčenia svojich detí. Postoj 600-tisíc veriacich z Čiech, Moravy a Slovenska vyjadrili v petícii moravských katolíkov za náboženské slobody, ktorí prišli s návrhom v 31 bodoch na „*Podnety katolíkov na riešenie situácie veriacich občanov v ČSSR*“. Podľa kardinála treba v ústave stanoviť právo každého občana žiť podľa svojej viery a zároveň právo cirkvi slobodne pôsobiť podľa svojho poriadku. Protestoval proti tomu, že v Komisii pre prípravu novej ústavy sa nevyskytoval skutočný legitímny zástupca katolíkov.

10. júna 1989

Poľský arcibiskup Bronisław Dąbrowski sa stretol s ministrom vnútra generálom C. Kiszczakom a v rozhovore uviedol, že ak by dovtedajší najvyšší predstaviteľ Poľska W. Jaruzelski „*nebol zvolený za prezidenta, hrozí nám ďalšia destabilizácia a celý proces politických zmien by musel byť ukončený*“. V podobnom duchu sa vyjadril aj 13. júna 1989.

10. - 11. júna 1989

Na festivale populárnej hudby *Bratislavská lýra* vystúpila ako hosť známa americká folková speváčka a aktivistka za ľudské práva Joan Baezová. Do jej vystúpenia však zasiahla ŠtB, keď na svojom koncerte privítala prítomných aktivistov *Charty 77*, vrátane Václava Havla a venovala im a ostatným československým disidentom pieseň. Po tom, čo na pódium pozvala „zakázaného“ pesničkára Ivan Hoffmana, aby mu umožnila vystúpiť, usporiadatelia vypli mikrofón a zhasli svetlo. Svoj koncert predčasne ukončila piesňou, ktorú zaspievala s hudobníkom Vladimírom Mertom. Po koncerte pripravenú tlačovú konferenciu riaditeľ festivalu Peter Lipa zrušil. Baezová sa onedlho stretla s disidentmi v hoteli *Fórum*. Víťazom festivalu sa stal slovenský spevák Richard Müller.

12. júna 1989

- Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo Správu vlády ČSSR o stave národného hospodárstva. Podľa platného uznesenia bolo uložené L. Adamcovi, predsedovi vlády, správu dopracovať podľa tých pripomienok, ktoré odznali v diskusii. Správa mala byť v podstate konkretizáciou Programového vyhlásenia vlády z novembra 1988. Správa vymenovala pozitíva, ktoré vyplynuli z „hlbokých revolučných premien posledných štyroch desaťročí“, no konštatovala tiež, že v porovnaní s vyspelými štátmi „*sme nedokázali dostatočne zhodnotiť bohatstvo pokrokových tradícií kultúrnosti, demokratizmu, technickej tvorivosti a remeselnej zručnosti*“. Keďže sa nedostatočne využívali zdroje a v úzadi

zostávali historické zvláštnosti Československa, vznikali vážne problémy v riadení, no i v štruktúre a výkonnosti ekonomiky, čo v svojich dôsledkoch závažným spôsobom spomaľovalo celkový spoločenský pokrok, tvrdilo sa v dokumente.

- Predsedníctvo ÚV KSS okrem iného schválilo „*Zásady zriaďovania, riadenia a využívania expozícií revolučných tradícií v masovopolitickej práci*“.

13. júna 1989

V Prahe sa konalo posledné zasadanie komisie na vypracovanie návrhu *Zásad programu KSC*. Spory okolo programu KSC boli obrazom celkových veľmi komplikovaných vzťahov vo vedení komunistickej strany. Jej konzervatívne krídlo nechcelo meniť ani program a ani dovtedajší postup v prestavbe.

14. júna 1989

Predsedníctvo ÚV KSC posudzovalo materiál o uplatňovaní leninskej zásady „otvorenej informovanosti“ v masovokomunikačných prostriedkoch. Celková stratégia informovanosti sa zameriavala na zvýšenie činnosti strany a jej politiky, no usúdilo sa, že v hospodárskej a v štátnej sfére sa „*chápe zjednodušené*“. Bolo treba zlepšiť prácu stranických organizácií s novinármi, na týchto „*cielavedome politicky pôsobiť*“ a „*vyzbrojovať ich informáciami a argumentmi o aktuálnych otázkach politiky strany*“. Pritom „*trvalým problémom zostáva nízka úroveň ekonomickej propagandy v podnikoch*“. Tlač, rozhlas a televízia mali „*dôsledne plniť povinnosť byť skutočnou školou demokracie*“ a socialistického hospodárenia a v tomto smere pôsobiť na široké vrstvy spoločnosti.

15. júna 1989

Exilový novinár a spisovateľ Pavel Tigrid vyzval v rozhlase *Slobodnej Európy* Václava Havla, aby prijal politickú úlohu, postavil sa otvorene za slobodu a demokraciu v ČSSR a nevystupoval len ako spisovateľ.

16. júna 1989

Pohreb telesných pozostatkov popraveného ministerského predsedu Maďarska Imre Nagya v tajnom procese roku 1958, vodcu ľudového povstania v roku 1956, ktoré sa stalo jedným z najvýraznejších pokusov o vymanenie sa zo sovietskeho modelu socializmu v krajinách sovietskeho bloku, vyústil v celonárodnú udalosť. Na budapešťianskom *Námestí hrdinov* sa ho za účasti predsedu vlády Miklósa Németha a predsedu Národného zhromaždenia Mátyása Szűrösa zúčastnilo okolo 300-tisíc ľudí. Predseda vlády M. Németh a minister Imre Pozsgay držali pri rakvách Nagya a jeho ďalších štyroch popravených spolupracovníkov čestnú stráž. Zhromaždenie, ktoré sprevádzali občianske prejavy za rehabilitáciu postihnutých, podporili cirkvi existujúce v Maďarsku a 14. júna vydal Kongres USA prehlásenie, v ktorom sa uviedlo, že „*maďarská revolúcia v roku 1956 bola medzníkom v najnovšej histórii a prvým dôležitým znamením nevyhnutného zvrátenia sa stalinizmu*“.

Pohreb I. Nagy priniesol pre vládnucu Maďarskú socialistickú robotnícku stranu citeľnú politickú prehru. V Maďarsku vzrastal počet opozičných politických strán a komunisti sa čoraz viac prikláňali k ochote s nimi spolupracovať.

19. júna 1989

- Minister federálnej vlády Marián Čalfa v predsedníctve Federálneho zhromaždenia ČSSR v súvislosti s prípravou návrhu ústavy vyzdvihoval zachovanie princípu suverenity ľudu ako jediného zdroja moci a princípu vedúcej úlohy KSC, čím vymedzil jej cestu v záujme zachovania moci. Napriek tomu, že sa KSC spoliehala na prestavbu a demokratizáciu. Zakrývala sa skutočnosť, že nová ústava na niektorých miestach mohla svojím profilom, potvrdzujúcim hierarchiu a štruktúry politickej a štátnej moci, pôsobiť proti prestavbovým zámerom, ba nedokázala riešiť akútne problémy slovenskej a českej otázky vo federatívnom usporiadaní republiky.
- V Ženeve obnovili rokovania o obmedzení strategických jadrových zbraní (START).

20. – 22. júna 1989

Socialistická internacionála prijala na svojom VIII. kongrese *Deklaráciu princípov Socialistickej internacionály*, v ktorej sa okrem iného hovorilo o zlučiteľnosti socializmu a kresťanstva.

21. júna 1989

V Bratislave člen vedenia Maďarskej socialistickej robotníckej strany Mihály Jassó informoval člena Predsedníctva ÚV KSC Miroslava Štěpána o politickej situácii v Maďarsku. Vedenie strany nepredpokladalo tak rýchly vývoj udalostí. Strana sa vyznačovala nejednotnosťou a problémom bol aj pohľad na historický rok 1956. V Maďarsku vystupovalo viacero opozičných skupín.

22. júna 1989

- Na zasadaní ÚV KSS uvoľnili Ivana Knoteka z funkcie člena Predsedníctva ÚV KSS, Miroslava Hruškoviča z funkcie člena Predsedníctva, Sekretariátu a tajomníka ÚV KSS, za člena Predsedníctva, Sekretariátu a tajomníka ÚV KSS zvolili Pavla Bolvanského a za člena Predsedníctva ÚV KSS Pavla Hrivnáka. Novým predsedom vlády SSR sa namiesto Ivana Knoteka stal Pavol Hrivnák.
- Na pražských vysokých školách vzrastala aktivita študentských fór, ktoré často kritizovali politiku režimu. Pýtali sa na januárové udalosti, prečo sa nevyjadrujú učitelia a kultúrni pracovníci k politickému daniu a chceli informácie vrátane informácií o politických procesoch v 50. rokoch.

23. júna 1989

Bývalý prvý tajomník ÚV KSC Alexander Dubček v otvorenom liste ústrednému výboru a predsedníctvu KSC kritizoval politiku komunistickej strany v rokoch normalizácie 1970 – 1985 a obhajoval reformný proces z roku 1968. Ten mal podľa neho svoje podobnosti so sovietskou prestavbou. *Akčný program KSC* z apríla 1968 navrhol nápravu deformácií socializmu a dostal nebývalú podporu občanov, i keď: „*snaha po obnove, obrode, renesancii, demokratizácii, humanizácii bola proti ústavným orgánom štátu, ÚV KSC a hlavne proti vôli ľudu tejto krajiny vojenským zásahom piatich krajín Varšavskej zmluvy zmarená*“. Dubček žiadal zrušenie platnosti „*Poučenia z krízového vývoja...*“ a zbaivenia sa dedičstva normalizácie, lebo: „*Tak našu spoločnosť, socializmus, KSC postihla doma i vo svete deformácia s nedozernými stratami. Dôsledky nesúhlasu zasahujúcich vedení*

strán a štátov dopadli na státisíce reformných komunistov – stúpecov akčného programu, ako aj odborných, mládežníckych, ženských, umelecko-kultúrnych pracovníkov, vrátane ďalších štyroch politických strán so všetkými dôsledkami dopadajúcimi na ich sociálne postavenie, vrátane detí“. A. Dubček osobitne kritizoval ideológov Vasila Bilaka a Jana Fojtíka. Upozorňoval na stratu dôveryhodnosti vedenia KSČ, čo podmienilo opustenie politiky Národného frontu, v ktorom sa umŕtvili aktivity ostatných politických strán a jeho ďalších zložiek. Nasledovala stagnácia v rokoch 1970 – 1985 a prišla sovietska prestavba, ktorá poukázala na stratu dôvery ľudu v politiku KSČ. Treba nápravu, lebo: „Socializmus a humanizmus sú rovnako neodlučiteľné ako demokracia a socializmus“. V reformnom pohybe sa dostalo do popredia Maďarsko a Poľsko a v Československu bolo nevyhnutné dosiahnuť obrodu strany, socializmu a zefektívnenie hospodárstva.

23. – 24. júna 1989

Na zasadaní Ústredného výboru Maďarskej socialistickej robotníckej strany bolo zvolené proreformné štvorčlenné predsedníctvo (Károly Grósz, Miklós Németh, Rezső Nyers a Imre Pozsgay).

24. júna 1989

V Bratislave otvorili 21. medzinárodný chemický veľtrh *Incheba*, ktorý sa tešil veľkému záujmu občanov. Mohli na ňom vidieť produkty domácich a zahraničných firiem, vrátane firiem z krajín Západu.

26. júna 1989

Dôraz na vznik demokratického spoločenského zriadenia kladlo *Hnutie za občiansku slobodu*, keď predložilo dokument *Princípy novej ústavy*. V ňom zvýraznilo dosiahnutie parlamentnej demokracie s politickým pluralizmom, oddelenie moci zákonodarnej, výkonnej a súdnej, usporiadanie slobodných volieb, ktorým sa v Poľsku a v Maďarsku venovala značná pozornosť a ustanovenie základných ľudských práv a slobôd. Pritom ÚV vládnej Maďarskej socialistickej robotníckej strany už vo februári 1989 netrval na ústavnom zakotvení jej vedúcej úlohy v novej ústave.

Podľa hnutia by Ústava mala stanoviť pomer medzi občanom a štátom a deklarovať práva občanov a súčasne autoritu štátu. Budúca ústava mala „plniť svoju funkciu základného kameňa demokratickej, spravodlivej a na humanitných princípoch založenej spoločnosti (...) Ústava nesmie zakotvovať privilegované postavenie žiadnej strany ani inej organizácie. Československo je federáciou dvoch národných republík, Českej a Slovenskej. Doterajšiu ústavnú právomoc oboch republík nie je možné obmedzovať pod žiadnymi zámienkami. Naopak by bolo vhodné, keby vedľa československej ústavy existovali i ústavy oboch republík. Všeobecnej deklarácii doterajšej ústavy o dobrovoľnom zväzku dvoch rovnoprávných národov by mal byť daný reálny právny základ ústavným postulovaním práva na sebaurčenie až po eventuálne odtrhnutie“.

28. júna 1989

- Na schôdzi SNR sa v rámci jej kontrolnej činnosti prerokovala informácia o výstavbe Sústavy vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros. Konštatoval sa v nej výrazný posun v rozsahu stavebných prác a podstatné plnenie zámerov.

- Maďarská televízia odvysielala rozsiahlejšie interview s disidentom Václavom Havlom, ktorý vyslovil svoj kritický názor na vnútropolitickú situáciu v ČSSR a na nedodržiavanie ľudských práv a slobôd.

29. júna 1989

Rozhlasová stanica *Slobodná Európa* a ďalšie médiá zverejnili výzvu *Několik vět*, v ktorej sa žiadalo začatie slobodnej diskusie o problémoch vývinu Československa.

Signatári výzvy (Stanislav Devátý, Václav Havel, Jiří Křižan, Václav Benda, Věnek Šilhán, Alexandr Vondra, Ján Čarnogurský, Milan Kňažko a ďalší, spočiatku asi 1800 signatárov) žiadali prepustenie politických väzňov, novú ústavu, skutočnú ekonomickú reformu a postavili sa za uplatnenie petičného a práva na zhromažďovanie, rešpektovanie náboženských slobôd, prepustenie politických väzňov a žiadali verejnú diskusiu nielen k 50. rokom, ale aj k roku 1968 a následnej normalizácii. Upozornili na hrozbu spoločenskej krízy, z ktorej politická moc nemôže vyjsť bez predloženia účtu pred českú a slovenskú spoločnosť za porušovanie ľudských práv a slobôd a za pokrivenie pohľadu na reformný proces roku 1968. Bolo potrebné legalizovať nezávislé iniciatívy a ustanoviť nezávislé a objektívne informujúce masovo-oznamovacie prostriedky. Výzvu podpísalo do novembra asi 40 tisíc občanov, čo predstavovalo značnú spoločenskú silu.

V komunistickom vedení nastal po uverejnení výzvy rozruch (napríklad článok „*Kto seje vietor*“). Podľa komunistickej tlače bola výzva konfrontáciou so socialistickým spoločenským zriadením, vraj „rozvracala prestavbu“, chcela uznanie *Charty 77*, rozbíjala jednotné odbory a znamenala by návrat k súkromnému podnikaniu. Naopak, podľa výzvy ČSSR stratí poslednú šancu, ak sa nechce dostať zo slepej uličky. Avšak Marián Čalfa, minister federálnej vlády tvrdil, že ČSSR je právnym štátom a nemožno zasahovať do jeho vnútorných záležitostí.

Proti mnohým signatárom výzvy zasiahla polícia, ktorá využila perzekučné zákonné opatrenia FZ ČSSR a národných rád oboch republík federácie z februára 1989.

30. júna 1989

Viacere poľské radikálne antikomunistické organizácie žiadali odchod Wojciecha Jaruzelského z najvyšších politických a štátnych funkcií. Tento prehlásil, že nebude kandidovať na prezidenta Poľska a odporučil ÚV PZRS, aby kandidoval generál C. Kiszczak. Jaruzelski však 18. júla súhlasil s kandidatúrou.

1. júla 1989

- Slávnostnej bohoslužby v katedrále sv. Víta v Prahe k deväťdesiatke narodenín kardinála Františka Tomáška sa zúčastnilo asi 5-tisíc veriacich, tri desiatky kardinálov a biskupov zo zahraničia. Osobne mu priali aj Václav Havel a Alexander Dubček.
- Právoplatnosť nadobudla vyhláška ministerstiev financií ČSR a SSR, ktorá doplnila vyhlášku č.136/1985 Zb. Podľa vyhlášky sa zvýšila štátna sociálna podpora mladých manželstiev. Príspevok na individuálnu bytovú výstavbu rodinných domov narástol z 35 000 na 50 000 Kčs, pre poberateľov do 35 rokov až do 70 000 Kčs. Spolu s finančným zvýhodnením na budovanie studní, septikov, vodovodov a kanalizácie vo výške 10 000 Kčs, pri dokončení rodinného domu do 3 rokov + 20 000 Kčs (mladým do 4

rokov výstavby 30 000 Kčs, príspevok sa pre nich vyšplhal až na 150 000 Kčs). Príspevok sa už predtým násobil v prípade, ak bol rodinný dom riešený ako dvojgeneračný.

3. júla 1989

Predstavitelia viacerých nezávislých občianskych iniciatív (*Charta 77*, *Demokratická iniciatíva*, *Hnutie za občiansku slobodu*, *České deti*, *Mierový klub Johna Lennona* a ďalšie) vyzvali vedenia štátov, ktorých vojská okupovali v auguste 1968 ČSSR, aby sa od tohto násilného činu dištancovali. Súčasne kritizovali postoje politického vedenia ČSSR k petícii *Několik vět*. Rozpor medzi oficiálnou politikou vedenia komunistickej strany a stavom slovenskej a českej spoločnosti sa stal podľa iniciatív jednou z hlavných príčin, že dokumenty ČSSR a európske právne normy o ľudských právach, ako aj faktické ignorovanie výziev nezávislých prúdov, nedosiahli potrebný vnútropolitický vplyv na riešenie problémov každodenného života obyvateľstva.

O deň neskôr poslal podobný list *Klub za socialistickú predstavbu Obroda*.

4. júla 1989

Na zasadaní oboch komôr poľského parlamentu sa stal maršálkom Sejmu Mikołaj Kozakiewicz z nekomunistickej Zjednotenej ľudovej strany a maršálkom Senátu Andrzej Stelmachowski z Občianskeho parlamentného klubu.

6. júla 1989

- V deň, keď Predsedníctvo rady maďarského Najvyššieho súdu zrušilo rozsudok nad Imre Nagyom a jeho spolupracovníkmi, zomrel dlhoročný najvyšší komunistický predstaviteľ János Kádár, ktorého 14. júla pochovali za účasti niekoľko desiatok tisíc ľudí. Ministerstvo spravodlivosti uverejnilo, že v súvislosti s udalosťami spojenými s rokom 1956 bolo popravených 277 osôb.

- Najvyšší sovietsky predstaviteľ Michail S. Gorbačov vo svojom prejave v *Európskej rade* v Štrasburgu uviedol, že sa vyskytla možnosť „vytvorenia európskeho pásma na základe zhodných názorov a prístupov, ktorých môže v oblasti ľudských práv pribúdať“.

7. – 8. júla 1989

Na zasadnutí Politického poradného výboru Varšavskej zmluvy v Bukurešti sa generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš vyjadril o aktivizácii „rôznych opozičných síl“ v ČSSR, ktoré sa podľa neho usilovali o prehodnotenie udalostí roku 1968 a žiadali zúčastnených predstaviteľov, aby neodpovedali na list bývalého prvého tajomníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka a predsedu vlády Oldřicha Černíka z roku 1968, snažiacich sa o odsúdenie okupácie ČSSR v auguste 1968.

Poradný výbor v súvislosti s vnútropolitickým vývojom v Poľsku a Maďarsku vylúčil použitie násilia, pričom treba „rešpektovať nezávislosť bratských strán“. Sovietsky predstaviteľ Michail Gorbačov zdôraznil, že každá krajina východného bloku dosiahla právo ísť svojou cestou a tzv. Brežnevova doktrína o „obmedzenej suverenite“ krajín sovietskeho bloku sa už neuplatňuje.

Sovietsky zväz sa pritom v tom čase neustále zmietať v národnostných a hospodárskych problémoch. Gorbačov onedlho po štrajku okolo 300-tisíc baníkov, najmä na Ukrajine, vyhlásil, že tento ohrozuje politiku perestrojky. Predpokladal však, že socialistický sys-

tém bude pokračovať nielen v Sovietskom zväze, ale po výmene garnitúr aj v ostatných krajinách sovietskeho bloku.

14. júla 1989

• Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo *Návrh politicko-právnych zásad časti novej ústavy*. Hľadali sa alternatívy štátnych symbolov česko-slovenskej federácie a národných republík. Prvý variant znel : „Štátny znak Československej socialistickej republiky tvorí červený štít v tvare husitskej pavézy s päťcípou hviezdou v hornej časti, na ktorom je biely dvojchvostový lev nesúci na hrudi červený štítok s modrou siluetou Kriváňa a s vatrou zlatej farby. Kresba znaku je zlatá“: Druhý variant hovoril toto : „Štátny znak Československej socialistickej republiky tvorí červený polený štít, v ktorom je vpravo biely dvojchvostový lev, vľavo je symbol Slovenskej socialistickej republiky. Štít je lemovaný zlatou stuhou, dole bielo-červenou-modrou stuhou s viazanými lipovými ratoľestami, medzi vrcholmi ktorých je vsadená červená päťcípá hviezda“. Predsedníctvo však bolo najmä z ekonomických dôvodov proti druhému variantu.

Garantmi návrhu časti ústavy o štátnych symboloch sa stali Ladislav Novotný a Viliam Plevza, ktorý požadoval priamo náhradu dovtedajšieho štátneho znaku znakom poleným. Garanti sa obrátili na expertov – heraldikov Jana Filipa, Jiřího L. Bílého a Jozefa Nováka. V podstate zhodnom podklade, ktorý legislatívne pripravili prví dvaja, sa rešpektovalo štátoprávne usporiadanie a dodržanie heraldických pravidiel. J. Novák sa vo svojom politickom vyjadrení jednoznačne prihovoril za prekonanie dovtedajšieho stavu štátnej symboliky: „Pre národné republiky je potrebné obnoviť ich historické znaky. Znak ČSSR možno vytvoriť iba spojením dvoch historických národných symbolov. Pri vzájomnom usporiadaní národných symbolov sa možno rozhodnúť medzi dvoma variantmi: buď budú obidva znaky v rovnocennej pozícii (na štepenom štíte v prvom poli český lev, v druhom slovenský historický znak), alebo bude slovenský symbol – tak ako doteraz vždy – umiestnený na prsiach českého leva“. Novákov návrh sa však neakceptoval.

• V informácii XII. správy Štátnej bezpečnosti o štátnobezpečnostnej situácii na Slovensku sa uviedlo, že: „Základné tendencie podvratnej činnosti vonkajšieho protivníka proti ČSSR naďalej odrážajú platnú stratégiu USA a ďalších krajín NATO dosiahnuť cestou politickej a ekonomickej destabilizácie našej spoločnosti mocensko-politického zvratu a likvidácie socializmu v ČSSR“. Protivník sa sústreďoval na získavanie informácií, ktoré využíval pri koncipovaní politiky kapitalistických štátov voči ČSSR a pri realizácii nátlakových akcií, ako aj zisťovaní obranyschopnosti jej armády, pričom sa zameriaval na sovietske jadrové prostriedky na území štátu, prvosledové jednotky armády, objekty a závody v Trenčíne, Komárne, Nových Zámkoch atď. Podľa správy vonkajší protivník podporoval exponentov opozície Miroslava Kusého, Milana Šimečku, Jána Čarnogurského, Antona Seleckého a ďalších. Vzrástol dovoz škodlivej literatúry. Správa práve po línii vnútorného protivníka konštatovala, že: „Tendencie v prostredí vnútorného protivníka smerujú k vytvoreniu politickej základne, prvkov štruktúry a riadenia opozičnej činnosti smerujúcej k vytvoreniu širokej masovej základne pre protisocialistickú činnosť a k vzniku politickej opozície, čo by v ďalšej etape umožnilo protivníkovi prejsť k frontálnemu útoku proti základom socializmu v ČSSR“.

- Radoví komunisti a ďalší občania kritizovali zlé zásobovanie potravinami, liekmi a tovarmi dennej potreby. Vyplýva to zo správ krajských a mestských výborov KSČ a KSS, ktorými sa zaoberalo Predsedníctvo ÚV KSČ.
- Minister zahraničných vecí SRN Hans-Dietrich Genscher počas oficiálnej návštevy Československa prejavil záujem o prehĺbenie hospodárskej spolupráce oboch krajín, no reakciu oficiálnych kruhov na petíciu *Několik vět* považoval za „nepochopiteľnú“. (V tom čase prichádzali na ÚV KSČ stovky písomných stanovísk, ktoré odsudzovali „pamflet“ a vyjadrovali „podporu politiky strany“.) Minister vyzval československú vládu, aby sa pripojila k tým štátom východnej Európy, kde sa začali rešpektovať ľudské práva. Stretol sa s Václavom Havlom, bývalým ministrom zahraničných vecí Jiřím Hájkom a s kardinálom Františkom Tomáškom.

15. - 16. júla 1989

Najvyspelejšie západné štáty sa na svojej vrcholnej schôdzi v Paríži rozhodli podporiť liberalizačné hnutia v krajinách sovietskeho bloku a poskytnúť hospodársku pomoc Poľsku a Maďarsku.

19. júla 1989

Národné zhromaždenie zvolilo jediného kandidáta – predstaviteľa komunistickej PZRS a generála Wojciecha Jaruzelského za prezidenta Poľskej ľudovej republiky. Z 544 poslancov a senátorov kladne hlasovalo 270, 233 bolo proti a 34 sa zdržalo hlasovania, 7 hlasov bolo neplatných. Predstavitel opozičnej Solidarity vyhlásil 25. júla, že táto nevstúpi do veľkej vládnej koalície a treba, aby sa vláda odovzdala tým silám, ktoré by podporila väčšina spoločnosti. Sejm však 2. augusta potvrdil kandidatúru Czesława Kiszczaka za predsedu rady ministrov.

20. júla 1989

Maďarská vláda týmto dňom oficiálnym spôsobom zastavila práce na spoločnom vodnom diele na Dunaji. V tomto období boli stavebné práce plánované československou stranou dokončené približne na 85 – 90%.

Predseda vlády ČSSR Ladislav Adamec sa v Budapešti vyjadril pri rokovaní s maďarským premiérom M. Némethom a predsedom maďarských komunistov R. Nyersom za dostavbu vodného diela Gabčíkovo – Nagymaros. Maďarskí predstavitelia ho upozornili, že o týchto otázkach rozhoduje maďarský parlament, ktorý podporil maďarskú vládu v uznesení o zastavení stavby vodného diela.

21. júla 1989

Poľskí aktivisti *Solidarity* sa stretli v Československu o. i. s Václavom Havlom, kardinálom Františkom Tomáškom a Alexandrom Dubčekom, aby si vymenili názory na vnútropolitickú situáciu v Poľsku a Československu.

23. júla

Vystúpenie českého hudobníka Michaela Kocába v Československej televízii v programe TKM (*Televízny klub mladých*) o „znovunadobudnutí práv a slobôd“ znepokojilo a pobúrilo štátne orgány. Začali proti týmto „deštruktívnym aktivitám“ riadenú

propagandistická kampaň, ktorej súčasťou boli režimom zorganizované protesty pracujúcich z rôznych oblastí hospodárstva.

26. júla 1989

Pápež Ján Pavol II. vymenoval v Ríme za arcibiskupa rímsko-katolíckej cirkvi na Slovensku Jána Sokola.

30. júla 1989

Najvyšší sovietsky Lotyšsko oznámil vo svojom prehlásení požiadavku na štátnu samostatnosť tejto zväzovej republiky Sovietskeho zväzu. V druhej polovici augusta vytvorili občania pobaltských štátov mnohokilometrovú živú reťaz za ich nezávislosť. Reagovali tak na zmluvu medzi ministrami zahraničných vecí Nemecka a Sovietskeho zväzu Joachimom von Ribbentropom a Viačeslavom Molotovom z augusta 1939, ktorá sa stala základom pripojenia pobaltských štátov Litvy, Lotyšska a Estónska k Sovietskemu zväzu. Účastníci reťaze ju však považovali za porušenie medzinárodného práva. Predstavitelia Sovietskeho zväzu požiadavku osamostatnenia štátov v marci 1990 odmietli.

Júl

Slovenská menšina v Békešskej Čabe (Békéscaba) reagovala na program maďarskej televízie venovaný maďarskej menšine v ČSSR a upozornila listom maďarské médiá a predsedu parlamentu na neporovnateľne horšiu situáciu slovenskej menšiny v Maďarsku. Kritizovala absenciu skutočne funkčného národnostného školstva, nové územné rozdelenie obcí a školských obvodov, ktoré poškodzujú práva Slovákov v Maďarsku, nedostatok vybavenie škôl, kultúrnu izoláciu, absenciu TV signálu, ktorý by im umožnil bližší kontakt s domovskou krajinou, rodným jazykom, kultúrou, ale aj aktuálne informácie o nej a jej hlbšie poznávanie.

1. augusta 1989

Na schôdzi práve sa obnovujúceho českého *Pen-klubu* v Prahe zadržala ŠtB aj spisovateľa Milana Šimečka.

Za založením klubu nielen tam, ale aj na Slovensku (pozri október 1989) boli „oficiálni“ a „neoficiálni“ publicisti (Martin M. Šimečka, Hana Ponická, Ivan Kadlecík, Viliam Klimáček, Miloš Žiak a iní).

1. augusta 1989

- V Prahe sa konalo zhromaždenie funkcionárskeho aktívu KSČ, príslušníkov Ludových milícií a Zboru národnej bezpečnosti, na ktorom predniesol prejav člen Predsedníctva ÚV KSČ a vedúci tajomník Mestského výboru KSČ v Prahe Miroslav Štěpán. Výzvu *Několik vět* označil za pamflet, za „protiprestavbový a kontrarevolučný program“. Pohrozil použitím sily k ochrane verejného poriadku, najmä v súvislosti s blížiacim sa výročím intervencie v roku 1968, na ktoré sa vraj nezávislé iniciatívy pripravujú.
- Predsedníctvo ÚV KSS prerokovalo informáciu o listoch občanov adresovaných ÚV KSS. Konštatovalo sa v nej, že z celkového počtu 400 listov bola jedna pätina anonymných. V nich občania vyjadrili svoje politické postoje nesúhlasom „s ideologickou ofenzívou voči pamfletu *Několik vět*“, zastrašovaním občanov a nechýbali ani „útoky na stranu

a jej aparát“, ktorý bol označený za „príživníkov národa“. V neanonymných listoch občania vyjadrili znepokojenie v súvislosti s problémami s výstavbou vodného diela na Dunaji a nad požiadavkami maďarskej menšiny v školskej politike. Počet anonymných listov v nasledujúcich mesiacoch narastal.

2. augusta 1989

Poľský Sejm schválil kandidatúru Czesława Kiszczaka do funkcie predsedu vlády 237 hlasmi poslancov, proti bolo 173 poslancov. Predstaviť poľskej opozičnej Solidarity Łech Walesa vyhlásil 7. augusta, že monopolná vláda komunistickej PZRS a Kiszczakovo „premiérovanie“ neznamená posun vpred pre spoločnosť, čo skomplikovalo zostavovanie vlády z jeho strany. Walesovo vyjadrenie vyvolalo vlnu kritiky a Kiszczak vydal 14. augusta vyhlásenie, v ktorom sa vzdal svojho postu v prospech predstaviteľa Zjednotenej ľudovej strany Romana Malinowského. Po konzultáciách s prezidentom W. Jaruzelským došlo k dohode na kandidatúre Tadeusza Mazowieckého na post predsedu poľskej vlády.

8. augusta 1989

Slovenskí disidenti Hana Ponická, Ján Čarnogurský, Anton Selecký a Vladimír Maňák požiadali Mestský národný výbor vo Zvolene „aby v deň výročia SNP 29.8.1989 o 18,00 hod. boli položené kvety v blízkosti pôvodného miesta pomníka generálov [Rudolfa] Viesta a [Jána] Goliana pri severnej strane zámku vo Zvolene oproti hotelu Polana“, no odbor vnútorných vecí ONV vo Zvolene im dňa 18. augusta 1989 dal odmietavú odpoveď. Viest a Golian predstavovali hlavných vojenských veliteľov Slovenského národného povstania (SNP) v roku 1944, ktoré sa zaradilo k najdôležitejším protifašistickým vystúpeniam v okupovaných krajinách počas druhej svetovej vojny.

10. augusta 1989

- Nezávislé iniciatívy *Charta 77*, *České deti*, *Mírový klub Johna Lennona*, *Společenství přátel USA* a ďalšie sa vyjadrili k významu nadchádzajúceho výročia okupácie Československa v auguste 1968 a upozornili na možnosť represí zo strany štátnej moci. Z tohto dôvodu si nepriali akcie, ktoré by ohrozili bezpečnosť občanov a odporúčili pokojné korzovanie v uliciach miest.
- O päť dní na to disident Václav Havel varoval v rozhlasovom vysielaní *Slobodnej Európy* pred možnosťami vyvolania konfrontácií zo strany štátnej moci, ktorá by chcela potlačiť akcie nezávislých iniciatív. Podľa neho ešte nenastala situácia, ktorá by si vyžiadala veľké riziká. Reagoval tak na zvýšenie perzekúcií občanov Štátnou bezpečnosťou.
- Po prvý raz sa konala vernisáž výstavy amerického umelca slovenského pôvodu, významného predstaviteľa pop-artu, Andyho Warhola v *Bratislavskej mestskej galérii v Pálffyho paláci*. Výstava bola otvorená do 1. septembra.
- Denník *Pravda* publikoval prejav novinára a básnika Ladislava Novomeského v roku 1968 na konferencii *Zväzu slovenských spisovateľov* v Bratislave v hoteli Dukla. Jej priebeh charakterizovali rozporuplné postoje spisovateľskej obce k reformnému dianiu v Československej jari. Keďže L. Novomeský sa na nej hlásil ku konzervatívnemu krídlu, ktoré kritizovalo „anarchiu“ a ohrozenie samotnej podstaty socialistického systému, išlo o zneužitie mena mŕtveho básnika na účelovú podporu režimu v čase naras-

tajúcich kritických aktivít disentu, cielených na prebudenie pasívnej českej a slovenskej verejnosti.

15. augusta 1989

Politický výkonný výbor Maďarskej socialistickej robotníckej strany oznámil v stanovisku k vojenskej intervencii Varšavskej zmluvy do ČSSR v auguste 1968, že sa s touto intervenciou „*nestotožňuje*“ a podľa neho bolo hodnotenie roku 1968 záležitosťou ľudu Československa a KSC. Vedenie maďarských komunistov pripomenulo, že pôvodne zastávalo cestu politického riešenia, no ukázalo sa, že od leta 1968 narastal tlak Moskvy na uskutočnenie vojenského zásahu.

Výbor prijal opatrenia, aby sa uzavrela dohoda o volebnom zákone a zákone o politických stranách, ako aj o tom, aby inštitút prezidenta republiky schválilo referendum. Nesúhlasil so zrušením stranických organizácií na pracoviskách s tým, aby možnosť ich zakladania dostali aj ostatné politické strany.

17. augusta 1989

• V Bratislave sa začalo stíhanie vo veci trestného činu poburovania proti slovenským disidentom tzv. bratislavskej päťky Jánovi Čarnogurskému, Miroslavovi Kusému, Hane Ponickéj, Antonovi Seleckému (neskôr aj Vladimírovi Maňákovi), ktorých pozatýkala Štátna bezpečnosť 14. augusta za to, že vyzvali občanov Slovenska k účasti na pokojných manifestáciách k výročiu augusta 1968. Položili kvety obetiam okupácie na *Námestí SNP* (Peter Legner) a na *Šafárikovom námestí* (Danka Košanová). Zloženie „bratislavskej päťky“ bolo typické pre túto dobu. Selecký a Čarnogurský predstavovali katolíckych aktivistov, Hana Ponická bola spisovateľka a evanjelička, Kusý a Maňák boli z radov bývalých členov KSS. Ich obhajcom bol Tibor Böhms, neskorší generálny prokurátor po *Novembri '89*.

Na J. Čarnogurského a M. Kusého uvalili väzbu. Perzekúcia tzv. bratislavskej päťky vyvolala vlnu odporu v ČSSR a v zahraničí. K protestom sa pripojila svetová intelektuálna elita, Yves Montand, Jules Martinet, Günter Grass, Graham Greene, Tom Stoppard, Friedrich Dürrenmatt, Arthur Miller a ďalší. Za ich prepustenie sa angažovali napríklad aj vtedajší ministri zahraničných vecí Rakúska a USA - Alois Mock a James Baker. Disident a spisovateľ Václav Havel požiadal o podporu predstaviteľa radikálneho reformného krídla MSDS Imre Pozsgaya a budúceho poľského premiéra T. Mazowieckého. Disident a spisovateľ Milan Šimečka napísal otvorený list Michailovi S. Gorbačovovi.

• Nezávislé iniciatívy *Hnutie za občiansku slobodu* a *Demokratická iniciatíva* zdôraznili nebezpečenstvo zásahu orgánov štátnej moci proti manifestujúcim občanom a odporučili svojim členom a stúpencom, aby sa 21. augusta len prechádzali v centre Prahy po pešej zóne. Iniciatívy poukázali na to, aby československý štát dodržiaval ľudské práva, ktoré vyjadroval helsinský proces.

17. – 18. augusta 1989

• Sejm a Senát Poľska prijali vyhlásenie k udalostiam v Československu v auguste 1968, ktoré sa približovalo k stanovisku odborového zväzu Solidarita. Odsúdili v ňom invá-

ziu do ČSSR, čo bolo hodnotenie, ktoré sa dovtedy v stanoviskách štátov zúčastnených na invázii nevyskytovalo.

- V tých istých dňoch vydali vláda ČSSR a Federálne zhromaždenie ČSSR výzvu k občanom, aby podporili prestavbu a demokratizáciu spoločnosti a odsúdili pripravované akcie opozície na 21. august. Obvinili Poľsko a Maďarsko z hrubého zasahovania do vnútorných záležitostí ČSSR a odmietli stanoviská Senátu a Sejmu Poľska.
- Denník *Neues Deutschland* v NDR odôvodnil vojenský zásah r. 1968 vtedajšou zostreňou medzinárodnou situáciou a vnútropolitickými pomermi v ČSSR, čím sa ignorovali snahy viacerých štátov o politiku *détende* a demokratizačný charakter *česko-slovenskej jari*. Internacionálna pomoc sa ukázala „ako jediné účinné východisko“. Podobne sa vyjadrilo bulharské *Rabotničesko delo*, ktoré obvinilo niektoré kruhy (aj NATO) zo skresľovania udalostí v auguste 1968 a zostrovania situácie v ČSSR roku 1989. V sovietskom denníku *Izvestija* Kirill Mazurov, roku 1968 člen politbyra ÚV KSSZ a prvý podpredseda Rady ministrov ZSSR a organizátor udalostí v Prahe, vysvetľoval zásah ťažkou a zložitou medzinárodnou situáciou a hrozbou vojny. Ivan Pavlovskij, ktorý velil vojskám Varšavskej zmluvy, sa vyslovil podobne. Neuviedli však politické a najmä vojenskostrategické záujmy ZSSR, ktoré boli príčinou okupácie ČSSR.

18. augusta 1989

- Riaditeľ odboru Ministerstva zahraničných vecí ČSSR Milan Větrovec prijal v Prahe chargé d'affaires MLR v Československu J. Hanka. Pri tejto príležitosti mu odovzdal diplomatickú nótu, ktorá obsahovala stanovisko československej vlády k výstavbe vodných diel na Dunaji. Táto nóta akcentovala rozhodnutie vlády ČSSR z 15. mája 1989, ktorým sa rozhodla trvať na dodržaní zmluvy o výstavbe vodného diela. Poukázalo sa v nej zároveň na tie škody, ktoré vznikajú v súvislosti s oneskorením stavebných prác s tým, že zo strany ČSSR sa bude žiadať ich náhrada. V nóte sa tiež zdôraznilo, že všetku zodpovednosť za dôsledky jednostranných rozhodnutí z maďarskej strany ponese výhradne vláda MLR, pretože sa uskutočnili v rozpore s medzinárodným právom.
- Podľa „*Informácie o bezpečnostnej situácii a ďalších úlohách proti vnútorným nepriateľom*“, ktorú predložil Predsedníctvu ÚV KSČ federálny minister vnútra František Kincl, sa domáce a zahraničné nezávislé iniciatívy chystali na demonštráciu k výročiu 21. augusta 1968, ktoré považovali „za príležitosť ku konfrontácii zo štátnou mocou“. V prípade ostrejších prejavov bude pripravená poriadková jednotka, uviedol minister.

21. august 1989

- V Prahe na *Václavskom námestí* sa konalo niekoľkotisícové protestné zhromaždenie občanov, ktorí si pripomenuli tragické udalosti z 21. augusta 1968. Proti občanom brutálne zasiahla polícia a bolo zadržaných okolo 300 československých občanov. Manifestácie sa zúčastnili aj politickí aktivisti najmä z Maďarska, Holandska, Poľska a Talianska. Časť z nich tiež zadržala polícia. Proti ich účasti o dva dni neskôr protestovalo Ministerstvo zahraničných vecí ČSSR.
- Okolo tisíc občanov NDR prekročilo maďarsko-rakúske hranice. Postupne nasledovali ďalší a o tomto probléme rokoval predseda maďarskej vlády Miklós Németh v Bonne.

23. augusta 1989

Marián Čalfa, minister vlády ČSSR v rozhovore pre denník *Práce* zdôraznil, že považuje za samozrejme v novej ústave zakotviť vedúcu úlohu KSČ a v prípade Československa, na rozdiel od Sovietskeho zväzu, netreba hovoriť o „budovaní právneho štátu“, lebo už sa vytvorili jeho atribúty, ako zvrchovanosť zákona, podriadenie výkonných orgánov zastupiteľským atď. Tvrdil, že ČSSR je právnym štátom.

24. augusta 1989

Kandidát *Občianskeho výboru* Solidarity Tadeusz Mazowiecki, po získaní 378 hlasov zo 423 prítomných poslancov Sejmu, sa stal predsedom prvej nekomunistickej vlády v Poľsku po 40-tich rokoch. Poľsko sa stalo prvou krajinou východného bloku, v ktorej vznikla takto zložená vláda, ktorá ohlásila vo svojom prvom vyhlásení reformy a potrebu prekonania hospodárskej krízy, hoci USA vyhlásili, že Poľsko nemôže očakávať okamžitú hospodársku pomoc. Poľská zjednotená robotnícka strana si vo vláde udržala 4 kreslá z celkových 23 kresiel.

25. augusta 1989

Predsedníctvo ÚV KSČ sa zaoberalo návrhom Rumunska, aby viaceré štáty sovietskeho bloku vyjadrili nesúhlas so zostavením poľskej vlády predstaviteľom opozičnej Solidarity. Poľský veľvyslanec informoval člena vedenia KSČ Jozefa Lenárta o podpore ÚV PZRS, čo sa týka vstupu komunistov do vlády vytvorenej Solidaritou. Potom vedenie KSČ odmietlo rumunský návrh, lebo zloženie poľskej vlády „je v suverénnej kompetencii poľského ľudu“.

27. augusta 1989

Podľa opozičných skupín *Hnutie za občiansku slobodu*, *Demokratická iniciatíva* a *Sdruženie T. G. Masaryka* ich výzvy na vystúpenia občanov k výročiu augustovej okupácie korešpondovali s postojmi občianskej verejnosti a „nastal čas“ aktivity smerujúcej k utvoreniu demokratickej a pluralitnej spoločnosti. Preto bolo treba, aby sa opozičné skupiny zjednotili v spoločnom postupe.

27. – 28. augusta 1989

Minister vnútra ČSSR František Kincla a vysokí funkcionári Štátnej bezpečnosti rokovali na návšteve Sovietskeho zväzu s predsedom Výboru Štátnej bezpečnosti pri Rade ministrov ZSSR Vladimirom Krjučkovom a ďalšími predstaviteľmi KGB. Minister Kincl zdôraznil, že štátna moc v Československu nezačne dialóg s opozíciou, lebo táto nedosiahla podporu robotníkov a roľníkov a má silnejšie pozície len v Prahe.

29. augusta 1989

Výkonný výbor socialistického klubu *Obroda* vydal vyhlásenie na obranu tzv. bratislavskej päťky, ktorej aktivity súviseli s výročím augustovej invázie do ČSSR. Protestoval proti zatknutiu jej členov.

30. augusta 1989

- Viacerí predstavitelia opozície a inteligencie na Slovensku adresovali prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovi protestný list, v ktorom naňho apelovali, aby zväzil zatknutie členov tzv. bratislavskej päťky, lebo: „*Trestné stíhanie a uväznenie menovaných nás napĺňa obavami. Ich oznámenie položiť kvety na pamiatku mŕtvych nebolo trestným činom, lež ľudsky dôstojným zámerom, na ktorý má občan právo podľa svojho presvedčenia*“. (Mali na mysl Danku Košanovú a Petra Legnera). Odvolávali sa na právnu normu z roku 1976, ktorá bola reagenciou na helsinský záverečný akt z roku 1975, ako aj na paktu OSN o ľudských a iných právach a slobodách, ktoré komunistický režim sústavne porušoval.

Odpor proti zatknutiu zblížil rôzne opozičné skupiny. List podpísali reformní komunisti Alexander Dubček, Ivan Laluha, Hvezdoň Kočtúch, Ján Uher, Július Strinka, katolícki aktivisti Ján Ch. Korec, Silvester Krčméry a František Mikloško, disidenti Milan Šimečka, Martin M. Šimečka, Ivan Kadlečík, Ludvík Vaculík a Ivan Hoffman, literárni historici Milan Hamada a Michal Gáfrik, ochranári Ján Budaj, Mikuláš Huba, Peter Tatár a Ladislav Snopko, herci Magda Vášáryová, Milan Lasica a Milan Kňažko, literáti Katarína Lazarová, Andrej Ferko, Ľubomír Feldek, Ján Štrasser, Peter Zajac, Roman Kaliský a sociológovia Soňa Szomolányi, Fedor Gál, Pavol Frič a Martin Bútora. Protest 33 osôb odvysielalo *Rádio Slobodná Európa* práve 30. augusta 1989.

- V *Rytierskej sieni Bratislavského hradu* otvorili výnimočnú výstavu *Národné kultúrne pamiatky v archívoch SSR*, zostavenej so skvostov kultúry na Slovensku.

August 1989

- Na FFP leto '89 (*Filmový festival pracujúcich*) uviedli premiéru filmu režiséra Juraja Jakubiska *Sedím na konári a je mi dobre*. Scenár filmovej feérie z obdobia bezvlády panujúceho po skončení vojny spolu s ním napísal Jozef Paštéka. Premiéru tu mal aj hudobný film scénaristu Borisa Filana, režiséra Dušana Rapoša *Rabaka*, zostavený z piesní populárnej slovenskej rockovej skupiny *Elán*. Ešte začiatkom roku prišiel do kín vynikajúci film režiséra Miloslava Luthera venovaný 45. výročiu SNP *Chodník cez Dunaj*, v ktorom exceloval jeden z hlavných predstaviteľov Roman Luknár.

- V Phjongjangu, kam prišli vyslaní redaktori *Pravdy* Jozef Leikert a Karol Ježík, sa na XIII. *Festivale mládeže a študentstva* zúčastnilo 600 účastníkov. Pri tejto príležitosti prijal najvyšší predstaviteľ Kórejskej republiky, jeden z najstarších žijúcich reprezentantov najortodoxnejšieho komunistického totalitného režimu z 50. rokov Kim Ir Sen, jedného z predstaviteľov vedenia KSČ Miroslava Štěpána.

1. septembra 1989

Zástupcom ČSSR odovzdali na Ministerstve zahraničných vecí v Budapešti nótu, ktorá sa zaoberala problematikou výstavby spoločného vodného diela na Dunaji. Nároky československej strany na odškodnenie sa v nej označili za „nepodložené“. Uvádzalo sa v nej tiež, že ak v súvislosti so zastavením stavebných príprav na prevedenie toku *Dunaja* do nového riečiska pri Dunakiliti na československej strane vznikali idey o prípadných technických protiopatreniach, tieto by boli na maďarskej strane pokladané za porušenie zmluvy o výstavbe vodných diel a ich prevádzke. Podľa nóty by z takéhoto

procesu vznikali medzinárodnoprávne spory, ba za všetky škody ekologického charakteru mala niesť údajne zodpovednosť výhradne československá strana.

3. septembra 1989

Bývalý prvý tajomník ÚV KSČ z roku 1968 Alexander Dubček sa v článku pre taliansky komunistický denník *L'Unita* vyjadril k výročiu okupácie Československa v auguste 1968 a k udalostiam, ktoré nasledovali po nej, zamyslel nad jej príčinami, a to najmä v kontexte s akútnym stavom v slovenskej a českej spoločnosti i v okolitých krajinách sovietskeho bloku. Podľa Dubčeka politický vývoj v nich súvisel s pôsobením dvoch tendencií: po prvé, pozitívnej, ktorá mala pôvod o. i. v kritike diktátorských metód riadenia spoločnosti po XX. zjazde komunistov Sovietskeho zväzu v roku 1956 a po druhej, tendencii, ktorú nazval stereotypne dogmatickou. Táto stála za porážkou *československej jari* v roku 1968.

Dubček privítal, že v lete 1989 došlo k pozitívnym zmenám v Poľsku a Maďarsku, kde politické a štátne orgány prehodnotili ich odmietavý postoj k obrodnému procesu v Československu z roku 1968. Podobné tendencie sa objavovali aj v Sovietskom zväze. Dubček usúdil, že vývoj smeruje k „rozuzleniu“.

4. – 6. septembra 1989

Predseda vlády ČSSR Ladislav Adamec počas návštevy Rumunska vyjadril jeho predstaviteľom znepokojenie nad situáciou v Poľsku a Maďarsku. Informoval ich o návrhu generálneho tajomníka ÚV KSČ Miloša Jakeša zvolať poradu komunistických a robotníckych strán na najvyššej úrovni o súčasných vzťahoch „medzi socialistickými krajinami“. Tento návrh poslal najvyššiemu sovietskemu predstaviteľovi Michailovi S. Gorbáčovovi, ktorý s ním 8. septembra predbežne súhlasil.

5. septembra 1989

Vedenie Maďarskej socialistickej robotníckej strany uvažovalo o skoršom termíne volieb ako bol december 1990. Nová ústava mala zakotviť inštitúciu Ústavného súdu a inštitút prezidenta republiky.

8. septembra 1989

V Prahe sa začala celoštátna konferencia učiteľov, ktorá reagovala na problematický stav v školstve a vo výučbe, ako aj na úlohy, ktoré vyplývali z procesu prestavby.

9. septembra 1989

- Podpredseda vlády ČSSR Pavol Hrivnák v Bratislave rokoval s námestníkom predsedu rady ministrov Maďarskej ľudovej republiky P. Medgyessym. Cieľom rokovania bola príprava stretnutia predsedov vlád Československa a Maďarska, na ktorom by hovorili predovšetkým o systave vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros. Predstaviteľ Maďarska sa po stretnutí s P. Hrivnákom vyjadril v tom zmysle, že „stanoviská oboch strán sa ...nepohli z miesta, len sa upresnili“.
- V Spišskej Kapitule bol za diecézneho biskupa vysvätený František Tondra. Za biskupa ho vymenoval pápež Ján Pavol II. 26. júla 1989. Na konci 70. rokov pôsobil na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte v Bratislave, potom v Tvrdošíne a Levoči.

11. septembra 1989

- Maďarsko vypovedalo zmluvu s NDR o pravidlách cestovania, pričom sa odvolávalo na závery konferencií KBSE vo Viedni a Paríži z prvej polovice roku 1989. Maďarsko zmluvou reagovalo na masové úteky občanov NDR, z ktorých väčšina prekročila maďarsko-rakúsku hranicu potom, čo boli na nej odstránené zátarasy. K útekom prispelo aj to, že okolo 20-tisíc východných Nemcov preniklo do objektov západonemeckých veľvyslanectiev v Prahe a Varšave a potom viacerými cestami emigrovali na Západ. Maďarsko umožnilo, aby do Rakúska odcestovalo okolo 12-tisíc východonemeckých občanov.
- V NDR sa vytvorilo celoštátne opozičné reformné hnutie *Nové fórum*. K jeho zakladateľom patrili Bärbel Bohleyová a Jens Reich, ku ktorým sa pripojilo okolo 1500 občanov, medzi nimi aj členovia vládnucej SED. Onedlho však ministerstvo vnútra označilo fórum za „nepriateľa štátu“, ako aj ilegálne združenie. Jeho žiadosť o oficiálne povolenie činnosti zamietlo. Podobné problémy mali zástupcovia cirkvi v združení *Demokratické vzplanutie* (Rainer Eppelmann, Rolf Heirich a ďalší), ako aj zástancovia dodržiavania ľudských práv v *Demokracii teraz*. V NDR pribúdali masové demonštrácie, silne podporované evanjelickými veriacimi, ako napríklad v Lipsku.

12. septembra 1989

- V poľskej vláde Tadeusza Mazowieckého obsadila opozičná Solidarita 12 miest, po štyri Zjednotená ľudová strana a PZRS, tri posty mala Demokratická strana a jeden člen vlády bol nezávislý. Poľský Sejm odhlasoval novú vládu počtom 402 poslancov a 13 poslancov sa zdržalo hlasovania.
- Na pôde SNR sa rokovalo o návrhu zákona vlády ČSSR o Štátnej banke československej, ktorá mala v bankovej sfére výsostné monopolné postavenie.

13. septembra 1989

Podľa vnútrostraníckej komunistickej „Informácie o politickej situácii v krajoch“ v ČSSR mali mnohí občania obavy z „destabilizácie a chaosu“, ktorý vraj existoval v Poľsku a v Maďarsku.

14. septembra 1989

- Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo materiál o nekomunistických stranách Národného frontu, kde prebiehala rozporná názorová stratifikácia. Menej v Československej socialistickej strane, viac v Československej strane lidovej. Strana slobody čelila tlaku z východu Slovenska, aby viac dbala na záujmy veriacich a v Strane slovenskej obrody sa v Bratislave vytvorila opozičná skupina.
- Predsedníctvo ÚV KSČ sa ďalej zaoberalo materiálom s názvom „Návrh pravidiel usmerňovania vývoja ekonomiky“. Prerokoval sa v súvislosti s prechodom na nový spôsob riadenia ekonomiky, ktorý sa mal uplatniť od januára 1990. Tento návrh pravidiel mal predstavovať súbor nástrojov a postupov, ktoré by malo riadiace centrum využívať predovšetkým na korekciu takeého vývoja ekonomiky, ktorý by sa odlišoval od plánovaného. Podľa ďalších analytických materiálov však daný návrh neposkytoval dostatočné záruky na to, „že nástroje usmerňovania vývoja ekonomiky nebudú uplatnené tak, aby nepotlačovali nové prvky riadenia obsiahnuté v ostatných dokumentoch prestavby“.

15. septembra 1989

Nezávislá (Československá) *Demokratická iniciatíva* vo svojom programovom vyhlásení upozornila na akútnosť súčasnej spoločenskej krízy, do ktorej patrila aj kríza československej štátnosti, kríza vládnutia, potlačovanie ľudských a náboženských práv, obmedzovanie slobody vedy, kultúry a umenia, vzdelávania a vyučovania. Zvyšovala sa kríza životnej úrovne a zhoršovalo sa životné prostredie. Iniciatíva videla nápravu v dodržiavaní medzinárodných paktov a vo vypracovaní demokratickej ústavy. Žiadala zrušenie vedúcej úlohy KSČ v spoločnosti, uskutočnenie slobodných volieb a dodržiavanie ľudských práv a slobôd.

16. septembra 1989

Diskusné vystúpenie generálneho tajomníka ÚV KSČ Miloša Jakeša na funkcionárskom aktíve Západočeského kraja na *Červeném Hrádku* zo 17. júla, ktorého časti odvysielala rozhlasová stanica *Slobodná Európa*, sa pre jeho nesúvislé a torzovité vyjadrenia stalo predmetom mnohých vtipov. Bolo prejavom jeho intelektuálnej a politickej úrovne i značnej izolácie, do ktorej sa dostalo stranícke a štátne vedenie v ČSSR. Oficiálna televízia Jakešov prejav na *Červeném Hrádku* radšej neodvysielala. O chartistoch sa napríklad vyjadril: „*Nevěřte tomu, že se neví, jak se dole myslí, jak se jedná, na co se nadává, s čím jsou lidé nespokojeny. A teď ještě píšou ty chartisti, všichni tihle lidé*“. Ďalej „*milá holka Zagorová*“ príliš veľa zarába. Strana plnila vôľu ľudu „*a ne prostě, aby my jsme tam byli sami jak kůl v plotě*“. Lud mu ten kôl „nezabudol“ a vyvodil z toho dôsledky.

20. septembra 1989

Zástupcovia petície *Několik vět* v liste predsedovi federálnej vlády Ladislavovi Adamcovi ho upozornili, že desatisíce občanov, ktorí petíciu podpísali, predstavovali značnú spoločenskú silu a preto by vláda mala začať spoločenský dialóg o požiadavkách, ktoré predostrela petícia. Kardinál František Tomášek sa ponúkol, že tento dialóg sprostredkuje, ale na jeho list predseda vlády neodpovedal.

26. – 28. septembra 1989

Na schôdzke ideologických tajomníkov komunistických strán štátov Varšavskej zmluvy v bulharskej Varne, ktorej sa zúčastnili aj zástupcovia strán Kuby, Mongolska, Laosu, Vietnamu a Severnej Kórey, sa skonštatovalo, že treba rozhodne bojovať s antikomunizmom, ideológiou imperializmu a s protisocialistickou propagandou. Podľa tajomníka ÚV KSČ Jozefa Lenárta sa porada konala v napätí a kontroverznej atmosfére, najmä medzi východonemeckou a maďarskou delegáciou ohľadom utečencov, poľskou a rumunskou delegáciou v otázke úlohy strany a pod. Lenárt bol ďalej toho názoru, že komunistické strany si prehodnocujú pohľad na „internacionalizmus“ a skôr si všimajú vlastné vnútropolitické záujmy. Podľa neho treba prejsť k „*zrelšiemu modelu socialistickej spoločnosti, ktorý by zodpovedal dosiahnutej technologickej a kultúrnej úrovni ľudskej civilizácie*“. Účastníci porady sa zaoberali aj vytvorením bezjadrových pásiem, vrátane strednej Európy, ako aj pásma dôvery, možnosťami spolupráce a dobrých susedských vzťahov „na línii dotyku štátov Varšavskej zmluvy a NATO“.

28. septembra 1989

- Začalo sa vrcholné hudobné podujatie na Slovensku – *Bratislavské hudobné slávnosti*.
- Maďarské Národné zhromaždenie sa dištancovalo od vojenskej intervencie do Československa roku 1968 a odsúdilo vyslanie maďarských vojenských jednotiek bez jeho schválenia.

29. septembra 1989

Predsedníctvo ÚV KSČ sa zaoberalo komplexným návrhom novej Ústavy ČSSR, ČSR a SSR, predloženým ministrom federálnej vlády Mariánom Čalfom. Začiatok preambuly zahrňoval vyjadrenie „*My ľud československý*“. V hlave prvej návrhu ústavy ČSSR, ČSR a SSR o spoločenskom zriadení sa vychádzalo z toho, že zdrojom všetkej moci je ľud (čl. 2). Najdôležitejšie otázky celospoločenského významu sa predkladali občanom na posúdenie formou verejnej diskusie a mohli byť predložené všetkému ľudu na hlasovanie (čl. 5). ČSSR sa vyhlasovala za právny štát, ktorý sa riadi zvrchovanosťou ústavy a zákonov (čl. 11). Články 37 až 46 obsahovali sociálne práva, 47 až 53 politické práva (sloboda tvorivej vedeckej, technickej a umeleckej činnosti, združovacie právo, sloboda zhromažďovania). Nasledovali články o osobnej slobode s rešpektovaním medzinárodných záväzkov, a to aj pod vplyvom konferencií KBSE vo Viedni a Paríži, ku ktorým ČSSR pristúpila (právo občana obrátiť sa na súd, aby preskúmal zákonnosť rozhodnutia správneho orgánu, právo ochrany občana, pokiaľ ide o jeho osobný a rodinný život, česť, dôstojnosť a meno, ďalej nedotknuteľnosť osoby občana, prezumpcia nevinny atď.). Články 63 až 65 upravovali práva národnostných menšín (na kultúrny rozvoj, právo na vzdelanie v ich jazyku, ktorý možno používať v úradnom styku v oblastiach obývaných príslušnou národnostnou menšinou, zákaz všetkých foriem nátlaku smerujúcich k odnárodňovaniu, rozniecovanie národnostnej a rasovej nenávisťi atď.). Podobne článok 66 zakazoval rozniecovanie náboženskej neznášanlivosti, pričom sa zaručovala sloboda svedomia a vyznania. Články 67 až 72 vymedzovali povinnosti občanov, napríklad občania mali prispievať k tvorbe a ochrane životného prostredia, ochrane zdravia, prírodného bohatstva, historických a národných kultúrnych pamiatok krajiny. Komplexný návrh ústavy mala predložiť pracovná komisia predsedníctva ÚV KSČ do 20. októbra 1989 a mal byť zverejnený v marci 1990, keď sa mala o ňom začať široká diskusia.

30. septembra 1989

Minister zahraničných vecí SRN Hans-Dietrich Genscher po príchode do Prahy oznámil východonemeckým utečencom, že môžu odcestovať do Západného Berlína na základe dohody oboch nemeckých štátov, ktorá sa vzťahovala na šesťtisíc osôb. Okrem nich odcestovalo zo západonemeckých veľvyslanectiev v Prahe a Varšave okolo štyritisíc osôb. Na veľvyslanectvách vznikla napätá situácia pre veľký počet utečencov.

september 1989

- Formovala sa slovenská časť prípravného výboru na založenie *Európskeho kultúrneho klubu*, ktorý spájala najmä výtvarníkov a spisovateľov. Organizátorom bol Ladislav Snopko, výbor tvorili Martin M. Šimečka, Milan Kňažko, Jozef Jankovič, Milan Lasica, Ivan Hoffman, Rudolf Sikora, Lubomír Feldek, Alex Mlynarčík a Miloš Žiak.

- Základ *Pen-klubu* spisovateľov a literátov maďarskej národnosti na Slovensku vytvorili László Nagy, Lajos Grendel, Károly Tóth a ďalší. Jej vznik podporili kluby v Prahe aj v Budapešti.
- Najmä v druhej polovici 80. rokov sa výtvarná obec na Slovensku aktivizovala aj cez nevládnú organizáciu celosvetového charakteru *Servas Internacional*. Po tejto línii bol činný najmä Juraj Mihálik.
- Medzinárodná porota *Bienále ilustrácií Bratislava* (BIB) udelila „Zlaté jablko“ Viere Gergelovej za ilustrácie v knihe *Čertov mlynček* a „Plaketu BIB“ Kataríne Šutekovej za *Riekanky*.
- *Svetový kongres Slovákov* vyzval Slovákov v zahraničí k solidarite s prenasledovanými členmi tzv. bratislavskej päťky.

1. októbra 1989

- Minister zahraničných vecí USA James Baker v rozhovore s ministrom zahraničných vecí ČSSR Jaromírom Johanesom uviedol na pôde valného zhromaždenia OSN v New Yorku, že zlepšenie vzťahov medzi oboma krajinami v mnohom záleží od rešpektovania ľudských práv v ČSSR. Podľa Bakera ekonomická prestavba nebude mať úspech bez potrebných zmien v politickej sfére.
- Do obehu bola zavedená stokorunová bankovka s portrétom prvého komunistického prezidenta republiky Klementa Gottwalda, počas éry ktorého došlo k najhrubším nezákonnostiam a k porušovaniu ľudských a občianskych práv a slobôd občanov, vrátane justičných vrážd. Stretlo sa to s nevoľou verejnosti, deklarovanou privátne i verejne. Dňa 25. októbra sa na pražskej pešej zóne konalo zhromaždenie na protest proti zavedeniu tejto bankovky. Asi dvestočlenné zhromaždenie rozohnala policajná jednotka. Bankovky neboli v obehu dlho, stiahnuté boli približne po roku. Nahradili sa bankovkou ľudovo nazývanou *Zelené Hradčany*.

2. októbra 1989

Vlády ČSSR, SSR a ČSR sa zišli v Prahe, aby posúdili stav prestavby hospodárskeho mechanizmu, ktorý sa mal realizovať od januára 1990. Predsedníctvo ÚV KSČ rokovalo o dopracovaní „*Návrhu hlavných smerov sociálneho a hospodárskeho rozvoja ČSSR na roky 1991 – 1995 a výhľad do roku 2005*“ tak, aby dosiahol podporu občanov. Naďalej sa mala uplatňovať vedúca úloha KSČ a nepredpokladala sa zmena spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov.

5. októbra 1989

- Predsedníctvo ÚV KSČ sa zaoberalo materiálom s oficiálnym názvom „*Návrh programu obnovy a upevnenia rovnováhy československej ekonomiky*“, ktorý pripravila Štátna plánovacia komisia. Okrem iného sa v ňom konštatovalo, že prestavba hospodárskeho mechanizmu v ČSSR sa uskutočňovala v zložitých podmienkach, za stavu, keď sa československá ekonomika nachádzala v nerovnováhe. Tá sa prejavovala narastajúcim predstihom dopytu pred ponukou, no i vo zväčšovaní disproporcií, ktoré existovali medzi štruktúrou ponuky tovarov a služieb a medzi štruktúrou dopytu vo všetkých oblastiach. Tieto disproporcie pritom čoraz viac narastali. Znepokojivé pritom bolo, že tendencie nerovnováhy sa spájali s poklesom hospodárskej dynamiky. V uplynu-

lých troch rokoch trvali preto tendencie k schodku štátneho rozpočtu v rozsahu 0,6 – 3 miliárd Kčs. Na vnútornom trhu každý rok chýbal deficitný tovar asi v hodnote 6 – 8 mld. Kčs. Tieto nepriaznivé tendencie sa pritom spájali s ďalším problémom, keď síce narastalo aktívum československej ekonomiky voči socialistických a rozvojovým krajinám, no časť z takto vzniknutých dlhov mala obmedzenú návratnosť. Na druhej strane narastalo zadlžovanie Československa voči vyspelým západným krajinám, v roku 1985 bol tento dlh na úrovni 5,3 mld. USD a v roku 1988 – 7 mld. USD. Preto sa problematika nevyváženosti československej ekonomiky dostávala do pozornosti.

- Vláda ČSSR vydala nariadenie č. 116/1989 Zb., ktorým sa menilo a doplňalo nariadenie vlády ČSSR č. 118/1988 Zb. o mimoriadnom poskytovaní starobného dôchodku.

6. – 7. októbra 1989

Najvyšší predstaviteľ Sovietskeho zväzu Michail Gorbačov na návšteve Východného Berlína k 40. výročiu založenia NDR vyzval k reformám v tomto štáte, pričom sa vyslovil, že každý štát Varšavskej zmluvy má právo samostatného rozhodovania o vnútorných záležitostiach. Slávnosti za účasti politikov zo 70-tich krajín sprevádzali demonštrácie tisícov občanov proti politike vládnucej SED. Gorbačov sa síce v prítomnosti predsedu strany Ericha Honeckera zdržal vyjadrení k útekem občanov NDR, no iní mu počas presunu mestom prejavovali sympatie.

V tom čase desaťtisícové demonštrácie za demokraciu a politické reformy vo Východnom Berlíne, Lipsku, kde pôsobilo 25 opozičných skupín, Jene, Drážďanoch a v ďalších mestách NDR sprevádzali represie bezpečnostných síl, ku ktorým ich vyzval aj sám Honecker. Demonštranti požadovali, aby sa vládnuca SED vzdala mocenského monopolu, uskutočnili sa slobodné voľby a obmedzila sa činnosť štátnej bezpečnostnej služby. Honecker však podcenil reálnu vnútropolitickú situáciu a postavil sa proti reformám. Naopak, stúpala rola protestantskej cirkvi, podobne ako rola katolíckej cirkvi v ČSSR, ktoré sa stali jedným z rozhodujúcich opozičných hnutí v oboch štátoch.

7. októbra 1989

Spisovateľ a disident Václav Havel sa vyslovil v samizdatových *Lidových novinách* o nezávislých iniciatívach, ktoré sa ešte nedostali do pozície skutočnej politickej opozície. Protirežimové demonštrácie podľa neho netreba preceňovať a žiadalo by sa viac venovať drobnej politickej práci.

8. októbra 1989

Na mimoriadnom zjazde Maďarskej socialistickej robotníckej strany (MSRS) 1202 jeho delegátov odsúhlasilo zmenu názvu strany na Maďarská socialistická strana. Proti bolo 152 delegátov. Táto zmena otvorene signalizovala, že už pôjde o stranu sociálno-demokratického typu. Bol to bezprostredný dôsledok zasadania MSRS v Kecskeméte (Kecskemét) 6. októbra 1989, kde sa rozhodlo o jej samorozpustení. Predsedom strany sa stal Rezső Nyers a v novom vedení boli dve tretiny členov bez predchádzajúcich vedúcich funkcií.

9. októbra 1989

Mestská prokuratúra v Bratislave vznesla obžalobu na Jána Čarnogurského, Miroslava Kusého, Hanu Ponickú, Antona Seleckého a Vladimíra Maňáka.

10. októbra 1989

Podľa Komisie ÚV KSČ pre politický systém komunisti v Poľsku strácali vedúce pozície: „*Pokiaľ ide o sociálny základ politického vývoja v Poľsku, väčšina rozborov, vykonaných poľskými i zahraničnými sociológmi svedčí o tom, že strana stratila sociálny základ v robotníckej triede. Bezprostredným impulzom roztržky strany a robotníckej triedy sa potom stala situácia, v ktorej dôsledky ekonomických reforiem najviac pocítili práve početné vrstvy robotníckej triedy*“. Uviedlo sa to najmä preto, že na začiatku 80. rokov sa stali sociálne príčiny vážnou rozbuškou občianskych vystúpení.

11. októbra 1989

Predseda maďarskej vlády Miklós Németh rokoval v Prahe so svojim česko-slovenským náprotivkom Ladislavom Adamcom o hospodárskej a vedecko-technickej spolupráci, o zriadení *Kultúrneho a informačného strediska* v Bratislave a o vodnom diele Gabčíkovo – Nagymaros. M. Németh sa tiež vyjadril v tom zmysle, že v súvislosti s transformáciou maďarskej ekonomiky treba v nasledujúcom období zúčtovať vzájomný obchod v dolároch.

11. - 12. októbra 1989

V Prahe sa konalo 15. zasadanie ÚV KSČ, ktoré sa zaoberalo otázkami ochrany životného prostredia. Generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš v správe predsedníctva ÚV KSČ hodnotil politickú situáciu v krajine ako „stabilizovanú“ a uviedol, že politika komunistickej strany sa „teší podpore ľudu“.

12. októbra 1989

Stretnutie zástupcov nezávislých občianskych iniciatív *Hnutia za občiansku slobodu, Demokratické iniciatívy, Obroda* a *Nezávislého mírového združenia* v krátkom čase prerušila Štátna bezpečnosť a zadržala ich. Nasledovali výsluchy a po niekoľkých hodinách ich pustila.

13. októbra 1989

Predsedníctvo ÚV KSČ rokovalo o vnútro politickej situácii v súvislosti s blížiacimi sa oslavami výročia vzniku Československa v roku 1918. Hlavné závery z rokovania sa zhrnuli do listu generálneho tajomníka ÚV KSČ Miloša Jakeša krajským a okresným výborom KSČ. V liste sa uvádzalo, že tzv. nezávislé skupiny v čele s chartistami sa pokúsili zjednotiť sily a utvoriť jednotnú opozičnú stranu. Vzrastal počet nezávislých iniciatív, ktoré prenikali do oficiálnych štruktúr. Opozičné sily sa vraj pripravovali na zneužitie výročia a pripustilo sa, že „*sa pokúsia o otvorenú konfrontáciu so štátnou mocou*“. Pritom M. Jakeš žiadal prísne tresty pre komunistov, ktorí podporia rôzne nelegálne akcie. Ďalej predsedníctvo venovalo pozornosť uplatňovaniu vedúcej úlohy strany v česko-slovenskej armáde, ktorá „*zvýšila*“ svoju bojovnosť a prehýbil sa v nej vplyv komunistickej strany.

14. októbra 1989

- Asi 500 ľudí z radov opozične zmýšľajúcich ochranárov, hercov, spisovateľov sa zúčastnilo na podujatí *Archa* na tému *Bratislava bez bariér*.
- Druhý zjazd opozičného maďarského *Zväzu mladých demokratov* rozhodol, že sa zatiaľ nezmení na politickú stranu.

16. októbra 1989

Alexander Dubček v otvorenom liste protestoval proti obvineniam Miroslava Štěpána (vedúceho tajomníka Mestského výboru KSČ v Prahe a člena Predsedníctva ÚV KSČ) voči bývalému ministrovi zahraničných vecí ČSSR z roku 1968 Jiřímu Hájkovi, ktorý vtedy vyvíjal aktivity na pôde OSN, aby tam vzniesol protest proti intervencii do ČSSR. Na postoji Kirilla Mazurova, ktorý sa podľa Dubčeka na nej podieľal, bolo vidieť, kam až siahali vykonštruované stanoviská vtedajšieho vedenia ÚV KSSZ, aby odôvodnili protiprávne vojenské potlačenie obrodnej reformnej politiky, ucelene vyjadrenej v akčnom programe strany. A. Dubček žiadal slobodu tlače v súčasnom období. Na adresu vedenia KSČ uviedol: „Ak to nedokážete, prečo vedenie štátu podpisuje medzinárodné dokumenty, ktoré nepremietne do zákonov a najmä nedodržiava v praxi“. Okrem iného Dubček v liste spomenul a plne podporoval aj článok spisovateľa Ľubomíra Feldeka, uverejnený v *Literaturej gazete*, ako i článok Jiřího Hanzelku v moskovskej *Komsomolskej pravde*, v ktorých sa obaja kriticky vyjadrili k normalizačnej politike KSČ.

17. októbra 1989

Slovenská národná rada prerokovala správu o plnení úloh 8. päťročnice na Slovensku, v ktorej sa konštatovalo nedostatočné plnenie úloh v hospodárskej a sociálnej sfére. Pritom sa plán orientoval na znižovanie materiálovej a celkovej nákladovosti. Iba čiastočne sa uskutočnili štrukturálne zmeny v priemysle či v bytovej výstavbe, čo ovplyvnilo rast životnej úrovne. Hospodárstvo SSR disponovalo základnými prostriedkami v hodnote vyše 1,3 bilióna korún, z toho vo výrobnjej sfére vo výške 787 miliárd korún.

V priemysle pracovalo z celkového počtu zamestnaných osôb 2 milióny 498-tisíc okolo 842-tisíc, v poľnohospodárstve 316-tisíc, v školstve 173-tisíc, vo vede a výskume 60-tisíc, v kultúre 35-tisíc atď.

V správe sa konštatovalo, že spoločenská spotreba obyvateľstva rástla rýchlejšie, ako sa predpokladalo. Index spoločenskej spotreby v oblasti školstva vzrástol oproti roku 1985 na 122 %, v oblasti zdravotníctva na 127 % a v sociálnom zabezpečení na 108 %. V školstve sa prešlo na desaťročné stredné vzdelanie všetkej mládeže. Vyšlo 9300 titulov kníh, hoci ich nákladovosť klesla. V zdravotníckych zariadeniach bolo k júni 1989 skoro 60-tisíc postelí, no neplnil sa plán výstavby zariadení.

Za tri a pol roka objem dávok sociálneho zabezpečenia dosiahol 97 miliárd korún. Za ten čas sa zvýšili o 8,4 %. Od októbra 1988 sa zvyšovali priemerné dôchodky, starobné dôchodky z 1 353 korún na 1 506 korún u pracovníkov a družstevných roľníkov z 1 041 na 1 207 korún, čo bolo relatívne málo.

Slovensko stále trpelo znečistením životného prostredia, klesala kvalita vody, lesov a pod. Vzťahovalo sa to najmä na Bratislavu, Žiar nad Hronom, Ružomberok, oblasť Strážske – Vranov, Hornú Nitru a región Sered' – Šaľa. Meškala výstavba čističiek odpadových vôd.

Slovenská národná rada neprijala k správe uznesenie, ale konštatovala zložité vnútorné a vonkajšie podmienky ekonomického vývoja a uviedla, že sa podarilo „*minimalizovať*“ výpadky v plnení úloh 8. päťročného plánu. Pritom sa Predsedníctvo SNR vyjadrilo v marci 1989, že celkové plnenie päťročnice bolo ohrozené a vo vývoji národného hospodárstva prevládala stále extenzívny charakter. Navyše pretrvávala vysoká platobná neschopnosť mnohých podnikov.

18. októbra 1989

- Podľa správy krajských a mestských výborov KSČ a KSS bola nálada u radových komunistov kritická. Predmetom najväčších obáv bol osud socialistického zriadenia vo východnej Európe „*v dôsledku*“ zahraničnej politiky Michaila S. Gorbačova. Okrem toho správa obsahovala kritiku radových členov komunistickej strany na adresu zásobovacích výhod vysokých straníckych a štátnych funkcionárov, ktoré porovnávajú s nedostatkom sortimentu tovarov základnej potreby v bežnej obchodnej sieti. Žiadali vládu, aby prijala okamžité opatrenia na zamedzenie hromadného vykupovania obchodov poľskými, maďarskými a juhoslovanskými turistami.
- Generálneho tajomníka Socialistickej zjednotenej strany (SED) Ericha Honeckera, ktorý bol vo funkcii od roku 1971, nahradil Egon Krenz, ktorý sa 24. októbra stal aj predsedom Štátnej rady NDR. Došlo k tomu v čase politických demonštrácií a emigrácie ďalších tisícov občanov NDR. Voľba Krenza však vyvolala nevôľu obyvateľstva, pretože zastával nielen konzervatívnu líniu SED a odporoval reformám, ale nezabudlo sa ani na podozrenie z jeho možnej manipulácie volebných výsledkov v komunálnych voľbách v máji 1989. Pri hlasovaní 24. októbra sa vyskytli aj hlasy proti voľbe Krenza, čo bol jeden z ďalších prejavov nesúhlasu poslancov proti politike režimu, podobne ako k tomu onedlho došlo na pôde SNR.

19. októbra 1989

Na oslavách 70. výročia založenia *Univerzity Komenského*, na ktorej v tom čase pôsobilo okolo dvetisíc pedagógov a v dennom štúdiu bolo okolo desaťtisíc poslucháčov, sa zdôraznil význam univerzity pre slovenskú spoločnosť, ako aj jej pedagogicko-vedeckej činnosti.

23. októbra 1989

- Predseda maďarského parlamentu Mátyás Szűrös vyhlásil presne v deň, keď vypuklo maďarské povstanie roku 1956, novú Maďarskú republiku ako slobodný, demokratický, nezávislý právny štát. Smerovala k parlamentnej pluralitnej demokracii a ku korektúram v zahraničnej politike, najmä k odklonu od Varšavskej zmluvy a RVHP. Maďarsko sa začalo otvorejšie angažovať v zjednotení dvoch nemeckých štátov.
- Predseda Slovenskej strany obrody Jozef Šimúth nesúhlasil v predsedníctve Federálneho zhromaždenia ČSSR so spôsobom schvaľovania návrhu na vydanie ústavného zákona o prijatí ústavy. Ohradil sa proti formálnemu podpisu návrhu, ktoré vylučovalo možnosť zaujatia stanoviska so znalosťou pozadia a povedal: „*došiel som k záveru, že vlastne ide o zrušenie článku 142, odstavca 2, prvej vety ústavného zákona o Československej federácii*“, teda išlo o existenciu ústav národných republík. Obrátil sa na generálneho tajomníka ÚV KSČ Miloša Jakeša a predsedu Federálneho zhromaždenia ČSSR Alo-

isa Indru so žiadosťou o odloženie „schvalovania návrhu uvedeného zákona v pléne ČNR a SNR. Zrušenie tak závažného zákona o čs. federácii, ako je existencia Ústavy ČSSR a ústav národných republík je tak závažné, že tomu musí predchádzať seriózna príprava a musí sa zabezpečiť verejná informovanosť“. A práve verejnosť ani netušila, čo sa prakticky pripravuje. Dokonca Predsedníctvo FZ ČSSR prerokúvalo návrh ako svoj posledný bod programu z 13 bodov. Návrh predložil Mariána Čalfá a A. Indra mal zabezpečiť jeho prerokovanie vo Federálnom zhromaždení ČSSR v decembri 1989.

- Predsedníctvo ÚV KSS prerokovalo správu o štátno-bezpečnostnej situácii na Slovensku, ktorú vypracovalo federálne ministerstvo vnútra. Správa hovorila o „relatívne stabilizovanej situácii“, no pripomínala aj javy, ktoré „môžu vytvoriť potenciálny základ prípadnej väčšej protispoločenskej akcie“. Pozornosť si podľa správy vyžadovali najmä tieto prípady: propagácia „pamfletu“ *Několik vět*; aktivity na zastavenie trestného stíhania Jána Čarnogurského a Miroslava Kusého; ďalej „narušená situácia“ vo *Zväze slovenských spisovateľov*, kde „nežiaduce aktivity Lubomíra Feldeka a niektorých ďalších získali podporu aj v základnej organizácii KSS“; ohlas „provokačných vystúpení“ Joan Baezovej na *Bratislavskej lýre* 89 a Jana Buriana na *Bratislavských hudobných slávnostiach*; výskyt *Výzvy za obrodu ideálov socializmu*, adresovanej ÚV KSSČ a hodnotiacej doterajších 40 rokov socializmu v Československu, najmä obdobie „normalizácie“ atď. Takáto správa o štátno-bezpečnostnej situácii na Slovensku bola posledná pred pádom komunistického režimu.

24. - 25. októbra 1989

Predseda federálnej vlády ČSSR Ladislav Adamec počas oficiálnej návštevy Rakúskej republiky, kde sa stretol so spolkovým kancelárom Franzom Vranitzkym a prezidentom Kurtom Waldheimom, vyslovil názor, že signatári *Charty 77* a jej prví hovorcovia disident Václav Havel a bývalý minister zahraničných vecí ČSSR z roku 1968 Jiří Hájek sú „politické nuly“. Adamec tvrdil, že rakúske masovokomunikačné prostriedky informovali o diani v ČSSR neobjektívne, no na druhej strane hodnotil svoju návštevu ako veľmi úspešnú.

28. októbra 1989

Proti asi desaťtisíc demonštrantom v Prahe na *Staroměstském náměstí*, ktorí žiadali prepustenie politických väzňov a slobodné voľby, brutálne zasiahla polícia a Ľudové milície. Až 359 aktívnych účastníkov demonštrácie zadržali. K manifestácii k 71. výročiu vzniku ČSR roku 1918 vyzvali občianske iniciatívy *Charta 77*, *Hnutie za občiansku slobodu*, *Demokratická iniciatíva*, *Obroda* a *Nezávislé mírové sdružení*, ktoré tak vyjadrili svoj odpor proti politike komunistickému režimu v ČSSR. K zadržaniu účastníkov demonštrácií došlo aj v ďalších mestách ČSSR.

V novembri uverejnili samizdatové *Ľudové noviny* komentár disidenta Jana Rumla *Hra s čísлами*, v ktorom sa autor zamýšľal nad situáciou v spoločnosti. Reagoval na „nízku“ účasť občanov na protirežimovej demonštrácii 28. októbra 1989. No približne tridsaťsedemtisíc občanov bolo v deň výročia vzniku prvej Československej republiky v uliciach českých a slovenských miest. Článok reflektoval aj udalosti v okolitých krajinách „socialistického bloku“. J. Ruml usúdil: „*Budme úprimní: společnost precitá iba velmi zvolna. V podstate bez záujmu přijíma priame a nehanebné provokácie režimu*“. Článok

uzatvoril obavou, aby sa československý štát nestal nakoniec slobodným bez príčiny vlastného obyvateľstva: „A časom to trebárs dôjde tak ďaleko, že nás ani nikto strážiť nebude a my s hrôzou zistíme, že bez vlastného pričinenia sme už tiež slobodní“.

30. - 31. októbra 1989

Novým predsedom maďarského Národného zhromaždenia sa stal István Fodor. Zhromaždenie rozhodlo o konečnom zastavení výstavby vodného diela v Nagymarosi. Československá vláda prehlásila, že bude požadovať náhradu škody.

31. októbra 1989

- Hlavným bodom rokovania Slovenskej národnej rady bolo prerokovanie návrhu skupiny poslancov Federálneho zhromaždenia ČSSR na vydanie ústavného zákona o spôsobe prijatia novej ústavy ČSSR, ČSR a SSR. Problém vyplýval z dôsledného nenaplnenia ústavného zákona o česko-slovenskej federácii z októbra 1968, ktorý v článku 142 uvádzal, že spolu s prijatím ústavy Československa prijmú obe jeho zväzové republiky vlastné ústavy, čo 20 rokov komunistická moc splniť odmietala.

Predseda SNR Viliam Šalgovič, popredný normalizátor a jeden z hlavných kolaborantov pri okupácii v auguste 1968, sa vyjadril za spoločnú ústavu. Značná časť poslancov sa odmietavo postavila k návrhu zákona. Napríklad Vladimír Mináč vyslovil presvedčenie, že nové ústavy by mali potvrdiť základnú samostatnosť národných republík vo všetkých oblastiach. Pritom predložený návrh zabraňoval diskusii, ba vylučoval alternatívy a protidemokraticky oktrojoval novú podobu ústavy pred všeludovou diskusiou. Spočiatku Ústavnoprávny výbor SNR (predseda Andrej Bajcura), Výbor pre obchod, služby a dopravu (predseda Dezider Krocsány bol jediný, ktorý spočiatku bol za prijatie návrhu zákona, ostatní poslanci návrh odmietli!), Výbor pre národné výbory a národnosti (predseda Július Filler) a Výbor SNR pre plán a rozpočet (predseda Ján Gregor) zaujali odmietavé postoje k prijatiu návrhu zákona. Teda až 4 výbory z 9 sa postavili „na odpor“, ale pod hrozbou straníckych trestov zo strany V. Šalgoviča a Mariána Čalfu, prvého podpredsedu vlády ČSSR boli opoziční poslanci „spacifikovaní“. Predsa len sa v hlasovaní 118 poslancov vyjadrilo za prijatie a napriek uvedenej situácii si „dovolilo“ ešte 7 poslancov hlasovať proti návrhu a 6 poslancov sa zdržalo hlasovania. Odmietavé postoje poslancov boli veľmi zriedkavým javom v „hlasovacej mašinérii“ komunistického režimu.

- Maďarský parlament schválil návrh vlády na zastavenie výstavby stupňa Nagymaros na sústave vodných diel na Dunaji. Zároveň ju splnomocnil znemožniť prevádzkovanie stupňa Gabčíkovo na špičkovú úroveň výroby elektrickej energie.

Október 1989

Konala sa ustanovujúca schôdza slovenského *Pen-klubu*, hlavným iniciátorom bol literát Peter Zajac. Členovia klubu v rámci svojich aktivít protestovali proti zatknutiu tzv. bratislavskej päťky.

5. novembra 1989

Charta 77, *Hnutie za občiansku slobodu*, *Obroda*, *Československý helsinský výbor* a ďalšie nezávislé iniciatívy vyzvali ministra zahraničných vecí Sovietskeho zväzu Eduarda Ševardnadzeho, aby odsúdil vojenskú okupáciu Československa v roku 1968.

7. novembra 1989

Východonemecká vláda Williho Stopha podala demisiu pod tlakom masových demonštrácií, ktorých účastníci žiadali slobodné voľby a zrušenie komunistického monopolu moci. O deň neskôr rezignovalo vedenie vládnucej SED. Dňa 13. novembra sa stal novým ministerským predsedom Hans Modrow, ktorý ako jeden z mála predstaviteľov SED dosiahol podporu obyvateľstva, aj keď sa nechcel vzdať vedúcej úlohy SED, postavil sa za reformy a za vyvedenie NDR z krízy.

9. novembra 1989

Padol *Berlínsky múr*, ktorý obsadili tisíce občanov a začal kolaps východonemeckého komunistického režimu, ako aj výrazný pád „*železnej opony*“ medzi Východom a Západom. Ministerská rada NDR rozhodla, že občania NDR môžu voľne cestovať do zahraničia bez zvláštnych dokladov. Prispela k tomu miliónová demonštrácia vo Východnom Berlíne a dohoda vlád NDR, SRN a ČSSR o priamom vycestovaní občanov NDR cez ČSSR bez ďalších formalít. Tisíce východonemeckých občanov smerovalo do Západného Berlína a našli podporu nielen miestneho obyvateľstva, ale aj poslancov Spolkového snemu v Bonne. Nasledujúci deň spolkový kancelár Helmut Kohl, ktorý 9. novembra pri návšteve Poľska podporil nemecko-poľské zmierenie, minister zahraničných vecí SRN Hans Dietrich Genscher, čestný predseda SPD Willy Brandt a ďalší prehovorili v Berlíne na veľkej manifestácii občanov.

10. novembra 1989

- Predsedníctvo ÚV KSČ prerokovalo expertízu *Vývoj sociálno-triednej štruktúry a rozvoja socialistickej demokracie v ČSSR*, ktorá ukázala na výrazný rast vzdelanosti obyvateľstva, jeho sociálne podmienky a možnosti uplatnenia vo verejnom živote.
- Ústredný výbor Bulharskej komunistickej strany odvolal rozdielom jedného hlasu z najvyššej politickej funkcie Todora Živkova. Jeho nástupcom sa stal predchádzajúci minister zahraničných vecí Petar Mladenov, ktorý mal podporu Sovietskeho zväzu oproti „stalinstickému“ Živkovovi. Nasledovali ďalšie zmeny vo vláde. Mladenov uskutočnil kroky k uvoľneniu vnútropolitických pomerov, vrátane otvorenia žiadostí o dodržiavanie ľudských práv a prisľúbil konanie slobodných volieb.

12. novembra 1989

Na vlnách rádia *Slobodná Európa* pokračovala diskusia o situácii v českej a slovenskej spoločnosti. Téma politickej pasivity obyvateľstva bola už niekoľko týždňov čoraz viac aktuálna a v dňoch bezprostredne pred 17. novembrom sa nenašiel v dennej tlači ani náznak predzvesti prevratných udalostí. Noviny, ako napríklad *Pravda*, *Práca* a *Smena*, písali o bežných udalostiach, ktoré obvykle a dlhodobo zaplňali ich stránky.

14. novembra 1989

Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky schválilo zákon č. 128/1989 Zb., ktorým sa menil a dopĺňal zákon č. 21/1971 Zb. o jednotnej sústave sociálno-ekonomických informácií.

11. – 17. novembra 1989

V Tepliciach, Litvínove, Moste a Děčíne sa konali spontánne demonštrácie proti katastrofálnemu životnému prostrediu. Rýchlo nadobudli protirežimový charakter a tento ekologický prúd sa stal jedným z dôležitých momentov v aktivitách českej spoločnosti.

12. novembra 1989

V Ríme bola za účasti predstaviteľov katolíckej cirkvi v ČSSR a niekoľko tisíc českých a slovenských pútnikov z domova a z exilu kanonizovaná Anežka Přemyslovna, sestra českého kráľa Přemysla Otakara I. Kanonizácie sa zúčastnila aj delegácia vlády ČSSR, vedená Vladimírom Janků, námestníkom ministra a riaditeľom Sekretariátu vlády ČSSR pre veci cirkevné. V dňoch 14. – 16. novembra 1989 rokovala s delegáciou Vatikánu, vedenou arcibiskupom Francescom Colasuonnom, pápežským nunciom s osobitým poslaním o vzájomných vzťahoch medzi Vatikánom (Svätou stolicou) a ČSSR a o menovaní nových biskupov po 20-tich rokoch.

14. novembra 1989

- Pred Justičným palácom v Bratislave sa konala spontánna demonštrácia občanov proti poslednému politickému procesu na Slovensku s tzv. bratislavskou pätkou. Občania žiadali oslobodenie ešte stále zadržovaných členov a z ich podnetu mal pred palácom prvé verejné vystúpenie po dlhom čase na domácej pôde Alexander Dubček.
- Sekretariát Mestského výboru KSČ v Prahe schválil politicko-organizačné zabezpečenie akcie v súvislosti so spomienkovou manifestáciou študentov k 17. novembru 1939. Uložil náčelníkovi Správy ZNB hlavného mesta Prahy a Stredočeského kraja plukovníkovi Chmelíčkovi a vedúcemu oddeleniu štátnej administratívy MV KSČ Kašparovi „*pripraviť postup k zamedzeniu eventuálnych provokácií skupín študentov, ktorí by chceli postupovať inou trasou (Opletalova ulica)*“.
- Proreformný Hans Modrow bol zvolený za predsedu východonemeckej vlády.

15. novembra 1989

- V *Justičnom paláci* bol vynesený oslobodzujúci rozsudok nad členmi tzv. bratislavskej pätky H. Ponickou, V. Maňákom a A. Seleckým. M. Kusý dostal „symbolický“ trest.
- Na aktíve študentov *Divadelnej akadémie múzických umení* bola vznesená požiadavka zrušenia Socialistického zväzu mládeže, ktorý vraj nemal právo zastupovať mládež ako celok.

16. november 1989

- Zhromaždenie študentov na Mierovom námestí v Bratislave pôvodne zorganizované pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva sa zmenilo na protestnú demonštrá-

ciu proti pomerom v štáte. Jej účastníci sa presunuli pred budovu Ministerstva školstva, kde s nimi prišiel osobne diskutovať ideologický tajomník ÚV KSS Gejza Šlapka. Zo strany vládnej moci pozorne sledovaná akcia prebehla bez väčších konfliktov napriek tomu, že nespokojnosťou to medzi študentmi vrelo. Hoci predseda Slovenskej národnej rady a dlhoročný funkcionár najstaršej straníckej garnitúry Viliam Šalgovič ich protest na druhý deň zbagatelizoval, v skutočnosti sa stal úvodným aktom udalostí „nežnej“ revolúcie.

- Ústredný výbor KSS, krajské a okresné výbory KSČ, Hlavná politická správa Československej ľudovej armády (ČSLA) a ďalšie stranícke a štátne orgány boli informované zahraničným oddelením ÚV KSČ o situácii v Maďarsku a Bulharsku. Kým novovznikajúca Maďarská socialistická strana bola hodnotená ako strana, ktorá mala tendenciu prispôsobiť maďarskú politiku a hospodárstvo západoeurópskym pravidlám, Bulharská komunistická strana, kde Todora Živkova vystriedal na čele Peter Mladenov, sa hodnotila ako „stabilná“ a schopná na rozdiel od Maďarska eliminovať pomerne slabú opozíciu.

II. Zmena spoločenského systému na Slovensku a v Československu po 17. novembri 1989 do júnových volieb 1990

17. novembra 1989

• Pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva a 50. výročia tragických udalostí roku 1939 sa konalo v Prahe na *Albertově* zhromaždenie študentov, ktorého časť sa po oficiálnej manifestácii začala presúvať do centra mesta. Na *Národní třide* ich zastavili už pripravené jednotky špeciálnych zložiek polície a brutálne sprievod asi 15 000 ľudí rozohnali. Bolo zranených 568 ľudí, následne, v skorých ranných hodinách vyhlásili študenti DAMU prvý štrajk. Na druhý deň odvysielala rozhlasová stanica *Slobodná Európa* správu o prvej ľudskej obeti policajného zásahu – študentovi Martinovi Šmídovi, napriek tomu, že v tom čase správu dementovala matka študenta priamo v *Realistickom divadle*, kde v tom čase už sídlilo disidentské vedenie (M. Žantovský, V. Havel) budúcej „zamatovej revolúcie“. Práve nepravdivá správa o smrti študenta bola spúšťacím mechanizmom nastávajúcich nepokojov v krajine. Účasť Štátnej bezpečnosti na akcii 17. novembra 1989 nebola do dnešných dní uspokojivo vysvetlená, čo je základom konšpiračných teórií o počiatkoch udalostí spätých s „*nežnou revolúciou*“. Neskôr nezávislá vyšetrovacia komisia zistila totožnosť domnelého študenta Šmída, ktorým bol agent ŠtB Ludvík Živčák, ktorý bol pod menom Růžička jedným z hlavných organizátorov a vodcov osudnej demonštrácie.

Napriek tomu 17. november 1989 otvoril priestor pre systémové zmeny v slovenskej a českej spoločnosti. Občania dostali možnosť vykročiť na cestu k demokracii, politickej a ekonomickej pluralite, ako aj k náprave vlastníckych vzťahov. Uznanie ľudských práv a slobôd sa stalo súčasťou verejného života. V demokratických podmienkach sa riešili štátoprávne vzťahy medzi slovenským a českým národom. Duchovná a sociálna sféra, verejný život, kultúra a školstvo, dostali nové impulzy. Rozsiahle spoločenské reformy, vrátane ekonomických a vlastníckych, menili celý spoločenský systém. Kodifikoval sa právny štát a nový právny poriadok. Prikročilo sa k rehabilitáciám celých spoločenských skupín, ktoré postihli politické perzekúcie komunistického režimu. Začali sa uplatňovať princípy parlamentarizmu a pluralitného politického systému s možnosťou prepojenia na nový volebný systém a obnovy občianskej a miestnej samosprávy. Utváranie občianskej slovenskej a českej spoločnosti sa stalo základom sformovania demokratickej štruktúry štátu a jeho nového politického systému.

Bipolárny svet a jeho „*železná opona*“ sa rozpadávali. Demokratická transformácia Československa, a jeho rovnoprávnej súčasti Slovenskej republiky, mu umožnila zaradiť sa medzi demokratické krajiny Európy a do jej integračných štruktúr. Uskutočnili sa zásadné zmeny v zahraničnej a bezpečnostnej politike ČSSR.

• Člen vedenia KSSZ Georgij Ch. Šachnazarov napísal generálnemu tajomníkovi ÚV KSSZ Michailovi S. Gorbačovovi list, v ktorom uviedol, že prijal riaditeľa Ústavu štátu a práva Československej akadémie vied (ČSAV) Josefa Blahoža, ktorý vyslovil znepokojenie tvorivej inteligencie, spojenej s KSČ, nad snahami jej vedenia oddialiť reformy, ktoré by mohli viesť pri ich odmietaní k podobnému vývoju ako v NDR. Podľa Blahoža, ktorý pôsobil v Komisii ÚV KSČ pre politický systém, sa neuskutočnili ani rehabilitácie desiatky tisíc postihnutých po roku 1968, čo ešte zvyšovalo spoločenské napätie.

18. novembra 1989

- Študenti v Prahe vrátane tých, proti ktorým zasiahla polícia v predchádzajúci deň, vstúpili do štrajku, ku ktorému sa pripojili divadelníci a ďalší predstavitelia kultúrnej obce. Protestujúci navrhli, aby sa 27. novembra uskutočnila generálny štrajk.
- Bratislavské Štúdio S, v ktorom pôsobili najmä protagonisti satiry na Slovensku herci Milan Lasica a Július Satinský, dostalo správu z pražského divadla *Semafor* o vstupe pražských divadiel do štrajku. Zároveň sa oboznámili s textami rezolúcie študentov z *Divadelnej akadémie múzických umení* (DAMU), ktorí už 15. novembra zrušili svoju fakultnú organizáciu SZM a tiež aktívnu pražských divadelníkov.
- V Šali vznikla Maďarská nezávislá iniciatíva ako demokratické politické zoskupenie maďarskej menšiny na Slovensku.

19. novembra 1989

- V dopoludňajších hodinách sa zišli v byte akademického maliara Miroslava Cipára viacerí predstavitelia slovenskej kultúry: Vladimír Kompánek, Rudolf Sikora, Ján Jančovič, Karol Lacko, L. Longauer, Daniel Fischer, Ladislav Čarný, P. Horváth, Ľubomír Feldek, M. Holý. Z ich podnetu sa konalo o 17. hodine v *Umeleckej besede* v Bratislave verejné zhromaždenie za účasti asi 500 osôb, kde L. Longauer prečítal rezolúciu odsudzujúcu brutálny zásah polície proti študentom v Prahe a žiadajúcu očistu verejného života od „stalinských živlov“.
- V Prahe vzniklo v *Realistickom divadle* Občianske fórum (OF), v ktorom sa združili predstavitelia *Charty 77*, *Československého helsinského výboru*, nezávislí študenti, zástupcovia cirkví, členovia nekomunistických politických strán, ako aj členovia KSČ, ktorých postihla normalizácia. Vo vyhlásení OF sa zdôraznilo, že jeho snahou bude vyjadrovanie požiadaviek verejnosti, vrátane odstúpenia predstaviteľov normalizačnej politiky KSČ (Gustáva Husáka, Karla Hoffmana, Miloša Jakeša, Aloisa Indru, Jan Fojtka a ďalších). Generálny štrajk sa mal konať 27. novembra, prepustiť sa mali politickí väzni a žiadalo sa ustanovenie vyšetrovacej komisie na zásah proti občanom 17. novembra.
- Herec Milan Kňažko, ktorý sa práve vrátil z Prahy, prečítal *Vyhlásenie bratislavských divadelných umelcov*, ktorí sa pripojili k výzve pražských hercov.
- Zástupcovia študentov bratislavskej *Vysokej školy múzických umení* (VŠMU) prečítali list z partnerskej pražskej DAMU. Všetci prítomní na zhromaždení uvedené dokumenty podpísali.
- Na návrh literáta Petra Zajaca sa ustanovil koordinačný výbor pre vznikajúce občianske iniciatívy. Večer v byte Jána Langoša (Ján Budaj, Oleg Pastier, Martin M. Šimečka, Miloš Žiak) vzniklo pomenovanie – *Verejnosť proti násiliu* (VPN).
- Vedenie KSČ a štátu zamlčovalo brutálny zásah polície proti študentom zo 17. novembra a vyslovilo sa, že ich manifestácia mala „*protisocialistický charakter*“. Predseda českej vlády František Pitra sa dokonca vyjadril, že manifestácia bola zneužitá niektorými domácimi a zahraničnými kruhmi, ktoré chceli vyvolať vnútropolitický rozvrat. Vedenie KSČ vyslalo výzvu krajským a okresným výborom strany, aby „*odmietli nepriateľské snahy*“ a zabezpečili „*plynulosť práce, pokoja a poriadku*“.
- *Maďarská nezávislá iniciatíva* vydala vyhlásenie k udalostiam po 17. novembri 1989 a žiadala nastúpenie cesty k demokracii a slobode.

- *Československá demokratická iniciatíva* žiadala demisiu federálnej vlády do 25. novembra. Navrhla, aby vo vláde boli predstavitelia štátu z roku 1968 na čele s Alexandrom Dubčekom, ako aj predstavitelia opozičného hnutia s Václavom Havlom. Táto prechodná vláda by vypracovala demokratický volebný zákon, ktorý by umožnil uskutočniť voľby vo februári 1990.

20. novembra 1989

- V divadle *Malá scéna Slovenského národného divadla* (SND) sa po prvý raz zišiel koordinačný výbor vznikajúceho občianskeho hnutia, aby sformuloval vyhlásenie, ktoré sa večer deň predtým prednieslo vyše 500 účastníkom verejného zhromaždenia na pôde *Umeleckej besedy*. Konštatovali v ňom rastúcu nespokojnosť ľudí, deformácie v politickom aj hospodárskom živote, hlbokú morálnu krízu spoločnosti a žiadali nevyhnutné demokratické zmeny, ktoré vyvedú krajinu zo stagnácie a úpadku. Vyzvali ľudí, aby sa aktívne zapojili do hnutia za nový dôstojný život. Večer pokračovali v *Malej scéne SND*, kde herec Martin Huba oznámil divákovi štrajk divadelníkov.

Súbežne prebiehali zhromaždenia divadelníkov aj študentov, ktorí vyhlásili okupačné štrajky. V divadlách sa prestalo hrať a na ich pôde začali dialógy s verejnosťou.

V Bratislave sa na prvej schôdzke koordinačného výboru vo foyeri *Malej scény Slovenského národného divadla* prijal názov pre občianske hnutie Verejnosť proti násiliu, v ktorého radoch boli spočiatku najmä osobnosti z kultúrnej a vedeckej obce a disidenti. Verejnosť proti násiliu sa postavila do čela demokratických zmien na Slovensku.

O 17. hodine sa konalo v *Umeleckej besede* zhromaždenie, na ktorom Martin Bútora prečítal prvé vyhlásenie vznikajúcej Verejnosti proti násiliu. Na jeho zostavení sa z poverenia koordinačného výboru VPN podieľali Miroslav Cipár, Milan Šimečka, Fedor Gál, Ján Budaj, Lubomír Feldek, Vladimír Mikula, Milan Kňažko, Peter Zajac, Martin Bútora, Peter Tatár, Anton Zimmermann. Vyjadrili v ňom znepokojenie nad deformáciami v spoločenskom živote, kritizovali zlý stav ekonomiky, klesajúcu úroveň sociálnej a zdravotníckej starostlivosti, školstva a kultúry, devastáciu životného prostredia a pod. Podľa vyhlásenia zlyhali dovtedajšie spôsoby riešenia spoločenských problémov. Preto členovia výboru žiadali ich demokratické riešenia a obrátili sa na občanov, aby sa stali iniciátormi spoločenských zmien.

- Vo večerných televíznych novinách vláda ČSSR, ako aj česká a slovenská vláda, vydali proti vôli jej federálneho predsedu Ladislava Adamca vyhlásenie, ktoré podporilo Predsedníctvo ÚV KSČ. Označilo hnutie študentov a verejnosti ako konfrontačné a vedené protisocialistickými silami. Demagogicky „privítali“ podnety k procesu prestavby socialistickej spoločnosti a dokonca sa vyslovili za „čestnú a poctivú politiku“. Schválili opatrenia na obnovenie poriadku, ochrany majetku a života občanov, lebo „odmietali provokácie a nechceli ísť cestou konfrontácií“. Vlády vraj „nestrpia porušovanie“ ústavy a zákonov. Vyhlásenie bolo konzultované s niektorými pracovníkmi sovietskeho veľvyslanectva, no títo odmietli akýkoľvek zásah, čím dala Moskva najavo, že nebude zasahovať do vnútropolitických pomerov Československa. Predsedníctvo ÚV KSČ vyzvalo na okamžité obnovenie výučby na školách.

- Na *Václavskom námestí* v Prahe žiadalo okolo 150-tisíc občanov výrazné politické reformy a protestovali proti zákroku bezpečnostných síl na *Národni třídě*. K nim sa

pridali pražskí vysokoškoláci, ktorí vyzvali k usporiadaniu generálneho štrajku na 27. november.

- V aule *Univerzity Komenského (UK)* v Bratislave sa v dopoludňajších hodinách konalo zhromaždenie študentov *Filozofickej fakulty*, jej vedenie však po búrlivej diskusii nepodporilo požiadavku študentov na vstup do štrajku. Študenti manifestačne odišli na VŠMU. Na jej pôde študenti obidvoch škôl prijali rozhodnutie o vstupe do štrajku. Zhromaždenia študentov sa konali aj na ďalších školách, najmä na *Strojníckej a Elektrotechnickej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej (SVŠT)*.
- Vo večerných hodinách sa konalo niekoľkotisícové zhromaždenie občanov na *Hviezdoslavovom námestí* v Bratislave, na ktorom herec Milan Kňažko oboznámil občanov s programovým vyhlásením VPN, ktoré spontánne prijali.
- *Opera SND* a *Štúdio S* v Bratislave sa pripojili k štrajku českých kolegov a činohry SND.
- *Maďarská nezávislá iniciatíva* vydala vyhlásenie k svojmu vzniku, v ktorom sa zasadila za spoločenské reformy.
- *Československá nezávislá iniciatíva*, ktorá už pôsobila v rámci Občianskeho fóra, vystúpila s návrhom na rozpustenie federálneho parlamentu a ustanovenia nového začiatkom februára 1990.
- Na masových demonštráciách v Lipsku bola vyslovená požiadavka zjednotenia NDR a Spolkovej republiky Nemecko.

21. novembra 1989

- V *Umeleckej besede* sa konalo verejné zhromaždenie zvolané Koordinačným výborom VPN. Fedor Gál prečítal stanovisko VPN k vyhláseniu troch vlád, v ktorom ich žiadala, aby prehodnotili svoje postoje k udalostiam 17. novembra, aby sa vytvorila nezávislá vyšetrovacia komisia Federálneho zhromaždenia ČSSR, nastúpil otvorený dialóg a prepustili sa politickí väzni a takisto aby sa umožnil vstup do masmédií a k rokovaniam s predsedom vlády Slovenskej socialistickej republiky. Spisovateľ Ľubomír Feldek prečítal *Vyhlásenie radových komunistov*, v ktorom odznela výzva na zrušenie vedúcej úlohy KSČ v spoločnosti.
- Na mimoriadnom zasadnutí sa zišlo Predsedníctvo Slovenskej národnej rady, na ktorom jej predseda Viliam Šalgovič žiadal pripojenie sa k stanoviskám Predsedníctiev ÚV KSČ, ÚV KSS a troch vlád. Dokonca upozornil na vzrastajúcu aktivitu študentov a VPN a za základnú úlohu považoval „držať“ závody, dediny a tie mocenské pozície, ktoré boli za prestavbu a za demokratizáciu spoločnosti. V tejto súvislosti Predsedníctvo SNR považovalo zásah policajných síl proti manifestácii 17. novembra za opodstatnený (!) a udalosti na Slovensku v rozpore so záujmami socializmu. Podľa V. Šalgoviča ho demonštrácie ohrozovali a situácia na Slovensku sa kvalifikovala ako „politický boj“.
- Člen Koordinačného výboru VPN Peter Zajac sa v Prahe stretol s predstaviteľom OF Václavom Havlom a priniesol od neho príhovor k Bratislavčanom, v ktorom označil VPN za „slovenský náprotivok“ OF a vyslovil sa za zmenu „federalizovanej totality“ na „demokratickú federáciu“.
- Študenti vysokých škôl vystupovali podobne ako VPN, ich štrajky zasiahli už vysoké školy po celom Slovensku v Bratislave, Košiciach, Banskej Bystrici, Zvolene, Martine, Žiline, Nitre a Trnave. Pridali sa k stanoviskám pražských vysokoškolákov, k výzvam ku

štrajkom a vyslovili nesúhlas so stanoviskami troch vlád a zároveň aj nedôveru vedeniu *Socialistickému zväzu mládeže*, hoci tento vyslovil požiadavku zriadenia komisie FZ ČSSR na prešetrovanie udalostí 17. novembra a vytvorenie pôdy pre celospoločenský dialóg. K výzvam študentov sa pripojili *Predsedníctvo Zväzu slovenských dramatických umelcov*, ďalšie organizácie, priemyslové podniky, kultúrne inštitúcie atď.

- Predsedníctvo ÚV KSS sa zaoberalo situáciou na Slovensku. Vyjadrilo podporu stanoviskám vlád a bolo za „obnovu poriadku, pokoja v spoločnosti a výučby na školách“. Predsedníctvo tým reagovalo aj na stanoviská organizácií KSC, štátnych orgánov a organizácií Národného frontu, ktoré odmietli výzvy na protestné štrajky študentov a divadiel.

- Rozšírené predsedníctvo Slovenskej odborovej rady sa prihlásilo k stanovisku Predsedníctva ÚV KSC, Predsedníctva ÚV KSS, federálnej a oboch národných vlád o vnútropolitickej situácii. Odmietlo destabilizačné snahy „síl nepriateľských socializmu“, usilujúcich sa o politický zvrät.

Predsedníctvo Ústrednej rady odborov sa vyjadrilo obdobným spôsobom.

- Ministri vnútra ČSSR František Kincl, ČSR Václav Jireček a SSR Štefan Lazar apelovali na aktivitu ozbrojených zložiek svojich rezortov, keďže udalosti posledných dní považovali za cieľavedomé snahy „protisocialistických síl“, podporovaných zo zahraničia, „na presadenie ich deštruktívnych zámerov.“

- Generálny tajomník ÚV KSC Miloš Jakeš vyhlásil v televízii, že KSC neustúpi od „socialistickej cesty rozvoja“.

- Na *Václavskom námestí* v Prahe sa konala ďalšia manifestácia, ktorú usporiadalo OF. Manifestácie sa zúčastnilo asi 200-tisíc osôb. VPN sa stotožnilo so stanoviskami Občianskeho fóra.

- Jeden z predstaviteľov Občianskeho fóra Jan Ruml predložil návrh na rezignáciu prezidenta Gustáva Husáka, čo podporili nielen OF, ale aj VPN.

- Večer sa stretlo na *Gottwaldovom námestí* v Bratislave (teraz *Námestie slobody*) asi 20-tisíc mladých ľudí. Na pokyn jedného z predstaviteľov VPN Jána Budaja prešli cez mesto na *Hviezdoslavovo námestie*, kde pokračovali v diskusií s hercami a inými osobnosťami.

- Študenti VŠMU v Bratislave vyhlásili okupačný štrajk.

- Solidaritu so študentmi v ČSSR vyjadrili aj demonštrujúci v Moskve.

- Na mimoriadnom aktíve *Činoherného súboru SND* v Bratislave sa zúčastnil diskusie člen Predsedníctva a tajomník ÚV KSS Gejza Šlapka a minister kultúry Pavol Koyš, ktorí však vyjadrili svoje rezervované postoje k občianskym aktivitám hercov.

- Pražský arcibiskup kardinál František Tomášek bezprostredne po návrate z Ríma, kde sa zúčastnil kanonizácie Anežky Přemyslovny, vydal vyhlásenie „*Všemu lidu Československa*“. Vyhlásil v ňom, že nesmie mlčať v situácii, keď sa ľudia zjednotili k protestom proti násilniu, ktoré na nich štátna moc páchala štyridsať rokov. V mene katolíckej cirkvi podporil demokratizačné hnutie.

- Bohoslovci *Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty* v Bratislave napísali list arcibiskupovi Jánovi Sokolovi, v ktorom vyjadrili potrebu postaviť sa na stranu „utláčaných a bitých“. Arcibiskup Sokol ešte v ten istý deň vydal vyhlásenie, ktoré bolo dané na vedomie bohoslovcov, dekanátu a rektorátu CMBF a všetkým ordinárom Slovenska. Podpo-

ril demokratizačné hnutie a pridal sa k tým, ktorí odsúdil zásah proti študentom 17. novembra 1989.

- Predsedníctvo Ústredného výboru Strany slobody vydalo stanovisko k politickej situácii po 17. novembri 1989. Pripojilo sa k požiadavke, aby bol objektívne a pravdivo vyšetrený zásah poriadkových síl proti mladým ľuďom a urýchlene sa aplikovali medzinárodné záväzky v spoločenskej praxi. Požadovalo urýchlené schválenie nového zákona o združovaní a tlačového zákona. Nadalej zotrvalo na báze „prehlbovania socialistickej demokracie a zdokonalovania nášho politického systému“, ako aj uplatňovania „humanistických a demokratických ideí socializmu“. Výbor sa postavil za nevyhnutné politické reformy v spoločnosti a za komplexnú prestavbu.
- Vedenie Socialistického zväzu mládeže s jeho predstaviteľom Vasilom Mohoritom odsúdilo zásah bezpečnostných síl na *Národni třide* ako tvrdý, neadekvátny a politicky neuvážený a žiadalo prešetrenie zásahu.
- Predseda maďarskej vlády Miklós Németh oficiálne v parlamente oznámil, že zahraničná hrubá zadlženosť Maďarska sa bude ku konci roku pohybovať na úrovni 20 miliárd dolárov.

22. novembra 1989

- Zástupcovia VPN sa uzniesli na zložení Pracovného koordinačného výboru VPN: maliar Miroslav Cipár, spisovateľ Lubomír Feldek, herec Milan Kňažko, ekolog Ján Budaj, prognostik Fedor Gál, dramaturg Ladislav Snopko, novinár Eugen Gindl, literárny vedec Peter Zajac, sochár a maliar Vladimír Kompánek, sociológ Martin Bútora a maliar Rudolf Sikora. Zároveň sa utvorila skupina tzv. rokovateľov. Hlavným hovorcom VPN sa stal Ján Budaj, užšie politické vedenie tvorili Milan Kňažko, Peter Zajac, Ján Budaj, Fedor Gál a Martin Bútora.
- Na zhromaždení asi 100-tisíc občanov na *Námestí Slovenského národného povstania* privítali hlavní moderátori mítingov, herec Milan Kňažko a „ekologický“ disident Ján Budaj zástupcov VPN, *Študentského koordinačného výboru*, Strany slovenskej obrody, ochranárov, *Zväzu výtvarných umelcov*, spisovateľov, divadelných umelcov a bratislavských robotníkov. Ich vyhlásenia mali politický charakter a podnietili u občanov „ľudovú tvorivosť v reakciách“. Občania však vyjadrili na svojom prvom povolenom zhromaždení túžbu po spoločenských zmenách, hoci ešte ráno primátor Bratislavy Štefan Barták varoval pred udalosťami, na podľa neho nepovolenom zhromaždení. Vyhlásenie členov *Slovenského národného divadla* prečítala Magda Vášáryová. Prečítali aj pozdravný list Václava Havla. J. Budaj prečítal *Výzvu občanov*, v ktorej sa v 7 bodoch formulovali požiadavky na podporu študentov. Okrem toho sa vo *Výzve* žiadalo otvorenie diskusie o spoločenských reformách v rokoch 1968 – 1969 a o okupácii Československa v auguste 1968, ďalej rehabilitácia nespravodlivo prenasledovaných osôb, prijatie zákona o zhromažďovaní a spolčovaní, účasť občanov pri kontrole slobodných volieb a vstup do masmédií, ako aj prepustenie politických väzňov.
- Posledná požiadavka mala svoju konkrétnu podobu v zhromaždení asi 15-tisíc osôb pred *Justičným palácom* v Bratislave, ktorí žiadali slobodu pre katolíckeho disidenta Jána Čarnogurského, posledného obvineného z rozvracania komunistického režimu z tzv. bratislavskej päťky. Spevom náboženských piesní, transparentmi a výkrikmi prejavovali mienku o procese a vieru, že J. Čarnogurský bude oslobodený. Na zhromaždení prečítali

tali list kardinála Františka Tomáška, vyhlásenie VPN a vyhlásenia štrajkových výborov bratislavských študentov. Prehovorili aj zástupcovia poslucháčov bohosloveckej fakulty a cirkevných činiteľov. Pretože senát nevyhovel požiadavke prenášať dianie v súdnej sieni reproduktormi na ulicu, spisovateľka a disidentka Hana Ponická čítala priebežné správy, posielané zo sály.

- Zástupcovia bratislavskej vysokoškolskej mládeže sa stretli na Úrade vlády SSR s predsedom vlády SSR Pavlom Hrivnákom, ministrom školstva Ľudovítom Kilárom a tajomníkom ÚV KSS Gejom Šlapkom, rektormi SVŠT, UK a VŠMU. Predseda vlády sa zasadzoval o zachovanie pokoja a poriadku, upozornil na nebezpečenstvo narušenia výroby a zásobovania pod vplyvom štrajkov. Spoločenský dialóg sa síce začal, ale požiadavky študentov boli prakticky odmietnuté.

Vo *Vyhlásení študentov slovenských vysokých škôl* sa žiadalo utvorenie nezávislej vyšetrovacej komisie, odstúpenie skompromitovaných osôb z vládnych a politických funkcií, uplatnenie politického pluralizmu a slobodných volieb, seriózný spoločenský dialóg, sprístupnenie masovokomunikačných prostriedkov a legalita študentského hnutia. V prípade nesplnenia týchto požiadaviek, študenti požiadali občanov o podporu formou generálneho štrajku 27. novembra. K tejto výzve sa pripojili študenti Univerzity Komenského, SVŠT a Vysokej školy ekonomickej (VŠE), stredné školy v Bratislave, Vysokej školy dopravnej (VŠD) v Žiline atď. Študenti v Košiciach a Prešove vstúpili do štrajku.

- V pražskom divadle *Disk* bol za účasti študentov z Prahy, Brna, Ostravy, Hradca Králové a Žiliny založený *Československý koordinačný a informačný štrajkový výbor študentov vysokých škôl*.

- Na schôdzi zahraničných výborov snemovní FZ ČSSR oznámil prvý námestník federálneho ministerstva vnútra Alojz Lorenc, že ministerstvo disponuje dôkazmi o 17. novembri ako vyprovokovanej akcii, z ktorej ťažia protisocialistické sily.

- Predseda SNR a člen predsedníctva ÚV KSS Viliam Šalgovič prijal veľvyslanca ZSSR v Československu Viktora Lomakina, s ktorým hovoril o situácii v krajine a označil ju ako „*nebezpečnú pre socializmus*“.

- Trnavský arcibiskup Ján Sokol v liste, ktorý následne publikovali viaceré periodiká, hovoril o naliehajúcej potrebe riešiť problémy, ktoré sa vo verejnom živote nahromadili za posledných štyridsať rokov. Pripojil sa k protestom proti hrubému násiliu bezpečnostných zložiek 25. marca 1988 a 17. novembra 1989. Požadoval, aby na čele štátu stáli ľudia slobodne a demokraticky zvolení, ktorí by zabezpečili politickú a náboženskú slobodu.

- Predsedníctvo ÚV *Československého zväzu novinárov* odsúdilo zásah ozbrojených zložiek proti študentom 17. novembra.

- Predsedníctvo ÚV Národného frontu ČSSR sa postavilo za „*prehlbovanie socialistickej demokracie*“ po 17. novembri.

- Pracovníci a členovia SND ponúkli divadelné priestory pre verejnú diskusiu a prijali stanovisko k politickej situácii.

23. novembra 1989

- Od 16. hodiny sa konal na námestí SNP v Bratislave už druhý míting, ktorého sa zúčastnilo asi 100-tisíc ľudí. Jeho hlavnou požiadavkou prostredníctvom Milana Kňažka bol

prístup do televízie a tlače. Na mítingu prehovoril predstaviteľ reformiem roku 1968 Alexander Dubček o potrebe „obrody“ spoločnosti: *„Jeden z mnohých faktorov je ten, že ak si ľud osvojí ideu, akou bol a je 'socializmus s ľudskou tvárou', potom táto idea je vlastníctvom ľudu nášho národa,*“ s dopadom aj na mladú generáciu. Pripojil sa k hnutiu VPN.

Člen vedenia OF Jiří Dienstbier pozdravil zhromaždených v mene *Charty 77* a *Lidových novín*. Vladimír Ondruš z VPN odsúdil *„Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ“* z decembra 1970, jeden z hlavných normalizačných dokumentov. Spevák Miro Žbirka ocenil prínos Michaila Gorbačova pre demokratizačné procesy v krajinách východnej Európy. Martin Bútora vyzýval, aby sa spoločnosť na Slovensku zbavila strachu a obáv.

- Trestný senát Mestského súdu v Bratislave oslobodil JUDr. Jána Čarnogurského spod obvinenia z trestného činu rozvracania republiky, pričom aj v ten deň žiadalo niekoľko tisíc ľudí pred *Justičným palácom* jeho prepustenie z väzenia. K tomu došlo až o dva dni.
- Na *Václavskom námestí* v Prahe sa konala asi 300-tisícová demonštrácia ľudí za požiadavky občianskych iniciatív.
- Po porade na Ministerstve národnej obrany ČSSR minister Milán Václavík prijal opatrenie, na základe ktorého bolo na Slovensku v pohotovosti 2033 dôstojníkov a vojakov, 110 áut, 38 obrnených transportérov, 63 tankov a 18 vozidiel špeciálnej techniky. Tieto ozbrojené útvary boli pripravené na vojenský zásah proti opozícii a zhromaždeniam občanov.
- Mestský výbor KSS v Bratislave sa zaoberal politickou situáciou v meste. Vedúci tajomník MV KSS Štefan Rybár sa vyjadril v tom zmysle, že spoločnou črtou vývoja je snaha o „zneužitie“ študentského hnutia rôznymi skupinami, otvorenie priestoru pre boj o politickú moc a o zvrat spoločenského zriadenia. V tomto zmysle sa vypracovalo aj stanovisko Mestského výboru KSS.

Rovnaké stanovisko vyjadril Ústredný výbor *Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov*, v podobnom duchu bolo aj spoločné vyhlásenie predsedníctiev Revolučného odborového hnutia, Českej a Slovenskej odborevej rady. Odmietli výzvu na generálny štrajk, hoci súhlasili s vyšetrením udalostí 17. novembra.

- Predsedníctvo Ústredného výboru Národného frontu SSR vyzvalo na urýchlené prekonanie krízy *„v záujme prestavby a socializmu“* a vyjadrilo obavy zo zneužitia demonštrácií *„protisocialistickými silami“*.
- Zasadanie Predsedníctva Ústredného výboru Strany slovenskej obrody nesúhlasilo s „krutým zákrokom poriadkových síl voči študentom“ 17. novembra 1989 a podporilo prebiehajúce manifestácie. Požadovalo urýchlené schválenie zákona o slobodnom zhromažďovaní. Zasadajúci nastolili otázku, kto dal súhlas k násilium v Bratislave 25. marca 1988 a v Prahe 17. novembra 1989.
- Publikované bolo *„Vyhlásenie demokraticky zmýšľajúcich komunistov“*, v ktorom sa títo vyslovili za spoločenský dialóg a demokratické zmeny v SSR.
- Arcibiskup Ján Sokol protestoval v liste proti prejavom násilia v ČSSR, akým bol 25. marec 1988 v Bratislave a 17. november 1989 v Prahe.
- Odmietavé reakcie verejnosti vyvolalo televízne vystúpenie ministra kultúry SSR Pavla Koyša, v ktorom znevážil umelcov za ich postoje k riešeniu spoločenskej situácie.
- V ten deň bola uverejnená aj výzva *„Za obrodu pôvodných socialistických ideálov“*, ktorá sa koncentrovala na obranu reformiem roku 1968 a kritiku obdobia normalizácie.

24. novembra 1989

- Veriaci rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku vydali vo Vrútkach vyhlásenie, v ktorom žiadali nezasahovanie štátu do vecí cirkvi, aby mohli zastávať funkcie vo všetkých oblastiach hospodárskeho a spoločenského života, vrátane školstva, ukončenie všeobecnej diskriminácie žiakov, ako aj študentov, slobodu vydávania náboženskej literatúry a slobodu vyučovania náboženstva na školách, obnovu reholí a pod.
- V Bratislave sa na námestí SNP konal tretí míting, opäť zvolaný VPN. Odznali tu viaceré výzvy, napríklad vyjadrenie solidarity robotníkov z CHZJD so študentským hnutím. Za ochranárov prehovoril Mikuláš Huba. Ján Budaj okrem iného zdôraznil: „*Naša revolúcia nie je revolúcia násilia, je to revolúcia porozumenia, zmierenia, lásky a dôvery.*“
- V Košiciach vyvrcholil týždenný štrajk študentov. Zúčastnilo sa na ňom asi 15-tisíc mladých ľudí. V Prešove skončil štrajk študentov *Univerzity Pavla Jozefa Šafárika*. Na demonštrácii v centre mesta študenti odmietli generálny štrajk a vyslovili sa za iné formy protestu.
- V bratislavskej televízii sa vo večerných hodinách konal prvý otvorený dialóg za účasti predstaviteľov VPN – Jána Budaja, Vladimíra Ondruša, Fedora Gála, Milana Kňažka, ktorí odmietli vedúcu úlohu KSČ a hodnotenie augusta 1968 komunistickým režimom. Dialógu sa zúčastnili aj zástupcovia študentov, riaditelia závodov a zástupca KSS Peter Weiss.
- Na mimoriadnom zasadnutí ÚV KSČ po dlhej diskusii, v ktorej rezonoval odmietavý postoj k pohybu v českej a slovenskej spoločnosti, a dokonca minister obrany ČSSR hovoril o možnosti použitia ozbrojených zložiek, odstúpil z funkcie generálneho tajomníka ÚV KSČ Miloš Jakeš a na jeho miesto bol zvolený Karel Urbánek. Odstúpilo celé predsedníctvo a sekretariát strany. Vo vedení však ostali skompromitovaní funkcionári Miroslav Štěpán, Miroslav Zavadil a Jozef Lenárt, ako aj ďalší medzi kandidátmi predsedníctva, čo vyvolalo búrku nevole u verejnosti. Vo vedení KSČ boli zo Slovenska okrem Lenárta, Ignác Janák, Ivan Knotek a Ondrej Šaling. Vedenie odporučilo predložiť na všeludovú diskusiu návrhy zákonov o zhromažďovaní a ďalších občianskych slobodách, o vysokých školách atď. Vyjadrilo poľutovanie nad udalosťami 17. novembra.
- Maďarský časopis *Szabad kapacitás* publikoval *Zásady a programové vyhlásenie* Maďarskej nezávislej iniciatívy, ktorá odmietla „*všetky formy totalitárnej ideológie*“ vrátane nacionalizmu a stalinizmu. Iniciatíva považovala za svoje základné hodnoty slobodu individua, toleranciu a solidaritu. Žiadala zabezpečenie suverenity štátu, vytvorenie parlamentnej demokracie v systéme viacerých politických strán, oddelenie zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci, zaručenie vytvorenia samosprávy a občianskych združení, rovnoprávnosť všetkých foriem vlastníctva, slobodu podnikania a vznik trhového hospodárstva a pod.
- Na štvrtom mítingu OF na *Václavskom námestí* v Prahe prvý raz vystúpil Alexander Dubček, pričom zhromaždení skandovali „*Dubček na Hrad*“.
- *Celoštátny koordinačný štrajkový výbor študentov vysokých škôl* rozhodol o pokračovaní študentského štrajku. V Prahe vyšlo vyhlásenie *Medzinárodného zväzu študentstva* na podporu študentského hnutia v ČSSR. Bol publikovaný Politický program *Koordinačného výboru slovenských vysokých škôl*. V Bratislave pokračovali mítingy na vysokých školách.

- Vedenie odborov ČSSR a národných republík súhlasilo s vyšetrením príčin udalostí 17. novembra, no odmietlo generálny štrajk.
- Na zasadnutí Ústredného výboru Strany slovenskej obrody predstavil predseda strany a podpredseda Federálneho zhromaždenia ČSSR Jozef Šimúth *Princípy činnosti Strany slovenskej obrody v procese demokratizácie spoločnosti v zmysle I. zjazdu SSO*. Boli založené na európskych kultúrnych a morálnych hodnotách a tradíciách, na demokratickom usporiadaní spoločnosti. Strana sa vyslovila za demokratický a právny štát. Zasadanie uložilo Predsedníctvu ÚV SSO začať prípravné práce na zvolanie II. zjazdu SSO.
- Vláda SSR sa zaoberala vnútropolitickou a bezpečnostnou situáciou na Slovensku. Vyzvala k zachovaniu rozvahy, ako predpokladu k „*prestavbe*“ hospodárstva.
- Predsedníctvo ÚV KSS, napriek napätej vnútro politickej situácii, rokovalo len o úlohách Národného frontu SSR.

25. novembra 1989

- VPN a *Koordináčny výbor slovenských vysokoškolákov* vydali spoločné *Programové vyhlásenie*. Malo 12 bodov, v ktorých sa žiadalo: reorganizácia SNR, sloboda tlače, podnikania, zhromažďovania, spolčovania, pohybu, svedomia a iné občianske práva a slobody, zrušenie vedúcej úlohy KSC v ústave, odideologizovanie školstva a kultúry, utvorenie právneho štátu, odluka cirkvi od štátu, slobodné odborové hnutie a nezávislé študentské organizácie, zrovnoprávnenie všetkých foriem vlastníctva, dôsledná demokratická federácia a práva pre národnosti na princípe rovnoprávnosti, právo na zdravé životné prostredie, rovnaká šanca pre všetkých pri voľbe životnej dráhy. Obidve slovenské občianske zoskupenia najmä tým, že žiadali zrušenie mocenského monopolu KSC, predstihli požiadavky OF. Zoskupenia podporilo zhromaždenie občanov na *Námestí SNP* v Bratislave (asi 70-tisíc ľudí). Privítalo odstúpenie Miloša Jakeša z politických funkcií a zvolenie Karla Urbánka na post generálneho tajomníka ÚV KSC, ale celkovo považovalo dovedajšie zmeny v politických a štátnych orgánoch len za kozmetické úpravy. Podobne sa k staronovému zloženiu vedenia KSC vyjadrilo aj OF.
- Vláda ČSSR odporučila ÚV Národného frontu, aby prezident dal návrhy na doplnenie vlády o predstaviteľov iných politických strán a o nestraníkov. Aj ďalšie návrhy smerovali k uvoľneniu politických pomerov.
- Na piatej manifestácii OF na *Letenskej pláni* v Prahe sa zúčastnilo asi 800-tisíc ľudí. Jej priamy televízny prenos sledovali milióny občanov ČSSR. Alexander Dubček tu vystúpil po týždňovej chorobe, ktorá ho vo vtedajších hektických dňoch vyradila z verejného života.
- Koncepčná komisia OF pod vedením právnika a podpredsedu ČNR z roku 1968 Zdeňka Jičínskeho a jedného zo signatárov *Charty 77* pripravila vyhlásenie o návrhu kandidatúry Alexandra Dubčeka na funkciu prezidenta republiky.
- Predseda federálnej vlády Ladislav Adamec oznámil prepustenie politických väzňov a uskutočnenie radikálnych zmien v politickej a ekonomickej oblasti.
- Prezident ČSSR Gustáv Husák zastavil trestné stíhanie proti Jánovi Čarnogurskému, Miroslavovi Kusému, Janu Rumlovi a Petrovi Uhlovi. J. Čarnogurský bol v ten deň prepustený z väzenia.

- V Prahe vydali *Stanovisko československého Mierového výboru* o jeho postavení v novej spoločenskej situácii, v ktorej mohlo prispieť k ustanoveniu ľudských práv a slobôd v rámci helsinského procesu.

26. novembra 1989

- V Prahe sa uskutočnilo stretnutie predstaviteľov Občianskeho fóra a vlády ČSSR - Václava Havla a Ladislava Adamca. OF žiadalo okamžité prepustenie všetkých politických väzňov, odstúpenie skompromitovaných politikov, rezignáciu prezidenta G. Husáka a zostavenie nezávislej vyšetrovacej komisie k udalostiam 17. novembra.
- Na *Námestí SNP* v Bratislave sa konal piaty míting organizovaný VPN. V stanovisku VPN k vtedajšej situácii sa zdôraznili najmä dve požiadavky – zrušenie ústavného zakotvenia vedúcej úlohy KSC a urýchléné vyhlásenie slobodných volieb. Ďalej VPN žiadala, aby sa predstavitelia Slovenska k týmto požiadavkám vyjadrili a nepredlžovali politickú krízu. Vyslovilo plnú podporu Občianskemu fóru, požiadavkám študentov a umelcov, pričom člen koordinačného výboru VPN Milan Kňažko bol zároveň členom koordinačného výboru OF. VPN vyzvala občanov, aby vzali svoje záležitosti do vlastných rúk a podporili splnenie požiadaviek občianskych iniciatív generálnym štrajkom 27. novembra 1989 od 12.00 do 14.00. Na mítingu už prehovoril „oslobodený“ Ján Čarnogurský. P. Valo predniesol stanovisko redaktorov *Pravdy* a *Nového slova*, ktorí sa pripojili k iniciatíve VPN. Na mítingu prvýkrát zaznela pieseň Ivana Hoffmana „*Slúbili sme si lásku*“, ktorá sa stala symbolom „*nežnej revolúcie*“ na Slovensku. Literát Martin Šimečka sa vyslovil za slobodu literatúry a za odstránenie cenzúry, sochár a maliar Vladimír Kompánek z vedenia VPN za odstránenie „*železnej opony*“. Napriek tomuto spoločenskému pohybu viaceré odborové organizácie a štruktúry KSS vyjadrovali stále podporu Karlovi Urbánkovi a Ladislavovi Adamcovi.
- Nový generálny tajomník ÚV KSC K. Urbánek na mimoriadnom zasadaní ÚV KSC vytýčil za najdôležitejšiu úlohu strany „*stanovenie jasnej a zrozumiteľnej orientácie strany pre najbližšie obdobie*“. Oboznámil členov výboru s personálnymi zmenami. Navrhol zvolať mimoriadny zjazd KSC na 26. január 1990, ktorý mal schváliť konkrétny akčný program. Bol za dialóg s politickými stranami, *Klubom za socialistickú prestavbu Obroda* či Občianskym fórom. Národný front žiadal otvoriť pre širokú koalíciu politických strán, spoločenských organizácií a ďalších občianskych združení, no len tým, ktorým „*ide o socializmus*“.
- Študenti *Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty* v Bratislave vydali stanovisko k udalostiam v ČSSR. Vyjadrili jednoznačný súhlas s požiadavkami slovenských vysokoškolských študentov, odmietli uplatňovanie „*nanútenej*“ marxisticko-leninskej ideológie a vyjadrili podporu Občianskemu fóru a Verejnosti proti násiliu.
- Strana slovenskej obrody vydala *Vyhlásenie k vnútropolitckej situácii*, v ktorom podporila požiadavky verejnosti a prebiehajúci spoločenský pohyb.
- V Maďarsku sa konalo prvé referendum, ktorého sa zúčastnilo 58 percent oprávnených voličov. Rozhodlo, že sa bude konať voľba prezidenta po parlamentných voľbách.

26. – 27. novembra 1989

- Na mimoriadnom zasadaní Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska zaznelo, že „*strana a celá naša spoločnosť stoja na historickej križovatke*“. Oproti pred-

chádzajúcemu zasadaniu, ktoré spolu s vedením KSČ odmietlo spoločenský pohyb po 17. novembri a pripravilo materiál o použití politických prostriedkov proti domácim a zahraničným protisocialistickým silám, dokonca príčiny svojho marazmu videlo v „oslabení spojenia strany s pracujúcimi“, ako aj v „neochote hovoriť ľuďom vždy plnú pravdu“, ba tiež v „nerešpektovaní mnohých základných princípov politického vedenia“. O tom skôr hovorilo *Slovo k radovým komunistom* zo strany spisovateľa Ľubomíra Feldeka, ako suché vyjadrenie prvého tajomníka ÚV KSS Ignáca Janáka, že sa „naša strana začala meniť z politického predvoja na mocenský orgán“, hoci práve ten spôsobil rozsiahle a hlboké spoločenské škody.

Na mimoriadnom zasadaní ÚV KSS uvoľnili Ondreja Šalinga a Gejzu Šlapku z funkcie člena Predsedníctva, Sekretariátu a tajomníka ÚV KSS, Eleny Litvajovú, Štefana Rybára a Viliama Šalgoviča z funkcie člena Predsedníctva ÚV KSS. Do funkcií členov Predsedníctva ÚV KSS zvolili Annu Abelovičovú, Michala Blanára, Vladimíra Cirbesa, Milana Pružinca a Rudolfa Schustera. Zasadanie sa skončilo prijatím *Akčných opatrení na riešenie súčasnej situácie*.

Komunistická strana, nepripravená a zaskočená vývojom po 17. novembri, situáciu začala riešiť personálnymi zmenami - odchodom Miloša Jakeša, Gustáva Husáka, Aloisa Indru, Vasila Biľaka, Jana Fojtíka, Karla Hoffmana, Miloslava Hruškoviča, Jozefa Lenárta, Mateja Lúčana, Ondreja Šalinga, Josefa Kempného, Antonína Kapeka a ďalších, ktorí niesli spoluzodpovednosť za 20 rokov normalizačnej politiky. Vnútrostranícka operatívna informácia z 26. novembra pritom hodnotila vtedajšiu politickú situáciu ako „velmi zložitú a napätú“, i keď vraj väčšina komunistov podporovala nového generálneho tajomníka ÚV KSČ Karla Urbánka. Žiadala však „zásadný obrat v straníckej práci“. Miesto komunistickej strany vo vznikajúcom pluralitnom politickom systéme hľadal Ladislav Adamec, ktorý zohral významnú úlohu v pokojnom odovzdaní moci opozícii za *okružnými stolmi*, ďalej Peter Weiss, Pavol Kanis, Milan Ftáčnik a ďalší. Tieto kroky boli spojené s akčnými programami strany a to podmieňovalo aspoň čiastočné vyrovnanie sa s jej normalizačnou politikou.

- V divadle *Laterna Magika* v Prahe sa uskutočnila tlačová konferencia s Alexanderom Dubčekom a Václavom Havlom o možnostiach a perspektívach uplatnenia demokracie v Československu.

27. novembra 1989

- V celej ČSSR sa uskutočnil dvojhodinový manifestačný generálny štrajk, prvý od roku 1948, ktorý bol vtedy za nastolenie komunistického režimu, no v novembri 1989 občania žiadali práve jeho povalenie a podporovali demokratické požiadavky VPN, OF, študentov a umelcov. Demokratická revolúcia v československom štáte naberala na sile. Štrajk mal rôzne podoby, od zhromaždení v závodoch, napríklad v Slovnafte v Bratislave, VSŽ v Košiciach, až po veľké mítingy v centrách miest, ako Trenčín (20-tisíc), Banská Bystrica, Prešov (10-tisíc) a Bratislava. Študenti žiadali na celoštátnom stretnutí v Prahe prepustenie politických väzňov, ďalej zrušenie vedúcej úlohy KSČ v spoločnosti, nový vysokoškolský, tlačový a volebný zákon. Slovenskí vysokoškooláci sa opierali o podobný politický program. Privítali odstúpenie Miloša Jakeša z funkcie generálneho tajomníka ÚV KSČ. Občania na mítingoch na námestiach miest Slovenska poli-

tické „zmeny“ považovali za nedostatočné a vyslovili sa za zrušenie mocenského monopolu KSČ a za uskutočnenie slobodných volieb.

- Na *Námestí SNP* v Bratislave sa konal šiesty míting zvolaný VPN. Občania dali najavo svoju nespokojnosť s uskutočnenými zmenami v ÚV KSS a v ÚV KSČ a predstavitelia Koordinačného výboru VPN sa vyslovili za zosilnenie tlaku na štátnu moc. Na mítingu Milan Kňažko oznámil začatie dialógu medzi občianskymi iniciatívami a slovenskou vládou. Na mítingu okrem iných vystúpili český herec Pavel Landovský a spisovateľ Pavel Kohout. Pokus podpredsedu vlády SSR Štefana Murína vystúpiť na mítingu občanov neuspel, z ich radov sa ozývali výkriky: „Nikto vám neverí“, „Odstúpiť!“. Chcel vystúpiť „v mene štátneho a stranického vedenia na Slovensku.“
- Na *Václavskom námestí* v Prahe sa konala siedma manifestácia OF za demokratické spoločenské zmeny a nabádalo k ich urýchleniu.
- Alexander Dubček znova vystúpil na manifestácii OF na *Letenskej pláni* v Prahe, kde opäť hovoril o ideáloch „socializmu s ľudskou tvárou“.
- Biskup Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku Eugen Mikó sa postavil na podporu aktivít mládeže.
- Československú sociálnu demokraciu obnovili ako politickú stranu, čo začalo výrazne meniť politickú scénu v českých krajinách.
- Pracovníci Ministerstva kultúry SSR sa vyjadrili za demokratické zmeny v ČSSR.
- Minister školstva, mládeže a telesnej výchovy Ľudovít Killár sa na stretnutí zo zástupcami *Koordinačného výboru slovenských vysokých škôl* zaoberal poskytnutím záruk študentom, ktorí sa zúčastňovali politického diania.

28. novembra 1989

- Zástupca VPN Ján Čarnogurský sa zúčastnil rokovaní medzi OF, VPN a delegáciami vlády ČSSR a ÚV Národného frontu ČSSR. OF na čele s Václavom Havlom a VPN žiadali demisiu vlády ČSSR, zrušenie článkov ústavy o monopolnom postavení KSČ, záruky občianskych slobôd a práv, prepustenie politických väzňov, odstúpenie prezidenta Gustáva Husáka atď. Zástupcovia OF a VPN zároveň vyhlásili, že sa nebudú podieľať na zostavení novej vlády. Premiér vlády Ladislav Adamec predložil návrh, že do 3. decembra podá návrh na zostavenie novej vlády.
- Vzhľadom na to, že sa nespĺnili požiadavky študentov, *Celoštátny koordinačný štrajkový výbor študentov vysokých škôl* rozhodol o pokračovaní štrajkov.
- V Bratislave sa konalo zasadnutie Predsedníctva SNR. Najprv sa držalo vopred stanoveného programu, z čoho bolo zrejmé, že si neuvedomuje závažnosť spoločenského pohybu na Slovensku a skôr obhajovalo dovtedajší politický systém. Predsedníctvo sa nakoniec vyslovilo za urýchlené zvolenie pléna SNR, pretože v dovtedajšom zložení stratilo akcieschopnosť.
- Na celoštátnom aktíve KSČ v Prahe bol vyslovený súhlas s návratom bývalých členov, ktorí boli vylúčení zo strany po roku 1968.
- Zasadnutie *Slovenského ÚV Socialistického zväzu mládeže* podporilo požiadavky študentov, ako aj zrušenie vedúcej úlohy KSČ v ústave a vyhlásenie slobodných volieb. Kritizovala sa izolovanosť stranického a štátneho vedenia a jeho neschopnosť uskutočniť pozitívne, celou spoločnosťou na Slovensku očakávané zmeny.

- Skončila sa plenárna schôdza Slovenskej odborovej rady (SOR). Prijala uznesenie, v ktorom podporila zrušenie vedúcej úlohy KSČ v ústave a vypísanie slobodných volieb. Žiadala zakotviť v Stanovách Revolučného odborového hnutia princíp nezávislosti ROH od politických strán a zvolanie mimoriadneho všeodborového zjazdu.
- V Bratislave zasadalo Predsedníctvo ÚV NF SSR, ktoré rokovalo o vnútro politickej situácii.
- V Košiciach sa uskutočnilo rokovanie KV KSS a Strany slobody, na ktorom sa vyslovili za obrodzenie Národného frontu.
- Vo vyhlásení Ministerstva školstva, mládeže a telesnej výchovy SSR sa oznámilo zrušenie predmetu občianska náuka ako maturitného predmetu.
- V pražskom Paláci kultúry sa uskutočnil neverejný celoštátny aktív KSČ. Rezonovala na ňom obhajoba existujúceho modelu socializmu, odhodlanie nevzdať sa monopolu moci, zachovať ľudové milície a „vedúcu úlohu“ KSČ v spoločnosti. KSČ mala spolupracovať len so „socialisticky orientovanými“ politickými silami. Účastníci aktívu vyslovili súhlas s návratom bývalých členov, vylúčených po roku 1968.

29. novembra 1989

- Federálne zhromaždenie ČSSR zrušilo ústavný článok číslo 4 o vedúcej úlohe KSČ v spoločnosti a na základe zmien v ďalších ústavných článkoch sa odstránilo monopolné postavenie KSČ v Národnom fronte a monopolné postavenie marxizmu-leninizmu vo výchove a vzdelávaní, čím sa dosiahol podstatný krok demokratickej revolúcie k odstráneniu komunistického režimu a k nastoleniu nového demokratického a pluralitného spoločenského systému. *Zamatová revolúcia* sa uskutočňovala nenásilne za okrúhlymi stolmi (rokovania medzi L. Adamcom a V. Havlom a ďalšími), keď predstavitelia komunistickej moci ju odovzdali formujúcej sa opozícii.
- Predstavitelia OF a VPN (Milan Kňažko, Ján Budaj, Vladimír Ondruš, Miroslav Kusý, Peter Zajac a Martin Bútora) si v Prahe vyjasnili vzájomné postavenie ako „*suverénnych reprezentantov českého a slovenského občianskeho hnutia.*“ Spoločným cieľom OF a VPN bola „*zmena Československa na demokratickú federáciu, v ktorej budú Česi a Slováci spolu s ostatnými národnosťami žiť vo vzájomnom priateľstve a porozumení.*“ Prezident ČSSR Gustáv Husák sa pri návšteve komunistických poslancov FZ ČSSR vyjadril o svojom zotrvaní v úrade, ktoré záviselo od stanovísk federálneho parlamentu, vedenia komunistickej strany a Národného frontu. Uviedol, že v ČSSR prebieha politický zápas a vyslovil sa za všeobecný dialóg, ktorého výsledky bude rešpektovať.
- Predseda federálnej vlády Ladislav Adamec sa zaoberal v televíznom vystúpení vnútro politickej situáciou v Československu, ktorú považoval za zložitejšiu, než ako ju hodnotili oficiálne kruhy. Predpokladal, že v krátkom čase oboznámi občanov so stavom československej ekonomiky a otvoril posúdenie otázky augusta 1968 a rokovania so ZSSR o „*dočasnom pobyte*“ jeho vojsk na území ČSSR.
- Z funkcie predsedu Federálneho zhromaždenia ČSSR odstúpil Alois Indra, jeden z najpoprednejších komunistických konzervatívov a realizátorov politiky normalizácie v ČSSR po auguste 1968.
- V Bratislave sa v budove *Slovenského národného divadla* stretli zástupcovia OF a VPN za účasti zástupcov štrajkových výborov z celého Slovenska. Po prvý raz v Bratislave prehovoril Václav Havel.

- Prvý podpredseda vlády SSR Štefan Murín sa stretol s delegáciou VPN. Koordinačný výbor VPN vo vydaných dokumentoch vyjadril, že „VPN sa nechce podieľať na moci, nechce sa orientovať na politické boje. Ide skôr o kontrolu výkonu tejto moci, o konfrontáciu medzi slovami a činmi,“ a to aj preto, že VPN nebola politickou stranou, ale občianskym hnutím.
- FZ ČSSR zvolilo komisiu pre dohľad nad vyšetrovaním udalostí zo 17. novembra na *Národni tržide*.
- Denník *Rudé právo* uverejnilo *Programové zásady Občianskeho fóra*. Dňa 30. novembra urobila to isté aj *Pravda*, no napr. denník Strany slovenskej obrody *Lud* ich zverejnil už 28. novembra 1989.
- Uskutočnili sa viaceré personálne zmeny vo vedení Strany slobody.
- Mnohé národné výbory, vtedajšie miestne orgány štátnej moci a správy, nadviazali dialóg s občianskymi iniciatívami.
- VPN vydala *Návrh pre prácu akčných skupín VPN*, ktoré sa stali podkladom pre utvorenie jej štruktúr.

30. novembra 1989

- V Bratislave sa konala 17. schôdzka SNR. Poslanci vzali na vedomie žiadosť predsedu SNR Viliama Šalgoviča o odstúpenie z funkcie predsedu a člena Predsedníctva SNR, z ktorých ho odvolali. Novým predsedom SNR sa stal Rudolf Schuster, poslanec SNR za KSS. Predseda vlády SSR Pavol Hrivnák, informoval poslancov o úlohách vlády a vyjadril sa za jej reorganizáciu, uvoľnenia priestoru pre podnikateľskú činnosť, rozvoj kultúry a školstva, fungovania právneho socialistického štátu, vypracovania nových zákonov o občianskych právach a slobodách. V jeho vystúpení však absentovala požiadavka zavedenia trhového hospodárstva, ako aj reakcia na už sa utvárajúce zárodky pluralitného politického systému. Skupina poslancov vypracovala *Vyhlásenie SNR k súčasnej vnútropolitckej situácii*, v ktorom sa uviedlo, že národná rada „je presvedčená, že jedine právny štát, budovaný na socialistickom základe, zabezpečí nové rozmery vzťahov orgánov socialistického štátu s ďalšími zložkami politického systému ... Jedine právny poriadok, tvorený na mnohosti názorov všetkých vrstiev spoločnosti môže vytvoriť skutočné predpoklady na uplatnenie demokracie, humanizmu, sociálnej spravodlivosti, občianskych práv a slobôd, uplatňovanie rovnoprávnosti národov a národností v Slovenskej socialistickej republike“. Diskusia k vyhláseniu bola pre jeho nejasné formulácie z hľadiska budúceho smerovania Slovenska dosť rozpačitá a skôr sa v nej odrážali postoje poslancov na obranu socializmu, napriek tomu, že sa vyjadrili i postoje za pluralitný politický systém a za vypracovanie novej ústavy. Zároveň na pôde SNR vznikla komisia na prešetrenie udalostí z 25. marca 1988.
- Na Úrade vlády SSR sa zišli predseda vlády Pavol Hrivnák, jej podpredseda Štefan Murín a minister spravodlivosti Milan Čič s predstaviteľmi VPN Jánom Budajom, Ľubomírom Feldekom, Máriou Filkovou, Fedorom Gálom, Eugenom Gindlom, Milanom Kňazkom, Jánom Langošom, Františkom Mikloškom, Milanom Šimečkom a ďalšími. Rokovania sa dotýkali praktického premietnutia dôsledkov zrušenia vedúcej úlohy KSČ do štátnej správy, návrhu na zrušenie štátneho dozoru nad cirkvami, reorganizácie vlády a pod.

- V Prahe sa zišla na pôde Federálneho zhromaždenia ČSSR jeho komisia na prešetrenie zákroku polície proti študentom 17. novembra 1989.
- Výzvu na založenie kresťanskodemokratických klubov podpísali Ján Čarnogurský, Hana Ponická, Miroslav TaHy, Konštantín Viktorín, Ivan Čarnogurský, Anton Selecký, Ivan Hoffman a iní. Kluby sa neskôr stali základom vzniku Kresťansko-demokratického hnutia (KDH), ktoré sa malo ideovo zamerať na ekumenický kresťanský svetonázor, trvalo by na zárukách plnej náboženskej slobody a dodržiavaní ľudských práv, rovnoprávnosti všetkých foriem vlastníctva a podpory súkromného podnikania a zároveň by podporovalo pevné rodinné vzťahy.
- Predsedníctvo ÚV NF SSR prerokovalo postup príprav rekonštrukcie slovenskej vlády.
- Ustanovila sa koordinačná skupina na založenie Strany demokratického socializmu, zložená z bývalých komunistov, postihnutých normalizáciou, tzv. reformných komunistov v KSS a nestraníkov.
- Orientácia VPN na riešenie vážnych ekologických problémov, pretvorenie Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (SZOPK) na demokratickú organizáciu a utvorenie Strany zelených (SZ) boli predmetom spoločného vyhlásenia SZOPK a prípravného výboru SZ.
- V Bratislave rokovalo vyše 200 zástupcov štrajkových výborov VPN z celého Slovenska.
- Odstúpilo Predsedníctvo a sekretariát Mestského výboru KSS v Bratislave.
- Zasadalo Predsedníctvo Ústredného výboru Strany slobody. Schválilo *Programové zásady Strany slobody*, ktoré budú predložené na vnútrostranícku diskusiu, a návrh *Akčného programu*.
- Predsedníctvo Ústredného výboru Strany slovenskej obrody požadovalo rešpektovanie neodnímateľných práv človeka a slobody zodpovedných občanov rozhodovať o osudoch vlastného národa a štátu. Navrhlo, aby 10. december ako *Deň ľudských práv a slobôd* sa stal dňom politického zmierenia. Vyjadrilo podporu generálnemu štrajku ako všeludovému referendu o zásadných politických zmenách a požadovalo vytvorenie komisie na prešetrenie udalostí 25. marca 1988.

Koniec novembra – december 1989

Komunistickí funkcionári museli vstúpiť do dialógu s nekomunistickými kolegami a vzdať sa svojho monopolu pri riadení pracovísk. Základné organizácie KSCN na pracoviskách strácali svoj vplyv. Kľúčové pozície dovtedy zastávali komunistické kádre a stranícki nominanti. Na pracoviskách dochádzalo postupne v tomto smere k demokratizácii. Nie vždy však hladko a rýchlo.

1. decembra 1989

- Vláda ČSSR prijala rozhodnutie o zrušení ženíjno-technických zátarás na hraniciach s Rakúskom. Bol to jeden z významných krokov k odstráneniu „železnej opony“ medzi Československom a Rakúskom. Odstraňovanie zátarás sa dialo za emotívnej podpory obyvateľstva, ktoré sa zúčastňovalo nielen ako divák, ale aj ako ochotný pomocník. Mnohí občania si kúsok ostatého drôtu brali domov ako spomienkový suvení.

- Koordinačné centrum (KC) OF na čele s Václavom Havlom rokovalo s českým premiérom Františkom Pitrom o rekonštrukcii vlády Českej socialistickej republiky.
- Na *Námestí SNP* v Bratislave sa znova konal míting za účasti desať tisícov občanov. Bol venovaný augustu 1968 a preto sa na ňom zúčastnili aj rodiny niektorých obetí okupácie, vrátane matky zastrelenej Danky Košanovej. Míting pozdravil primátor Viedne Helmut Zilk. Mítingy sa konali aj v ďalších mestách Slovenska.
- Primátor Bratislavy pridelil VPN šesť miestností v *Mozartovom dome* (vtedy Jiráskova ulica, dnes Ventúrska), kde predtým paradoxne sídlila *Večerná univerzita marxizmu-leninizmu*. Dovtedy petície občanov, adresované VPN, dochádzali do budovy na Markušovej ulici (dnes Mariánska), kde bola organizácia Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny.
- Členovia ústavnoprávných výborov snemovni FZ ČSSR prerokúvali návrh tzv. trojjetnej ústavy ČSSR, ČSR a SSR.
- V Bratislave sa konalo mimoriadne zasadnutie Ústredného výboru Strany slovenskej obrody. Odsúdilo štyridsaťročné paralyzovanie činnosti strany a podalo návrh na obnovu pôvodného názvu strany pred štátnym prevratom vo februári 1948 – Demokratická strana.
- Predsedníctvo ÚV KSS sa zaoberalo prípravou mimoriadneho zjazdu KSS.
- Predsedníctvo ÚV KSČ zverejnilo návrh akčného programu KSČ „*Za demokratickú socialistickú spoločnosť v ČSSR*“, v ktorom sa prihlásilo k ideálom socializmu, k politickému pluralizmu v rámci obnoveného Národného frontu ČSSR a odsúdilo okupáciu ČSSR v auguste 1968 ako chybnú a neopodstatnenú.
- Sekretariát SOR sa vyjadril k požiadavkám základných organizácií a pracovných kolektívov na zmeny v odborovom hnutí.
- Vo VSŽ v Košiciach bolo ustanovené miestne OF za účasti asi 500 ľudí. Podobné OF boli ustanovené aj na iných miestach východného Slovenska.
- Vedenie pravoslávnej cirkvi v ČSSR vydalo proklamáciu. Prihlásilo sa „*k zodpovednému budovaniu nového života v spoločnosti, ktorá už nebude spútať osobné a náboženské slobody veriacich*“. Vyslovilo presvedčenie, že cirkvi v nových podmienkach budú môcť pôsobiť vo väčšej miere spoločensky a kultúrne, ako aj v náboženskej výchove detí, cirkevnom zameraní mládeže a v charitatívnej službe.

2. decembra 1989

- VPN vydala *Vyhlásenie*, v ktorom definovala svoje postavenie v spoločnosti a úlohy, ktoré si kládla do budúcnosti ako občianske hnutie založené na širokom spektre názorov a na princípe plurality. VPN spomedzi svojich 12 požiadaviek považovala za najdôležitejšie odstránenie vedúcej úlohy strany v spoločnosti a uskutočnenie slobodných volieb. Úlohou VPN bolo riešiť nahromadené problémy na miestnej úrovni cestou verejných dialógov a chcela naďalej ostať širokým občianskym hnutím. Nevyhýbala sa politickej zodpovednosti za spoločenský vývoj a chcela zmenu volebného zákona.
- Mimoriadny aktív Mestskej organizácie Strany slobody v Bratislave vydal výzvu k súčasnému daniu. Požadoval zmenu stanov Strany slobody ako nemarxistickej a nezávislej politickej strany, založenej na princípe slobody, zasadzoval sa za slobodné voľby, rovnoprávne spolunažívanie Čechov a Slovákov, ochranu práv všetkých národ-

nostných menšín, návrat historických symbolov Slovenska (znak a zástava) a pozdvihnutie národnej kultúrnej ustanovizne *Matice slovenskej*.

- V Banskej Bystrici vznikla nová politická strana – Trend tretieho tisícročia – so zameraním na riešenie ekologických problémov.
- Skončil sa IX. zjazd jednotných roľníckych družstiev. V jeho priebehu oznámil Pavol Delinga založenie prípravného výboru Československej strany poľnohospodárov.
- V Prahe sa konalo zasadanie celoštátneho predstavenstva klubu *Obroda – za demokratický socializmus*, a to aj so slovenskou účasťou.

2. – 3. decembra 1989

Na Malte sa stretli najvyšší predstavitelia ZSSR a USA Michail Gorbačov a George Bush, za prítomnosti ministrov zahraničných vecí Eduarda Ševardnadzeho a Jamesa Bakera, kde hovorili najmä o situácii v štátoch strednej Európy a o možnostiach jej usporiadania. Tiež diskutovali o otázkach odzbrojenia, ako aj o vzájomných sovietsko-amerických vzťahoch. V pozadí rozhovorov sa črtala aj možnosť zjednotenia Nemecka. Gorbačov k nemu zaujal pomerne opatrný postoj, hoci sa objavili myšlienky o budúcom osude NATO a Varšavskej zmluvy a uviedol, že sa priamo potvrdila neplatnosť a zastaranosť doktríny Leonida I. Brežneva o „obmedzenej suverenite“ krajín sovietskeho bloku, ktorá sa prejavila v roku 1968 práve v súvislosti s okupáciou československého štátu. Predstavitelia ZSSR a USA sa zároveň dohodli, že ZSSR nebude zasahovať do vnútorných záležitostí iných krajín sovietskeho bloku, ako aj na tom, že rozhovory sa nezverejnia. Na druhej strane USA sa zaviazali, že nebudú komplikovať vzťahy Sovietskeho zväzu k týmto krajinám.

3. decembra 1989

- Federálna vláda ČSSR odsúdila okupáciu republiky 21. augusta 1968, ktorou intervenčné krajiny porušili medzinárodné právo, *Chartu OSN* a vzťahy medzi zvrchovanými štátmi. Vláda poverila svojho predsedu Ladislava Adamca, aby s týmto stanoviskom oboznámil sovietsku vládu, s ktorou by sa začali rokovania o medzivládnej dohode. Odchod sovietskych vojsk by sa uskutočnil v „súlade s postupom celoeurópskeho odzbrojovacieho procesu“. Najvyšší sovietsky predstaviteľ Michail S. Gorbačov sa však pri návšteve Prahy a Bratislavy v apríli 1987 neospravedlnil za okupáciu a až do začiatku decembra 1989 sovietska strana neprikročila k prehodnoteniu udalostí roku 1968, čo so sklamaním vnímala väčšina slovenskej a českej spoločnosti.

Federálne zhromaždenie ČSSR 3. decembra 1989 priamo žiadalo po vyhlásení federálnej vlády odsun sovietskych vojsk, ktorý by sa stal súčasťou celoeurópskeho odzbrojovacieho procesu : „*Poslanci Federálneho zhromaždenia ČSSR vyjadrujú podporu zahraničnopolitickým jednaniam, ktoré vedie československá vláda v záujme právneho vyriešenia otázok spojených s odsunom sovietskych vojsk z územia ČSSR tak, aby bola v návaznosti na helsinský proces garantovaná stabilita a rovnováha záujmov členských štátov Varšavskej zmluvy, Severoatlantického paktu a neutrálnych štátov na európskom kontinente.*“ Odsun sa začal po návšteve V. Havla v Moskve vo februári 1990.

- OF a VPN vyjadrili vo svojom vyhlásení nespokojnosť so zložením novej vlády ČSSR, ktorú vymenoval prezident republiky Gustáv Husák, lebo z 20 kresiel obsadili až 15 členovia KSČ. Zástupcov mali socialisti a ľudovci, traja členovia vlády boli bez straníckej

príslušnosti. Žiadali odchod ministrov zahraničia a ďalších rezortov, ktorých považovali za „nedostatočne kompetentných“ pre svoje nedávne postoje. Podľa OF a VPN mala KSČ vyvodit' dôsledky z toho, že stratila vedúce postavenie v slovenskej a českej spoločnosti.

Pritom Predsedníctvo ÚV KSČ vyjadrilo podporu novej vláde.

Slovenský koordináčny výbor vysokých škôl a zástupcovia umelcov zaujali kritické stanovisko k zloženiu federálnej vlády.

- Občianske iniciatívy vyslovili požiadavky, aby prezident ČSSR Gustáv Husák prepustil všetkých politických väzňov a odstúpil z funkcie 10. decembra – na *Deň ľudských práv*.
- Vo vyhlásení Národného frontu ČSSR na podporu spoločenských zmien po 17. novembri sa zdôraznilo nové jeho poňatie, pričom Národný front by bol „zbavený chýb a nedostatkov minulosti“. Tvoril by otvorenú spoločensko-politickú základňu politických strán, spoločenských organizácií, sociálnych a záujmových skupín a iniciatív. V Národnom fronte sa mali uplatňovať princípy „otvorenosti, dobrovoľnosti a rovnosti“.
- V NDR odstúpilo celé vedenie vládnucej SED s Egonom Krenzom.

4. decembra 1989

- Predstavitelia štátov Varšavskej zmluvy (Michail Gorbačov, Peter Mladenov, Rezső Nyers, Hans Modrow, Wojciech Jaruzelski, Nicolae Ceaușescu, Karel Urbánek) vyhlásili ozbrojený zásah proti ČSSR 21. augusta 1968 za protiprávny, neopodstatnený a chybný, ktorý prerušil demokratickú obnovu ČSSR.
- Generálny tajomník ÚV KSSZ Michail Gorbačov rokoval s generálnym tajomníkom ÚV KSČ Karolom Urbánkom a predsedom vlády ČSSR Ladislavom Adamcom o podmienkach pobytu sovietskych vojsk v Československu. Vo *Vyhlásení sovietskej vlády* bola odsúdená invázia do ČSSR v auguste 1968. Táto „akcia znamenala zasahovanie do vnútorných vecí ČSSR, ktoré je nezlučiteľné s normami vzťahov medzi zvrchovanými štátmi“. Vtedajšie sovietske vedenie zvolilo „jednostranný, nevyvážený, neadekvátny prístup a zásah do záležitostí s priateľenej krajiny“.
- V Bratislave sa konal ôsmy míting na námestí SNP zvolený VPN. Odznelo na ňom deň predtým vydané spoločné vyhlásenie VPN a OF, ako aj protesty proti zloženiu vlády ČSSR. Ak by neboli požiadavky splnené, mal byť vyhlásený generálny štrajk na 11. decembra 1989. Za štrajk sa vyslovil aj *Slovenský koordináčny výbor vysokých škôl*. Žiadal demisiu federálnej vlády a vyslovil nedôveru slovenskej vláde. Podobné stanovisko zaujal aj Sekretariát SOR.
- V Prahe, Bratislave a iných mestách ČSSR demonštrovali stá tisíce ľudí proti zloženiu vlády ČSSR. Na manifestácii OF na *Václavskom námestí* v Prahe predniesol z vedenia OF Václav Malý vyhlásenie KC OF a KV VPN k politickej situácii, v ktorom sa hovorilo, že základným cieľom oboch občianskych hnutí bola záruka slobodných volieb, ktoré sa mali uskutočniť najneskôr do júla 1990.
- Ústredný výbor Národného frontu ČSSR vydal vyhlásenie k spoločensko-politickému vývoju.
- Predsedníctvo ÚV KSS prerokovalo návrh na svoje odstúpenie (!), ako aj ustanovenie akčného výboru na prípravu mimoriadneho zjazdu KSS.

- V Trnave bolo prijaté *Programové vyhlásenie kňazov Slovenska*, ktorí sa tu zišli na čele s arcibiskupom Jánom Sokolom. Požadovali zrušenie dozoru štátu nad cirkvou, ukončenie činnosti Združenia katolíckeho duchovenstva – *Pacem in terris*, odstúpenie a odvolanie tých predstaviteľov katolíckych inštitúcií, ktorí stratili dôveru cirkvi. Kňazi sa pripojili k požiadavkám bohoslovcov CMBF (Cyrilometodskej bohoslovskej fakulte) v Bratislave.
- V Prešove sa zišlo celodiecézne zhromaždenie 150 gréckokatolíckych duchovných. V prijatom vyhlásení podporili požiadavky Občianskeho fóra a Verejnosti proti násiliu a stotožnili sa s požiadavkami ostatných cirkví zrušiť štátny dozor nad cirkvami a udeľovanie štátneho súhlasu pre duchovnú činnosť. Pre svoju cirkev žiadali to, o čo usilovali už dlhý čas, t. j. plnú rehabilitáciu cirkvi a biskupa Pavla Gojdiča, vrátenie majetku a zrušenie všetkých nariadení, súvisiacich s tzv. prešovským soborom v roku 1950. Súčasne sa dožadovali vytvorenia priaznivých podmienok na činnosť cirkvi v oblasti výstavby chrámov, výchovy, vzdelávania, mužských a ženských rádov a reholí a všetkých pastoračných potrieb.
- Vo väčšine podnikov na Slovensku nemali vplyv odborové organizácie, ale už štrajkové výbory.

5. decembra 1989

- České OF navrhlo federálnemu predsedovi vlády Ladislavovi Adamcovi, že zostaví novú vládu pod vedením fóra. Navrhlo Jiřího Dienstbiera, Petra Millera, Václava Klauza, Jána Čarnogurského a ďalších. Adamec to však odmietol, že „nejde o odborníkov“ a pohrozil demisiou.
- Predsedníctvo ÚV NF SSR prerokovalo informáciu Pavla Hrivnáka o rekonštrukcii slovenskej vlády. Súhlasilo s tým, že nasledujúci deň P. Hrivnák predložil predsedníctvu návrh na zloženie novej vlády SSR.
- V Prahe predstavili novú českú vládu na čele s Františkom Pitrom. Vo vláde bolo 8 komunistov, po dvoch zástupcoch mali socialisti a ľudovci a 5 bolo nestranníkov.
- Predseda SNR Rudolf Schuster sa z vlastnej iniciatívy stretol so zástupcami koordinačných výborov VPN a vysokoškolákov na Slovensku. Rokovali o reorganizácii slovenských národných orgánov – národnej rady a vlády.
- V Bratislave sa konalo mimoriadne zasadnutie Slovenskej odborovej rady. Odstúpilo celé jej predsedníctvo a sekretariát. Na poste predsedu bol namiesto Ivana Goňku poverený vedením Cyril Strelecký. Nové predsedníctvo nesúhlasilo so zložením federálnej vlády a vyzvalo ku generálnemu štrajku na 11. december.
- Predsedníctvo ÚV NF SSR podalo návrh 57 kandidátov na zvolenie sudcov z povolania (od najvyššieho súdu až po okresné súdy), čím vyjadrilo potrebu personálnych zmien v týchto funkciách justície.
- V nitrianskej diecéze sa rímskokatolícki kňazi vyjadrili k vnútropolitickým udalostiam. Podporili stanoviská kardinála Františka Tomáška a arcibiskupa Jána Sokola z 21. a 22. novembra 1989, požadovali zrušenie diktátu komunistickej strany, demokratický systém vlády a uskutočnenie slobodných volieb, zrušenie dozoru štátu nad cirkvami atď. Objavila sa aj požiadavka na odľuku cirkvi od štátu.

- K demokratickým zmenám sa vyjadrovali aj základné organizácie KSS v podnikoch a v iných inštitúciách. Žiadali kádrové zmeny vo vedení KSC a KSS, vyšetrenie udalostí 17. novembra v Prahe, odmietnutie intervencie do ČSSR v auguste 1968 a pod.

6. decembra 1989

- Na štvrtom rokovaní OF a VPN (Vladimír Ondruš, Miroslav Kusý, Ján Budaj, Milan Kňažko, Ján Čarnogurský) s predsedom federálnej vlády Ladislavom Adamcom o reorganizácii vlády predložili hnutia tieto návrhy: Vladimír Dlouhý mal byť podpredsedom pre ekonomickú reformu, Ján Čarnogurský prvým podpredsedom pre legislatívu, Miroslav Kusý podpredsedom pre politický systém a mocenské nástroje, Jiří Dienstbier ministrom zahraničných vecí (iná alternatíva M. Kusý), Václav Klaus ministrom financií, Gyula Popely ministrom bez kresla so zameraním na národnostné menšiny atď. Neskôr OF a VPN odporučili v liste predsedovi vlády, aby J. Čarnogurský bol jedným z prvých podpredsedov vlády.

Rokovaniu predchádzalo stretnutie KC OF a KV VPN, na ktorom Ján Budaj uviedol, že VPN podporuje Rudolfa Schustera na post predsedu SNR, pretože ako jeden z mála bol schopný viesť s opozíciou dialóg. Podobne mal byť slovenským premiérom Milan Čič. J. Budaj vyslovil aj počudovanie nad tým, že OF rokuje s L. Adamcom, čo Václav Havel odôvodnil tým, že Adamec bol schopný na prechodnú dobu preklenúť problémy, k čomu zasadal aj krízový štáb OF.

- Na 18. schôdzi SNR sa uskutočnila rekonštrukcia Predsedníctva SNR a výborov SNR. V novom predsedníctve bolo 8 členov KSC, po 3 členoch mali Strana slobody (SSI) a Strana slovenskej obrody (SSO) a 7 bolo bez politickej príslušnosti. Za podpredsedov SNR boli zvolení Jozef Širotnák (SSI), Ján Majer (SSO), Kazimír Nagy (KSS) a Janka Blažejová (bezpartajná).

Predseda SNR R. Schuster medzi úlohy najvyššieho štátneho orgánu Slovenska v začiatkoch formovania pluralitného spoločenského systému zaradil prípravu slovenskej ústavy: „V ďalšom pôjde predovšetkým o prípravu zákonov o zhromažďovaní, spolčovaní, o tlačovom a petičnom zákone, zákonov o všeobecných voľbách do zastupiteľských orgánov. Naliehavou úlohou je aj zintenzívniť prípravu novej ústavy a vytvoriť podmienky pre prípravu Ústavy SSR [ešte Slovenskej socialistickej republiky] tak, aby dôsledne vyjadrovala princípy československej federácie, predovšetkým originálnu pôsobnosť republiky a suverenitu národa“. SNR pri príprave národnej a federálnej ústavy zdôraznila, že práve ony sa stanú základom nového právneho poriadku, pluralitnej demokracie a sebaurčenia slovenského národa v rámci Slovenska a Československa, spojených s obnovou parlamentarizmu, vznikom politického pluralizmu či reformy volebného systému, pričom sa v rámci zásady právnej kontinuity spočiatku dopĺňovali a novelizovali právne normy. Uznesenie Slovenskej národnej rady zo 6. decembra 1989 zrušilo uznesenia SNR z 31. októbra 1989 o spôsobe prijatia návrhu novej Ústavy ČSSR, ČSR a SSR, ktorý nerešpektoval federatívne princípy usporiadania štátoprávných vzťahov medzi slovenským a českým národom pod tlakom komunistického monopolu moci.

Slovenská národná rada zrušila zákonné opatrenie Predsedníctva SNR č. 18/1989 Zb. zo 17. februára 1989 o priestupku proti opatreniam na upevnenie verejného poriadku, ktoré po tzv. Palachovom týždni využila štátna moc komunistického režimu na potlačenie aktivít opozičných skupín a občanov v ČSSR.

SNR si vypočula informáciu predsedu slovenskej vlády Pavla Hrivnáka o postupe pri príprave návrhu novej vlády. Vzhľadom na zásadné pripomienky nebol P. Hrivnák schopný predložiť návrh na zloženie novej vlády.

- Na mimoriadnom zasadnutí ÚV KSS bol uvoľnený z funkcie 1. tajomníka ÚV KSS Ignác Janák, odstúpilo celé Predsedníctvo a Sekretariát ÚV KSS. Na prípravu mimoriadneho zjazdu KSS zvolili 24-členný Akčný výbor KSS v zložení: Anna Abelovičová, Michal Blanár, Pavol Bolvanský, Vladimír Cirbes, Milan Čič, Herbert Ďurkovič, Ján Garaj, Beáta Kacejová, Jozef Kiss, Pavol Kanis, Jozef Kováčik, Lubomír Kubaščík, Vladimír Mináč, Viliam Plevza, Milan Pružinec, Peter Sitányi, Ladislav Sklenár, Alexander Szabó, Júlia Trnavská, Jozef Vaculík, Helmut Vácha, Oswald Záhradník, Jozef Zseleňák, Peter Weis; vedením Akčného výboru poverili Pavla Bolvanského. Dňa 7. decembra 1989 rezignoval na členstvo v Akčnom výbore Helmut Vácha a Oswald Zahradník, namiesto nich kooptovali Vladimíra Jakubáča a Jozefa Pribilince. Dňa 10. decembra 1989 bol z Akčného výboru KSS uvoľnený Milan Čič. Mimoriadny zjazd KSS bol zvolaný na 17. decembra 1989.

- Po prvý raz sa uskutočnilo stretnutie delegátov občianskych iniciatív s delegáciou KSČ vedenou Karlom Urbánkom. Hlavnou témou rokovaní bola praktická realizácia zrušeného ústavného článku o vedúcej úlohe KSČ.

- Miloš Jakeš publikoval vyhlásenie, v ktorom odmietol politickú zodpovednosť za udalosti 17. novembra.

- Bratislavskí vysokoškóľáci utvorili živú reťaz na hrade *Devín* na protest proti zloženiu federálnej vlády.

- Výbor *Matice slovenskej*, ktorej činnosť obmedzil komunistický režim a ako národná ustanovizeň slovenského národa nemohla plniť svoju funkciu, sa rozhodol obnoviť činnosť svojich miestnych odborov a pobočiek.

- Na mimoriadnom zasadnutí ÚV *Kultúrneho zväzu maďarských pracujúcich v ČSSR – Csemadoku* s predsedom Zoltánom Sidóom boli rehabilitovaní vylúčení členovia ústredných orgánov po rokoch 1968 – 1969 a vrátilo sa im členstvo. Bolo zvolené nové predsedníctvo zväzu. Schválili sa návrhy na zastúpenie maďarskej národnostnej menšiny v slovenskej vláde.

- Predsedníctvo ÚV Československého zväzu novinárov sa dištancovalo od dokumentu z mája 1969 „*Slovo do vlastných rádov*“, ktoré prispelo k nenahraditeľným škodám v radoch novinárov v období normalizácie.

- Odstúpilo prezídium ČSAV, v novom prezídiu bolo 11 nestránikov a 8 členov KSČ. Malo byť doplnené o 6 nových členov SAV.

- Z Bratislavy do Košíc bol vypravený vlak „nežnej revolúcie“. Na zastávkach v mestách sa konali mítingy občanov.

- Predsedníctvo SOR nesúhlasilo so zložením novej vlády ČSSR a vyslovilo sa za nezávislé odbory.

- Egon Krenz odstúpil z funkcie predsedu Štátnej rady NDR, keď predtým rezignoval na funkciu generálneho tajomníka ÚV SED.

- Po rokovaní medzi *Medzinárodným menovým fondom* a Maďarskom bol ohrozený úver vo výške jednej miliardy dolárov.

7. decembra 1989

- Predseda federálnej vlády Ladislav Adamec podal demisiu a zostavením novej vlády bol poverený Marián Čalfa. OF akceptovalo tento postup s tým, že prezidentom bude Čech a nestraník.
- Na tlačovej konferencii VPN oznámil jeden z jeho popredných predstaviteľov Ján Budaj nespokojnosť so zložením slovenskej vlády. Jej predseda P. Hrivnák oznámil, že na nasledujúci deň podá nový návrh.
- Najvyšší soviety Litovskej SSR zrušil 6. článok litovskej ústavy o vedúcej úlohe strany.
- Zástupcovia z 23 fakúlt a vysokých škôl na Slovensku sa zišli na rokovaní, ktorého cieľom bola koordinácia postupu pri demokratizácii pomerov na Slovensku.
- Na znak nespokojnosti so zložením vlády SSR sa pred jej úradom ustanovila nepretržitá študentská hliadka.
- V Bratislave sa konal mimoriadny zjazd *Zväzu slovenských spisovateľov*. Vo *Vyhlásení k verejnosti* podporil zmeny v spoločnosti. Od zväzu sa odčlenila *Obec spisovateľov Slovenska*.
- Pod vedením Pavla Bolvanského sa v Bratislave zišiel Akčný výbor KSS. Dištancoval sa od postupu bývalého vedenia ÚV KSS. Akčný výbor prerokoval výzvu ku komunistom a slovenskej verejnosti a zaslal list generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ Karlovi Urbánkovi, v ktorom sa zasadzoval o väčšiu samostatnosť KSS v rámci jednotnej KSČ v tom zmysle, že považovalo za nesprávne, aby ÚV KSČ riadil priamo krajské a okresné výbory komunistickej strany na Slovensku.
- Predsedníctvo ÚV KSČ vylúčilo bývalého generálneho tajomníka Miloša Jakeša z radov komunistickej strany a tiež Miroslava Štěpána, vedúceho tajomníka MV KSČ v Prahe, za hrubé politické chyby a to najmä pre ich postoje k udalostiam 17. novembra.
- V Prahe sa konala celoštátna porada predsedov základných organizácií ROH. Predseda ÚRO Karel Heneš uviedol, že odborové orgány svojou nepružnosťou a dogmatickosťou vyvolali nespokojnosť členskej základne. Vznikol Akčný výbor odborového hnutia.
- Sekretariát Združenia katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris* (PIT) SSR oznámil katolíckej verejnosti, že bola oficiálne ukončená činnosť ZKD *Pacem in terris* SSR. Tento dátum bol dohodnutý v rámci ZDK *Pacem in terris* ČSSR. Skutočnosť zobralo na vedomie *Združenie ordinárov Slovenska* 11. decembra 1989. K ukončeniu činnosti dňa 7. decembra 1989 boli priestory a zariadenie Sekretariátu ZDK PIT dané k dispozícii *Cyriľometodskej bohosloveckej fakulte* v Bratislave.

8. decembra 1989

- Zástupcovia OF, VPN, KSČ, českých a slovenských nekomunistických strán, ktoré vytvorili „rozhodujúce politické sily“, rokovali s delegáciou Národného frontu ČSSR o zložení federálnej vlády. Podporili kandidatúru Václava Havla na post prezidenta a VPN Valtra Komárka ako člena vlády pripravujúceho ekonomickú reformu.
- Prezident ČSSR Gustáv Husák prijal rozhodnutie o amnestii.
- Koordinačný výbor VPN na rokovaníach s predsedom SNR Rudolfom Schusterom, Milanom Čičom, zástupcami KSS, Strany slobody, Strany slovenskej obrody dospel k dohode o pomere v zastúpení členov komunistickej strany, Strany slobody, Strany slovenskej obrody a nestraníkov v budúcej vláde (6 : 1 : 1 : 9).

• Predsedníctvo SNR rokovalo o demisii slovenskej vlády. Odvolalo z funkcie jej predsedu Pavla Hrivnáka, ktorý spočiatku odmietal podať demisiu na žiadosť VPN, SSL a SSO, a prijalo demisiu ostatných členov vlády (medzi inými Vladimíra Lexu, Antona Molnára, Štefana Urbana, Júliusa Vargu, Vladimíra Margetína, Františka Mišejeho, Ľudovíta Killára, Štefana Lazara, Kazimíra Nagya, Štefana Ferenceieho). Zostavením novej vlády poverilo dovtedajšieho ministra spravodlivosti Milana Čiča.

Ďalej Predsedníctvo SNR schválilo rezignáciu 11 poslancov SNR, medzi ktorými bol aj jej bývalý predseda Viliam Šalgovič.

• Minister zahraničných vecí Jaromír Johanes predložil federálnej vláde návrh na odvolanie 21 veľvyslancov zo zastupiteľských úradov ČSSR v zahraničí.

• Generálny prokurátor ČSSR Ján Pješčak bol uvoľnený z funkcie.

• Akčný výbor (AV) KSS vydal Výzvu delegátom okresných a obvodných konferencií. AV KSS považoval dokument „*Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*“ za neplatný. Navrhol pozastaviť členstvo v KSČ Vasilovi Bilákovovi.

• V Bratislave sa konalo mimoriadne zasadanie Ústredného výboru Strany slobody. Predseda SSL Kamil Brodziansky predniesol žiadosť predsedníctva a sekretariátu strany o uvoľnení. Za člena Ústredného výboru kooptovali Dušana Metoda Janotu, dlhodobo zaznávaného zo strany niekdajších vedúcich funkcionárov strany. Dušan M. Janota bol zvolený za predsedu SSL, podpredsedami sa stali Dominik Búry, Emil Kucharovic a Jozef Širotnák, ústredným tajomníkom Silvester Minarovič.

• *Celoštátny koordinačný štrajkový výbor študentov vysokých škôl* vo svojom vyhlásení upozornil, že napriek výraznému posunu v demokratizačnom procese východné Slovensko zaostávalo a preto vyzvalo najskompromitovanejších funkcionárov národných výborov v kraji, aby odstúpili.

• Účastníci prvého stretnutia *Fóra ochrancov a tvorcov životného prostredia* na Slovensku sa vyslovili za utvorenie nadrezortného orgánu vo federálnej (v jeho čele mal byť Josef Vavroušek) a v slovenskej vláde (Mikuláš Huba).

• Predsedníctvo Slovenského ÚV *Zväzu Československo-sovietskeho priateľstva* vzalo na vedomie žiadosť Viliama Šalgoviča o uvoľnenie z predsedníckej funkcie.

• Vznikla národne orientovaná záujmová organizácia – *Štúrova spoločnosť*.

9. decembra 1989

• Predstavitel' Občianskeho fóra Václav Havel, ako aj poprední pracovníci Prognostického ústavu ČSAV Valtr Komárek a Václav Klaus, mali asi trojhodinový rozhovor u prezidenta ČSSR Gustáva Husáka. Vo večernom televíznom vystúpení oznámil, že po vymenovaní federálnej vlády odstúpi zo svojej funkcie.

• O novej federálnej vláde rokovali zástupcovia OF, VPN, Československej strany lidovej (ČSL), Československej strany socialistickej (ČSS), Obrody a KSČ s designovaným premiérom federálnej vlády Mariánom Čalfom. Spoločnými kandidátmi OF a VPN sa stali Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Valter Komárek, Peter Miller, Václav Klaus, Vladimír Dlouhý a Jiří Dienstbier. Obe hnutia upustili od kandidatúry Miklósa Duraya na post ministra pre menšinové záležitosti a Richarda Sachera do funkcie ministra vnútra.

• Na námestí SNP sa konal deviaty míting, ktorý sa niesol v očakávaní zmien vo vedení štátu, t.j. prezidenta a federálnej vlády. Okrem iných vystúpil na ňom spevák Karel Kryl a mím Milan Sládek.

- V Bratislave na Pasienkoch sa stretli predstavitelia VPN so zástupcami Koordinačných výborov VPN z organizácií a inštitúcií z celého Slovenska.
- Na Slovensku sa začali mimoriadne okresné a obvodné konferencie KSS, na ktorých sa volili delegáti na zjazd KSS. Odznali požiadavky, aby sa strana rozišla s tými, ktorí poškodili jej meno.

10. decembra 1989

- Gustáv Husák abdikoval z funkcie prezidenta republiky. Príznačne bolo, že k tomu došlo v *Deň ľudských práv a slobôd*. Pri svojej demisii prehlásil, že chyby, ktoré sa stali, boli chybami ľudí, a nie základných myšlienok socializmu, ktorým zostáva naďalej verný. V súvislosti s nástupom Michaila S. Gorbačova na čelo sovietskej komunistickej strany povedal, že: „po apríli 1985 som mohol vystúpiť za historickú pravdu o roku 1968. Mohol som zverejniť aj skutočné príčiny a dôsledky 21. augusta. Bolo by to však moje posledné vystúpenie. Boli by ma zvrhli, a to som nechcel.“ Neospravedlnil sa však za okupáciu a stal sa symbolom a predstaviteľom normalizačnej politiky KSČ, spojenej, i keď nepatril k politickým radikálom, nielen s konzervatívnym krídlom KSČ a politickými čistkami, ale najmä s najvyšším predstaviteľom komunistickej strany Sovietskeho zväzu Leonidom I. Brežnevom a jeho typom socializmu.

Gustáv Husák, rozporný pragmatik moci, no politický realista a štátnik, spočiatku reformista roku 1968, bol od augusta 1968 do apríla 1969 prvým tajomníkom ÚV KSS, v rokoch 1969 – 1971 prvým tajomníkom a 1971 – 1987 generálnym tajomníkom ÚV KSČ a v rokoch 1975 – 1989 prezidentom ČSSR. Bol jediným Slovákom – prezidentom od vzniku spoločného štátu slovenského a českého národa v roku 1918. Zároveň bol zástancom riešenia slovenskej otázky a spolutvorcom česko-slovenskej federácie ako zväzku dvoch rovnoprávných a rovných národných republík, ktorú však onedlho podriadil, do značnej miery pod sovietskym tlakom, svojim politickým zámerom na dosiahnutie centralizácie moci.

G. Husák podporil kandidatúru Mariána Čalfu, ktorý nepatril medzi reformných komunistov, za predsedu federálnej vlády. Tým znemožnil kandidatúru Alexandra Dubčeka za prezidenta ČSSR.

- Gustáv Husák, skôr než rezignoval z prezidentskej funkcie, odvolal federálnu vládu. Následne menoval novú vládu ČSSR. Predsedom vlády sa stal Marián Čalfa, prvými podpredsedami Valtr Komárek a Ján Čarnogurský. Ďalej podpredsedami boli: Josef Hromádka, František Pitra, Vladimír Dlouhý (zároveň sa stal predsedom Štátnej plánovacej komisie), Oldřich Burský a František Reichel (tiež predseda Štátnej komisie pre vedecko-technický a investičný rozvoj). Ministrom zahraničia sa stal Jiří Dienstbier, financií Václav Klaus, práce a sociálnych vecí Petr Miller, obrany Miroslav Vacek, zahraničného obchodu Andrej Barčák, dopravy a spojov František Podlena, hutníctva, strojárstva a elektrotechniky Ladislav Vodrážka, palív a energetiky František Pinc, poľnohospodárstva a výživy Oldřich Burský, predsedníčkou Výboru ľudovej kontroly sa stala Květoslava Kořínková, predsedom Federálneho cenového úradu Ladislav Dvořák a ministrami bez kresla Róbert Martinko a Richard Sacher. Po zostavení slovenskej vlády sa podpredsedom stal aj Milan Čič, keďže stále platilo v zmysle ústavného zákona o česko-slovenskej federácii z roku 1968, že predsedovia národných vlád sa automaticky stávajú podpredsedami federálnej vlády. Pri jej ustanovení 10. decem-

bra 1989 bolo v nej 9 členov KSČ, 2 za ČSS, 2 za ČSL a 7 členov vlády bolo bez straníckej príslušnosti. Noví členovia vlády vykonali sľub predpísaný socialistickou ústavou z roku 1960, vrátane vernosti Československej socialistickej republike.

V Prahe sa uskutočnilo prvé zasadanie novej federálnej vlády. Jej predseda Marián Čalfa zdôraznil, že československá spoločnosť stojí pred zásadnými zmenami s dosahom na transformáciu štruktúry politického systému, ako aj hospodárskeho života. Ekonomika si podľa neho žiada mimoriadne opatrenia, pomocou ktorých sa dostane na cestu rovnováhy a trvalého rastu.

- V tento medzinárodný *Deň ľudských práv a slobôd* v zmysle deklarácie OSN, sa vyše 100-tisíc Bratislavčanov a ďalších občanov Slovenska vydalo na manifestačný pochod (*Ahoj Európa*) do rakúskeho mestečka Hainburgu. Takto slobodne si pozreli historický hrad *Devín* z druhej strany *Dunaja*. Pochodom demonštrovali a symbolizovali slovenský pád „železnej opony“ a prvý voľný priechod hranice bez cestovných doložiek a bez pasov v túžbe za slobodou cestovania. Rieka už nerozdeľovala, ale spájala. Pochod sa zároveň zaradil medzi masové občianske vystúpenia za dosiahnutím slobody a demokracie, akým sa stal pád *Berlínskeho múru* či spoločenský pohyb v Poľsku alebo Maďarsku.

- OF a VPN oznámili kandidatúru Václava Havla na funkciu prezidenta republiky. K možnostiam svojej kandidatúry, ktorú podporili viaceré slovenské politické subjekty, sa vyjadril Alexander Dubček, najmä ku kontinuite ponovembrového spoločenského pohybu s rokom 1968. Považoval súčasný vývoj „za nezvratný, pretože dnes neexistuje, tak ako pred 20-timi rokmi, vážna vonkajšia prekážka. Dnes je a bude naozaj ľud rozhodujúcim tvorcom ďalšieho vývoja“. Privítal, že dosiahol značnú občiansku podporu na kandidatúru za prezidenta, vrátane Predsedníctva ÚV NF SSR : „*Chcel by som ubezpečiť všetkých tých, čo moju kandidatúru podporujú, že tak, ako za uplynulých 21 rokov, budem pevne stáť na stanovisku a pôsobiť v smere rozvoja eticky opodstatnenej, hospodársky výkonnej, právne konsolidovanej, demokratickej a sociálne spravodlivej spoločnosti*“.

Viaceré okresné konferencie KSČ kandidovali na post prezidenta Ladislava Adamca. Sekretariát ÚV SZM a ďalšie organizácie v Prahe podporili kandidatúru Čestmíra Císaťa.

- Uskutočnil sa mimoriadny zjazd Strany slovenskej obrody. Zvolil nové Predsedníctvo strany v zložení: Fedor Beniač, Ivan Brndiar, Jozef Dubníček, Karol Hranai, Peter Mattoš, Stanislav Novák, Jozef Šimúth. Zjazd schválil návrh na obnovu pôvodného názvu strany – Demokratická strana, prihlásil sa k programu a tradíciám z rokov 1944 – 1948. Dôraz sa kládol na budovanie občianskej spoločnosti, samosprávu, slobodu jednotlivca, európske civilizačné a demokratické hodnoty a trhovú ekonomiku. Staronovým tlačovým orgánom strany sa stal týždenník *Čas*.

- Miroslav Kusý sa stal predsedom Federálneho úradu pre tlač a informácie.

11. decembra 1989

- Občianske fórum odmietlo návrh KSČ na voľbu prezidenta vo všeludovom hlasovaní a presadilo voľbu hlasovaním vo Federálnom zhromaždení ČSSR. Pritom okresné výbory KSČ odporúčali Ladislava Adamca na post prezidenta.

- Pokračovali rokovania o zložení novej slovenskej vlády.

- Predseda SNR rokoval s predstaviteľmi VPN o voľbách do SNR a jej doplnení na miesta tých, ktorí sa vzdali mandátu.
- V Bratislave začala pracovať *Komisia poslancov SNR na dohľad na prešetrenie zásahu Zboru národnej bezpečnosti proti zhromaždeniu veriacich dňa 25. marca 1988* v Bratislave, o ktorej konštituovaní rozhodla schôdza SNR 30. novembra 1989.
- Na zhromaždení občanov, postihnutých normalizáciou po roku 1968, sa rozhodlo o založení občianskeho združenia „*Klub slovenská obroda 68 – 89*“. Bol vydaný *Manifest klubu*.

12. decembra 1989

- Predsedníctvo SNR na návrh predsedu ÚV Národného frontu SSR Dušana M. Janotu vymenovalo do funkcie premiéra slovenskej vlády Milana Čiča (KSS). Prvým podpredsedom vlády sa stal Jozef Markuš (bezpartajný) a podpredsedami vlády sa stali Vladimír Ondruš (VPN), Alexander Varga (bezpartajný) a Vladimír Lexa (KSS), ďalej boli zvolení za ministra kultúry Ladislav Chudík, priemyslu Ján Ducký, financií Michal Kováč, školstva Ladislav Kováč, lesného a vodného hospodárstva Ivan Veselý, obchodu a cestovného ruchu Matej Rolko, poľnohospodárstva a výživy Miroslav Belanský, spravodlivosti Ladislav Košta, výstavby a stavebníctva Ivan Šteis a ministerka Mária Kolaříková. Predpokladalo sa, že vláda bude mať 9 bezpartajných členov a 6 členov za KSS, no ostali neobsadené funkcie ministrov vnútra a zdravotníctva, ako aj post predsedu Výboru ľudovej kontroly. Koordináčny výbor VPN vo svojom vyhlásení k zloženiu slovenskej vlády vyjadril presvedčenie, že na viaceré posty sa dostali odborníci, niektoré zostali neobsadené a niektoré sa obsadili narýchlo. Z KV VPN bol jediným zástupcom V. Ondruš, ktorý sa mal zaoberať životným prostredím a popritom plniť úlohu tzv. pozorovateľa.

Popoludní na *Bratislavskom hrade* v *Sieni federácie* zložila vláda ústavou predpísaný sľub do rúk predsedu SNR Rudolfa Schustera. Vláda na svojom prvom zasadnutí prerokovala program, s ktorým mala predstúpiť pred SNR.

- Predsedníctvo SNR sa dištancovalo od stanoviska k vnútropolitckej situácii, ktoré prijalo predchádzajúce predsedníctvo 21. novembra a so súhlasom členov ho zrušilo. Bol podaný návrh na utvorenie komisie SNR, ktorá mala preskúmať uznesenia SNR po 21. auguste 1968. Ďalej posúdilo možnosti obhajoby záujmov Slovenska pri zostavovaní federálnej vlády, v ktorej chýbali zástupcovia VPN a KSS. Väčšinou hlasov schválilo návrh kandidatúry Alexandra Dubčeka na post prezidenta ČSSR.
- V Predsedníctve FZ ČSSR stratil komunistický režim ďalšie posty, keď rezignovali dogmatickí normalizátori. Odstúpili podpredsedovia FZ Ján Marko a Ján Janík, na členstvo v predsedníctve rezignovali Vasil Biľak, Jozef Fekete, Jozef Lenárt a ďalší. Za nového predsedu Federálneho zhromaždenia bol zvolený Stanislav Kukrál (bezpartajný), za predsedu Snemovne národov Anton Blažej (KSS), za predsedu Snemovne ľudu Josef Bartončík (ČSL), za prvého podpredsedu FZ Jozef Stank (KSS), za podpredsedov ďalej Bohuslav Kučera (ČSS), Jozef Šimúth (SSO-DS) a Ján Pampúch (SSL). Predseda Snemovne národov Anton Blažej predložil návrh, aby prezidenta nevolilo zhromaždenie, ale bol zvolený formou všeludového hlasovania na základe výberu viacerých kandidátov. Nešlo však o poslancekú iniciatívu a podnet nenašiel podporu.

- Predsedníctvo ÚV Národného frontu SSR predložilo návrh kandidatúry Alexandra Dubčeka na funkciu prezidenta ČSSR, ktorý podporili Demokratická strana, Strana slobody, Akčný výbor KSS a spoločenské organizácie na Slovensku.
- V Českej socialistickej republike vymenovali novú vládu na čele s Františkom Pitrom.
- *Slovenské národné divadlo* v Bratislave ukončilo skoro mesiac trvajúci štrajk.
- Predsedníctvo ÚV *Slovenského zväzu novinárov* rehabilitovalo všetkých postihnutých novinárov, vylúčených po roku 1968 z politických dôvodov (Juraja Vereša, Juraja Alnera, Jána Čomaja, Martina Hrica a ďalších).
- Na 12. plenárnej schôdzi SOR rezignovali jej predsedníctvo a sekretariát. Bol ustanovený Akčný výbor ROH na Slovensku a jeho vedením bol poverený Cyril Strelecký.

13. decembra 1989

- Do rúk predsedu FZ ČSSR Stanislava Kukrála zložil slub na funkciu podpredsedu federálnej vlády predseda slovenskej vlády Milan Čič.
- Pokračovala 17. spoločná schôdza snemovní Federálneho zhromaždenia ČSSR, ktorá sa väčšinou zaoberala hospodárskou a bankovou sférou, no k značným rozporom došlo ohľadom spôsobu voľby prezidenta ČSSR. Podľa výskumu Ústavu pre verejnú mienku sa za všeludovú voľbu prezidenta vyslovilo vyše 80 % respondentov. Federálne zhromaždenie ČSSR schválilo zákon č. 156/1989 Zb. o odvodoch do štátneho rozpočtu, zákon č. 157/1989 Zb. o dôchodkovej dani, zákon č. 158/1989 Zb. o bankách a sporiteľniach, zákon č. 159/1989 Zb., ktorým sa menil a dopĺňal trestný zákon, zákon o prečinoch a trestný poriadok.
- Predstavitel' KC OF Petr Pithart sa vo vyhlásení vyjadril o neprijateľnej priamej voľby prezidenta a priklonil sa za voľbu zrekonštruovaným federálnym zhromaždením. Reagoval tak na pomerne vyhranené názory na voľbu prezidenta, napríklad na pôde Federálneho zhromaždenia.
- Gustáv Husák požiadal listom generálneho tajomníka ÚV KSČ Karla Urbánka o uvoľnenie z funkcie člena ÚV KSČ.
- Predstavitel' KV VPN Ján Budaj odmietol výzvy niektorých exilových kruhov, ktoré sa vyjadrili za osamostatnenie Slovenska.
- Formuje sa nový politický subjekt – Kresťanskodemokratické hnutie, na čele s Jánom Čarnogurským.

14. decembra 1989

- Koordinačný výbor VPN sa vyjadrilo k voľbe prezidenta ČSSR s tým, že podporuje Václava Havla, ktorý sa v rozhlasovej besede vyslovil, že funkciu prezidenta je ochotný vykonávať len dočasne.
- Občianske hnutie učiteľov a pracovníkov vysokých škôl na Slovensku sa zjednotilo na novej platforme s názvom *Akademické fórum Slovenska*. Prijalo programové vyhlásenie, v ktorom sa hlásilo k cieľom hnutia VPN a OF a vysokoškolských študentov.
- Podľa prvého podpredsedu vlády ČSSR Jána Čarnogurského sa dostala Štátna bezpečnosť pod kontrolu. No situácia sa naďalej javila ako neprehľadná, čo naznačili protesty študentov v Bratislave pred Najvyšším súdom proti účelovej likvidácii archívnych dokumentov ministerstva vnútra.

15. decembra 1989

• Novovymenovaná slovenská vláda vydala vyhlásenie k udalostiam 17. novembra v Prahe, v ktorom sa dištancovala od spoločného vyhlásenia bývalých vlád ČSSR, SSR a ČSR z 20. novembra a odsúdila brutálny zásah poriadkových jednotiek proti pokojnej demonštrácii študentov.

Predseda federálnej vlády Marián Čalfa inicioval tajnú schôdzku s Václavom Havlom, na ktorej došlo k dohode, že on bude kandidovať za prezidenta a za predsedu federálneho zhromaždenia Alexander Dubček. Skoordinovali si kroky, vrátane kooptácie A. Dubčeka do zhromaždenia s tým, ako tento cieľ dosiahnuť do konca roku 1989. Čalfa navrhol Havlovi podporu pri presvedčovaní komunistických poslancov vo federálnom zhromaždení.

V. Havel odmietol z viacerých dôvodov referendum, aby sa okrem iného utvorili podmienky pre usporiadanie slobodných volieb. Vzrastala obava u oboch demokratických hnutí – OF a VPN, že priama voľba prezidenta pre kandidatúry Čecha a Slováka by mohla skĺznuť do nacionalistickej roviny. No následné kooptácie poslancov nemali úplný demokratický ráz a zloženie Federálneho zhromaždenia ČSSR tak stále nezodpovedalo demokratickému pohybu v Československu, ktoré tak nevyjadrovalo ani predstavy slovenského a českého národa.

- Tlačovým orgánom VPN sa stala *Verejnosť*, jej šéfredaktorom Eugen Gindl.
- Vláda Československej socialistickej republiky vydala nariadenie č. 177/1989 Zb., ktorým sa zvyšovala sadzba odvodu zo zisku a sadzba dôchodkovej dane.
- V rumunskom Temešvári (Timosoare) sa pokúsila tajná polícia Securitate zatknúť a deportovať maďarského kalvínskeho kňaza László Tökésa, ktorý vyjadroval záujmy maďarskej národnostnej menšiny v Sedmohradsku. Keď sa obyvateľstvo postavilo na jeho obranu, zasiahli proti nemu armáda a bezpečnosť. O deň neskôr v Arade už desaťtisíce demonštrantov žiadali odstúpenie rumunského komunistického vodcu Nicolae Ceaușescu. Pri krvavom zásahu armády a Securitate za použitia tankov a vrtuľníkov umrelo údajne asi 5-tisíc demonštrantov. Prišlo k rumunskému krvavému „*Námestiu nebeského pokoja*“.
- Vláda NDR rozhodla o ukončení činnosti Bojových oddielov robotníckej triedy, ktoré boli obdobou Ludových milícií.

16. decembra 1989

• Predstavitel' OF Václav Havel v príhovore k občanom v Československej televízii ako kandidát na funkciu prezidenta vyzdvihol zástož študentov a kultúrnej obce v novembrových dňoch. Vyslovil sa, že by chcel byť prezidentom do júnových parlamentných volieb. Úzka spolupráca OF a VPN je podľa neho zárukou životaschopnosti autentickej federácie, zárukou svojbytnosti našich národov i všetkých národnostných menšín a etnických skupín. Zároveň vyhlásil, že vedľa neho vo vysokej štátnej funkcii by mal byť Alexander Dubček, ktorý však pre taliansky denník *La Repubblica* potvrdil, že bude naďalej kandidovať na post prezidenta republiky.

• Predsedníctva ÚV NF SSR a SNR znovu vyjadrili svoju podporu kandidatúre A. Dubčeka na post prezidenta republiky.

- Slovenská tlač uverejnila protest reformných komunistov Hvezdoňa Kočtúcha, Ivana Lалуha a Augustína M. Húsku proti odsúvaniu kandidatúry Alexandra Dubčeka na post prezidenta ČSSR zo strany VPN a študentov.
- Prvý podpredseda vlády ČSSR Ján Čarnogurský rokoval v Bratislave s predsedom SNR Rudolfom Schusterom a slovenským premiérom Milanom Čičom o situácii okolo voľby prezidenta.
- V Bratislave sa zišlo 155 zástupcov vysokých škôl na mimoriadnej celoslovenskej vysokoškolskej konferencii SZM. Založili *Slovenský vysokoškolský spolok (SVS)* a schválili jeho stanovy ako dobrovoľnej spoločenskej organizácie, nezávislej od politických strán. Zástupcovia fakultných štrajkových výborov vysokých škôl sa dohodli na utvorení *Slovenskej vysokoškolskej únie*.
- Predstavitel' KV VPN Ján Budaj v denníku *Smena* vyhlásil, že VPN nezodpovedala za poriadok v krajine, ale sa snažila o sprostredkovanie hlasov zdola. Podľa neho bol značný rozdiel medzi situáciou v Bratislave a ostatnými oblasťami Slovenska.
- V Gabčíkove demonštrovalo niekoľko sto občanov proti dostavbe vodného diela Gabčíkovo – Nagymaros.
- Podnikateľ Tomáš Baťa sa stretol v Bratislave s predsedom slovenskej vlády Milanom Čičom a usporiadal v hoteli *Forum* tlačovú besedu o svojich zámeroch pôsobenia na Slovensku.

17. decembra 1989

- Ministri zahraničných vecí Československa a Rakúska Jiří Dienstbier a Alois Mock na hraničnom priechode medzi Hatěmi a Kleinhaugsdorffom symbolicky prestrihli hraničné drôty medzi obidvoma krajinami.
- Predstavitelia miestnych organizácií Maďarskej nezávislej iniciatívy na Slovensku sa stretli v Dunajskej Strede, aby posúdili postavenie občanov maďarskej národnosti na Slovensku.
- Predstavitel' VPN Ján Budaj vo svojom televíznom vystúpení v *Aktualitách* poprel, že VPN zabránila kandidatúre Alexandra Dubčeka do funkcie prezidenta republiky, ako to uverejnil denník *Pravda*.
- Východonemecká SED (Jednotná socialistická strana Nemecka) sa na zjazde v Berlíne premenovala na SED – Strana demokratického socializmu (SED – PDS).

17. – 18. decembra 1989

V Bratislavskom *Parku kultúry a oddychu* sa uskutočnil mimoriadny zjazd KSS. Zúčastnili sa ho aj zástupcovia bývalých členov KSS, ktorých zo strany vylúčili pri čistkách v rokoch 1969 – 1970. Zjazd zvolil nový 93-členný ÚV KSS a Výkonný výbor ÚV KSS v zložení: Milan Ftáčnik, Vladimír Jakubáč, Pavol Kanis, Ján Kasper, Ladislav Krajňák, Jozef Olej, Dušan Podhorský, Vladimír Raučina, Božena Ruttkayová, Ján Široký a Peter Weis. Predsedom Výkonného výboru sa stal Ján Široký. Členstvo v strane pozastavili Ignácovi Janákovi, Viliamovi Šalgovičovi, Gejzovi Šlapkovi, Elene Litvajovej, Ivanovi Goňkovi a ďalším. Zjazd schválil nasledujúce dokumenty: *Akčný program KSS*, *Akčný postup KSS do riadneho zjazdu KSS* a *Stanovisko mimoriadneho zjazdu k rehabilitácii bývalých členov KSS*.

18. decembra 1989

- Koordinačný výbor VPN sa vo svojom vyhlásení vyjadril k voľbe prezidenta republiky. Zdôraznilo, že v tejto dobe „*máme naraz dvoch kandidátov na post prezidenta, oboch s dôverou občanstva*“, no podľa centra sa môže stať, že pre niektoré kruhy by to mohol byť spôsob, ako vraziť „*klin do jednoty demokratických síl*“. Preto KV VPN zastavuje kampan za akéhokoľvek kandidáta vo volebnej kampani.

Predstavitel' KV VPN Ján Langoš informoval na zasadnutí rady KC OF v Prahe o situácii na Slovensku a uviedol, že skoro všetky politické a štátne štruktúry podporovali Alexandra Dubčeka na post prezidenta republiky. Aj z neskoršej diskusie s členmi predsedníctva FZ ČSSR vyplynula potreba účasti tých slovenských politických subjektov pri „okružlom stole“, ktoré ho podporovali. Václav Havel sa vyjadril, že neúčast' Dubčeka vo vysokej politike by slovenský národ zrejme pobúrila. Uviedol, že za určitých okolností by A. Dubček bol ochotný vzdať sa kandidatúry a spýtal sa predstaviteľov Federálneho zhromaždenia ČSSR, či by bola možná jeho kandidatúra na post jeho predsedu.

- Vláda SSR schválila návrh svojho programového vyhlásenia, s ktorým mala predstúpiť pred SNR. Zároveň chcela požiadať SNR, aby sa namiesto prerokovania návrhu štátneho rozpočtu na rok 1990 pristúpilo k rozpočtovému provizóriu do 31. marca 1990.

- Slovenský premiér Milan Čič sa zhodol s ministrom zahraničných vecí ČSSR Jiřim Dienstbierom na zahraničnopolitickej orientácii ČSSR, ktorá by rešpektovala jeho začlenenie do európskych integračných štruktúr, ako aj na širšej účasti Slovenska v zahraničných službách a na zriadení konzulárnych úradov USA a Kanady v Bratislave.

- Novým predsedom Českej národnej rady sa stal Jaroslav Šafařík.

- Maďarské Národné zhromaždenie vyzvalo po protivládnej demonštrácii v rumunskom Temešvári rumunskú vládu, aby rešpektovala záväzky, ktoré obsahovali medzinárodné zmluvy a rešpektovala demokratizačné požiadavky kňaza László Tökésa. Avšak toho o dva dni zatkli a demonštrácie v Temešvári rumunská polícia krvavo potlačila.

19. decembra 1989

- FZ ČSSR vyslovilo dôveru federálnej vláde Mariána Čalfu, ktorá predstúpila pred parlament s programovým vyhlásením a prijalo zmeny v ústave, vzťahujúce sa na voľbu prezidenta ČSSR. Čalfa vyjadril presvedčenie, že vo vtedajšej dobe bude najpriateľnejšou alternatívou voľba Václava Havla na post prezidenta. Tá by platila do slobodných všeobecných volieb, z ktorých by vzišiel nový parlament. Alexander Dubček sa pritom vyjadril, že s V. Havlom „*nestoja proti sebe, ale vedľa seba*“.

Federálne zhromaždenie schválilo ústavný zákon číslo 161, ktorým sa zrušila voľba prezidenta tajným hlasovaním.

- Predsedníctvo ÚV NF SSR sa oboznámilo s návrhom *Programového vyhlásenia vlády SSR* a vyslovilo mu svoj súhlas a podporu.

- V Bratislave sa konala 19. schôdza SNR. Jej predseda Rudolf Schuster predstavil poslancom vládu „*národného porozumenia*“. Jej predseda Milan Čič predniesol *Programové vyhlásenie vlády SSR*. Okrem iného ocenil v ňom postoje mládeže od 17. novembra, vyslovil sa za ekonomickú reformu a pluralitný politický systém. Podľa neho sa za kľúčovú oblasť ďalšieho vývoja Slovenska považovala oblasť ekonomiky. Vo vyhlásení bola predstavená koncepcia ekonomickej reformy, ktorá by sledovala : ozdravenie financií a meny; urýchlenú demonopolizáciu zahraničnoobchodnej činnosti ako

i demonopolizáciu vo vnútri ekonomiky, v ktorej sa mali vytvárať podmienky na konkurenciu a slobodné podnikanie; otváranie ekonomiky voči okolitému svetu; zrovnoprávnenie rôznych vlastníckych foriem vrátane súkromného podnikania; rozvinutie trhu (vrátane devízového trhu a trhu cenín); plné uplatnenie ekvivalentnej výmeny tovaru služieb tak vo vnútri ekonomiky, ako i na medzinárodnej scéne.

Poslanci SNR schválili programové vyhlásenie. SNR v uznesení konštatovala, že slovenská vláda sa hlási k „*nekompromisnému presadzovaniu skutočných potrieb a záujmov nášho ľudu*“ a k snahe uplatňovať vysokú odbornosť, mravnosť, toleranciu a porozumenie „*s využitím najskúsenejších odborníkov bez ohľadu na ich politickú príslušnosť a svetonázor*“. Vláda chcela zároveň „*dôsledne presadzovať oprávnené záujmy a potreby slovenského národa a príslušníkov národnostných menšín*“. Postavila si za cieľ do všeobecných volieb „*zabezpečiť sociálnu, ekonomickú a existenčnú stabilitu na základe uplatňovania princípov zákonitosti a právneho štátu*“.

V pléne vystúpil poslanec Emil Kucharovič (SSI), ktorý kritizoval VPN za nedostačité zastúpenie slovenských politikov vo federálnej vláde.

Slovenská národná rada schválila zákon č. 175/1989 Zb., ktorým sa menil a dopĺňal zákon Slovenskej národnej rady č. 41/1972 Zb. o pôsobnosti orgánov Slovenskej socialistickej republiky v oblasti sociálno-ekonomických informácií.

- Česká národná rada zrušila svoje uznesenie z konca októbra 1989 o prijatí návrhu tzv. trojjedinej ústavy ČSSR, ČSR a SSR.
- Predstavitelia OF a VPN na tlačovej besede v *Laterne Magike* odsúdili násilie v Rumunsku.
- Novým predsedom Slovenského ÚV ZČSSP sa stal Juraj Mravík. V novom programovom vyhlásení zväzu sa zmenili jeho úlohy a ciele, keď sa prihlásilo k programovým cieľom VPN a študentského hnutia.
- V nápravno- výchovnom zariadení v Želiezovciach v okrese Levice odmietlo nastúpiť do práce asi 650 z 850 odsúdených. Vyhlásili hladovku a žiadali zlepšenie sociálnych podmienok a zdravotníckeho zabezpečenia. Na druhý deň sa však život dostal do obvyklých koláží.
- V Prahe na *Vysokej škole ekonomickej* mal prednášku profesor Ota Šik, jeden z hlavných tvorcov ekonomickej reformy zo 60. rokov 20. storočia. „*Najväčším problémom je, že Československo prepáslo napojenie sa na modernú technológiu. Z vlastných síl nebude schopné dohnať aspoň stredne vyspelé európske štáty*“, takto vyznela jedna z hlavných téz jeho referátu. Z hľadiska budúcnosti československej ekonomiky za dôležité považoval osamostatnenie podnikov, pričom by v nich podľa neho mohli mať ich zamestnanci účasť na kapitáli.

20. decembra 1989

- V Moskve rokoval federálny premiér Marián Čalfa a minister zahraničných vecí Jiří Dienstbier so svojimi náprotivkami Nikolajom Ryžkovom a Eduardom Ševarnadzem o odchode sovietskych vojsk z ČSSR. Dohodli sa na postupnosti krokov, ako aj na príprave zmluvy o odchode.
- Na zasadnutí slovenskej vlády sa ustanovilo jej predsedníctvo, v ktorom boli Milan Čič, Jozef Markuš, Vladimír Lexa, Vladimír Ondruš, Alexander Varga a Michal Kováč. Vláda sa zaoberala riešením aktuálnych personálnych otázok v štátnej správe a v hospo-

dárskej sfére. Zdôraznila pritom uplatňovanie zásad odbornosti a morálnej bezúhonnosti.

- Alexander Dubček prijal spravodajcov *Československej tlačovej kancelárie a Československého rozhlasu*, ktorým poskytol vyhlásenie k svojej kandidatúre na funkciu prezidenta ČSSR, ktoré tlač nasledujúci deň publikovala.
- Václav Havel, kandidát na prezidenta ČSSR, spolu s Milanom Kňažkom, Mariánom Čalfom a ďalšími navštívil dve východoslovenské centrá, Košice a Prešov, kde sa stretol s občanmi na mítingoch. V Bratislave sa stretol aj s A. Dubčekom.
- Predstavitelia VPN oboznámili na brífingu novinárov so svojím stanoviskom k udalostiam v Rumunsku.

20. - 21. decembra 1989

- Mimoriadny zjazd KSC vyhlásil za neplatné „*Poučenie z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSC*“ z decembra 1970, o ktoré vedenie KSC opierala svoju normalizačnú politiku a politickú moc nad slovenskou a českou spoločnosťou a po 20 rokoch rehabilitoval svojich postihnutých členov z obdobia normalizácie. Delegáti zjazdu vydali *Vyhlásenie k občanom ČSSR*. Zrušili sa jednotky Ludových milícií, ktoré zohrali v potlačení demonštrácií v rokoch 1969, 1988 a 1989 neblahú úlohu. Za nového predsedu strany zvolili Ladislava Adamca a prvým tajomníkom sa stal Vasil Mohorita. Z KSC vylúčili Vasila Biľaka, pozastavené členstvo mali Gustáv Husák, Peter Colotka, Bohuslav Chňoupek, Mikuláš Beňo, Miroslav Hruškovič, Ľudovít Pezlár, Ladislav Luhový, Viliam Šalgovič, Jozef Lenárt, Ignác Janák a ďalší. Na zjazde zvolili nový ústredný výbor.
- Pápež Ján Pavol II. menoval Jána Hirku za sídelného biskupa prešovskej gréckokatolíckej diecézy s pôsobnosťou pre celé územie Československa. Biskupskú vysviacku prijal v Prešove 17. februára 1990 z rúk kardinála Jozefa Tomku.
- *Štúrova spoločnosť* prijala *Programové vyhlásenie*, v ktorom zdôraznila, že si „*v duchu európskych kultúrnych tradícií kladie za úlohu v slovenskom národe rozvíjať najpokrokovejšie hodnoty národného povedomia*“. Spoločnosť chcela podporovať kultúrnu a národnosvetovú činnosť zahraničných Slovákov, zasadzovala sa za prinavrátenie slovenských národných symbolov, žiadala objektívny a neskreslený výklad slovenských dejín, rehabilitáciu Milana R. Štefánika, postihnutých vedcov a publicistov a pod.
- Vláda ČSSR prijala vyhlásenie, v ktorom odsúdila násilie v Rumunsku. Ďalej zriadila svoju *Hospodársku radu* a zaoberala sa hospodárskymi, sociálnymi a integračnými otázkami (členstvo ČSSR v *Medzinárodnom menovom fonde* a v *Medzinárodnej banke pre obnovu a rozvoj*).
- Predseda federálnej vlády Marián Čalfa a jej podpredsedovia Ján Čarnogurský a Valtr Komárek zastavili činnosť Správy vyšetrovania ŠtB a dohodli sa na rozpustení jej útvarov do úrovne krajov. Dôvodom pre takéto rozhodnutie bola skutočnosť, že funkcia ministra vnútra ostala doposiaľ neobsadená a ministerstvo vnútra spoločne riadili jeho vysokí funkcionári.

22. decembra 1989

- Vo *Valdštejskom paláci* v Prahe sa dohodli OF, VPN, KSC, NE, ČSL, DS, SSL a zástupcovia študentov na kandidatúre Václava Havla za prezidenta a Alexandra Dubčeka za

predsedu federálneho parlamentu. Voľba prezidenta sa mala uskutočniť na jeho pôde 29. decembra 1989.

Na stretnutí KC OF a KV VPN, ktoré predchádzalo rozhovorom v paláci, Václav Havel predložil harmonogram prípravy voľby prezidenta. Do 27. decembra mali inštitúcie, ktoré podporovali kandidatúru Alexandra Dubčeka, túto kandidatúru odvolať, 28. decembra by sa vo federálnom zhromaždení prijal zákon o kooptácii nových poslancov a o zmene sľubu prezidenta. Predpokladalo sa, že na nadväzujúcej schôdzi parlamentu by mal byť zvolený za predsedu A. Dubček, za podpredsedov Stanislav Kukrál, Jozef Stank a okrem Antona Blažeja, ktorého mal nahradiť Zdeněk Jičínský, by ďalší podpredsedovia zostali vo funkciách.

Z KV VPN boli prítomní Ján Budaj, Ján Langoš, Milan Kňažko, László Szigeti a Martin Bútora, ktorý oboznámil prítomných členov KC OF s atmosférou na Slovensku ohľadom kandidatúry A. Dubčeka, ktorá naznačovala, že časť slovenskej spoločnosti dost rozčaroval scenár voľby prezidenta.

- Predsedníctvo SNR prerokovalo návrhy na vydanie ústavného zákona o sľube prezidenta ČSSR a ústavného zákona o voľbe nových poslancov zákonodarných zborov. Súhlasilo s vydaním oboch zákonov a dohodlo sa, že vybrať poslancov budú politické strany, spoločenské organizácie a občianske iniciatívy.
- V Bratislave sa stretli s členmi slovenskej vlády funkcionári krajských a okresných národných výborov a primátori Bratislavy a Košíc. Cieľom porady bolo zjednotenie ich vzájomného postupu pri riešení spoločenských problémov a úloh do uskutočnenia slobodných volieb.
- V rumunskej Bukurešti tisíce vysokoškolákov a robotníkov vyhlásili generálny štrajk. Potom, čo bezpečnostné jednotky uzavreli priestory okolo budov televízie a prezidentského paláca, spustili príslušníci polície Securitate strelbu z guľometov. Časť vojakov a príslušníkov sa však pridala na stranu demonštrantov, pričom utrpeli straty na životoch. Demonštranti pred prezidentským palácom žiadali odchod Nicolae Ceaușesca z postu prezidenta, spolu s manželkou ho zachránil len vrtuľník. Pod vedením bývalého ministra zahraničných vecí Rumunska Cornelia Manesca prevzal moc v Rumunsku Front národnej spásy, ktorého Rada zrušila komunistický monopol moci.

23. decembra 1989

- Vláda ČSSR rokovala udalostiach v Rumunsku, kde došlo k ďalšiemu krviprelievaniu v jeho hlavnom meste Bukurešti. Proti polícii Securitate, stále vernej diktátorovi, sa postavilo obyvateľstvo a značná časť armády. Masakry sa udiali aj v ďalších mestách. Svet reagoval na udalosti pobúrením a podporou. V Bratislave sa na *Námestí SNP* konal míting *Za slobodné Rumunsko*, ktorého účastníci reagovali na udalosti v tejto krajine. Začali zbierky potravín, šatstva a liekov pre obyvateľov Rumunska.
- Slovenský premiér a predstavitelia ďalších štátnych rezortných orgánov sa stretli so zástupcami odsúdených v Leopoldove.
- V Prahe bol do vyšetrovacej väzby vzatý bývalý vedúci tajomník MV KSČ v Prahe Miroslav Štěpán pre podozrenie z trestného činu zneužitia právomoci verejného činiteľa, čo sa vzťahovalo najmä na udalosti zo 17. novembra.

24. decembra 1989

- Predseda vlády SSR Milan Čič navštívil *Koordinačný výbor slovenských vysokých škôl*, aby si vymenili názory na vnútropolitický vývoj.
- Prvý podpredseda vlády ČSSR Ján Čarnogurský a slovenský premiér rokovali zo zástupcami KV VPN o situácii v nápravno-výchovných ústavoch, keď časť väzňov začala protestnú hladovku.

25. decembra 1989

- V Rumunsku bol na trest smrti zastrelením odsúdený pred zvláštnym vojenským tribunálom komunistický diktátor Nicolae Ceaușescu (aj jeho manželka Elena), ktorého zvrhlo ľudové povstanie 22. decembra. V žalobe sa uviedli zločiny genocídy voči rumunskému ľudu, ktorá si údajne vyžiadala viac ako 60-tisíc mŕtvych. Takto krvavo zanikol posledný komunistický režim v satelitných krajinách Varšavskej zmluvy.
- V niektorých nápravno-výchovných zariadeniach v českej i slovenskej časti republiky (na Slovensku najmä v Leopoldove) začali nepokoje a protestné vystúpenia väzňov. Časť odsúdených sa domáhala urýchleného zrušenia § 41 trestného zákona o obzvlášť nebezpečnej recidíve a neodôvodnene očakávala, že sa v rámci amnestie dostanú všetci na slobodu. Nepokoje sa podarilo utlmiť, no v marci 1990 prerástli práve v Leopoldove do otvorenej vzbury.

27. decembra 1989

- Alexander Dubček sa stal nositeľom *Ceny Andreja Sacharova*, nedávno zosnulého významného sovietskeho fyzika a bojovníka za presadzovanie ľudských práv. Práve Sacharov odmietal porušovanie ľudských práv v krajinách sovietskeho bloku a odsúdil okupáciu Československa v auguste 1968, no výhrady mal aj k sovietskej prestavbe Michaila S. Gorbačova. Roku 1975 sa stal držiteľom *Nobelovej ceny za mier*. A. Dubčekovi udelil cenu Európsky parlament.
- Koordinačný výbor VPN prijalo *Stanovy Verejnosti proti násiliu*.
- KC OF a KV VPN vyjadrili vo svojom stanovisku súhlas so vznikom samostatných republikových organizácií vysokoškolákov v českých krajinách a na Slovensku.
- KC OF sa obrátilo na exulantov z ČSSR, aby sa radou a pomocou podieľali na utvorení demokratického zriadenia vo svojej vlasti.
- Vláda ČSSR sa začala zaoberať možnosťami konvertibility československej meny, čím chcela reagovať na vysoký nárast rakúskych a nemeckých turistov, ktorí nakupovali v československom pohraničí základné potraviny.

28. decembra 1989

- Federálne zhromaždenie ČSSR prijalo ústavný zákon č. 183/1989 Zb. o voľbe nových poslancov zákonodarných zborov. Zákon stanovil, že ak sa uprázdnilo poslanecké miesto vo FZ, doplnňovacie voľby sa nekonali a FZ samo doplnilo počet svojich členov vlastnou voľbou. Návrhy na nových poslancov predkladali politické strany po vzájomnej dohode s OF (v ČSR) a VPN (v SSR). Ústavný zákon zmenil text sľuby prezidenta. V ten deň bolo na uvoľnené mandáty kooptovaných 23 nových poslancov, vrátane A. Dubčeka.

Predsedom FZ ČSSR sa stal namiesto Stanislava Kukrála Alexander Dubček, ktorého okrem VPN, OF a časti študentov, navrhovali ostatné politické sily, Predsedníctvo SNR a v značnej miere občania na Slovensku na post prezidenta. Spory o prezidenta medzi slovenskou a českou politickou reprezentáciou a verejnou mienkou avizovali prvé rozpory v slovensko-českých vzťahoch. A. Dubček vo svojom televíznom prejave okrem iného pripomenul, že: *„Obroda našej spoločnosti prebieha v čase hlbokej politickej krízy, hospodárskej stagnácie, ale za priaznivých vonkajších podmienok. Som presvedčený, že za týchto okolností má náš ľud dostatok síl, kultúrnosti i vyspelosti na prekonanie tohto stavu. Navyše, spájajú sa tu minulé reformné sily s dnešným hnutím do spoločného úsilia nájsť novú cestu demokratického vývoja Československa. Československo musí znova zaujať dôstojné miesto v srdci Európy. To sa však dá dosiahnuť iba v prirodzenej a dejinami potvrdennej jednote českého a slovenského národa a národností žijúcich v našej drahej vlasti. Tu je i koreň toho, že Václav Havel i ja stojíme vedľa seba v záujme dovŕšenia víťazného obrodzenia našej spoločnosti“*.

Predsedom Snemovne národov FZ ČSSR sa stal namiesto Antona Blažeja Jozef Stank (KSS).

- Ministerstvo vnútra a životného prostredia SSR vydalo „rozhodnutie o povolení vytvorenia zvláštneho združenia s názvom Verejnosť proti násiliu.“

29. decembra 1989

- Vo Vladislavskom sále Pražského hradu sa konala slávnostná schôdza Federálneho zhromaždenia ČSSR, na ktorej sa mal zvoliť nový prezident. Návrh na voľbu Václava Havla predniesol federálny premiér Marián Čalfa. Napriek tomu, že v zhromaždení bola ešte väčšina komunistických poslancov, títo jednomyselne zvolili V. Havla za prezidenta ČSSR. K zhromaždeným občanom na nádvorí Pražského hradu sľúbil, že: *„nesklamem vašu dôveru a dovediem túto krajinu k slobodným voľbám. Musí sa to stať slušným a pokojným spôsobom, aby nebola pošpinená čistá tvár našej revolúcie. Je to úloha pre nás všetkých.“* Voľbou prezidenta a predsedu federálneho zhromaždenia sa ukončila prvá etapa pokojného prechodu politickej moci do rúk demokratických síl v Československu.

- Predstaviteľ Celoštátneho koordináčneho štrajkového výboru študentov vyhlásil, že zvolenie Václava Havla a Alexandra Dubčeka do vysokých funkcií *„je vyvrcholením obrodného procesu, ktorý sme v novembri začali.“* Zároveň sa končili študentské štrajky a vysoké školy prechádzali na štrajkovú pohotovosť.

- Za poradcu prezidenta V. Havla vymenovali Milana Kňažka.

30. decembra 1989

- Na zasadnutí KC OF v Prahe upozornil Josef Vavroušek na nedoriešenie problému občianskych fór na Slovensku a to v súvislosti s podaním návrhov uskutočnenia volieb, resp. utvorením politických subjektov pred, alebo po voľbách.

- Ministrom vnútra ČSSR sa stal Richard Sacher (ČSL).

Rok 1989

Vo vnútri KSS sa stále výraznejšie aktivizoval prúd, ktorý bol za prestavbu, za spoločenský dialóg a za demokratické posuny v spoločnosti. Pri orientácii na sociálnodemokra-

tický typ strany treba spomenúť najmä Petra Weissa a Pavla Kanisa, no pri samotnej transformácii KSS aj Ladislava Balleka, Vladimíra Mináča, Viliama Plevzu a iných.

Transformácia komunistickej strany, myšlienkové prúdy v jej vnútri, podnety, ktoré z neho vychádzali napríklad v publicistike, sa stali jedným z dôležitých faktorov politického vývinu Slovenska. Mnohí členovia komunistickej strany, nielen na úrovni riadenia podnikov, ale aj z vedeckej a kultúrnej obce, mali kontakty s opozičnými skupinami, napríklad s aktivitami filozofa Borisa Zalu. Vypracoval politický program „*Základy politickej reformy a humanizácie spoločnosti*“ v spolupráci s Miroslavom Čížom, Vladislavom Dzúrikom, Jozefom Kučerákom, Vladimírom Ondrušom, Františkom Mikloškom a Lászlom Nagyom. Text konzultoval s viacerými smermi opozície, ktoré sa podľa B. Zalu mali spojiť na základe širokého konsenzu s cieľom dosiahnuť prechod spoločnosti na Slovensku do demokratických pomerov (odstránenie monopolu KSC, slobodné voľby, obnova demokracie). Táto línia, podobne ako u reformných komunistov postihnutých normalizáciou, bola charakteristická postupnými a umiernenými krokmi na premenu spoločnosti.

Od druhej polovice 80. rokov sa začalo výraznejšie formovať a aktivizovať opozičné socialistické zoskupenie (Ivan Laluha, Alexander Dubček, Hvezdoň Kočtúch, Ján Uher a iní), ktorí inklinovali k chápaniu socializmu v zmysle demokratického socializmu. Pozostávalo z reformných komunistov, postihnutých normalizáciou (čistkami v KSC). Reformní komunisti sa postupne sformovali v 80. rokoch, najmä po nástupe Michaila Gorbačova do vedenia ZSSR. Zoskupenie fakticky vzniklo až na konci roka 1989 ako „*Klub slovenská obroda 68 – 89*“ a oficiálne bolo zaregistrované v januári 1990. Niektorí vylúčení komunisti (Oto Outrata, Viliam Ciklamini) mali kontakty s českou *Obrodou* a patrili k spoluzakladateľom Klubu.

V *Obrode* boli bývalí predstavitelia štátu a KSC z roku 1968, ľudia politicky a existenčne postihnutí normalizáciou. Tým, že boli postihnutí (vyčleňovali sa napríklad v zamestnaní a neodvolávali svoje názory), stali sa pre okolie symbolom úsilia o nápravu. Jadro ich činnosti tvorila kritika normalizácie. Obhajovali a požadovali prehodnotenie reformného procesu v roku 1968, spolupracovali s *Chartou 77* a ďalšími opozičnými skupinami, spojenie s A. Dubčekom a ďalšími slovenskými reformistami uskutočňovali Václav Slavík, Oldřich Jaroš a Milan Hübl. V rámci zoskupenia okolo A. Dubčeka vystupovali ďalej Ján Uher, Teodor Baník, Ladislav Ťažký, Anton Ťažký, čiastočne Viktor Pavlenda, Michal Kováč, Róbert Harenčár, Július Strinka a Mária Sedláková. V trenčianskej skupine Vladimír Krajčí, Karol Podoba a Vladimír Mečiar, v košickej, napojenej na pražských disidentov, Slavomír Stračár a Ivan Germanič, v Poprade Ivan Mudronček a iní.

Postihnutí reformisti od prelomu rokov 1987 – 1988 až do jesene 1989 vydávali samizdatový časopis „*Myšlienka a čin*“, s podtitulom *Rosa* (hlavným iniciátorom bol Hvezdoň Kočtúch, ďalej A. Dubček, Ivan Laluha, Ivan Tirpák).

December 1989

Podľa tvorby národného dôchodku bola na Slovensku nasledujúca štruktúra ekonomiky: priemysel – 57,3 %, stavebníctvo – 11,6 %, poľnohospodárstvo – 9,5 %, obchod a verejné stravovanie – 7,9 %, nákladná doprava – 4,5 %.

Vytvorený národný dôchodok na 1 obyvateľa na Slovensku dosahoval 86,59 % úrovne dosiahnutej v českých krajinách.

Pre celkový prednovembrový ekonomický systém a odvetvovú štruktúru zamestnanosti konca 80. rokov 20. storočia v Československu bol typický relatívne vysoký podiel zamestnancov s „modrými goliermi“ a relatívne nižší podiel pracovníkov s „bielymi goliermi“. V kontexte rýchleho technologického pokroku to bolo dôkazom zaostávania socialistického ekonomického systému v porovnaní s vyspelejšími ekonomikami západných štátov.

Roku 1989 sa na Slovensku dokončilo 33 437 bytov v novostavbách, čo tvorilo 33,78 % z celoštátneho počtu.

V Bratislave – v Ústave aplikovanej kybernetiky SAV sa uviedlo do prevádzky prvé prepojenie vtedajšieho Československa so sieťou elektronickej pošty UUPC. K sieti sa postupne pripájali aj ďalšie pracoviská výskumného a akademického charakteru. Sieť pracovala s rýchlosťou 2,4 kbit/s.

Počet obyvateľov na Slovensku dosiahol v roku 1989 5 276 186, z toho 4 585 418 bolo slovenskej národnosti, 577 614 maďarskej, 64 273 českej, moravskej a sliezskej, 38 797 rusínskej a ukrajinskej, 2 641 nemeckej, 2 562 poľskej, 2 536 ruskej a 13 724 inej národnosti.

V roku 1989 tvorili obyvatelia Slovenska 33,7 % z celkového počtu obyvateľov Československa. V porovnaní s rokom 1948 došlo k nárastu podielu obyvateľov Slovenska v spoločnom štáte. V roku 1948 bol podiel slovenského obyvateľstva v rámci Československa 27,9 %. Tieto čísla svedčia o demografickom vývoji po roku 1948, keď bol vývoj pôrodnosti na Slovensku vyšší ako v českých krajinách. V oboch častiach štátu prebiehal odlišný populačný vývoj, ktorý sa odrazil v odlišnej vekovej štruktúre obyvateľstva. Tá sa zasa prejavila v počte osôb v produktívnom veku a v počte ekonomicky aktívnych osôb.

Od roku 1980 sa zaznamenal pokles pôrodnosti, hoci sa prijímali niektoré opatrenia v prospech rodín. Mali však väčšinou kompenzačný charakter, vyrovnávali infláciu, ale neovplyvnili zvýšenie pôrodnosti. Vývoj pôrodnosti v 80. rokoch determinovala zhoršujúca sa ekonomická situácia, limitujúcim faktorom bol relatívny nedostatok bytov, vysoká zamestnanosť žien a nedostatočné služby pre zamestnané matky. Vysoká zamestnanosť žien bola dôsledkom finančnej situácie domácností, ale súvisela tiež s vyšším vzdelaním žien a širšou ponukou pracovných miest pre ženy. Zamestnanosť žien súvisela s mnohými faktormi, ktoré ovplyvňovali spôsob života rodín a komunít. V roku 1989 pracovalo na Slovensku 1 134-tisíc žien, čo bolo 45,5 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva Slovenska. Vysoká miera feminizácie bola typická najmä pre školstvo, zdravotníctvo, sociálnu starostlivosť, cestovný ruch, peňažníctvo, komunálne služby atď.

Rok 1989 znamenal pre občanov Slovenska konečne aj slobodu pohybu, ktorú reálne okúsili slobodným prekročením a vycestovaním na západ, najmä do Rakúska. Prvé návštevy sprevádzala eufória na oboch stranách hranice. Pre mnohých Slovákov išlo vôbec o prvú návštevu Západu v ich živote. Bola to živá konfrontácia rozdielnych životných úrovní. Obyvateľstvo vedelo napriek cenzúre informácií o zaostávaní socialistickej spoločnosti oproti západným krajinám, ktoré boli na porovnateľnom stupni rozvoja pred

uchopením moci komunistickou stranou v roku 1948 v našej krajine. Návštevy sa spojili s nákupmi v obchodoch so širokým sortimentom tovarov, o čom mnohí dlhé roky iba snívali. Občania si tak mohli zadovážiť tovary, ktoré v domácej obchodnej sieti chýbali. Po desaťročia sa zväčšujúci rozdiel medzi socialistickým systémom a vyspelými západnými krajinami v oblasti ekonomickej a civilizačnej úrovne potvrdzujú analýzy z konca 80. rokov 20. storočia, ale aj živá skúsenosť. Nedostatočné personálne, materiálne, prístrojové, technologické a iné vybavenie dominovalo vo všetkých sférach spoločnosti. Komunistické vedenie a jeho celková koncepcia riadenia krajiny nedokázala adekvátne reagovať na rastúce nároky na rozvoj spoločnosti. Výrazne sa tieto skutočnosti odrazili v oblasti vedy, výskumu a vývoja v súvislosti s informatizáciou a novými technológiami, kde sa koncom 80. rokov vyostrene prejavovalo zaostávanie.

V časti spoločnosti prevládala eufória spojená s napätím z ďalšieho vývoja. Dobová tlač zrkadlila náladu v spoločnosti. Objavovali sa v nej necenzurované články, rubriky, ankety. Žurnalisti využívali slobodu slova. Občania zakúšali novonadobudnuté slobody. Naopak v inej časti spoločnosti, spojenej s komunistickým mocou (členovia KSČ, spolupracovníci ŠtB a občania lojálni komunistickej moci) vládla neistota z budúceho vývoja.

Koncom 80. rokov sa zlepšovalo vybavenie domácností štandardnými výrobkami dlhodobej spotreby. Dopyt po najmodernejšom vybavení domácností sa však nepokryl. Takmer každá domácnosť vlastnila chladničku a televízor. Narastal počet domácností, ktoré mali osobný automobil. Na trhu dostupný počet výrobcov, resp. značiek áut bol však nízky. Kúpa auta bola pre domácnosti vysokou investíciou, na ktorú sa šetrili financie mnohé roky. Vozový park bol zastaraný a opotrebovaný. Nové autá boli nedostatkovým tovarom, čo vytváralo priestor pre korupciu. Na niektoré značky áut sa robili poradovníky. Občania stáli dlhé hodiny, neraz aj celú noc, pred predajňami áut v neistote, či sa im vozidlo ujde.

1999

1. januára 1990

Prezident republiky Václav Havel udelil rozsiahlu amnestiu, ktorá sa na Slovensku vzťahovala na 7 210 osôb z 10 850 odsúdených a trestne stíhaných. Do funkcie generálneho prokurátora ČSSR menoval Pavla Sitára.

2. januára 1990

Prezident ČSSR Václav Havel pri návšteve oboch nemeckých štátov otvoril otázku česko-nemeckých vzťahov z obdobia druhej svetovej vojny. Vyjadril poľutovanie nad divokým odsunom Nemcov v roku 1945. V Československu sa však jeho vyjadrenia nestretli so všeobecným súhlasom, skôr naopak. Aj z toho dôvodu, že niektoré nemecké kruhy žiadali československú vládu, aby sa ospravedlnila za odsun. Tiež preto, že tieto kruhy žiadali návrat majetku vysídlených.

3. januára 1990

Predsedovia slovenských národných orgánov Rudolf Schuster a Milan Čič rokovali so zástupcami KV VPN o uplatnení ústavného zrušenia vedúcej úlohy komunistickej strany.

4. januára 1990

Výbor *Zväzu slovenských spisovateľov* v Bratislave rehabilitoval spisovateľov, literárnych kritikov či básnikov zbavených členstva po roku 1968. Medzi nimi boli Ivan Kadlečík, Ladislav Mňačko, Hana Ponická, Dominik Tatarka, Ivan Laučík, Ivan Štrpka, Milan Hamada, Rudolf Dobiáš, Jozef Cíger Hronský, Ladislav Ťažký, Anton Hykisch, Milan Šimečka, Peter Karvaš, Milan Jurčo, Ladislav Hanus, Anton Habovštiak, Rudolf Lesňák a ďalší.

5. januára 1990

- V memorande Medzinárodného oddelenia ÚV KSSZ *K novej koncepcii vzťahov medzi ZSSR a štátmi strednej a východnej Európy* sa skonštatovalo, že koncom 80. rokov sa kríza neostalinského modelu socializmu v týchto krajinách stala všeobecnou a nahromadené rozpory spôsobili reťazovú reakciu. Nastal koniec straníckych štátov, komunistické strany stratili riadiacu úlohu a moc sa preniesla na štátne orgány. Administratívny systém riadenia národného hospodárstva sa dostal do slepej uličky. V krajinách sa formoval politický pluralizmus a podľa memoranda v krajinách dôjde k rozsiahlym reformám a uvoľnia sa väzby vo vnútri Varšavskej zmluvy.

Memorandum sa zaoberalo vývojom vzťahov v 80. rokoch a chybami v zahraničnej politike Sovietskeho zväzu, ktorý síce chcel ukončiť konfrontáciu so Západom, no obával sa oslabenia vplyvu v krajinách strednej a východnej Európy. Treba pritom udržať pás spriateľných štátov na západnej hranici, ktoré budú suverénne a samostatné. Memorandum uviedlo ako jednu z možných variant, že sa rozpadne NATO a Varšavská zmluva v dovtedajšej podobe.

- V Prahe rokovali OF, VPN, KSČ a české a slovenské strany Národného frontu o rekonštrukcii najvyšších zákonodarných orgánov. Rekonštruovať sa mali formou kooptácií. Politické subjekty mali samé uvoľniť svojich skompromitovaných zástupcov. KSČ by sa vzdala svojho väčšinového zastúpenia v zboroch. Volebný systém by vyjadril pomerný princíp zastúpenia politických subjektov a voľby sa mali konať v júni 1990.

- Koordinačný výbor VPN sa v liste predsedovi SNR Rudolfovi Schusterovi vyjadril k zrušeniu vedúcej úlohy KSČ s tým, aby prijal konkrétne opatrenia za týmto účelom.

6. januára 1990

Predseda Federálneho zhromaždenia ČSSR Alexander Dubček sa v *Československej televízii* vyjadril k zmenám spoločenského systému. V úvode zdôraznil, že sa zrútil „*neživotný systém stalinského typu riadenia a ovládania spoločnosti. Politický pluralizmus nastoľuje podmienky pre demokratickú správu a demokratický vývoj vo všetkých sférach našej činnosti. Politické a hospodárske reformy, ak majú byť trvalé a nezvratné, nemôžu sa dotýkať iba ústredných orgánov štátnej správy a štátnej moci a hospodárskych inštitúcií, ale musia byť v prísnej logike zabezpečené aj v územnom členení československého štátu*“. Mládež by mala dostať šancu uplatniť sa a hospodárstvo by malo viac rešpektovať životné prostre-

die. Cieľom by sa stalo vytvorenie demokratického systému na základe legislatívnych podmienok tak, aby sa v júni uskutočnili slobodné voľby.

7. januára 1990

Člen rady KC OF Josef Vavroušek podal návrh na zásadnú rekonštrukciu zákonodarných zborov (federálneho zhromaždenia a národných rád) pred voľbami. Návrh prijal Václav Havel i Petr Pithart, ale najprv ho odmietla VPN a postupne ďalšie politické sily.

8. januára 1990

- Československá koruna devalvovala voči západným menám a zároveň sa uskutočnila jej revalvácia v porovnaní s menami krajín východnej Európy.
- V Maďarsku sa drasticky zvýšili ceny.

9. januára 1990

- V Bratislave rokovali zástupcovia KV VPN na čele s Jánom Budajom s delegáciou KC OF pod vedením Petra Pitharta. Dohodli sa na spoločnom postupe pri rekonštrukcii zákonodarných zborov. Snemovňa národov FZ ČSSR nemala byť majorizovaná a bol podaný návrh, aby vznikla nepriamou voľbou z národných rád po 75 poslancoch.
- Na základe zákona o odvolaní poslancov bolo v SNR odvolaných 45 a zvolených 42 poslancov.
- *Štúrova spoločnosť* a *Czemadok* sa vyjadrili za riešenie názorových sporov cestou konštruktívneho dialógu v masmédiách.
- Predseda maďarskej vlády sa vyjadril na vrcholnej schôdzke RVHP o možnosti jej zániku, ak sa netransformuje.

11. januára 1990

- Predsedníctvo Slovenskej národnej rady sa vo svojom vyhlásení k zmenám v politickom systéme a k zrušeniu vedúcej úlohy KSČ vyjadrilo, že: „*Slovenská národná rada ako vrcholný orgán štátnej moci v SSR s plnou zodpovednosťou aktívne pôsobí na demokratické zmeny ako výraz politických zmien v našej spoločnosti. Vychádzajúc z rozhodnutia Federálneho zhromaždenia ČSSR o zrušení článku 4 Ústavy ČSSR o vedúcej úlohe KSČ, SNR rekonštruovala Predsedníctvo SNR tak, aby jeho zloženie zodpovedalo súčasnému reálnemu stavu rozloženia politických síl. Zároveň robí a bude robiť opatrenia, aby sa plne rešpektoval záujem a vôľa ľudu aj v celom zložení poslancov SNR.*

Predsedníctvo za týmto účelom vytvorilo komisiu a zásadné zmeny politickej situácie sa mali rýchlejšie premietat' aj v rekonštrukcii zloženia národných výborov.

Predsedníctvo SNR prijalo uznesenie, ktorým súhlasilo s návrhom zákonného opatrenia Predsedníctva Federálneho zhromaždenia ČSSR na zmenu zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských obcí štátom, ktoré mu boli v celom období trvania komunistického režimu v tejto oblasti podriadené. Táto oblasť, zvlášť významná pre pomery v spoločnosti na Slovensku, sa legislatívne upravovala podľa demokratických a kresťanských princípov.

Predsedníctvo SNR vymenovalo do funkcie ministra vnútra a životného prostredia slovenskej vlády Vladimíra Mečiara (bezpartajný), do funkcie ministra zdravotníctva

a sociálnych vecí Stanislava Nováka (Demokratická strana - DS), predsedom Výboru ľudovej kontroly sa stal Silvester Minarovič (SSI).

Predsedníctvo SNR vydalo *Vyhlásenie o realizácii zrušenia 4. článku Ústavy ČSSR v praxi*.

- V Prahe rokovali predstavitelia hlavných politických subjektov o možnostiach prechodu na pomerný volebný systém. VPN nesúhlasila s návrhom OF na okamžitú rekonštrukciu zákonodarných zborov.

- Generálnym prokurátorom SSR sa stal namiesto Pavla Kissa Tibor Böhm.

12. januára 1990

- Na oficiálnu pracovnú návštevu Bratislavy prišiel prezident Václav Havel, ktorého privítali predstavitelia slovenských národných orgánov Rudolf Schuster a Milan Čič a tisíce Bratislavčanov. V rámci svojho bohatého programu vyhlásil na pôde *Bratislavského hradu (v Sieni federácie)*, že aj jeho cieľom je utvorenie „skutočnej“ česko-slovenskej federácie. Prezident sa vyjadril, že treba vytvoriť systém slobodného života oboch národov. Pri *Pamätníku československej štátnosti na Vajanskom nábreží* položil kyticu kvetov a ospravedlnil sa, že na Slovensko prišiel až teraz.

- Na 20. schôdzi SNR bolo do jej pléna kooptovaných 19 nových poslancov. SNR prijala uznesenie a vydala vyhlásenie k návrhu prípravy Ústavy SSR a novej Ústavy ČSSR, v ktorom si vytýčila naplnenie článku 142 ústavného zákona číslo 143 o česko-slovenskej federácii z 27. októbra 1968, v ktorom sa zakotvilo vypracovanie ústav jej zväzových republík. Preto: „*Ústava Slovenskej socialistickej republiky ako základný zákon Slovenskej socialistickej republiky bude zakotvovať najdôležitejšie spoločenské vzťahy vo všetkých oblastiach štátneho, politického, hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho života. Osobitný dôraz položí na realizáciu práva na sebaurčenie slovenského národa v rámci Slovenskej socialistickej republiky a v rámci Československej socialistickej republiky na základe dobrovoľného spojenia s českým národom v československej federácii. Ústava Slovenskej socialistickej republiky zakotví široké práva národností žijúcich v Slovenskej socialistickej republike. Ide tiež o vytvorenie vhodných podmienok na fungovanie právneho štátu na demokratickom základe. Ústava Slovenskej socialistickej republiky má vyjadrovať štátoprávne, politicky a hospodársky silnú národnú slovenskú republiku, čím sa vytvorí predpoklad na skutočný federatívny štát dvoch rovnoprávných národov Čechov a Slovákov a národností žijúcich v Československej socialistickej republike*“.

Predsedníctvo SNR za účelom vypracovania slovenskej ústavy navrhlo vymenovať komisiu, za predsedu ktorej bol vymenovaný prof. Karol Plank.

SNR prijala zákon o Slovenskej akadémii vied, ktorý jej umožňoval autonómne postavenie a slobodu vedeckého bádania.

Plénum SNR zvolilo Karola Planka za predsedu Najvyššieho súdu Slovenskej socialistickej republiky.

- Slovenská vláda schválila ústavný zákon o mimoriadnom doplnení národných výborov o nových poslancov, aby sa tak vytvorili zákonné predpoklady a podmienky na aktívnu prácu národných výborov v duchu demokratických zásad našej revolúcie. Občania dostali právo a možnosť „*odvolať neaktívnych a skompromitovaných poslancov i funkcionárov národných výborov a doplniť tieto orgány o schopných, odborne pripravených a bezúhonných spoluobčanov*“.

13. januára 1990

- Predstavitelia Maďarska a Sovietskeho zväzu sa dohodli na urýchlennom stiahnutí sovietskych vojsk z Maďarska.
- Uskutočnil sa mimoriadny zjazd Strany slobody, na ktorom bol za predsedu strany zvolený Jozef Širotnák. Zjazd stanovil základné politické ciele do volieb a schválil program a stanovy SSL.

15. januára 1990

- V Prahe sa začali československo – sovietske rokovania o odchode sovietskych vojsk z ČSSR, na ktorých sa vypracúval jeho harmonogram.
- ČSSR oficiálnym spôsobom požiadala o prijatie do *Medzinárodného menového fondu*.
- VPN, SSL, KSS a DS rokovali o ďalšej etape rekonštrukcie federálneho a slovenského parlamentu. Na ďalších rokovaníach sa mali zúčastniť aj zástupcovia KDĽ.
- Predstavitel' KV VPN Fedor Gál uverejnil v dennej tlači svoju predstavu o politickom pôsobení VPN, ktorá by neprevzala moc, ale by ju len kontrolovala. VPN si stavala za cieľ doviest' slovenskú spoločnosť k slobodným voľbám a dbať o vytvorenie demokratických štruktúr. VPN by ostala hnutím a netransformovala by sa na politickú stranu.
- Bývalý federálny predseda vlády ČSSR Lubomír Štrougal sa v rozhovore pre ČSTK vyjadril o uplynulých 20 rokoch v tom zmysle, že pôvodné myšlienky *Akčného programu KSC* sa po okupácii štátu v auguste 1968 nedodržali a základná príčina spočívala v direktívnom uplatňovaní vedúcej úlohy KSC. Nepodarilo sa udržať ekonomické reformy a väčšina vo vedení strany to nemyslela vážne ani v 80. rokoch. Odmietal masové politické čistky od roku 1969.
- Vo Východnom Berlíne sa konali demonštrácie za rozpustenie štátnej bezpečnosti NDR – Stasi.
- V niektorých častiach Azerbajdžanu bol po krvavých násilnostiach voči Arménom vyhlásený výnimočný stav.

16. januára 1990

- Predseda KSC Ladislav Adamec a tajomník KSC Vasil Mohorita rokovali so zástupcami stranických organizácií v Bratislave o možnosti strany prevziať politickú iniciatívu po jej očistení. Zároveň by obhajovala sociálne „istoty“ občanov a udržala si v hospodárskych orgánoch svojich členov, ak by išlo o vysokokvalifikovaných odborníkov.
- Minister vnútra ČSSR Richard Sacher zbavil príslušníkov ŠtB riadiacich funkcií.

17. januára 1990

Alexander Dubček si bol osobne prevziať *Cenu Andreja Sacharova* za rok 1989 na pôde Európskeho parlamentu v Štrasburgu, kde uviedol, že je: „synom národa, ktorý si svoju štátnosť začal budovať v siedmom storočí. V deviatom storočí na území Veľkomoravskej ríše Konštantín a Metod vytvárali hlásaním tolerancie a lásky k bližnému aj vo východnej Európe predpoklady pre vzájomné obohacovanie vtedajších civilizácií a postupný vznik jednotnej vysoko humánnej európskej kultúry“. Čo sa týka nedávnych premien, zdôraznil, že udalosti „v Československu, nachádzajúcom sa v priesečníku vzťahov medzi Východom a Západom, prispievajú k novej situácii v Európe. Bolo by iste potrebné, aby sme sa teraz všetci spoločne mohli prepracovať k riešeniu, ktoré by začalo úspešnú etapu koexistencie na

našom starom a v histórii tak ťažko skúšanom kontinente, etapu, ktorá by v histórii predstavovala kvalitatívne novú epochu európskej civilizácie“. A. Dubček spomenul potlačenie reformného procesu v Československu roku 1968, no predovšetkým zdôraznil jeho demokratické tradície a miesto, ktoré mu patrí v novom demokratickom usporiadaní Európy. Cenu mu odovzdal Enrique Baron Crespo, predseda Európskeho parlamentu.

18. januára 1990

- Vo Viedni podpísali ministri zahraničných vecí Rakúska a Československa dohodu o bezvízovom styku.
- Rozhodnutím ÚV KSCĽ vylúčili zo strany jej bývalého generálneho tajomníka Gustáva Husáka, bývalého slovenského predsedu vlády Petra Colotku, bývalého predsedu FZ ČSSR Aloisa Indru, bývalých prvých tajomníkov slovenských komunistov Ignáca Janáka a Jozefa Lenárta a ďalších za odcudzenie strany od ľudu.
- K práci slovenskej vlády a k demokratickým pohybom na Slovensku sa vyjadril v Československej televízii a rozhlase jej predseda Milan Čič. Vláda je „za pevnú československú federatívnu republiku, ktorá sa bude rozvíjať ako samostatný, zvrchovaný, slobodný, demokratický, hospodársky prosperujúci, bez zvyšovania ekologickej záťaže životného prostredia, národne a sociálne spravodlivý štát, v duchu humanistických tradícií a česko-slovenskej vzájomnosti“. Zároveň zdôraznil, že: „Základnými kritériami hodnotenia doterajšej práce aj výsledkov vedúcich pracovníkov musia byť odbornosť, kompetentnosť a morálne kvality, nie vzťah k politickým stranám či občianskym hnutiam. Každý personálnej zmene musí predchádzať všestranné zhodnotenie výsledkov doterajšej činnosti príslušného pracovníka, jeho mravnej bezúhonnosti a schopnosti pracovať s ľuďmi“.
- Skupina slovenských historikov vyjadrila predsedovi vlády SSR M. Čičovi znepokojenie nad niektorými javmi v spoločenskom živote a vo fungovaní česko-slovenskej federácie. V liste, ktorého autormi boli Jozef Žatkuliak a Anton Hrnko a ďalšími signatármi Valerián Bystrický, Ján Lukačka, Eva Kowalská, Dušan Škvarna, Richard Marsina, Milan Podrimavský, Július Mésároš a ďalší, uviedli, že si dovoľujú „vysloviť svoje obavy o realizáciu a podobu federatívneho usporiadania nášho štátu v súčasnom politickom dianí, o stav, v ktorom sa nachádza slovenská národná štátnosť. Zatláča sa základný ústavný princíp nášho štátu, a to, že Československo je spoločným štátom dvoch národov – Čechov a Slovákov, ktoré sa dobrovoľne združili do spoločného štátneho útvaru. Vznikajú organizácie, spolky a politické strany, ktoré nerešpektujú federáciu, nevytvárajú si republikové organizácie.“. Ďalej zdôraznili, že: „Ak sa má dôsledne dodržiavať federatívne usporiadanie štátu, aj zákony by mali organizačne vyjadriť pôsobenie politických strán, vytváranie nových organizácií a spolkov na republikovom základe. V tomto môže vláda SSR a SNR ako štátotvorný činiteľ zohrať významnú úlohu a prijať k tomu vyhlásenie. To si však vyžaduje dodržiavanie suverénnych práv SNR, vlády SSR a suverenity SSR. Pri tvorbe nového štátneho znaku dôsledne heraldicky vyjadriť, že Československo je štátom dvoch národov, teda aby bol štátny znak polený a jedna celá polovica patrila historickému slovenskému národnému symbolu“.

20. januára 1990

- V Prešove sa konal zjazd Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich (Rusínov-Ukrajincov), na ktorom bola ustanovená organizácia Zväz Rusínov-Ukrajincov ČSSR. Pred-

sedom sa stal Michal Hirjak. Delegáti zjazdu schválili programové vyhlásenie, dočasný štatút a memorandum adresované FZ ČSSR, SNR a vláde SSR.

- V Ríme navštívila československá delegácia, v ktorej boli prezident Václav Havel, podpredsa federálnej vlády Ján Čarnogurský, minister zahraničných vecí Jiří Dienstbier a ďalšie osobnosti cirkevného a verejného života, pápeža Jána Pavla II. Bola to prvá oficiálna návšteva Vatikánu po 42 rokoch.

21. januára 1990

- Za predsedu Výkonného výboru ÚV KSS bol zvolený Peter Weiss.
- VPN a Maďarská nezávislá iniciatíva vydali spoločné vyhlásenie o spolužití národov, národnostných menšín a etnických skupín na Slovensku, ktoré by malo byť založené na vzájomnej tolerancii, rešpektovaní a porozumení.
- Ministerstvo vnútra zaregistrovalo *Konfederáciu politických väzňov Slovenska*, ktorá združovala ľudí postihnutých perzekúciami komunistického režimu.

22. januára 1990

- Politické subjekty na Slovensku – VPN, KSS, KDH, SSL a DS – prerokovali návrhy na uvoľnenie poslancov zo slovenského a federálneho parlamentu.
- Denník *Pravda* uverejnil ospravedlnenie KSS adresované *Matici slovenskej* „za deformácie v jej pôsobení a jej členom za prenasledovanie,“ ktoré sa viazalo najmä na 50. roky, keď boli jej pobočky likvidované.
- Vláda ČSSR prijala nariadenie č. 17/1990 Zb. o zmene doby trvania základnej služby. Doba trvania základnej vojenskej služby sa skrátila z 24 mesiacov na 18 mesiacov.
- Medzinárodné oddelenie ÚV KSSZ sa o situácii v krajinách východnej Európy vyjadrilo, že Sovietsky zväz má záujem na dobrých vzťahoch s nimi a že z ich strany nemôže dôjsť k nejakej možnosti hrozby, ktorá by ohrozovala jeho bezpečnosť. Nechce konflikty a odchod sovietskych vojsk by mal plne rešpektovať ich potreby. Predpokladalo sa zachovanie východoeurópskeho ekonomického regiónu a zlepšenie súčinnosti s jednotlivými krajinami, hoci prestáva fungovať RVHP a dokonca sa v materiáli uviedlo, že sa do konca roku rozpadne Varšavská zmluva.

23. januára 1990

- Prezident Václav Havel podal návrh vo FZ ČSSR na odstránenie prívlastku „socialistická“ v názvoch ČSSR, ČSR a SSR. Zároveň vo svojom prvom prezidentskom prejave hovoril o potrebe „autentickej“ federácie a o sociálne spravodlivej republike. Aj z týchto dôvodov konštatoval, že: „Možno bude nutné zasiahnuť do dnešnej ústavy ešte hlbšie a do istej miery zmeniť i samotnú štruktúru zastupiteľských zborov, aby voľbami nebola na celé ďalšie volebné obdobie mumifikovaná ich dnešná nevyhovujúca podoba. Doterajšia štruktúra republikových i federálnych zastupiteľských zborov je totiž nepružným, neekonomickým a preburokratizovaným výrazom starého centralizmu, pre ktorý bola myšlienka federalizácie len administratívne komplikovanejším spôsobom totalitného vládnutia“.

Podľa prezidenta slovo socializmus stratilo zmysel a ideológia nepatrí do názvu štátu: „Demokratický štát proste nemá právo interpretovať či komentovať svoje vlastné bytie v duchu akejkoľvek politickej doktríny“. Ďalej v prejave uviedol: „Budúcnosť ukáže, či budeme republikou ľudskou, demokratickou, mierumilovnou a prosperujúcou, alebo či ňou

nebudeme. Avšak tým, že si dáme do názvu ten či onen prívlastok, ešte nezabezpečíme, že budeme štátom lepším, ako sme. Preto som odovzdal vášmu predsedovi návrh ústavného zákona, podľa ktorého by sa mali naše národné republiky volať Česká republika a Slovenská republika a náš spoločný štát Československá republika.“

Prezident československý štátny znak ako päťcípovú hviezdu nad hlavou českého leva, na hrudi ktorého sa od roku 1960 uzákonili plamienky namiesto tradičného slovenského znaku, považoval za heraldický nezmysel. No návrat k znaku z roku 1920 nepovažoval za vhodný. Preto sa podľa neho treba vrátiť k tradičnému českému dvojchvostovému levovi a k tradičnému slovenskému trojvršiu s dvojítm krížom. Na záver prezident pripomenul, že všetky štátoprávne úpravy si vyžadajú veľa trpezlivosti a času, aby vyhoveli predstavám českého a slovenského národa.

- Predseda Federálneho zhromaždenia ČSSR Alexander Dubček sa vyslovil o poslaní zhromaždenia tak, že *„všetky naše programové vyhlásenia, heslá a túžby ľudu vyjadríme zákonnými normami. Aj ja v novom postavení predsedu parlamentu budem konať tak, aby všetky medzinárodné dohody a pakt, počnúc Chartou OSN o ľudských a občianskych právach cez Helsinský záverečný protokol i následnú viedenskú konferenciu [KBSE], boli vyjadrené v zákonoch mojej krajiny“.*

- Federálne zhromaždenie ČSSR schválilo ústavný zákon č. 14/1990 Zb. o odvolávaní poslancov zastupiteľských zborov a voľbe nových poslancov národných výborov, ďalej schválilo zákon č. 15/1990 Zb. o politických stranách, ktorý umožňoval vznik politického pluralizmu a ustanovenie či vznik nových politických hnutí a strán. Stanovil podmienky vzniku politických strán a zaviedol novú kategóriu politických hnutí ako právnických osôb – mohli byť v nich politické strany, spoločenské organizácie a jednotliví občania. Zároveň už vzniknuté subjekty ako ČSL, ČSS, DS, KSČ, SSL vyhlásil za politické strany a za politické hnutia OF a VPN.

- FZ ČSSR schválilo návrh o neplatnosti zmluvy o podmienkach pobytu sovietskych vojsk na území ČSSR, ktorú ratifikovalo Národné zhromaždenie 18. októbra 1968.

Federálne zhromaždenie schválilo zákon č. 16/1990 Zb., ktorým sa menil zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom. Zmena nastala najmä v tom, že sa vypustili tie ustanovenia, ktoré podmieňovali výkon duchovnej činnosti *„štátnou spoľahlivosťou“* a tým, že príslušná osoba musela mať predbežný štátny súhlas a zložiť predpísaný sľub.

Vo Federálnom zhromaždení ČSSR na miesta poslancov, ktorí sa vzdali mandátu (102 poslancov), alebo boli odvolaní (35 poslancov), bolo zvolených 120 nových poslancov, ktorých väčšinu navrhli Občianske fórum a Verejnosť proti násiliu.

- V Bratislave sa stretli zástupcovia utvárajúcich sa nových politických strán na Slovensku – Strany demokratického socializmu, Sociálnodemokratickej strany na Slovensku, Strany nezávislých demokratov, Strany zelených, strany Trend tretieho tisícročia, Liberálnodemokratickej strany a Čs. strany poľnohospodárskej. Žiadali svoje zastúpenie na politických rokovaníach, účasť na príprave zákonov, najmä volebného zákona, záruky na politickú, materiálnu a ekonomickú rovnoprávnosť všetkých politických subjektov a umožnenie ich vstupu do masmédií.

- Sudcovia Najvyššieho súdu SSR sa vyjadrili za nastolenie právneho poriadku.

- VPN upozornila na problémy *„nenásilnej revolúcie“*.

24. januára 1990

Slovenská vláda pri rozbere a vyhodnotení prestavby organizačných štruktúr výrobnotechnickej, vedeckovýskumnej a obehovej základne na štátne podniky vyjadrila znepokojenie „nad prílišnou koncentráciou a nezdravou monopolizáciou výrobnjej základne priemyslu.“ Prijala uznesenie na podporu decentralizačných a proti monopolizačných smerov moderného ekonomického vývoja, ako aj pravidiel na vyčlenenie vnútorných organizačných jednotiek zo štátneho podniku.

Zároveň prijala uznesenie na zabezpečenie úloh z uznesenia vlády ČSSR k správe o osobných dôchodkoch, ktoré upravovala najviac do výšky 3800 korún mesačne.

Slovenská vláda sa vyjadrila k *Vyhlaseniu vlády ČSSR o právnych princípoch jej činnosti v oblasti politických, občianskych, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv*, ktoré bolo schválené ku *Dňu ľudských práv a slobôd* s cieľom vytvoriť demokratický právny poriadok v súlade s *Medzinárodným paktom o občianskych a politických právach* a s *Medzinárodným paktom o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* ešte z roku 1966, tak ako to vyžadoval helsinský proces v záveroch jeho dokumentov.

25. januára 1990

ČSSR podala oficiálnu žiadosť, ktorou sa uchádzala o členstvo v *Medzinárodnej banke pre obnovu a rozvoj*.

26. januára 1990

• Vznikajúce politické subjekty na Slovensku sa postavili za rovnoprávnosť všetkých politických strán, a dohodli sa, že: „*Nové registrované politické strany musia byť zastúpené na všetkých politických rokovaniach na úrovni republiky a federácie. Zákonom treba zakotviť ustanovenie, na ktorých pracoviskách nemôžu byť zamestnanci členmi politických strán. Žiada sa vymedziť iba skutočne nevyhnutné sféry, v ktorých má platiť toto obmedzenie. Zaručiť politické, materiálne a ekonomické zrovnoprávnenie politických strán existujúcich pred 17. novembrom 1989 s novými politickými stranami a občianskymi hnutiami. Nové politické strany sa musia priamo podieľať na legislatívnom procese, predovšetkým na príprave nového volebného zákona, ktorý by sa mal stať predmetom verejnej diskusie občanov. Umožniť novým politickým stranám vstup do prostriedkov masovej informácie za rovnakých podmienok ako ostatným.*“

• Na zasadaní Predsedníctva Demokratickej strany bol za jej predsedu zvolený Martin Kvetko, jeden z popredných predstaviteľov predfebruárovej Demokratickej strany a zástanca pluralitnej demokracie, ktorý sa vrátil na Slovensko z viac ako štyridsaťročnej emigrácie. Po druhej svetovej vojne bol poslancom Dočasného a Ústavodarného Národného zhromaždenia, zástancam riešenia slovenskej otázky, poverenikom pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a členom Predsedníctva Demokratickej strany. Odmietol komunistický prevrat vo februári 1948 a stal jedným z popredným predstaviteľom československého exilu v *Rade slobodného Československa* v USA a od roku 1969 bol predsedom *Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov*.

27. januára 1990

• V Bratislave sa zišiel prvý celoslovenský snem VPN, ktorý rokoval o politickom vývine Slovenska. Ján Budaj sa vyjadril, že VPN nechce posudzovať KSS podľa prin-

cípu kolektívnej viny, no požiadal komunistov o rozpustenie svojej strany pre jej ideológiu a založenie novej. Zástupcovia VPN sa mali na miestnych úrovniach dohodnúť s komunistami a ostatnými politickými zástupcami na rekonštrukcii miestnych štátnych orgánov – národných výborov v rámci rokovanií „za okrúhlymi stolmi“. Mestský výbor KSS v Bratislave však obvinil VPN z uzurpovania si absolútnej moci a snažil sa zabrániť vynúteným odchodom komunistov z hospodárskych funkcií.

- V Banskej Bystrici sa zišiel ustanovujúci zjazd Strany zelených, ktorá sa orientovala na riešenie ekologických otázok. Formovala sa sčasti z radov ochranárov v Slovenskom zväze ochrancov prírody a krajiny z druhej polovice osemdesiatych rokov. Svoj politický program postavila na novej ekologickej morálke, rovnováhe človeka s prírodou a na utvorení zdravej spoločnosti. Jej predsedom sa stal Juraj Mesík, k ďalším predstaviteľom strany patrili Mikuláš Huba, Gabriela Kaliská, Z. Tóthová, Peter Sabó a iní.
- Zakladajúci zjazd Strany nezávislých demokratov v Bratislave obvinil OF a VPN z presadzovania nového monopolu moci.
- *Štúrova spoločnosť* sa odmietavo vyjadrila proti využitiu novostavby SNR ako stredo-európskej univerzity.

29. januára 1990

V Poľsku bola na svojom zjazde rozpustená komunistická Poľská zjednotená robotnícka strana a namiesto nej vznikla Sociálna demokracia Poľskej republiky.

30. januára 1990

- Po rozsiahlych zmenách v zložení Federálneho zhromaždenia ČSSR bolo 152 poslancov bezpartajných, 138 za KSČ, po 18 za ČSL a za ČSS, 5 za SSL, 4 za DS, 3 za ČSSD, po 2 za KDS a ČSDI, po 1 za MNI a SZ a 6 mandátov ostalo neobsadených. Okrem iných zmien sa stal podpredsedom Snemovne ľudu Ján Langoš (VPN).
- Československá strana socialistická sa stala federálnou politickou stranou.
- V Bratislave sa konala oblastná konferencia Československej strany socialistickej na Slovensku.
- Federálny premiér Marián Čalfa vystúpil z KSČ.

1. februára 1990

- V Bratislave sa uskutočnilo prvé zasadanie *Rady pre národohospodársku politiku Slovenskej socialistickej republiky*.
- Minister vnútra ČSSR Richard Sacher oznámil zrušenie Štátnej bezpečnosti, čo KC OF považovalo za úspech svojho zásadného postoja.

2. februára 1990

- Predseda Federálneho zhromaždenia ČSSR Alexander Dubček v otvorenom liste Larise Bogorazovej, Natalii Gorbanevskej, Konstantinovi Babickému, Vadimu Delone, Vladimírovi Dremľjugovi, Viktorovi Fajnbergovi a Pavlovi Litvinovovi, ktorí 25. 8. 1968 na Červenom námestí námestí v Moskve protestovali proti vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa, vyjadril vďaku: „Niektorí z nich už nie sú medzi nami. Aj im by som však chcel vziať hold za ich statočný, slobodomyselný čin. A k žijúcim sa obraciam: nezabudli sme na váš hrdinský, hlboko ľudský skutok. Pre mnohých – aj v Sovietskej

skom zväze – sa stal 21. august 1968 zlomom v živote. Spomínam na slová Andreja Sacharova, ktoré mi napísal krátko pred svojou smrťou 10. decembra 1989. „Hrŕstka inak zmýšľajúcich čerpala v Pražskej jari silu k nadchádzajúcemu dlhoročnému ťažkému boju, ktorého jedinou zbraňou bola glasnosť“.

- Výkonný výbor ÚV KSČ sa dištancoval od „bolševického modelu strany“.
- Ústredným riaditeľom Československého rozhlasu sa stal po Karlovi Starom František Pavlíček.

3. februára 1990

- V Bratislave sa konal po 42 rokoch obnovujúci zjazd Sociálnodemokratickej strany.
- Na štvrtom sneme KC OF bol ostro kritizovaný kabinetný spôsob prerokúvania volebného zákona. Nevôľu vyvolali aj utajované zmeny vo vedení KC OF.

6. februára 1990

- Predsedom českej vlády sa stal jeden z popredných predstaviteľov OF Petr Pithart, ktorý nahradil člena KSČ Františka Pitru.
- Rekonštrukcia SNR bola predmetom rokování VPN, KDĽ, SSDS, SDS, SSI, KSS a DS.

V rekonštruovanej 200-člennej ČNR ostalo KSČ 82 mandátov a OF kooptovala 50 nových poslancov.

- Občianske združenie *Štúrova spoločnosť* sa vyslovilo za polený štátny znak ČSSR s tradičným slovenským dvojkrížom.
- Pápež Ján Pavol II. vymenoval za biskupa Nitrianskej diecézy Jána Chryzostoma Korca, ktorý patril v katolíckom disente medzi jeho najvýznamnejších predstaviteľov. V októbri 1950 bol tajne vysvätený za kňaza a v 50. rokoch pôsobil v utajenej pastierskej činnosti. V máji 1960 bol odsúdený na 11 rokov väzenia, z ktorého bol prepustený v rámci amnestie až vo februári 1968. Aktivizoval sa v obrodnom procese, no aj za to mu v decembri 1974 odobrali štátny súhlas na výkon duchovnej činnosti. Neprestal však pôsobiť v katolíckom disente na Slovensku, najmä v druhej polovici 80. rokov, keď protestoval proti televíznemu seriálu *Kríž v osídľach moci* a bol jedným z aktérov *sviečkovej manifestácie* v Bratislave v marci 1988.

7. februára 1990

Generálni prokurátori ČSSR a ČSR Pavol Sitár a Pavel Rychetský, námestník generálneho prokurátora SSR Ján Bechler a hlavný vojenský prokurátor Rudolf Tomašovič sa zhodli v Prahe na odpolitizovaní práce prokuratúry. Do toho času bolo v českých krajinách odvolaných 46 prokurátorov a na Slovensku 24 prokurátorov.

8. februára 1990

- Podľa Predsedníctva SNR viaceré návrhy zákonov federálneho zhromaždenia prekračovali jeho kompetencie na úkor legislatívnych kompetencií národných rád, pričom sa zdôraznilo, že „kompetencia federácie je delegovaná a odvodená od kompetencie republík“. Predsedníctvo vychádzalo z vyjadrenia Legislatívnej rady SSR. Prestavba československého právneho poriadku sa mala uskutočňovať v rámci ústavného zákona o česko-slo-

venskej federácii a pri rešpektovaní ústavnej pôsobnosti medzi republikami a federáciou.

Predsedníctvo SNR schválilo zloženie *Komisie pre prípravu Ústavy Slovenskej socialistickej republiky*. Jej predsedom bol ústavný právnik Karol Plank, podpredsedom právnik Marián Posluch, tajomníkom právnik Dušan Nikodým, členmi právnici Jaroslav Balko, Jaroslav Chovanec, Michal Gašpar, Ján Filko, Jozef Prusák, Ivan Gašparovič a Jozef Moravčík, ekonómovia Michal Baránik, Milan Šikula, Jozef Košnár a Hvezdoň Kočtúch, spisovateľ Milan Ferko, historici Ľudovít Haraksim, Ján Bobák, zástupcovia cirkví Miroslav Kýška a Vladimír Filko a ďalší. Komisia mala spolu 42 členov.

Predsedníctvo SNR odvolalo z funkcie predsedu SAV akademika Ivana Hrivňáka a do tejto funkcie vymenovalo akademika Ladislava Macha. Zmeny sa vykonali na základe voľby nového Predsedníctva SAV *Radou vedcov* 23. januára 1990. Nové Predsedníctvo SAV navrhlo v tajných voľbách o dva dni neskôr vymenovať do funkcie SAV L. Macha. Zmeny vo vedení SAV boli súčasťou smerovania tejto najvýznamnejšej vedeckej inštitúcie k demokratickému odpolitizovanému autonómnemu postaveniu a samospráve.

Predsedníctvo SNR prijalo uznesenie k *Memorandu Rusínov-Ukrajincov Československa*, ktoré vzišlo zo zasadnutia ich zjazdu 20. januára 1990 v Prešove.

9. februára 1990

- Uskutočnila sa ďalšia rekonštrukcia 100 člennej Slovenskej národnej rady, keď bolo kooptovaných 42 nových poslancov. VPN mala v SNR len 19 poslancov a KDĽ 7.

- SNR prerokovala predbežnú správu *Komisie SNR na dohľad prešetrenia zásahu ZNB proti zhromaždeniu veriacich 25. marca 1988 v Bratislave*, v ktorej sa uviedla jej dovtedajšia činnosť a materiály, ktoré dostala k dispozícii. Zároveň vypočula bývalých politických, štátnych a bezpečnostných funkcionárov, ktorí boli priamo zainteresovaní do udalostí (Gejza Šlapka, člen Predsedníctva ÚV KSS, Štefan Lazar, minister vnútra SSR, Miroslav Válek, minister kultúry, pracovníci ÚV KSS Ladislav Sádovský a Ján Šveda, ako aj pracovníci Zboru národnej bezpečnosti Štefan Homola, František Budaváry, Anton Faťol a predstavitelia ministerstva vnútra ČSSR Václav Vajnar a Alojz Lorenc). Správa sa zaoberala aj cirkevnou politikou štátu a KSC pred marcom 1988 a priamo uviedla porušovanie ľudských a náboženských práv a slobôd, čo popieral napríklad bývalý ideologický tajomník ÚV KSS Ľudovít Pezlár. Zároveň uviedla aj značné počty nasadených príslušníkov ozbrojených zložiek a vojenských a iných vozidiel, vrátane vodných diel.

SNR hodnotila správu *Komisie SNR na posúdenie pôsobenia Slovenskej národnej rady a jej orgánov v rokoch 1968 – 1970*. Táto konštatovala, že „spoločensko-politické premeny začaté v roku 1968 znamenali veľkú nádej pre náš národ. Vyjadrovali tiež pozitívny pracovný vklad obrodne a demokraticky zmyšľajúcich poslancov SNR do uskutočňovaných pokojných demokratických premien spoločnosti, násilne prerušených vstupom spojeneckých armád piatich krajín Varšavskej zmluvy v auguste 1968“. SNR na základe stanoviska komisie rehabilitovala 35 poslancov SNR (František Barbírek, Rudolf Belan, Štefan Brenčič, Ladislav Dobos, Baltazár Dubeň, Alexander Dubček, Irena Ďurišová, Samuel Falán, František Gacík, Ernest Gajdoš, Vojtech Hatala, Vladimír Haviar, Róbert Harenčár, Vincent Horváth, Jozef Karcol, Jolana Kašičková, Hvezdoň Kočtúch, Ľudovít Kozár, Augustín Machata, Viktor Pavlenda, Imrich Platnica, Ladislav Pittner, Ervin Polák, Július Ruman,

Štefan Sádovský, Emília Sedláková, František Sloboda, Rezső Szabó, Svetozár Štúr, Ján Škovrán, Anton Ťažký, Ján Uher, Félix Vašečka, Lubica Vlasáková, Jozef Zrak), ktorí na základe nepravdivých obvinení o ich činnosti v rokoch 1968 – 1969 boli zbavení alebo nátlakom donútení odísť z poslaneckých funkcií. SNR zároveň obnovila platnosť dokumentov a stanovísk, ktoré prijalo Predsedníctvo SNR v poaugustovom období (21. – 28. augusta 1968).

Predseda Federálneho zhromaždenia ČSSR Alexander Dubček zdôraznil na pôde SNR dôsledky normalizačného vývoja po 21. auguste 1968: „A čo nasledovalo, dobre viete – perzekúcie, upevnenie starých poriadkov, znehodnocovanie vysokých ideálov ľudstva, pasivita spoločnosti, prehĺbenie krízy. V roku 1974 som preto napísal list Federálnemu zhromaždeniu a Slovenskej národnej rade, v ktorom som upozorňoval, požadoval a poukázal na nezdravý stav vtedajšieho vývoja“. Pritom rok 1968 a rok 1989, „hoci rozdielne, predsa sú spojené v životnosti základných ideí demokracie, humanizmu, slobody, suverenity. Dochádza k novému evolučnému procesu, v ktorom by mala vzrastať medzinárodná autorita Československa, ktorého prestíž z roku 1968 zostala v povedomí svetovej verejnosti i popredných politikov a nikdy neprestala pôsobiť“. A. Dubček pripomenul, že: „Nový obsah činnosti by mala mať aj naša federácia, ak má byť dobrovoľným spolunažívaním dvoch rovnoprávných národov v jednom štáte na základe vzájomnej dohody bez byrokratických obmedzení“.

Poslanec SNR Milan Šimečka sa podobne obrátil na poslancov s výzvou, aby sa pristúpilo k dôslednému vyjadreniu postavenia Slovenska, lebo sa ukázalo, že

„dvadsať rokov federácie sa skutočne premrhalo v byrokratických procedúrach a že slovenský národ sa za tú dobu o nič viac ako predtým nedostal do povedomia Európy. A z toho vychádza moja základná myšlienka, že teraz v otvorenej situácii, keď sa veľmi často hovorí o vstupe do Európy, by Slovensko malo usilovať autonómne, bez federálnych procedúr, aby sa v Európe prezentovalo svojimi tradíciami, svojou odlišnosťou, osudom národnostných menšín, krajinou a mnohými vecami, ktoré k Slovensku patria“.

- Predseda slovenskej vlády Milan Čič sa stretol za účasti predstaviteľov KV VPN so svojím českým náprotivkom Petrom Pithartom, aby prerokovali otázky postavenia národných republík vo federácii.
- ČSSR nadviazala diplomatické styky s Izraelom, ktoré boli prerušené pred 23 rokmi.
- Maďarsko a Vatikán obnovili diplomatické vzťahy, ktoré boli prerušené roku 1945.

10. februára 1990

- Sovietsky predstaviteľ Michail Gorbačov sa pred nemeckým kancelárom Helmuthom Kohlom v Moskve vyjadril, že Sovietsky zväz nebude zasahovať do rozhodnutia Nemcov, aby sa zjednotili do jedného štátu.
- V Bratislave sa konal 2. celoslovenský snem VPN, na ktorom boli schválené stanovy hnutia. Predsedom 21-člennej Slovenskej rady VPN sa stal Ján Budaj.
- V atómovej elektrárni v Jaslovských Bohuniciach (okres Trnava) prišlo k prevádzkovej havárii, no obišla sa bez zranenia osôb či iných následkov.
- Bola vydaná výzva k členom *Klubu Slovenská obroda* 68 – 69.

12. februára 1990

- Predstavitelia KC OF Jan Urban, Ivan Gabal, Petr Uhl, Jana Ryšlinková, Jan Štern, Petr Kučera, za KV VPN Jozef Kučerák, Ján Langoš a László Szigeti v spoločnom memo-

rande prezidentovi Václavovi Havlovi deklarovali svoje presvedčenie, že treba občanov republiky oboznámiť s jej „skutočným stavom“. Všetky tri vlády by mali uskutočniť opatrenia, ktoré by viedli k začatiu „národnej obnovy“ v krátkom čase.

- Federálna vláda sa prejavovala ako vnútorne nejednotná, nevypracovala si program ekonomickej reformy, zatiaľ čo verejnosť ČSSR strácala na trpezlivosti a stúpala jej nespokojnosť, ba hrozila štrajkami.

13. februára 1990

- Slavomíra Stračára, s ktorým sa v radoch VPN rávalo ako s novým slovenským premiérom, menovali za ministra hutníctva, strojárstva a elektroniky ČSSR.
- Valné zhromaždenie *Slovenskej historickej spoločnosti* sa vyjadrilo k štátnej symbolike a názvu štátu. Postavilo sa za poľný štátny znak Česko-slovenskej federácie.

14. februára 1990

- Vláda ČSSR prijala rozhodnutie o vystúpení ČSSR z RVHP.
- Vláda SSR navrhla namiesto názvu Československá republika (návrh prezidenta) názvy „Republika Česko-Slovensko“ a „Federácia Česko-Slovensko“. Spor o názov spoločného štátu dostal pomenovanie „pomlčková vojna“.
- Vláda SSR uznesením zrušila Sekretariát vlády SSR pre veci cirkevné a sekretariáty pre veci cirkevné na národných výboroch.
- Na tlačovej konferencii v Bratislave kritizoval predseda SNR Rudolf Schuster zasahovanie Federálneho zhromaždenia ČSSR do kompetencií národnej rady.
- Štátna banka československá vydala vyhlášku č. 42/1990 Zb. o druhom vydaní bankoviek po 100 Kčs. Dňom 1. marca 1990 sa vydávali do obehu bankovky po 100 Kčs vzoru 1961 – (tvaru II), druhého vydania. Išlo o stokorunáčky, ľudovo prezývané „Zelené Hradčany“, s drobnými úpravami oproti „stokorunáčkam prvého vydania“.

15. februára 1990

Federálny minister vnútra Richar Sacher svojím rozkazom č. 16/1990 k tomuto dátumu formálne zrušil Štátnu bezpečnosť. Z I. správy ZNB – rozviedky sa stal Úrad pre zahraničné styky a informácie. Kontrarozviedka (II. a XII. správa ZNB) sa zmenila na Úrad na ochranu ústavy a demokracie. III. správa ZNB – vojenská kontrarozviedka prešla pod ministerstvo národnej obrany pod novým názvom Vojenské obranné spravodajstvo.

Predstavitelia a spolupracovníci zrušenej ŠtB však prenikali do nových demokratických inštitúcií. Problematika ich zotrávania v dôležitých článkoch štátu a prenikania do nových organizácií a zoskupení ostávala neustále aktuálna počas roku 1990. Richarda Sachera za to opakovane kritizovali spoločenské organizácie a ľudia podporujúci demokratizačný proces a jeho opatrenia voči príslušníkom Štátnej bezpečnosti hodnotili ako „neúčinné a nedostatočné“.

17. februára 1990

- V Nitre sa konal zakladajúci zjazd Kresťansko-demokratického hnutia (KDH). Od svojho založenia sa stalo druhým najsilnejším politickým subjektom na Slovensku. Program KDH bol postavený na kresťanských princípoch. Cieľom bolo konzervatívno-

demokratické usporiadanie občianskej spoločnosti so sociálnou a národnou orientáciou, pri obmedzenom vplyve štátu. Nadväzoval na široké aktivity katolíckej opozície z 80. rokov, laického hnutia a tzv. tajnej cirkvi. Program KDH bol pomerne široko koncipovaný, s výraznými prvkami antikomunizmu. Zároveň sa vyslovil pomerne rezolútne za riešenie slovenskej národnej otázky a postavenia miestnych samospráv. Predsedom KDH sa stal Ján Čarnogurský.

Tlačovým orgánom hnutia bol *Slovenský denník*.

• ÚV KSČ zhodnotil politickú zodpovednosť za krízový vývoj v strane a spoločnosti. Z KSČ bolo vylúčených 22 bývalých straníckych predstaviteľov.

19. februára 1990

Prezident ČSSR Václav Havel začal štátnu návštevu USA. V 70-člennej delegácii bolo len 9 Slovákov. Prezident hovoril v Kongrese USA o postavení československého štátu a o jeho zámeroch vrátiť sa medzi demokratické krajiny, čo okrem iného zdôvodnil tým, že možnosť návratu zastavila už okupácia štátu v auguste 1968 a dôsledky rozdelenia bipolárneho sveta, na ktoré zvlášť jeho občania doplatili od februára 1948. Prezident V. Havel však zdôraznil, že Sovietsky zväz síce komplikovane, ale predsa smeruje k demokracii a podporuje odchod svojich vojsk z územia československého štátu. Pripomenul, že: „Bez globálnej revolúcie vo sfére ľudského vedomia sa nezmení nič k lepšiemu ani vo sfére ľudského bytia, a cesta tohto sveta ku katastrofe, či už ekologickej, sociálnej, populačnej alebo celkovo civilizáčnej, bude neodvratná“. Preto bolo dôležité, aby sa Československo aktívne zúčastnilo helsinského procesu, prekonania rozporov bipolárneho sveta a zdôraznil postavenie človeka v popredí diania, za čo by mali politické štruktúry nieť zodpovednosť.

20. februára 1990

V Košiciach sa uskutočnila demonštrácia obyvateľov, ktorí protestovali proti výstavbe atómovej elektrárne v Kecerovciach.

23. februára 1990

Naposledy vyšiel tlačový orgán už Demokratickej strany pod názvom *Lud*. Od 24. februára 1990 vychádzal pod názvom *Čas*, tak ako tomu bolo v prípade predfebruárovej Demokratickej strany.

23. – 24. februára 1990

Na 1. valnom zhromaždení Maďarskej nezávislej iniciatívy v Komárne prijali jej program a stanovy. Predsedom sa stal Károly Tóth.

26. – 27. februára 1990

Prezident ČSSR Václav Havel podpísal na štátnej návšteve ZSSR dohodu o odchode sovietskych vojsk z územia ČSSR a bilaterálnu deklaráciu o vzťahoch medzi oboma krajinami. Okamžite sa začalo so sťahovaním vojsk ZSSR, ktoré sa malo ukončiť v prvej polovici roku 1991 (na Slovensku do decembra 1990). Ak aj s týmto predstaviteľ Sovietskeho zväzu Michail Gorbačov súhlasil, predsa len stále, v rozpore s vnútropolitickým vývinom v Československu, zastával názor, že bude pokračovať socialistickou cestou.

Za účelom odchodu sovietskych vojsk, ktorý sa začal odchodom z Frenštátu a Libavy, sa ustanovila parlamentná komisia (Michael Kocáb, Pavel Dostál, Pavol Kanis a iní). Po návštevách V. Havla a A. Dubčeka v Moskve bola v auguste 1990 podpísaná spresňujúca dohoda o odsune, ktorý zahrňovala 73-tisíc vojakov a 40-tisíc ich rodinných príslušníkov (na Slovensku z Komárna, Bratislavy, Sliača, Jelšavy, Zvolena, Ružomberka, Rožňavy atď.), najmä z 30. gardovej motostreleckej Irkutsko-pinskej divízie.

27. februára 1990

- Na 24. spoločnej schôdzi snemovni federálneho parlamentu predniesol predseda federálnej vlády Marián Čalfa „*Správu o plnení programového vyhlásenia vlády ČSSR k spoločensko-politickej situácii a konkretizáciu úloh vlády na najbližšie obdobie*“.

- Príprava parlamentných volieb v česko-slovenskom federatívnom štáte začala, keď Federálne zhromaždenie ČSSR prijalo ústavný zákon č. 45/1990 Zb., o skrátení volebného obdobia zákonodarných zborov, ktorý stanovil, že obdobie končilo dňom volieb a nasledujúce volebné obdobie malo trvať 2 roky. Predpokladalo sa totiž, že voľby v roku 1990 budú skôr plebiscitom o zmene politického režimu a až nasledujúce voľby, po stabilizácii a kryštalizácii politických subjektov, budú „skutočné“.

Ústavný zákon č. 46/1990 Zb. priniesol viaceré zmeny ústavy z roku 1960 a ústavného zákona o čs. federácii č. 143/1968 Zb., čo sa týka volebného systému upravujúceho postavenie poslancov, ustanovenia viacmandátových volebných obvodov a pod., čím sa priblížilo k pomernému volebnému systému. Tieto zmeny podstatným spôsobom zmenili volebný systém na demokratický. Počet poslancov Snemovne ľudu FZ ČSSR sa znížil z 200 na 150.

Ústavný zákon č. 47/1990 Zb., o voľbách do federálneho zhromaždenia znamenal už návrat k voľbám podľa princípu pomerného zastúpenia (politické strany predkladali svoje kandidátky s menami kandidátov vo volebných krajoch). Volebný program formulovali, obhajovali a presadzovali politické strany a im vyslovili voliči svoju podporu. Aj tento zákon výrazne podporil vznik politického pluralizmu.

- Ministerstvo vnútra ČR zaregistrovalo koalíciu Együttelés-Spolužitie-Wspólnota-Soužití ako politické hnutie za demokraciu, práva národnostných menšín a za zachovanie ich národnej identity.

28. februára 1990

- Slovenská národná rada vo svojom návrhu uznesenia ocenila iniciatívny návrh prezidenta ČSSR Václava Havla na ústavný zákon o štátnych znakoch Českej republiky, Slovenskej republiky a Československej republiky s tým, aby si SNR upravila vlastným ústavným zákonom štátny znak SR. SNR navrhla zmeniť štátny znak federácie tak, aby znakom bol zvislo polený štít, v ktorého ľavej polovici (z čelného pohľadu) by bol umiestnený štátny znak Českej republiky a v pravej polovici štátny znak Slovenskej republiky. Moravský znak mal byť riešený v časti znaku ČR.

Štátnym znakom SR mal byť na červenom ranogotickom štíte dvojité strieborný kríž vztýčený na strednom vyvýšenom vršku modrého trojvršia podľa návrhu, ktorý si SNR mala upraviť svojím ústavným zákonom.

- Slovenská vláda prijala uznesenie na zabezpečenie úloh na výstavbe jadrových elektrární Mochovce a Temelín, ktoré vyplývali z uznesenia vlády ČSSR. Rátalo sa s výstav-

bou ďalších elektrární s cieľom znížiť investičnú náročnosť, zvýšiť jadrovú bezpečnosť a vyhodnotiť celkovú ekonomickú efektívnosť elektrární. Konštatovala, že pri výstavbe elektrárne v Mochovciach neprebíhali práce v určených termínoch, čo malo negatívny dopad na palivovo-energetickú bilanciu, plnenie ekologického programu a na ekonomiku. Na nápravu tohto stavu prijala termínované opatrenia.

- Uznesením vlády SSR bol zrušený sekretariát vlády SSR pre veci cirkevné (vrátane jeho aparátu na krajských a okresných národných výboroch v podobe tzv. cirkevných tajomníkov), a súčasne sa na ministerstve kultúry zriadil cirkevný odbor, pochopiteľne už s celkom iným zameraním činnosti ako dovtedy.
- Vláda prijala uznesenie k návrhu na vydávanie denníka *Národná obroda*.
- Primátorom hlavného mesta Slovenska sa stal Roman Hofbauer.
- Minister kultúry v slovenskej vláde Ladislav Chudík podal demisiu.

Február 1990

Denník *Zmena* priniesol reportáž z obchodov v uliciach Bratislavy, v ktorých rakúski občania utrúcali vysoké sumy peňazí za veľké nákupy, pretože pre nich bolo Slovensko cenovo veľmi výhodné. „Čo je pre našinca nedostupné – to je pre Rakúšana výhodné,“ napísala *Zmena*.

1. marca 1990

• Poslanci SNR schválili Ústavný zákon číslo 50/1990 Zb. Slovenskej národnej rady z 1. marca 1990, o názve, štátnom znaku, štátnej vlajke, štátnej pečati a o štátnej hymne Slovenskej republiky, ktorý odôvodnil minister vnútra a životného prostredia Vladimír Mečiar a spravodajca Ján Bakiča:

Čl. 1

(1) Názov „Slovenská socialistická republika“ sa mení na „Slovenská republika“.

(2) Ak je v doterajších ústavných a iných zákonoch uvedený názov Slovenská socialistická republika, rozumie sa tým Slovenská republika.

Čl. 2

Štátny znak

(1) Štátny znak Slovenskej republiky tvorí na červenom ranogotickom štíte dvojité strieborné kríž vztýčený na strednom vyvýšenom vršku modrého trojvršia.

(2) Vyobrazenie štátneho znaku Slovenskej republiky tvorí prílohu 1 tohto zákona.

Čl. 3

Štátna vlajka

(1) Štátna vlajka Slovenskej republiky sa skladá z troch rovnakých vodorovných pruhov bieleho, modrého a červeného, usporiadaných pod sebou. Jej rozmery sú 2 : 3.

(2) Vyobrazenie štátnej vlajky Slovenskej republiky tvorí prílohu 2 tohto zákona.

Čl. 4

Štátna pečať

(1) Štátnu pečať Slovenskej republiky tvorí štátny znak Slovenskej republiky, okolo ktorého je do kruhu umiestnený nápis „Slovenská republika“. Priemer štátnej pečate je 45 mm.

(2) Podrobné vyobrazenie štátnej pečate Slovenskej republiky tvorí prílohu 3 tohto zákona.

Čl. 5

Štátna hymna

(1) Štátnou hymnou Slovenskej republiky sú prvé dve slohy piesne Janka Matúšku „Nad Tatrou sa blýska“.

(2) Text štátnej hymny Slovenskej republiky a jej notová osnova tvoria prílohu 4 tohto zákona.

Čl. 6

Používanie štátneho znaku, štátnej vlajky, štátnej pečate a štátnej hymny Slovenskej republiky ustanovuje zákon Slovenskej národnej rady.

Poslanci SNR po schválení ústavného zákona prijali uznesenie, v ktorom navrhli federálnemu parlamentu z viacerých alternatív, ktoré okrem iných uviedol poslanec Peter Brňák, aby sa názov ČSSR zmenil na „*Federácia Česko-Slovensko*“ a štátnym znakom federácie mal byť zvislo poľený štít (z čelného pohľadu) tak, aby v jeho ľavej polovici bol umiestnený štátny znak Českej republiky a v pravej polovici Slovenskej republiky.

• Na pôde SNR sa odohral pokus o odvolanie predsedu SNR Rudolfa Schustera a jeho nahradenie Jánom Budajom. Poslanec Ivan Čarnogurský konštatoval, že v rokoch 1968 a v novembri 1989 boli Slováci a Slovensko hodnotení ako „*menej progresívni*“ a „*menej aktívni*“, no mali zmysel pre demokraciu a záujem na odstraňovaní monopolu komunistickej moci. Bol za korektnú spoluprácu s komunistickou stranou a preto treba podľa neho hľadať vhodný spôsob na výmenu predsedu. Jozef Širotňák síce vysoko ocenil pôsobenie R. Schustera, ktorý sa vyjadril k svojim funkciám spreď novembra 1989, no predsa len bol za to, aby sa stal prvým podpredsedom SNR. Ján Budaj sa k svojej nominácii zo strany VPN vyjadril, že: „*Hlavnou príčinou bolo to, že toto hnutie po istom čase váhania, keď jeho predstavitelia odmietali prijímať akékoľvek funkcie, si uvedomilo svoju spoluzodpovednosť za vývoj situácie, uvedomilo si istú politickú roztrieštenosť a aj chyby, ktoré sa stali za posledné dva mesiace*“. Hnutie sa naďalej trieštilo, a predsa len bolo potrebné, aby malo svojho zástupcu vo vedení SNR.

Pred budovou SNR sa konala manifestácia, na ktorej sa ozývali nacionalistické a protimaďarské heslá.

Návrh na odvolanie R. Schustera neprešiel a J. Budaj sa stal prvým podpredsedom SNR. Podobné snahy boli o „*uvoľnenie*“ slovenského premiéra Milana Čiča. Obaja predstavitelia slovenských národných orgánov vystúpili v tom čase z radov komunistickej strany (R. Schuster 28. marca, M. Čič 10. marca, o deň neskôr aj podpredseda slovenskej vlády Vladimír Lexa).

• Na mimoriadnom zjazde 22 odborových zväzov v Bratislave schválili vznik Nezávislých slovenských odborov ako právneho nástupcu ROH na Slovensku. Predsedom sa stal Jozef Prokeš.

• Maďarské Národné zhromaždenie rozhodlo o priamej voľbe prezidenta vo všeľudovom hlasovaní.

2. – 3. marca 1990

V Prahe sa konal zakladajúci zjazd *Československej konfederácie odborových zväzov* (ČSKOZ), ktorý zrušil Revolučné odborové hnutie (ROH) a založil ČSKOZ.

3. marca 1990

- Zhromaždenie zástupcov *Matice slovenskej* zo všetkých miest a obcí južného Slovenska s národnostne zmiešaným obyvateľstvom, uskutočnené v Šuranoch, poslalo slovenským národným orgánom „*Memorandum Slovákov južného Slovenska*“. Varovali v ňom pred obmedzovaním suverenity národných orgánov na južnom Slovensku presadzovaním autonómie pre maďarské obyvateľstvo. Memorandum požadovalo ústavné zakotvenie Slovenskej republiky ako národného štátu, ktorý by bol súčasťou „*demokratickej federácie Slovákov a Čechov fungujúcej na princípoch rovného s rovným, v slobodnej, nezávislej, suverénnej a zvrchovanej Federácii Česko-Slovensko*“.
- V Bratislave sa konal 3. snem VPN, na ktorom, podobne ako na šiestom sneme KC OF, sa rokovalo o predvolebných programoch.
- Vznikla *Konfederácia politických väzňov Slovenska* (KPVS), ktorá sa sformovala do občianskeho združenia bývalých politických väzňov a inak prenasledovaných a postihnutých komunistickým režimom. Prvým predsedom sa stal Július Porubský. V stanovách KPVS sa uviedlo, že „*združuje občanov, ktorých práva boli porušené totalitným režimom za vlády komunizmu tak, že bola ohrozená ich občianska existencia a ich rodín, bol im znemožnený osobnostný rast, boli pre svoje presvedčenie a názory i za to, že sa postavili proti komunistickému režimu, prenasledovaní, protiprávne väznení a odsúdení.*“

6. marca 1990

- Názov Česká socialistická republika bol zmenený na Česká republika (ČR), čím sa v jej názve vyjadrila cesta za demokratickými spoločenskými zmenami.
- Na námestí SNP v Bratislave a v Košiciach sa konal míting „*Povedzme si pravdu*“, ktorý reagoval na destabilizujúce vnútropolitické udalosti v SNR a zhromaždenie pred jej budovou vzhľadom na spory o post jej predsedu z 1. marca.

7. marca 1990

Vznikla Slovenská národná strana (SNS). Vystúpila s národne orientovaným programom s cieľom ustanoviť zvrchovanú, samostatnú a nezávislú Slovenskú republiku. Pomenovala otázku postavenia Slovenska a slovenského národa v česko-slovenskej federácii. Slovenská národná strana bola za aktívnu politiku zamestnanosti, teda proti podľa nej reštrikčnej politiky Prahy voči Slovensku „*šítej na podmienky českých krajín*“. V programe strany bolo aj schválenie zákona o slovenskom jazyku ako štátnom a úradnom jazyku na území Slovenska bez výnimky. Stanovy Slovenskej národnej strany zahrnuli význam tisícročných cyrilo-metodských tradícií a z kresťanských princípov vlastných slovenskému národu. Strana bola za riešenie národných a národnostných problémov, ktoré považovala za latentný zdroj politického napätia. Pre Slovensko žiadala vlastnú zahraničnú politiku, vojsko a zahraničný obchod. Predsedom strany sa stal Vítoslav Móric. Tlačovým orgánom strany bol týždenník *Slovenský národ*.

8. marca 1990

- Predsedníctvo SNR vyjadrilo vo svojom vyhlásení nespokojnosť nad prípravou viacerých zákonov do FZ ČSSR, lebo sa v tomto procese z jeho strany často obchádzali legislatívne iniciatívy národných rád oboch republík, čo bolo v rozpore s ústavných zákonom o česko-slovenskej federácii z októbra 1968, ktorý stále tvoril základný rámec

pre fungovanie spoločného štátu slovenského a českého národa už v demokratických podmienkach a vychádzali z neho ďalšie právne úpravy, ktoré na tieto podmienky reagovali.

- V Prahe sa konalo rokovanie politických strán a hnutí o lustráciách budúcich kandidátov na poslancov federálneho a republikových parlamentov v pripravovaných voľbách. Lustrácie mali zamedziť členom a spolupracovníkom bývalej Štátnej bezpečnosti prenikat' na volebné kandidátky demokratických strán a hnutí.

10. marca 1990

Ministri zahraničných vecí Sovietskeho zväzu a Maďarska Eduard Ševardnadze a Gyula Horn podpísali dohodu o úplnom odchode sovietskych vojsk z Maďarska, čo podporilo aj súbežný odchod vojsk z ČSSR.

11. marca 1990

Litovský parlament vydal deklaráciu o nezávislosti Litvy od ZSSR, ktorá však skomplikovala vzťahy medzi nimi, a to najmä v hospodárskej oblasti, keď ZSSR onedlho na to reagoval znížením dodávky zemného plynu, ropy a uhlia do Litvy, ktorá sa dostala do vážnych problémov.

12. marca 1990

- Slovenská vláda k analýze vývoja národného hospodárstva SR v roku 1989 konštatovala, že v porovnaní s predchádzajúcim obdobím došlo k spomaleniu dynamiky hospodárskeho rastu „v dôsledku reagicie hospodárskej sféry na zmenené vnútorné a vonkajšie podmienky, pomalej návratnosti prostriedkov vynaložených na investície a financovanie technického rozvoja, spomalenia štruktúrnych zmien a podľa odvetví diferencovanej, celkovo neuspokojivej úrovne efektívnosti“. Peňažné príjmy obyvateľstva sa v porovnaní s rokom 1988 zvýšili reálne len o 2 percentá, neznížil sa okruh nedostatkových tovarov, nesplnili sa zámery vo výstavbe bytov, zaostávala výstavba ekologických stavieb a nedostatočne rástli kapacity najmä v zdravotníctve a v sociálnom zabezpečení. Vláda prijala rozsiahle opatrenia na nápravu tohto stavu.

Vláda SR schválila *Zásady personálnej politiky a riešenia personálnych zmien v štátnej správe a v hospodárskej sfére* a prijala uznesenie na ich realizáciu.

Vláda SR zobrala na vedomie uznesenie vlády ČSSR o dôsledkoch odchodu sovietskych vojsk z ČSSR a o opatreniach na ich riešenie. Súhlasila s termínom úplného odchodu vojsk do 30. júna 1991.

Slovenská vláda prijala „Zásady znižovania počtu pracovníkov Československej televízie v SR“. Zároveň prijala „Opatrenia na riešenie aktuálnych úloh v oblasti národnostných vzťahov“ podľa záverov pracovnej porady s predstaviteľmi VPN, MNI, hnutia Spolužitie, Matice slovenskej, Csemadoku, Zväzu Rusínov-Ukrajincov v Československu a 10 vybraných národnostne zmiešaných okresov južného Slovenska v Komárne 5. marca 1990.

- Vzniklo *Nezávislé združenie ekonómov Slovenska* (Hvezdoň Kočtúch, Michal Kováč, Michal Baránik, Marián Augustín Húska a ďalší), ktoré si predsavzalo ponúknuť národnú koncepciu ekonomickej transformácie.

13. marca 1990

- Poslanci Českej národnej rady (ČNR) rokovali v Prahe o nových štátnych symboloch Českej republiky podľa návrhu popredného heraldika z Olomouca Jiřího Loudu. Prijali zákon číslo 68, v ktorom podľa článku 1.: „*Velký štátny znak Českej republiky tvorí štvrtý štít, v ktorého prvom a štvrtom červenom poli je strieborný dvojchvostový revúci lev v skoku doprava hladiaci, so zlatými pazúrmí, zlatým vyplazeným jazykom a zlatou heraldickou korunou. V druhom modrom poli je strieborno červená šachovaná orlica hladiaca doprava so zlatým zobákom, zlatými pazúrmí a zlatou heraldickou korunou. V treťom zlatom poli je čierna orlica hladiaca doprava s červeným zobákom, červenými pazúrmí, zlatou heraldickou korunou a striebornou pružinou na prsiach zakončenou datelinovými trojlístkami, uprostred je zdobená krížikom*“. Podľa paragrafu (2) „*Malý štátny znak Českej republiky tvorí červený štít, na ktorom je strieborný, dvojchvostový revúci lev v skoku hladiaci doprava, so zlatými pazúrmí, zlatým vyplazeným jazykom a zlatou heraldickou korunou*.“ Význam zákona podobne ako v Slovenskej republike spočíval v tom, že sa od ústavného zákona o česko-slovenskej federácii z októbra 1968 dotvorili jej štátoprávne symboly, ktoré komunistický režim odmietal kodifikovať a vyjadriť tak ďalší z atribútov štátoprávneho zväzku slovenského a českého národa.
- Ústredný výbor Národného frontu SR sa vo vyhlásení k vnútro politickej situácii vyjadril, že podporuje úsilie vlády SR o demokratickú obrodu spoločnosti a návrh Slovenskej národnej rady na štátny znak čs. federácie a jej názov „*Federácia Česko-Slovensko*“, no výbor sa obával zhoršenia hospodárskej situácie a narušenia sociálnych istôt ľudí.

14. marca 1990

- Michail S. Gorbačov sa stal prvým prezidentom ZSSR, keď ho na Zjazde ľudových poslancov zvolilo 1329 poslancov. Proti bolo 495 poslancov. Gorbačov, okrem toho, že už bol Predsedom Prezídia Najvyššieho sovietu, získal právomoci, pri ktorých nebol viazaný na súhlas parlamentu. Vo svojom vyhlásení sa sústredil na tri oblasti: zvýšenie tempa ekonomickej reformy, pokračovanie v odzbrojovacích rokovaníach a vypracovanie novej zväzovej zmluvy medzi republikami ZSSR, ktorá by stanovila ich spôsob vystúpenia zo zväzku. Aj preto odmietol *Vyhlásenie Litvy o nezávislosti*.
- Vláda SR zaujala stanovisko k listu úradujúceho prezidenta Maďarskej republiky Mátyása Szűrösa prezidentovi ČSSR Václavovi Havlovi, v ktorom maďarský predstaviteľ pripomenul, že na rokovaníach v Budapešti sa dosiahla zhoda v tom, že pri utváraní nových vzťahov medzi oboma krajinami je jednou z najaktuálnejších úloh usporiadanie národnostných otázok. Maďarská strana považuje zabezpečovanie národnostných práv za nedeliteľnú súčasť demokracie: „*Je však poľutovaniahodné, že situácia maďarskej menšiny v ČSSR sa nezlepšuje*“. Vláda Slovenskej republiky zdôraznila, že si želá neustále zlepšovanie vzájomných vzťahov medzi oboma krajinami. Vychádzala pritom zo skutočnosti, že obidva naše štáty prekonávajú v tomto období všetkými silami neblahé dedičstvo bývalých totalitných režimov a usilujú sa o všestrannú demokratizáciu politického a spoločenského života.
- Vláda SR reagovala už 12. marca prijatím *Opatrení na riešenie aktuálnych úloh v oblasti národnostných vzťahov*. Predovšetkým si vytýčila cieľ zabezpečiť dôslednú realizáciu úloh zakotvených v *Programovom vyhlásení vlády SR*, zameraných na vytvorenie rovnoprávných politických, právnych, ekonomických, sociálnych a kultúrnych podmie-

nok pre príslušníkov slovenského národa a národností žijúcich v Slovenskej republike. Na úrovni centra a okresov sa mali naďalej pravidelne organizovať stretnutia členov vlády so zástupcami politických strán a hnutí, občianskych iniciatív, *Matice slovenskej*, *Csemadoku* a *Zväzu Rusínov-Ukrajincov* v Československu na prerokovanie zásadných, aktuálnych otázok riešenia národnostnej problematiky a na vyhodnocovanie prijatých uznesení a opatrení vlády. Pri tvorbe novej Ústavy Slovenskej republiky a novej Ústavy Československej republiky sa malo vychádzať z ústavného zákona č. 144/1968 Zb. o národnostiach v ČSSR s cieľom obohatiť ústavu novým demokratickým obsahom v súlade s medzinárodnými dokumentmi, pričom by sa využili iniciatívne návrhy a podnety občanov.

- Denník *Pravda* uverejnil výzvu *Spolku slovenských spisovateľov*, adresovanú slovenským poslancom vo Federálnom zhromaždení ČSSR, aby na jeho pôde „*obhajovali záujmy obyvateľov Slovenskej republiky*“, čo sa týka jej štátnych a národných symbolov v symboloch česko-slovenskej federácie tak, ako ich vyjadrovali slovenské národné orgány.

- Deputácia gréckokatolíckeho duchovenstva odovzdala vládnym orgánom v Prahe požiadavky gréckokatolíckej cirkvi. Cirkev si sťažovala, že ani za 4 mesiace po 17. novembri 1989 sa neanulovali dôsledky tzv. prešovského soboru z roku 1950 a vláda nenapravila s tým súvisiace nezákonnosti a majetkovoprávne krivdy. Požadovala obnovenie statusu quo spred 28. apríla 1950, pričom odmietla rokovanie s pravoslávnu cirkvou („*Prečo by mal pôvodný majiteľ rokovať s nezákonným uzurpátorom?*“) Záver požiadaviek vyznieval ako varovanie pred násilnosťami, pokiaľ sa majetkovoprávne otázky urýchlene nevyriešia. No predsa len k nim došlo.

- Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky schválilo zákon č. 72/1990 Zb., ktorým sa menil a dopĺňal branný zákon. Zákon obsahoval nový § 9 s názvom „Ústavné práva a slobody vojakov v činnnej službe“, v ktorom sa okrem iného uviedlo, že „vojakom v činnnej službe je zaručená sloboda prejavu náboženského vyznania včítane účasti na náboženských obradoch a umožnenie vstupu do vojenských objektov duchovným štátom uznaných cirkví“.

- Federálne zhromaždenie ČSSR schválilo zákon č. 73/1990 Zb. o civilnej službe. Bolo to novum, pričom podľa zákona „civilnou službou je verejnoprospešná služba občana, ..., ak mu náboženské vyznanie alebo morálne presvedčenie bráni vo výkone vojenskej činnnej služby“.

Následne FZ ČSSR schválilo zákon č. 74/1990 Zb., ktorým sa ustanovilo nové znenie vojenskej prísahy a služobnej prísahy príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti a Zborov nápravnej výchovy, upravil sa názov československej armády a riadna dovolenka vojakov v základnej službe. Tým sa menil aj zákon č. 40/1974 Zb. o Zbore národnej bezpečnosti.

15. marca 1990

- Vzniklo Maďarské kresťansko-demokratické hnutie (MKDH), jeho predsedom sa stal Kálman Janics. Základom politickej línie MKDH bol kresťanský demokratizmus so sociálnou orientáciou s cieľom budovať maďarské povedomie a národnú identitu občanov maďarskej národnosti. Konzervatívno-demokratické usporiadanie občianskej spoločnosti malo byť založené na uplatnení kresťanských hodnôt, samosprávy a kultúrnej autonómie.

- Na zjazde výtvarných umelcov sa utvorila *Slovenská výtvarná únia* ako nepolitická, nezávislá stavovská organizácia.

16. marca 1990

Slovenská národná rada schválila návrh zákona o voľbách do slovenského parlamentu.

17. marca 1990

Na zakladajúcom zjazde strany Trend tretieho tisícročia v Banskej Štiavnici sa stal jej predsedom Peter Múdry.

17.– 19. marca 1990

Splnila sa jedna zo základných prednovembrových požiadaviek katolíckych veriach na Slovensku – obsadiť biskupské stolce podľa noriem *Cirkevného zákonníka*. Po 41 rokoch získalo Slovensko opäť kompletný rímskokatolícky biskupský zbor. Dňa 17. marca 1990 sa v Košiciach konala vysviacka Alojza Tkáča, sídelného biskupa košického, 18. marca v Rožňave vysviacka Eduarda Kojnoka, sídelného biskupa rožňavského a 19. marca v Banskej Bystrici vysviacka Rudolfa Tkáča, sídelného biskupa banskobystrického. Svätil kardinál Jozef Tomko, spolu s ním svätili trnavský arcibiskup Ján Sokol a sídelný biskup nitriansky Ján Ch. Korec.

18. marca 1990

- V NDR vyhrala prvé slobodné parlamentné voľby so 48-percentným ziskom hlasov konzervatívna Aliancia pre Nemecko, podporovaná vládnuou konzervatívnou CDU v SRN. CDU získala 40 percentný podiel na celkovom zisku. Druhé miesto obsadila sociálna demokracia a tretie miesto obsadila nástupkyňa SED – Strana demokratickeho socializmu. Nová vláda s Lotharom de Maizierom (CDU) si vytýčila cieľ zjednotiť Nemecko.

Dňa 5. apríla bol zostavený nový parlament so 400 poslancami a jeho predsedníčkou sa stala Sabine Bergmann-Pohlová z CDU.

- V Bratislave sa konalo prvé valné zhromaždenie Liberálnodemokratickej strany. Jej predsedom bol Miroslav Janek.

20. marca 1990

Výkonný výbor ÚV KSS sa vyjadril k utvoreniu pluralitného politického systému, pričom privítal vznik politických strán a hnutí, ktoré chcú propagovať a presadzovať myšlienky sociálnej spravodlivosti, humanity, viesť zápas o uchovanie sociálnych výdobytkov a istôt občanov a zabezpečiť prosperitu našej spoločnosti. Tým prispievajú aj k vytvoreniu podmienok na spoluprácu všetkých ľavicových strán a hnutí v budúcnosti. Výbor vyslovil presvedčenie, že sa podarí vytvoriť ľavicovú alternatívu spoločenského rozvoja.

21. marca 1990

- Pod vedením Antona Ťažkého sa konalo posledné zasadanie Predsedníctva ÚV Národného frontu SR. Predsedal mu aj v roku 1968. Prijalo návrh zásad činnosti *Združenia politických strán a spoločenských organizácií SR*, ktoré sa stalo právnym nástupcom

dovtedajšieho ÚV NF SR. Združenie bolo voľným zoskupením politických a nepolitických subjektov.

- Konalo sa posledné zasadnutie Národného frontu ČSSR.
- Novo sa formujúci politický subjekt – Slovenská národná strana – uverejnil svoje programové vyhlásenie.
- V Žiline sa konalo ustanovujúce zasadanie samosprávneho *Združenia miest a obcí Slovenska*.

22. marca 1990

Federálna vláda ČSSR vypovedala mnohostranné dohody o menových kurzoch s ďalšími krajinami RVHP.

23. marca 1990

Príprava hnutia VPN na parlamentné voľby bola hlavnou oblasťou rokovania jeho 4. snemu v Banskej Bystrici.

24. marca 1990

Na ustanovujúcom kongrese Strany demokratického socializmu v Bratislave sa stal jej predsedom Igor Cibula. Strana bola ľavicovo orientovaná.

25. marca a 8. apríla 1990

Maďarské demokratické fórum získalo v prvom kole slobodných volieb 24,7% hlasov, Zväz slobodných demokratov 21,3% hlasov, Nezávislá maloroľnícka strana 11,7% hlasov a Maďarská socialistická strana, ktorá sa transformovala z niekdajšej MSRS, 10,8% hlasov.

V druhom kole sa ešte viac zvýšila prevaha Maďarského demokratického fóra, ktoré dosiahlo 42,5% hlasov, slobodní demokrati získali 24,3% hlasov, maloroľníci si udržali svoje pozície a socialisti poklesli na úroveň zisku 8,5% hlasov. Zväz mladých demokratov, ktorý onedlho uzavrelo medzistranícku dohodu s Maďarským demokratickým fórom, získal 5,7% hlasov.

26. marca 1990

Ministerstvo vnútra ČR zaregistrovalo *Hnutie československého porozumenia* ako politické hnutie o zachovanie česko-slovenskej federácie ako spoločnej vlasti všetkých národov, národností a etnických skupín.

27. marca 1990

Federálne zhromaždenie ČSSR schválilo zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov, zákon č. 84/1990 Zb. o práve na zhromaždenie, zákon č. 85/1990 Zb. o petičnom práve. Tieto zákony priznávali občanom práva a slobody, ktoré im boli za predchádzajúceho režimu v podstate odoprené. Zákony vytvárali zákonné podmienky pre vznik občianskej spoločnosti.

28. marca 1990

- Federálne zhromaždenie ČSSR schválilo zákon č. 86/1990 Zb., ktorým sa menil a doplňal zákon č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a o ostatných hromadných informačných prostriedkoch. § 1 ods. 1 znie: „*V súlade s ústavnou zaručenou slobodou prejavu, slova a tlače využívajú občania periodickú tlač a ostatné hromadné informačné prostriedky na to, aby ich prostredníctvom získavali informácie a verejne vyjadrovali svoje názory.*“ Po štyridsaťdennom porušovaní základných ľudských a občianskych práv v tejto oblasti došlo k náprave. Slobodná a necenzúrová tlač však vychádzala bezprostredne po 17. novembri 1989.

- Federálne zhromaždenie ČSSR prijalo zákon č. 87/1990 Zb., ktorým sa menil a doplňal *Občiansky zákonník*. Zákon okrem iného menil a doplňal niektoré súvislosti s právom na ochranu osobnosti. Nasledoval zákon č. 89/1990 Zb., ktorým sa menil a doplňal zákon č. 35/1965 Zb. o literárnych, vedeckých a umeleckých dielach – autorský zákon. Zákon nadobudol účinnosť 1. júna 1990.

28. – 29. marca 1990

Po týždni postupného rastu napätia vypukla 28. marca 1990 vo väznici v Leopoldove (Ústav nápravnej výchovy, ÚNV) vzbuja vyše tisíc odsúdených do najprísnejšej nápravno-výchovnej skupiny. Dve tretiny tvorili obzvlášť nebezpeční recidivisti. Vzbúrení sa odmietli podriaďovať ústavnému poriadku, zabarikádovali sa, obsadili sklady potravín a materiálu, odmietli rokovania s príslušníkmi Zboru nápravnej výchovy i oficiálnymi predstaviteľmi. Po viacerých výzvach sa vzdala iba malá časť väzňov, väčšia, militantná časť, však vystupňovala napätie natoľko, že bol nevyhnutný zásah ozbrojených zložiek. Väzni, ozbrojení bodnými zbraňami, výbušninami a horľavinami počas zásahu podpálili a zničili všetky objekty ÚNV Leopoldov. Dňa 29. marca vzburu potlačili príslušníci oddielu rýchleho nasadenia, Zboru nápravnej výchovy a výsadekovej jednotky armády. Zranených bolo 29 väzňov. Odsúdených eskortovali do nápravno-výchovných ústavov na Slovensku, asi 400 do Českej republiky.

29. marca 1990

- Federálne zhromaždenie ČSSR prijalo ústavný zákon číslo 81 o dvojjazyčnom názve republiky, v českom jazyku *Československá federatívna republika* a v slovenskom *Česko-slovenská federatívna republika*. Na Slovensku sa zdvihla vlna odporu a v Bratislave sa začali konať v rámci „pomlčkovej vojny“ protestné demonštrácie.

- Predsedníctvo SNR prijalo uznesenie č. 515 k návrhu ústavného zákona Federálneho zhromaždenia, ktorým sa doplňal ústavný zákon č. 143/1968 Zb., v znení ústavného zákona č. 161/1989 Zb. o československej federácii. Predsedníctvo navrhovalo článok 142, ods. 1 doplniť takto: „*Ústava Československej socialistickej republiky môže byť zmenená Ústavným zákonom Federálneho zhromaždenia. Veci, ktoré patria do ústav republík sa môžu meniť iba ústavnými zákonmi Českej národnej rady a ústavnými zákonmi Slovenskej národnej rady.*“ V podobnom zmysle sa mal upraviť tiež ods. 2 uvedeného článku ústavného zákona. Cieľom úprav bolo spresnenie kompetencií republík pred prijatím ich ústav.

- V Prahe rokovali zástupcovia vedenia hnutí OF a VPN o spoločnom predvolebnom postupe do federálneho zhromaždenia a do národných rád. Skonštatovali značnú

podobnosť svojich volebných programov, pričom: „*Obom našim hnutiam ide predovšetkým o návrat Československa medzi vyspelé európske krajiny. Ďalším našim spoločným cieľom je demokratické naplnenie českej a slovenskej štátnosti v spoločnom, federatívne usporiadanom štáte. Základom pre to je pre nás európska demokratická tradícia vyjadrenia vôle národov Európy v dokumentoch helsinskej konferencie, a predovšetkým nedotknuteľnosť štátnych hraníc a dôsledné dodržiavanie ľudských a menšinových práv*“. Spoločné vyhlásenie sa sústredilo aj na riešenie sociálnych a ekologických problémov Slovenska.

- Do SNR bolo kooptovaných 17 nových poslancov, z nich 8 za VPN.
- Podpredseda SNR Ján Majer v pléne SNR skonštatoval, že *Komisia Slovenskej národnej rady na dohľad prešetrenia zásahu Zboru národnej bezpečnosti proti zhromaždeniu veriacich 25. marca 1988 v Bratislave* skončila svoju činnosť a vo vyše tisícstranovom materiáli najmä uviedla, že išlo o neprimeraný, tvrdý a nezákonný zásah proti veriacim. Zhodnotila vtedajšiu vnútropolitickú situáciu, získala množstvo výpovedí, materiálov a záberov. Záverečná správa komisie priamo nadväzovala na informáciu, prednesenú v pléne 9. februára 1990.
- Predsedníctvo SNR vymenovalo za ministra kultúry SR Ladislava Snopka. 29. – 30. marca 1990
- Predseda vlády SR Milan Čič predniesol na pôde SNR „*Správu o stave a vývoji Slovenskej republiky*“. Konštatoval v nej, že sa končí jeden hospodársky systém a začína pôsobiť „*nový hospodársky trhový mechanizmus*“. O vývoji ekonomiky Slovenska v 80. rokoch 20. storočia sa vyjadril v tom zmysle, že národný dôchodok v podstate stagnoval, keď priemerné tempo jeho rastu bolo na úrovni 2,8 %, čo však pri 3 – 4 % inflácii bol vlastne len 0,2 – 1,2 % rast. Predseda vlády tiež spomenul širšie hospodárske súvislosti. Podľa neho síce existencia československej ekonomiky napomohla urýchleniu industrializácie Slovenska, no tá tiež mala svoje negatíva. Slovenská ekonomika nebola budovaná samoúčelne, ale významným spôsobom sa podieľala „*na krytí potrieb českej ekonomiky*“ mnohými výrobkami a polotovarmi. M. Čič tiež spomenul „*silný prúd migrácie obyvateľstva v produktívnom veku*“ zo Slovenska, ktorý napomáhal ekonomickému rastu českých krajov.

SNR prijala uznesenie k *Správe o stave a vývoji Slovenskej republiky*. Schválila tiež vládny návrh zákona o SNR o štátnom rozpočte na rok 1990. Ako v rozprave k zákonu povedal minister financií, cien a miezd Michal Kováč, pri jeho príprave sa sledovali dva ciele : zabezpečiť, aby rozpočet pôsobil výrazne protiinflačne, a to spomalením, resp. až zastavením rastu rozpočtových výdavkov; obmedziť prerozdelenie procesy v ekonomike, aby sa vytvoril tlak na podniky, pričom zámerom bolo dosiahnuť zmeny v správaní sa hospodárskych organizácií v prospech ekonomickej racionálnosti a sebestačnosti.

- Pred budovou SNR sa konali za podpory SNS a *Štúrovej spoločnosti* protestné demonštrácie za účasti asi 50-tisíc občanov proti návrhom českej strany na názov federácie a štátny znak. Objavili sa výzvy na osamostatnenie Slovenska.
- VPN a KDĽH odsúdili v spoločnom vyhlásení podľa nich prejavy extrémneho nacionalizmu na Slovensku, vyvolaného prijatím nového dvojazyčného názvu *Česko-Slovenska* federálnym parlamentom. O deň neskôr sa k vyhláseniu pripojila MNI.
- Predstavitelia MKDĽH a Spolužitia podpísali zmluvu o predvolebnej koalícii.

30. marca 1990

- Slovenské národné orgány poslali Federálnemu zhromaždeniu ČSSR oficiálny protest proti jeho návrhu na názov spoločného štátu slovenského a českého národa a na jeho štátny znak. Názov mal znieť *Federácia Česko-Slovensko*. Vláda SR a SNR navrhli trojstranné rokovania na úrovni parlamentov, vlád a politických reprezentácií o otázkach štátnej a národnej suverenity a o forme a spôsobe spolužitia národov v česko-slovenskej federácii, lebo: „*Otázky slovenskej štátnej a národnej suverenity považuje SNR a vláda za základné princípy svojej politiky, ktoré chcú riešiť pokojnou cestou*“. Vyjadrili poľutovanie, že federálne zhromaždenie neakceptovalo slovenský návrh na názov spoločného štátu a zároveň vyzvalo politické subjekty, aby nezneužívali národné cítenie občanov.
- Slovenská národná rada prijala zákon č. 96/1990 Zb. o zriadení Slovenskej komisie pre životné prostredie a o zmenách v pôsobnosti ministerstiev Slovenskej republiky. Zákon zriaďoval Slovenskú komisiu pre životné prostredie ako ústredný orgán štátnej správy Slovenskej republiky pre tvorbu a ochranu životného prostredia. Čiastočne sa tak splnili požiadavky tzv. ochranárov, ktorí kritizovali komunistický režim za zanedbávanie životného prostredia.

31. marca 1990

Na zakladajúcom sneme koalície Együttélés-Spolužítie-Wspólnota-Soužití sa stal jej predsedom Miklós Duray. Politická línia hnutia mala pravicové zameranie s prvkami nacionálneho populizmu. Cieľom bolo budovanie maďarského povedomia a národnej identity občanov maďarskej národnosti, obhajoba a presadzovanie ich záujmov. Dôraz kladla na občiansku spoločnosť, samosprávu, až po územnú autonómiu, menšinové práva a zabezpečenie európskych demokratických hodnôt, trhovú ekonomiku a privatizáciu.

marec 1990

- Vo funkcii predsedu Sociálnodemokratickej strany Slovenska vystriedal Ivana Paličku Boris Zala.
- Na *Bratislavskom hrade* bola študentskému hnutiu na Slovensku (po 17. novembri 1989, napríklad študenti Anton Popovič, Zuzana Mistríková a ďalší) udelená *Národná cena SR*.

1. apríla 1990

Nadobudla účinnosť vyhláška Ministerstva priemyslu Slovenskej republiky č. 75/1990 Zb., ktorou sa zrušila vyhláška Ministerstva priemyslu Slovenskej socialistickej republiky č. 155/1970 Zb. o zriaďovaní a pôsobnosti tlačiarň a rozmnožovní a o povinnej evidencii tlačiarenských strojov v znení vyhlášky č. 161/1971 Zb.. Schválená bola 6. marca 1990. Rušila sa ňou štátna kontrola a monopol nad tlačiarenskými strojmi a vytlačenými textami, čo bolo súčasťou ovládania spoločnosti v komunistickom režime. Uvedené opatrenia mali okrem iného zabrániť vydávaniu pre komunistickú moc nežiaducich textov.

2. apríla 1990

- V Bratislave rokovali zástupcovia VPN (Ján Budaj, Peter Zajac, Fedor Gál, Juraj Flamič a László Szigeti) a OF (Jan Urban, Věnek Šilhán, Petr Kučera a Libor Prudký) o názve spoločného štátu a o česko-slovenských vzťahoch a v tejto súvislosti aj o „internej neutralizácii“ prezidenta Václava Havla, aby už neintervenoval do práce federálneho parlamentu. Kritizovali slabú informovanosť v oznamovacích prostriedkoch o vzťahoch slovenského a českého národa. Navrhovali, aby sa skoorinovali práce pri príprave ústav národných republík a ústavy federácie s cieľom dosiahnuť zhodu „v rozsahu delegovania právomoci z ústav republík do ústavy federácie“.
- Predseda federálneho parlamentu Alexander Dubček rokoval v Bratislave s predstaviteľmi slovenských národných orgánov o prijatom návrhu zákona o názve česko-slovenskej federácie. Informoval ich o existencii ďalších piatich návrhov a navrhol, aby sa 10. apríla konalo spoločné rokovanie federálneho a národných parlamentov.
- V budove federálneho parlamentu v Prahe rokovali predstavitelia politických strán o názve štátu a zhodli sa v tom, že by sa nemalo spochybňovať rozhodnutie parlamentu.

5. apríla 1990

- Politické byro ÚV KSSZ ku správe jeho medzinárodného oddelenia o politike KSSZ voči komunistickým a robotníckym stranám vo východoeurópskych krajinám skonštatovalo, že sa tieto ocitli vo veľmi „dramatickej situácii“ a v stave „hlbokej ideovej krízy a organizačnom chaos“. Prudko klesala členská základňa v komunistických stranách v ČSSR, Poľsku a Maďarsku. Kríza zasiahla základné organizácie strán v podnikoch, rezignovali mnohí členovia strany a nedokázali čeliť centristickým a pravicovým silám, ktoré narušali socialistické atribúty. Predsa len bolo potrebné vytvoriť vo vzťahu k trhovej ekonomike blok ľavicových síl, ktoré by bránili sociálne záujmy pracujúcich. Zmenila sa však pri strate vedúcich úloh komunistických strán možnosť zasahovania do riadenia štátu a klesala váha ich rozhodnutí napríklad v ekonomických otázkach. Preto treba, aby sa zo strany komunistickej strany Sovietskeho zväzu „pokojne reagovalo“ na postupy komunistických strán, ktoré by brali v úvahu vznik demokratických zoskupení v jednotlivých krajinách, čo však nemalo znamenať, aby sa stratil vzájomný kontakt.
- Bola zaregistrovaná Slovenská ľudová strana, ktorá mala vo svojom programe štátnu nezávislosť Slovenska.

6. apríla 1990

- Prezident republiky Václav Havel rokoval vo svojej rezidencii v Lánoch s predstaviteľmi federálneho parlamentu, federálnej vlády a národných vlád o štátoprávných, politických, historických, jazykových a medzinárodných aspektoch názvu republiky.
- Vo veci „privolania“ vstupu vojsk armád Varšavskej zmluvy do ČSSR v auguste 1968 začalo trestné stíhanie, keď boli generálnym prokurátorom ČSSR predvolaní Miloš Jakeš, Alois Indra, Karel Hoffman a Vasil Biľak, ktorý bol zadržaný na výsluch 5. júna.

7. apríla 1990

V Bratislave sa ustanovilo Hnutie československého porozumenia, ktoré sa postavilo za spoločný štát a za dohody medzi českou a slovenskou reprezentáciou vo veci jeho fungovania.

9. apríla 1990

V Bratislave sa zišli prezidenti, premiéri a ministri zahraničných vecí Československa, Maďarska, Poľska, Rakúska, Juhoslávie a Talianska na *Mítingu 90*, aby prerokovali možnosti zaradenia uvedených prvých troch krajín do integračných európskych procesov. Československo, Maďarsko a Poľsko, ako stredo európske krajiny, ktoré prešli na konci 80 rokov odlišným vnútro politickým vývojom, predostreli svoje prvé predstavy o vzájomnej kooperácii v rámci bezpečnostnej situácie a uplatňovania demokratických princípov, ako aj vo vzťahu k RVHP a *Varšavskej zmluvy*. Účastníci mítingu sa tiež vyjadrili k otázkam zjednotenia Nemecka a v podstate s ním súhlasili.

10. apríla 1990

Podpísaním *Charty Konfederácie odborových zväzov Slovenskej republiky* (KOZ SR) štatutárnymi zástupcami jednotlivých odborových zväzov došlo k vlastnému založeniu KOZ SR. Za predsedu bol zvolený Roman Kováč.

10. – 11. apríla 1990

Z iniciatívy prezidenta republiky Václava Havla sa na zámku v *Lnářoch* uskutočnilo rokovanie predstaviteľov federálneho parlamentu, federálnej i národných vlád o štátoprávných, politických, historických, jazykových a medzinárodných súvislostiach názvu republiky, aby sa na prvom spoločnom stretnutí po 20 rokoch v zásade dohodli na základných princípoch spolužitia (prvotnosti, svojbytnosti a integrity republík) slovenského a českého národa. Preto sa vlády rozhodli „*vypracovať návrh zásad federatívneho usporiadania štátu a predložiť ho verejnosti ešte do júnových volieb. Diskusia účastníkov stretnutia potvrdila, že problémy, ktoré sa javia ako rozpory medzi oboma národmi, sú v skutočnosti dôsledkom a pozostatkom centralistického, direktívneho a byrokratického systému.*

Rozvoj demokracie a trhového hospodárstva spojený s posilňovaním najširšej samosprávy nielen republík, ale aj obcí, si vyžaduje významné zmeny. K týmto zmenám vedie vlády oboch republík starostlivosť o potrebný ekonomický a sociálny rozvoj, o výkonnosť hospodárstva a o postupné zlepšovanie ekologických podmienok. Stredobodom pozornosti by v budúcnosti nemali byť spory o prerozdelení hodnôt, ale starosť o optimálne spôsoby ich tvorby. Vlády sa jednoznačne zhodli na tom, že použitie vytvorených zdrojov bude v kompetencii každej z oboch republík.“

Vlády vychádzali z prvotnosti republík, čo znamenalo, že i „*budúca nová federálna ústava by mala byť odvodená z ústav oboch republík, doterajšie štátoprávne usporiadanie nerespektuje plne autentické princípy federácie“.*

Vlády zároveň uvítali iniciatívny návrh skupiny poslancov na zmenu štátu: Česká a Slovenská Federatívna Republika.

Spoločné zasadanie národných vlád po tak dlhom čase svedčilo o tom, v akom obmedzenom priestore sa pohybovali počas trvania komunistického režimu, keď rozhodujúce slovo mala federálna vláda a vedenie KSČ.

12. apríla 1990

- SNR na základe predchádzajúcich rokovaní slovenských a českých predstaviteľov prijala uznesenie k návrhu skupiny poslancov federálneho parlamentu na ústavný zákon

o zmene názvu „Česko-slovenskej federatívnej republiky“, v ktorom súhlasila s návrhom skupiny poslancov federálneho parlamentu na ústavný zákon o zmene názvu „Česko-slovenskej federatívnej republiky“ na „Česká a Slovenská Federatívna Republika“. Predseda SNR Rudolf Schuster pripomenul predchádzajúci návrh slovenských národných orgánov na názov spoločného štátu „Federácia Česko-Slovensko“, s veľkým „S“, no po rozhovoroch najvyšších štátnych a politických predstaviteľov v Lnářoch došlo k zhode. Za návrh názvu spoločného štátu „Česká a Slovenská Federatívna Republika“ hlasovalo 118 zo 121 prítomných poslancov, traja sa zdržali hlasovania. Ďalej poslanci SNR schválili návrh prezidenta V. Havla, aby štátnym znakom spoločného štátu bol štvrtý štít. Za návrh hlasovalo 109 poslancov.

- Federálna vláda ČSSR začala prerokúvať dokument o stratégii radikálnej ekonomickej reformy.

13. apríla 1990

- Poľský predstaviteľ Wojciech Jaruzelski si počas návštevy Moskvy vypočul zo strany Sovietskeho zväzu oficiálne priznanie masovej vraždy 4-tisíc poľských dôstojníkov v Katyni na začiatku druhej svetovej vojny.
- Vyšlo nulté číslo tlačového orgánu KDĽ *Slovenského denníka*. Jeho prvým šéfredaktorom bol Ladislav Szalay.

18. apríla 1990

Vo Viedni bola podpísaná dohoda o začlenení ČSSR do *Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky*.

19. apríla 1990

Federálne zhromaždenie Česko-slovenskej federatívnej republiky schválilo zákon č. 110/1990 Zb., ktorým sa menil a dopĺňal zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení a zákon č. 54/1956 Zb. o nemocenskom poistení zamestnancov.

20. apríla 1990

- Federálny parlament po viacmesačných ostrých sporoch o názov spoločného štátu Čechov a Slovákov v tzv. pomlčkovej vojne prijal ústavný zákon číslo 101 o novom názve spoločného štátu a štátnych symboloch „Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky“ (ČSFR), ktoré vyjadrovali štátoprávnu rovnoprávnosť, rovnosť a svojprávnosť slovenského a českého národa v spoločnom štáte.

Čl. I:

„Názov „Československá federatívna republika“ sa mení na „Česká a Slovenská Federatívna Republika“ v českom jazyku a „Česká a Slovenská Federatívna Republika“ v slovenskom jazyku; obe znenia sú rovnocenné.

Čl. II

Pokiaľ je v doterajších ústavných a iných zákonoch uvedený názov „Československá federatívna republika“, rozumie sa tým názov štátu podľa tohto zákona.

Čl. III

Zrušuje sa ústavný zákon č. 81/1990 Zb. o zmene názvu Československej socialistickej republiky.“

Nový názov česko-slovenskej federácie konečne naplnil požiadavky slovenských predstaviteľov z obdobia spoločenských reforiem v roku 1968, ktoré sa však v začínajúcom procese normalizácie na jeseň toho roku ani nedostali do znenia ústavného zákona číslo 143 z 27. októbra 1968. Oprávnené sa začal používať nový názov federácie, ako zloženého štátu dvoch národných republík, hoci 31 českých poslancov v oboch snemovniach federálneho parlamentu nehlasovalo za navrhnutý názov Česká a Slovenská Federatívna Republika, resp. skrátene Česko-Slovensko.

Štátnym znakom ČSFR sa stal štvrtý štít, ktorý sa skladal z dvojitého vyobrazenia českého leva a slovenského dvojkríža, no ktorý časť predstaviteľov Moravy a Sliezska neprijala za svoj.

- Na nepovolenom mítingu Hnutia rady za oslobodenie Slovenska v Bratislave sa asi dvetisíc účastníkov dožadovalo v jeho memorande usporiadania referenda o samostatnosti Slovenska.

21.-22. apríla 1990

Na dvojdnovú návštevu Česko-Slovenska prišiel pápež Ján Pavol II., ktorý vystúpil v Prahe, na Velehrade a v Bratislave-Vajnorochoch. Hlava katolíckej cirkvi si prišla na Slovensko uctiť slovanských vierozvestov sv. Cyrila a Metoda a úzko prepojiť vzťahy medzi katolíckou cirkvou na Slovensku a Svätou stolicou. Na letisku ho privítali najvyšší cirkevní a štátni predstavitelia. Vo Vajnorochoch celebroid slávnostnú omšu, ktorej sa zúčastnili státisíce veriacich zo Slovenska a susedných štátov.

22. apríla 1990

Na 4. zasadaní ÚV KSČ sa Pavol Kanis vyjadril za dištancovanie sa strany od ultraľavicových síl. Podľa predsedu KSČ Ladislava Adamca sa strana obrodzovala zdola.

23. apríla 1990

- Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky schválilo zákon č. 119/1990 Zb. o súdnej rehabilitácii. Na základe tohto zákona boli rehabilitované státisíce občanov, ktorých komunistický režim nespravodlivo stíhal a väznil. Zákon nadobudol účinnosť 1. júla 1990. Mimosúdne perzekúcie komunistického režimu však zasiahli oveľa vyšší počet obyvateľov Slovenska, čo sa riešilo o rok neskôr.

- Federálne zhromaždenie ČSFR schválilo zákon č. 117/1990 Zb. o zásluhách Milana Rastislava Štefánika pri vzniku Československej republiky v roku 1918. Predseda parlamentu Alexander Dubček v záverečnom slove zdôraznil, že zmyslom zákona je oceňiť zásluhy M. R. Štefánika, blízkeho spolupracovníka Tomáša G. Masaryka, na vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov, ktorého obaja boli a sú trvalými symbolmi. Dubček spomenul Štefánikovo pôsobenie počas prvej svetovej vojny, ako aj to, že to „*bol prvý človek popri Masarykovi*“, ktorý stál pri základoch spoločného štátu.

Komunistický režim sa snažil vymazať osobnosť M. R. Štefánika z historickej pamäte. Po novembri 1989 sa objavila renesancia tejto osobnosti v politike a vo verejnosti. Na jeho počesť sa premenúvali ulice a školy, inštalovali busty.

Pri hlasovaní o návrhu zákona bolo prítomných 132 poslancov Snemovne ľudu, 40 poslancov Snemovne národov zvolených v ČR a 44 poslancov Snemovne národov zvo-

lených v SR. Proti hlasoval iba jeden poslanec v SN za ČR a traja poslanci v SL sa zdržali hlasovania.

- V novembri 1990 uverejnilo *Centrum pre výskum spoločenských problémov* prieskumy názorov občanov z apríla a mája 1990 pod názvom *Kladné a záporné historické postavy v očiach Čechov a Slovákov*. Občania SR boli hrdí na tieto historické osobnosti v percentách (percentuálny súčet prevyšuje 100 %, pretože respondenti mohli uviesť viacero osobností) v nasledujúcom poradí: 1. Milan R. Štefánik (28,1 %); 2. Ľudovít Štúr (19,9 %); 3. Andrej Hlinka (11,4 %); 4. Alexander Dubček (7,4 %); 5. Ľudvík Svoboda (6,3 %); 6. Tomáš G. Masaryk (4,3 %); 7. Pavol O. Hviezdoslav (3,7 %); 8. Jozef Tiso (3,5 %); 9. Juraj Jánošík (2,5 %); 10. Anton Bernolák (1,3 %); iné osobnosti uviedlo 18,4 % respondentov; slovami „taká osobnosť neexistuje“ sa vyjadrilo 11,2 %; nevedelo uviesť osobnosť 26,3 %; neodpovedalo 3,7 % respondentov. Na čele desiatky historických osobností v českých krajinách dominoval T. G. Masaryk. Najvyššiu autoritu, podľa prieskumu tak u občanov oboch častí republiky získali osobnosti, ktoré sa najväčším podielom zaslúžili o vznik spoločného štátu Slovákov a Čechov.
- V Prahe niekoľko tisíc demonštrantov podporilo návrh pražského mestského prokurátora Tomáša Sokola postaviť komunistickú stranu mimo zákona.

24. apríla 1990

- Predseda KSČ Ladislav Adamec v liste nespravodlivo vyškrtnutým a vylúčeným členom KSČ po roku 1969 považoval likvidáciu reformného krídla v strane, ktoré sa usilovalo o „socializmus s ľudskou tvárou“, za jednu z najbolestivejších kapitol strany. Mnohí z postihnutých sa pýtali, aký vlastne vzťah majú k nej zachovať, keď sa zablokovali reformy a vznikli škody pre socializmus. Akčný program strany z konca roku 1989 sa však inšpiroval akčným programom z jari 1968, keď sa aj v tom období sa podnikli kroky k prekonaniu dogmatizmu v strane.
- Na zhromaždení delegátov *Klubu Obroda Slovenska*, ktorý združoval predovšetkým bývalých reformných komunistov, boli schválené stanovky klubu.

25. apríla 1990

- Vláda Slovenskej republiky odsúdila násilnú pravoslavizáciu pred 40 rokmi, keď po *Prešovskom sobore* časť duchovenstva a veriacich gréckokatolíckej cirkvi ukončila pod nátlakom vtedajšieho politického a štátneho vedenia činnosť tejto cirkvi a rozhodla o včlenení gréckokatolíckych veriacich do pravoslávnej cirkvi. Následnými rozhodnutiami štátnych orgánov boli kostoly, modlitebne, fary a ostatný sakrálny majetok gréckokatolíckej cirkvi prevedené do vlastníctva pravoslávnych eparchií. Prenasledovaní boli biskupi i radoví veriaci, ktorí sa s akciou násilnej pravoslavizácie nezmierili a nestotožnili.

Vláda zdôraznila, že v rámci demokratizačného roku 1968 bolo prijaté uznesenie o obnovení činnosti gréckokatolíckej cirkvi a nariadením č. 70/1968 Zb. sa utvoril právny základ na riešenie jej majetkovo-právnych problémov. Vstup vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy do ČSSR znemožnil však nasledujúcich 20 rokov faktické riešenie tohto zložitého problému. Vláda Slovenskej republiky odsúdila všetky akty, ktoré sa v procese násilnej pravoslavizácie v 50. rokoch voči gréckokatolíckej cirkvi vykonali a „považuje ich za protiústavné a nezákonné“. Vyjadrila hlboké poľutovanie nad krivdami

a prenasledovaním, ktorým boli biskupi, kňazi i veriaci gréckokatolíckej cirkvi po *Prešovskom sobore* vystavení.

- Slovenská vláda k správe o zabezpečení prípravy a realizácie komplexnej bytovej výstavby v roku 1990 a ďalších rokoch konštatovala, že „v súčasnom období výrazne pôsobí nesúlad medzi rozvojom väčšiny sídiel a zabezpečením čistenia odpadových vôd, čo vyvoláva problémy pri odovzdávaní dokončených bytov a objektov občianskej vybavenosti do užívania.“ K bytovej výstavbe prijala opatrenia, ako aj zásady organizovania svojpomocnej výstavby národných výborov.
- Opatrenia vlády sa dotýkali aj zabezpečenia využitia neobrábanej alebo nedostatočne obrábanej poľnohospodárskej pôdy, najmä v horských a podhorských oblastiach.
- Český premiér Petr Pithart kritizoval vo svojom prejave na pôde ČNR centralistické tendencie v činnosti federálnej vlády, ktorá niekedy nerešpektovala rozdelenie kompetencií medzi republikami a česko-slovenskou federáciou. Pithart zároveň predstavil názory expertov českej vlády na prechod centrálne riadenej ekonomiky k trhovému hospodárstvu.

26. apríla 1990

- Predsedníctvo SNR prerokovalo *Pracovný návrh Ústavy Slovenskej republiky*, ktorej preambula znela: „*My národ slovenský, pamätlivý politického a kultúrneho dedičstva Veľkej Moravy, stá ročných skúseností zo zápasov o národné bytie a štátne sebaurčenie, rozhodli sme sa zo svojej zvrchovanej moci prijať túto Ústavu, ktorá utvrdzuje slovenskú štátnosť, demokratické spoločenské zriadenie a spojenie Slovenskej republiky s českou republikou v spoločnej federatívnej republike, ktorá vyjadruje našu vôľu zaručiť všetkým občanom pracujúcim na území republiky všestranný rozvoj, prehĺbovať európsku vzájomnosť a spoluprácu národov a štátov na celom svete.*“ Návrh ústavy predložil predseda komisie Predsedníctva SNR pre prípravu Ústavy SR Karol Plank. Na 71 stranách obsahoval 182 článkov.

Podľa článku 1,

paragrafu 1: Slovenská republika je demokratický a sociálne spravodlivý štát slovenského národa,

paragrafu 2: Slovenská republika je spoločný domov slovenského národa, národných menšín a etnických skupín, ktoré v nej žijú.

Podľa článku 4,

paragrafu 1: Základné práva, slobody a povinnosti občanov Slovenskej republiky sú rovnaké. Všetci občania sú si pred zákonom rovní bez ohľadu na národnosť, rasu, náboženské vyznanie, politické alebo sociálne postavenie.

Podľa článku 5: Slovenská republika zabezpečuje plný hospodársky, kultúrny a sociálny rozvoj slovenského národa. Prostredníctvom svojich štátnych a neštátnych orgánov a organizácií napomáha zachovávať a rozvíjať národnú kultúru Slovákov žijúcich doma a v zahraničí.

Podľa článku 7,

paragrafu 1: Slovenská republika uplatňuje na svojom území plnú suverenitu s výnimkou tých pôsobností, ktoré zverila podľa tejto ústavy federácii.

paragrafu 2: Slovenská republika môže z federácie vystúpiť na základe ľudového hlasovania, vykonaného spôsobom ustanoveným v tejto ústave.

Podľa článku 11:

(1) Občania, právnické osoby, obce, republika a federácia môžu vlastníť majetok. Ich vlastnícke právo je chránené zákonom. Obmedziť alebo odňať vlastnícke právo možno iba na základe zákona vo verejnom záujme a za náhradu, s výnimkou trestov ukladaných podľa zákona.

(3) Všetky druhy vlastníctva sú si rovné a majú rovnakú ochranu. Štát podporuje všetky druhy vlastníctva a rozvoj slobodného podnikania.

Podľa článku 39:

(1) Slovenská republika spolu s Českou republikou tvoria federatívny štát Českú a Slovenskú Federatívnu Republiku.

(2) Slovenská republika a Česká republika sú rovnoprávnymi členmi Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.

Podľa článku 48: Slovenská republika zveruje do pôsobnosti federácie:

a) zahraničnú politiku, zastupovanie v medzinárodných vzťahoch, koordináciu stykov republík s cudzími štátnymi a medzinárodnými organizáciami, b) rozhodovanie o otázkach mieru a vojny; c) obranu; d) menu; e) federálne hmotné rezervy; f) ochranu federálnej ústavnosti; g) zákonodarstvo a správu v rozsahu pôsobnosti federácie.

Podľa článku 56:

zodpovedali spoločné kompetencie republík a federácie v podstate ústavnému zákonu o česko-slovenskej federácii číslo 143 z októbra 1968 a nie deformačným zákonom z decembra 1970.

- Predseda vlády SR Milan Čič uznesením č. 188 navrhol Predsedníctvu SNR udeliť bývalému predsedovi *Svetového kongresu Slovákov* Štefanovi B. Romanovi in memoriam Národnú cenu SR. Podobne dostal cenu už nebohý spisovateľ Dominik Tatarka.
- V Bratislave sa asi 5-tisíc ľudí dožadovalo úplnej samostatnosti Slovenska. Miting usporiadala tzv. Národná rada za oslobodenie Slovenska.

27. apríla 1990

- Predstavitel' česko-slovenskej jari roku 1968 Alexander Dubček v rozhovore pre *Slobodný piatok* uviedol svoje programové príčiny rozchodu s KSČ a teóriou marxizmu-leninizmu, ktoré spočívali v potlačení reformného procesu a v následnej normalizačnej politike KSČ.
- Predsedom zriadeného Výboru SNR pre národnosti sa stal bývalý katolícky disident František Mikloško z VPN.

28. apríla 1990

- Piaty snem VPN v Martine sa vyslovil k predloženej kandidátke VPN a k programu hnutia, ako aj k plánu predvolebnej kampane. VPN principiálne odmietala lustrácie poslancov a kandidátov politických strán a hnutí, lebo mohli byť zneužití a snem sa vyjadril za „demokratické a ústavné riešenie“.
- Jeden z popredných predstaviteľov *Slovenskej obrody 68 – 69* Ivan Lалуha sa v denníku *Práca* vyjadril k činnosti obrody, ktorú považoval za ľavicové demokratické hnutie.

29. apríla 1990

V Bratislave sa delegáti programovej konferencie KSS, predovšetkým prostredníctvom predsedu Výkonného výboru ÚV KSS Petra Weissa a tajomníka ÚV KSS Pavla Kanisa, vyslovili za politický pluralizmus a odmietli kolektívnu vinu komunistov za obdobie pred rokom 1989. Strana sa pomerne rýchlo adaptovala na vtedajšie pomery a prevládalo jej reformné krídlo. Delegáti sa vyjadrili za uskutočnenie všetkých nevyhnutných spoločenských zmien a obranu všeludských hodnôt považovali za najlepšie vyjadrenie záujmov pracujúcich. Na konferencii bol schválený volebný program, najmä za sociálne istoty, prosperitu a suverenitu Slovenska, sociálne spravodlivú spoločnosť, reformy v zdravotníctve, školstve, ako aj za medzinárodnú „otvorenosť“ ČSFR a za vytvorenie platformy modernej ľavicovej strany, ktorá by stranu posunula za rámec *Akčného programu* KSS z decembra 1989. Konferencia sa vyslovila za korektnú volebnú kampaň.

31. apríla 1990

Delegácia MNI navštívila kardinála Lászla Paskaiho v Ostrihome, aby prerokovala vzťah slovenskej a maďarskej cirkvi, otázky kresťanskej výchovy a slobodných volieb.

1. mája 1990

- Na oslavách 1. mája v Bratislave Peter Weiss (KSS) pripomenul, že novembrové udalosti znamenali historickú prehru komunistickej strany, ale to údajne nemalo znamenať, že spoločnosť nepotrebuje silnú ľavicu.
- V Komárne uskutočnilo šesť politických strán, vrátane KSS, spoločné oslavy 1. mája.
- V Banskej Bystrici bola účasť občanov na oslavách usporiadaných komunistami väčšia, ako na tých, ktoré sa konali v réžii VPN.

2. mája 1990

- V rámci novelizácie *Trestného zákona* bol v Česko-Slovensku zrušený trest smrti. Na tlačovej konferencii KC OF v Prahe, ktorej sa zúčastnili predstavitelia štátnych orgánov, sa hovorilo o príprave volieb, o lustráciách a o kandidátkach.
- Za predsedu maďarského Národného zhromaždenia zvolili Árpáda Göncza, ktorý sa stal i dočasným prezidentom Maďarska.

3. mája 1990

FZ ČSFR schválilo novelu zákona, umožňujúcu vznik súkromných a cirkevných škôl, ďalej sa skrátila povinná školská dochádzka z 10 na 9 rokov, teologické fakulty sa začlenili do univerzít a zrušila sa Vysoká škola ZNB.

4. mája 1990

- Predseda FZ ČSFR Alexander Dubček odhalil vo vestibule federálneho parlamentu pamätnú tabuľu Milana Rastislava Štefánika a pripomenul jeho veľké zásluhy o vznik Československej republiky roku 1918, no i jeho tragickú smrť 4. mája 1919.
- Podpredseda federálnej vlády Václav Valeš oznámil, že sa ešte nedokončila príprava ekonomickej reformy.

- Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky schválilo zákon č. 180/1990 o zmenách predpisov v nemocenskom a sociálnom zabezpečení a mater-
skom príspevku a o zmenách niektorých ďalších predpisov.
- Najvyšší soviet Lotyšska prijal uznesenie o nezávislosti krajiny, o ktorom však chcel
ešte rokovať s moskovskou vládou.

5. mája 1990

- Na oslavách česko-slovenskej štátnosti na *Bradle* vystúpil s prejavom okrem A. Dub-
čeka aj prezident ČSFR Václav Havel, ktorý pripomenul, že pominul čas, keď bolo
meno Milana Rastislava Štefánika násilne vymazané z encyklopédií a učebníc deje-
pisu. Vyzdvihol aktuálnosť odkazu Štefánika, lebo „*chceme hľadať a nachádzať skutočne
rovnoprávny vzťah našich dvoch národov a jeho výraz v novom a skutočne demokratickom
poňatí našej federácie. Skončila éra čechoslovakizmu, pseudosamostatnosti i federalizova-
nej totality, začína éra bratskej spolupráce dvoch svojprávných národov*“, slovenského a čes-
kého.

Predseda federálneho parlamentu A. Dubček vyzdvihol Štefánikove zásluhy na poli vedy, oslobodzovacieho boja a diplomacie a vyslovil ľútosť nad tým, že tragicky zahy-
nul v čase, keď mohol výrazne ovplyvniť začiatky spoločného štátu Čechov a Slovákov,
za ktorý rokoval vo Francúzsku, Taliansku, Rusku a USA. Štefánik bol symbolom v čase
druhej svetovej vojny i v roku 1968, keď sa práve na Bradle zišlo vyše 100-tisíc ľudí. Žiaľ
jeho meno bolo ďalších 20 rokov znevažované, a preto podľa Dubčeka treba : „*Vrátiť
Štefánika do histórie vzťahov Čechov a Slovákov, vrátiť ho do povedomia našich národov
ako zjednocujúcu osobnosť československej vzájomnosti, vrátiť Štefánika ako zakladateľa
spoločného československého štátu, vrátiť Štefánika do názvov našich ulíc, vrátiť pomníky
a pamätné tabule na ich miesta*“. A tak splniť jeho odkaz.

- Štyri víťazné mocnosti druhej svetovej vojny, ktoré sa podieľali na rozdelení Nemecka
po roku 1945 a ministri zahraničných vecí SRN a NDR, rokovali v Bonne o zjednotení
oboch nemeckých štátov. Sovietsky zväz však nesúhlasil, aby sa Nemecko stalo úplným
členom NATO a riešenie chcel presunúť na pôdu KBSE, čo ostatní účastníci stretnutia
odmietli. Až ich schôdzka v júli 1990 priniesla výraznú dohodu.

7. mája 1990

- Federálny premiér Marián Čalfa podpísal v Bruseli dohodu medzi Európskym spo-
ločenstvom a ČSFR o obchode a obchodnej a hospodárskej spolupráci. ČSFR bol pri-
znaný štatút osobitného hostá.
- Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky schválilo zákon
č. 176/1990 Zb. o bytovom, spotrebnom, výrobnom a inom družstevníctve.

8. mája 1990

- Prezident ČSFR Václav Havel a predseda federálneho parlamentu Alexander Dubček
ocenili vo svojich prejavoch niekoľkomesačnú prácu FZ ČSFR, ktorý za 4 mesiace prijal
63 zákonov, z toho 13 ústavných. Hodnotili podiel parlamentu na formovaní demokra-
tického spoločenského systému, obnove parlamentarizmu a na začleňovaní Česko-Slo-
venska do európskych štruktúr. A Dubček pritom spomenul, že: „*Predovšetkým sa začal
parlament správať ako pluralitný. Naše zasadania sa neraz stali miestom bojového stretá-*

vania sa názorov. Hlasovanie nebolo nikdy vopred isté. Parlament začal plniť svoju funkciu v rodiaom sa demokratickom systéme Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky pri vzrastajúcej úlohe dvoch národných rád. Jeho základnou úlohou bolo vytvárať nové zákony - ako základ budúceho právneho poriadku“. Ten zahrňoval v podstate všetky sféry spoločenských zmien a problematiku začlenenía ČSFR do európskych integračných procesov najmä v rámci KBSE.

- Estónsky parlament vyhlásil Estónsku republiku.

9. – 12. mája 1990

V Toronte sa konalo generálne zhromaždenie *Svetového kongresu Slovákov*, jednak z piety voči jeho dlhoročnému predsedovi Štefanovi B. Romanovi a tiež pri príležitosti návštevy oficiálnej delegácie slovenských národných orgánov (Rudolf Schuster, Milan Čič a iní) a predsedu FZ ČSFR Alexandra Dubčeka. Národnú cenu SKS udelili biskupovi Jánovi Ch. Korcovi, básnikovi Milanovi Rúfusovi a odstupujúcemu generálnemu tajomníkovi SKS Dušanovi Tóthovi.

Predsedom SKS sa stal Marián Šťastný.

10. mája 1990

- Prezident Václav Havel vystúpil v Rade Európy v Štrasburgu s prejavom, v ktorom sa zaoberal i možnosťami podielu ČSFR v európskych integračných procesoch. Podľa prezidenta základom nového bezpečnostného systému bude NATO a Varšavská zmluva nebude dlho trvať.
- Podľa údajov Generálnej prokuratúry Českej republiky stúpol oproti predchádzajúcemu roku počet vražd o 97 %, znásilnení o 70 % a krádeží až o 241 %.

13. mája 1990

Predsedovi FZ ČSFR Alexandrovi Dubčekovi udelila *The American University* vo Washingtone čestný doktorát. Vo svojom prejave zdôraznil úlohu prezidenta USA Woodrowa Wilsona, ktorý sa podieľal na vzniku Československa roku 1918, ako aj Tomáša G. Masaryka a Milana R. Štefánika. Zvlášť pripomenul, že ČSFR v tomto období smeruje k spoločnému „európskemu domu“, ako aj to, že Praha a Bratislava môžu prispieť k rozvoju európskej kultúry, pričom dúfal, že prechod oboch národov, slovenského a českého k demokracii, bude plynulý, kultúrny a civilizovaný.

14. mája 1990

- Pri hlasovaní vo federálnej vláde o stratégii radikálnej ekonomickej reformy zvíťazili tesne zástancovia radikálneho postupu v podaní Václava Klauza a Vladimíra Dlouhého v pomere 11 : 9 nad „sociálnodemokratickou“ koncepciou Valtra Komárka, ktorú podporoval aj A. Dubček.
- Vláda vydala nariadenie č. 231/1990 o zvýšení vyplácaných dôchodkov a hraníc nízkych dôchodkov, ktoré sú jediným zdrojom príjmu.

15. mája 1990

Začala vychádzať *Národná obroda*, ktorej informačná úroveň bola všeobecne uznávaná.

16. mája 1990

- Predseda Socialistickej internacionály Willy Brandt navštívil Bratislavu, aby sa informoval o perspektívach sociálnej demokracie na Slovensku.
- Slovenská vláda konštatovala k správe o stave v ochrane povrchových a podzemných vôd s osobitným zreteľom na ochranu vodných zdrojov Žitného ostrova od roku 1986, že prijaté opatrenia sa „v dôsledku administratívno-byrokratického prístupu k ich zabezpečeniu na všetkých úrovniach riadenia plnili nedostatočne a výrazne poklesla i disciplína pri ich vyhodnocovaní.“ Zaostávala predovšetkým výstavba čističiek odpadových vôd. V rokoch 1986 až 1989 sa len v 34 prípadoch zo 68 zariadení ukončila výstavba.

16. – 17. mája 1990

Prezident Václav Havel vystúpil na niektorých predvolebných mítingoch VPN, keď bol na oficiálnej návšteve Slovenska. Podobne podporil OF. Niektoré české a slovenské politické strany ho preto kritizovali za porušenie nadstraníckosti.

17. mája 1990

- Demokratická strana, sociálni demokrati, lidovci a socialisti vydali sedembodové „*Vyhlasenie historických demokratických politických strán Československa*“, v ktorom sa vyjadrili za postavenie komunistickej strany mimo zákona. Už 12. mája tieto požiadavky vyjadrili tisíce demonštrantov v Prahe.
- Predsedníctvo SNR prerokovalo „*Správu o výsledku kontroly rozsahu a spôsobu nadobudnutia nehnuteľného majetku politických strán*“, ktorého rozsah a nadobudnutie bolo jednoznačne v prospech KSČ.

18. – 21. mája 1990

Predseda FZ ČSFR Alexander Dubček s delegáciou po 42 rokoch navštívil Moskvu, kde sa okrem iných stretol s občanmi ZSSR, ktorí protestovali proti okupácii ČSSR v auguste 1968. Michail Gorbačov počas prijatia delegácie označil okupáciu za strategickú chybu Brežnevovho vedenia. Dubček dosiahol, aby sa oficiálne rehabilitovali myšlienky a kroky *československej jari* z roku 1968, ktoré potlačila práve sovietska okupácia československého štátu. Dubček využil návštevu aj na vyjadrenie podpory rehabilitácie tisícok postihnutých komunistov. Predmetom rozhovorov Dubčeka so sovietskymi predstaviteľmi bol tiež odchod sovietskych vojsk z Česko-Slovenska.

19. mája 1990

V Žiline sa konal ustanovujúci 1. snem Slovenskej národnej strany.

20. mája 1990

- SNS, SSI, Nezávislá strana Slovákov, *Matica slovenská*, *Zväz slovenských učiteľov* a *Štúrova spoločnosť* zorganizovali míting na *Námestí SNP* v Bratislave, kde žiadali slovenské národné orgány, aby bol po voľbách prijatý zákon o slovenskom jazyku ako úradnom jazyku na celom území SR.
- V parlamentných a prezidentských voľbách v Rumunsku zvíťazil komunistický Front národnej spásy, ktorý získal až 85 % hlasov.

23. mája 1990

Slovenská vláda prijala uznesenie na nápravu nedostatočnej úrovne starostlivosti o občanov v domovoch dôchodcov, detí a mládeže v detských domovoch, ktorých výstavba zaostávala.

24. mája 1990

- Federálna vláda ČSSR rozhodla o zvýšení cien potravín, s termínom od 9. júla. Išlo o najvýraznejšie zvýšenie cien od menovej reformy z roka 1953.
- Denník *Národná obroda* uverejnil návrh Ministerstva vnútra SR na reformu verejnej správy. Podľa nového územného členenia SR malo byť namiesto krajov 16 veľkých okresov a malo sa zaviesť dvojstupňové riadenie verejnej správy.
- Na stretnutí politických strán a hnutí za „okrúhlym stolom“ protestovali zúčastnení proti volebnému zákonu, ktorý stanovil pri voľbách do federálneho zhromaždenia 5-percentný volebný prah, a tým boli tzv. malé alebo novozaložené strany znevýhodnené.
- Minister vnútra ČSFR Richard Sacher uviedol, že v novembri a decembri 1989 zmizlo z Federálneho ministerstva vnútra na 10-tisíc spisov Štátnej bezpečnosti. Neuviedol však, koľko zmizlo, alebo bolo „premiestnených“ za jeho pôsobenia. Práve kvôli zisteniu, že sa obklopil bývalými funkcionármi ŠtB, mal zostať vo funkcii len do volieb. Dovtedy bolo prepustených 775 príslušníkov bezpečnosti.

26. mája 1990

Rada VPN Slovenska sa vyjadrila k vzťahom medzi VPN a MNI, ktoré považovala za korektné a užitočné, čo sa údajne ukazovalo aj v predvolebnej kampani.

27. mája 1990

V Bratislave po 41 rokoch opäť otvorili generálny konzulát USA.

29. mája 1990

- Vláda SR schválila návrh štátneho záverečného účtu SR za rok 1989, ktorý vykázal príjmy 91 366 tisíc korún, výdavky 92 788 korún, čím vznikol schodok 1 422 tisíc korún.
- Slovenská vláda prijala uznesenie k správe o situácii a dopadoch vyplývajúcich zo zastavenia výroby buničín v štátnom podniku Gemerská celulózka a papiereň Gemerská Hôrka.
- Predsedníctvo SNR prijalo zákonné opatrenie č 211/1990 Zb. o usporiadaní majetkových vzťahov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou. Prvý paragraf opatrenia akceptoval právny nárok gréckokatolíckej cirkvi na reštitúciu in integro, tzn. vrátenie celého majetku, ktorý jej bol odňatý po tzv. prešovskom sobore roku 1950. Opäť sa stal jej majetkom a mal byť zapísaný do evidencie nehnuteľností. Druhý paragraf tejto právnej normy vychádzal v ústrety pravoslávnej cirkvi, pretože väčšina jej farností sa po vrátení majetku gréckokatolíckej cirkvi ocitla bez materiálnych podmienok na svoju činnosť. Predpokladal dohodu oboch cirkví o spôsobe užívania (spoluúžívania) cirkevných objektov. V prípade neuzavretia dohody alebo neodovzdania majetku mal o tom rozhodnúť splnomocnenec vlády Slovenskej republiky. So zákonným opatrením nesú-

hlasili obe cirkvi, pravoslávnej nevyhovoval prvý paragraf, gréckokatolíckej druhý paragraf. Otázka vlastníctva nehnuteľností sa vyriešila, no problém spoločného užívania sakrálnych objektov v konfesiónalné zmiešaných obciach zostal. Spory sa vliekli ešte dlhé roky a odstránila ich až veľkorysá výstavba pravoslávnych chrámov.

- Katolícka biskupská konferencia a federálny výbor *Konferencie vyšších rehoľných predstaviteľov* žiadali navrátenie 96 cirkevných budov v Slovenskej a Českej republike.

30. mája 1990

- Prezident USA Georg Bush poslal Alexandrovi Dubčekovi a trom ďalším bojovníkom za ľudské práva pri príležitosti udelenia výročných cien v oblasti ľudských práv v rámci výročnej večere usporiadanej *Medzinárodnou právnou skupinou pre ľudské práva* svoje osobitné pozdravy a blahoželanie. Boli adresované týmto význačným vyznamenaným osobám: predsedovi Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky pánovi Alexanderovi Dubčekovi, váženému Lane Kirklandovi a vázenej dr. Jelene Bonnerovej. Prezident priamo uviedol: „*Tí traja, ktorí budú dnes večer vyznamenaní, sú nositeľmi štandardu v boji za podporu slobody a rešpektovania ľudských práv na celom svete*“.

- *Konfederácia politických väzňov Slovenska* vydala vyhlásenie k spoločenským zmenám, ktoré podporuje a zároveň víta prijatie ústavného zákona o súdnych rehabilitáciách.

30. mája – 3. júna 1990

Sovietsky prezident Michail Gorbačov prerokoval s prezidentom USA Georgeom Bushom otázku zjednotenia Spolkovej republiky Nemecko a Nemeckej demokratickej republiky, ako aj možnosť ďalšieho pokračovania stretnutí o odzbrojovacích zmluvách. Pálčivou oblasťou rozhovorov sa stalo prekonávanie vnútorných ťažkostí Sovietskeho zväzu, ktoré sa v značnej miere zmiatlo v ekonomických, sociálnych a národnostných problémoch, ba bola ohrozená integrita samotného Sovietskeho zväzu. No Gorbačov sa pokúsil manévrovať okolo zjednotenia Nemecka a spočiatku bol zástancom myšlienky, že sa stane členom oboch vojenských blokov, čo vyvolalo znepokojenie Západu. Posun v zjednotení Nemecka nastal v tom, že už na začiatku júla vstúpila do platnosti colná a menová únia medzi SRN a NDR a západonemecká marka platila v oboch krajinách. Gorbačov už v podstate rezignoval a prenechal celú iniciatívu Washingtonu a Bonnu, keď sa už nemohol oprieť ani o celé vedenie KSSZ.

máj 1990

- Podľa *Centra pre výskum spoločenských problémov* pri KV VPN bolo poradie osobností politického života podľa sympatií obyvateľov Slovenska takéto: Alexander Dubček, Marián Čalfa, Milan Čič, Vladimír Mečiar, Miroslav Kusý, Ladislav Košta (väčšinou boli bývalí reformní komunisti), ďalej Vladimír Ondruš, Slavomír Stračár, František Mikloško a Hvezdoň Kočútich. Všetci kandidovali v parlamentných voľbách za VPN.

- Posledný výskum *Metodicko-výskumného kabinetu Slovenského rozhlasu* v dňoch 30. – 31. mája ukázal odpoveď na otázku: Keby sa volilo zajtra, koho by ste volili?

PARLAMENT	SNR	SNFZ	SL FZ
VPN	26,1 %	25,6 %	25,5 %

KDH	18,0 %	17,9 %	18,3 %
KSS	12,1 %	12,2 %	12,1 %
SNS	8,7 %	10,4 %	8,6 %
DS	7,3 %	5,5 %	6,5 %
SZ	4,4 %	4,7 %	5,8 %
EGYŤTÉLÉS - SPOLUŽITIE	4,8 %	5,8 %	5,1 %
ČSSD	2,2 %	1,9 %	2,3 %

Týždeň pred voľbami sa tak dostala do čela VPN, hoci ešte nedávno viedlo KDH, za ním boli KSS a SNS a až za nimi VPN.

Transformácia spoločnosti a politického zriadenia bola na začiatku dlhšej a náročnej cesty. V spoločnosti pretrvávali mnohé problémy spred novembra 1989, objavovali sa nové a tiež také, ktoré dlhé desaťročia komunistická moc z rôznych dôvodov neriešila. V novembri 1990 uverejnilo *Centrum pre výskum spoločenských problémov* prieskumy názorov občanov z apríla a mája 1990. Uviedlo aj názory obyvateľov na otázku „*Aké spoločenské problémy je potrebné riešiť v Slovenskej republike prednostne?* Poradie najväznejších problémov na Slovensku bolo podľa prieskumu verejnej mienky z októbra 1990 nasledujúce: 1. národnostné problémy (26,8 %); 2. ekonomika (15,3 %); 3. nezamestnanosť (10,8 %); 4. sociálne zabezpečenie (8,7 %); 5. životná úroveň (6,9 %); 6. ekológia (5,2 %); 7. Rómovia (4,5 %); 8. kriminalita (4,2 %); 9. tovar a služby (3,1 %); 10. medziludské vzťahy (2,8 %); 11. zdravotníctvo (2,1 %); 12. privatizácia (2,0 %); ostatné problémy získali menej ako 2 % odpovedí.

Prieskum názorov občanov z mája 1991 nám spätne ponúka pohľad na ponovembrovú spoločnosť a poukazuje na pokles spokojnosti občanov s jej vývojom. V máji 1990 hodnotilo pozitívne ponovembrový vývoj spoločnosti 71 % respondentov, v októbri toho istého roka 36 %, v máji 1991 iba 20 %. Podiel nespokojných občanov bol v máji 1991 na úrovni 71 %. V októbri 1990 bola spokojnosť respektíve nespokojnosť polarizovaná sympatiami a orientáciou na VPN a SDL. V máji 1991 boli spokojní prívrženci VPN a KDH, rady nespokojných rozšírili prívrženci SNS, HZDS a ľudia, ktorí by nešli voliť. Prívrženci ostatných politických strán a nerozhodnutí sa nachádzali uprostred názorového spektra. Vyššia nespokojnosť bola v prípade respondentov z väčších sídel, rado-vých pracovníkov, žien a respondentov slovenskej národnosti (v porovnaní s respondentmi maďarskej národnosti).

- Medzi Maďarskou nezávislou iniciatívou (MNI) a Spolužitím (M. Durayom) vypukli vážne spory, keďže sa líšili v názoroch na ochranu záujmov národnostných menšín, ako aj na to, kto ich mal predstavovať. MNI pritom úzko spolupracovala s VPN, s ktorou vstupovala do volieb. Dňa 21. mája prijal delegáciu MNI a Maďarského študentského zväzu prezident Václav Havel, kde si okrem iného vyjasnili stanoviská k vodnému dielu Gabčíkovo – Nagymaros. Prezident v súvislosti s polemikami okolo *Košického vládného programu* z roku 1945 vyhlásil, že v určitých prípadoch uznával kolektívne práva, ale nie kolektívnu vinu.

- Okolo rozhodnutia vlády ČSFR vo veci výrobného programu *Bratislavských automobilových závodov* a zbrojného priemyslu vznikli dohady o možnosti samostatného postupu slovenských štátnych orgánov.

Máj – jún

- Pri návštevách prezidenta ČSFR Václava Havla po Slovensku od Bratislavy po Bardejov, a to v predvolebnom období, vznikli spory a obvinenia, že vystupoval za VPN. Tým ju údajne „uprednostňoval“ pred ostatnými politickými stranami. Napríklad KDH a DS proti tomu vystupovali, lebo podľa nich VPN využila prezidenta na svoje politické ciele. Pritom prezidenta z radov VPN sprevádzali Marián Čalfa, Milan Čič, Vladimír Ondruš, Vladimír Mečiar, Ladislav Snopko, Milan Kňažko a ďalší. Pomerne ostrá predvolebná kampaň sa rozprúdila aj v dennej tlači proti komunistom a ich účasti v predvolebnom zápase. KSS bola obvinená z rôznych klamstiev, prezliekania kabátov, nezrieknutia sa diktatúry moci, z neospravedlnenia sa občanom, ktorých postihla politickými perzekúciami i z toho, že v jej radoch ostali „staré štruktúry“ a pod.
- Jednotlivé politické subjekty vystúpili so svojimi volebnými programami.

1. júna 1990

- Prezident Maďarska Árpád Göncz prijal v Budapešti spoločnú delegáciu VPN a MNI (Ján Langoš, Peter Zajac, Károly Tóth a László Szigeti). Rokovali o otázkach *Varšavskej zmluvy*, priepustnosti spoločných hraníc a o postavení Slovákov v MR.

- KDH vydalo *Vyhlásenie k postaveniu slovenského národa*:

„KDH považuje slovenský národ za štátotvorný národ Slovenskej republiky. Základné prejavy národnej hrdosti považuje za nevyhnutnú súčasť života spoločnosti. Zasadzuje sa za národnú a štátnu suverenitu Slovenska. Povojnové usporiadanie hraníc a celistvosť Slovenska považuje za nedotknuteľné. KDH požaduje uzákonenie slovenského jazyka za štátny a úradný jazyk Slovenskej republiky.

KDH presadzuje vytvorenie takých podmienok, aby nedochádzalo k odnáródňovaniu Slovákov tak na Slovensku, ako aj v zahraničí.

KDH garantuje národnostným menšinám používanie ich materinského jazyka a ostatné práva na Slovensku v zmysle Deklarácie ľudských práv, Helsinskej a Viedenskej dohody.

V zahraničných vzťahoch bude vyžadovať rovnaký postup od iných vlád voči Slovákom.

KDH vytvorí také podmienky pre národnostné menšiny, aby svojou politickou a ekonomickou sebarealizáciou prospeli ku vstupu Slovenskej republiky do Európskeho spoločenstva, ktorá doň chce vstúpiť ako samostatný a rovnocenný člen“.

4. júna 1990

- Vo *Vyhlásení Občianskeho fóra a Verejnosti proti násiliu k občanom Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky* sa zdôraznil význam nastávajúcich parlamentných volieb, v ktorých *„rozhodneme o základných hodnotách a smeroch nášho ďalšieho vývoja – o demokracii, o politickom a hospodárskom systéme, o sociálnych istotách a záchrane nášho životného prostredia. Rozhodneme o tom, aká bude spoločná vlasť Čechov, Slovákov a príslušníkov ďalších národností, o zachovaní nášho spoločného domova.*

Spojenectvo OF a VPN nie je spojenectvo len pre volby, ale spojenectvom pre rozvoj spoluzití českého a slovenského národa v demokratickej federácii. Po vytváraní takejto federácie nemôžeme čakať na prijatie nových ústav. VPN a OF hneď po voľbách predloží Federálnemu zhromaždeniu návrh na zmenu ústavy federácie tak, aby republiky spravovali všetko, čo je potrebné pre ich ekonomickú, kultúrnu a politickú svojbytnosť. Hneď po voľbách chceme takú

federálnu vládu, ktorá bude zodpovedne rešpektovať záujmy a práva národných republík nielen svojím zložením, ale predovšetkým svojím programom a schopnosťou realizovať ho“. Vyhlásenie podpísali za OF Petr Kučera, Jan Urban, Ivan Havel a Ivan Fischera a za VPN Fedor Gál, Peter Zajac, Juraj Flamík a Ján Langoš.

- Prezident USA George Bush sa v svojom posolstve, zaslanom Kongresu, vyslovil v tom zmysle, aby ČSFR bola udelená výnimka z obchodného zákona, ktorá by jej poskytla doložku najvyšších výhod.

5. júna 1990

Predseda Federálneho zhromaždenia ČSFR Alexander Dubček sa v rozhovore pre *Národnú obrodu* vyjadril k aktuálnym politickým otázkam, česko-slovenským vzťahom a k postoju prezidenta Michaila Gorbačovovi, že: „*k vojenskému zásahu do vnútorných vecí v auguste 1968 povedal, že udalosť je pre nové sovietske vedenie uzavretá vyhlásením, ktoré uznalo zásah ako neodôvodnený. K priznaniu chyby, povedal, došlo neskoro. Lepšie však neskoro, ako nikdy. Sovietsky zväz sa musel zmeniť, aby k tomu mohlo dôjsť. Stretnutie bolo pre mňa a pre všetkých, ktorí sa v roku 1968 angažovali v reformnom hnutí, satisfakciou, uznaním práce a obetí, ktoré neboli márne a iste prinesú plody v samotnom Sovietskom zväze. Rok 1968 už pre nás a pre nové sovietske vedenie nebude výčitkou, ale trvalým poučením, že nijaká sila nezabráni presadiť sa myšlienke, ktorá je platná, pravdivá“.*

Dubček vyjadril presvedčenie, že naša federácia v budúcnosti bude stáť na pevnom zväzku Slovenskej a Českej republiky. Predpokladal teda ďalší rozvoj slovenskej a českej štátnosti. Administratívno-byrokratický systém zatažil federáciu svojím centralizmom, nedemokratickosťou a tým ju viac-menej znehodnotil.

5. - 29. júna 1990

Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe v Kodani sa zišla potom, čo sa v strednej a juhovýchodnej Európe udiali výrazné spoločensko-politické zmeny, ktorými sa začal koniec studenej vojny a bipolárneho sveta. Na konferencii sa uviedlo, že po približovaní postojov Sovietskeho zväzu, SRN a USA došlo k väčšej vzájomnej tolerancii, dohodám a k vysvetľovaniu stanovísk v oblasti ľudských práv krajín Východu a Západu, čo bol podstatný posun oproti konferencii KBSE v Paríži spreď roka. Táto skôr hodnotila uplatňovanie ľudských práv a slobôd v krajinách východnej Európy. V Kodani záverečný dokument už zahrňoval nevyhnutnosť vytvorenia občianskej spoločnosti a právneho štátu s demokratickým pluralistickým politickým systémom na základe slobodných volieb v novo sa formujúcich demokratických štátoch. Štáty strednej a juhovýchodnej Európy by sa mali samy riadiť paktmi ľudských práv z polovice 60. rokov, ako aj ďalšími dokumentmi KBSE a OSN.

6. júna 1990

- Vláda Slovenskej republiky prijala uznesenie k náčrtu *Koncepcie stratégie ekonomického rozvoja a nového ekonomického systému v Slovenskej republike* a postupu ich realizácie v zmysle uznesenia vlády ČSFR č. 342/1990. Bol vypracovaný harmonogram postupu koncepcie nového ekonomického systému.
- Slovenská vláda súhlasila v uznesení číslo 278 s návrhom reformy národných výborov a miestnej štátnej správy a zrušením krajských národných výborov k 31. decembru

1990, s uplatnením plnej samosprávy v každej obci a so zriadením orgánov samosprávy, ďalej s oddelením štátno-správnych činností od orgánov samosprávy obcí a s vytvorením väčších územných celkov namiesto vtedajších okresov. Tým sa malo zmeniť územnosprávne členenie Slovenskej republiky. Schválila harmonogram reformy národných výborov a miestnej štátnej správy, ako aj uskutočnenie priamych volieb do orgánov samosprávy obcí, ktoré sa po ich zrušení fakticky nekonali počas celej éry komunistického režimu.

- Z radov VPN bolo stiahnutých až 35 osôb z volebnej kandidátky do SNR, čo bolo najviac za politický subjekt v ČSFR. Väčšinou súviseli s lustráciami, ktoré súviseli so spolupracou so Štátnou bezpečnosťou. Medzi nimi bol aj jeden z predstaviteľov VPN Ján Budaj. Keď vysvetľoval svoje stanovisko k lustráciám, uviedol, že neodchádza z pocitu „viny“, lebo jeho záznam o spolupráci s ŠtB v rokoch 1979 – 1981 bol založený len na vydieraní možnosťou vycestovania. Minister vnútra SR Vladimír Mečiar pripomenul, že lustrácie nie sú záležitosťou ministerstva, ale politických subjektov. Pritom v materiáloch ŠtB pretrvávala neprehľadná situácia a ich overovanie bolo dosť diskutabilné. Stiahnutie kandidátok kvôli lustráciám vyvolalo v spoločnosti na Slovensku rozčarovanie a pochybnosti. Napríklad 12. júna začal Jaroslav Jarušek na *Námestí SNP* v Bratislave hladovku, aby sa dozvedel „objektívnu informáciu“ o Jánovi Budajovi. Po parlamentných voľbách predstaviteľ VPN Fedor Gál vyzval politické subjekty, aby sa vzdali lustrácií pre ich „nespolahlivosť“. Celkovo v SR bolo stiahnutých z viacerých dôvodov 215 kandidátok.

- V českých krajinách najväčší rozruch vyvolala aktívna spolupráca s ŠtB podpredsedu federálneho parlamentu Josefa Bartončíka, ktorého označil federálny námestník vnútra Jan Ruml za „bezcharakterného človeka“, čo však vedenie Československej strany lidovej odmietlo.

8. júna 1990

Na 4. sneme *Slovenského skautingu* v Žiline boli vyslovené jeho zásady: úplná nezávislosť od štátu, cirkví, politických strán a hmotná nezávislosť. Predstavitelia privítali možnosť obnovy hnutia v nových demokratických podmienkach. Činnosť hnutia bola násilne zastavená v roku 1970.

8. – 9. júna 1990

V slobodných a demokratických parlamentných voľbách do národných rád a do federálneho parlamentu, na Slovensku do Slovenskej národnej rady, zvíťazila VPN so ziskom 29, 34% hlasov a dosiahla 48 mandátov, druhé bolo KDĽ s 19, 20% hlasov a 31 mandátmi, tretia SNS s 13, 94% hlasov a 22 mandátmi, štvrtá KSS s 13, 34 % hlasov a 22 mandátmi, ďalšie ES-MKDĽ s 8, 66% hlasov a 14 mandátmi, Demokratická strana so 4, 39 % hlasov a 7 mandátmi a ako posledná strana sa do slovenského parlamentu dostala Strana zelených so ziskom 3, 48% hlasov a 6 mandátmi.

Vo volebnom kraji Hlavné mesto Bratislava zvíťazila VPN s 38, 28% hlasov, pred SNS, ktorá získala 17, 61% hlasov a KSS so 14, 89% hlasov. V Západoslovenskom volebnom kraji získala VPN 24, 36% hlasov pred KDĽ so 17, 55% hlasov a ES-MKDĽ so 17, 30% hlasov. V Stredoslovenskom kraji vznikla podobná situácia na druhom a treťom mieste, keď SNS dostala 20, 96% hlasov pred KDĽ s 20, 22% hlasov. Na prvom mieste

sa umiestnila VPN, ktorá dosiahla 26, 97% hlasov. Vo Východoslovenskom kraji boli už výrazné rozdiely medzi VPN (35, 24% hlasov), KDH s 22, 42% hlasov a KSS so 14, 73% hlasmi. Demokratická strana a Strana zelených získali v jednotlivých volebných krajoch počet hlasov, ktoré viac-menej zodpovedali ich celorepublikovému priemeru. Výsledky volieb do FZ ČSFR tiež zhruba zodpovedali váhe jednotlivých politických subjektov na Slovensku:

Do Snemovne ľudu FZ získala najviac hlasov VPN – 32, 54% a 19 mandátov, druhé KDH 18, 98% a 11 mandátov, tretia KSS 13, 81% hlasov a 6 mandátov, štvrtá SNS 10, 96% hlasov a 6 mandátov a nakoniec ES-MKDH 8, 58% hlasov a 5 mandátov.

Do Snemovne národov FZ VPN 37, 28% hlasov a 33 mandátov, KDH 16, 66% hlasov a 14 mandátov, KSS 13, 43% hlasov a 12 mandátov, SNS 11, 44% hlasov a 9 mandátov a ES-MKDH 8, 49% hlasov a 7 mandátov.

Parlamentné voľby, ktoré boli predovšetkým vyjadrením slovenskej a českej spoločnosti k vývinu po novembri 1989, zavŕšili proces základných spoločensko-politických zmien v ČSFR. V ich popredí bolo v českých krajinách Občianske fórum, ktoré v nich zvíťazilo, a na Slovensku Verejnosť proti násiliu.

10. júna 1990

V Bratislave rokovali zástupcovia VPN, KDH a DS o povolebnej spolupráci a skonštatovali, že voľby „boli slobodné a demokratické a prerokovali ďalšiu po volebnú politickú spoluprácu. Potvrdili, že výsledky týchto volieb prijímajú a chápu ako ich poverenie voličov pre spoluprácu na riešení budúcich úloh Slovenskej republiky a ČSFR. Zúčastnené strany v zásade vyjadrili pripravenosť spoločne vytvoriť koalíčnú vládu Slovenskej republiky“.

11. júna 1990

- Prezident ČSFR Václav Havel v rozhovore pre ČSTK ocenil vysokú úroveň slobodných parlamentných volieb.
- Koncert *Slovenskej filharmónie* v Bratislave dirigoval sir Yehudi Menuhin a pod jeho taktovkou vystúpila popredná svetová sopranistka Lucia Poppová, ktorá sa po rokoch emigrácie vrátila do vlasti.
- Rada VPN Slovenska sa vyjadrila k lustráciám kandidátov na poslancov a svoj pôvodný nesúhlas zmenila v najlepšom úmysle chrániť našich voličov a v maximálnej možnej miere zabezpečiť možnosť sadnúť si k čistému stolu. Bolo potrebné ochrániť kandidátov a budúcich poslancov a zamedziť nejakej manipulácii. Išlo o kolektívne rozhodnutia rady a kandidáti s lustráciou súhlasili. Podľa rady namiesto spravodlivosti došlo k tomu, že „nás všetkých ovanul mŕtvolyň pach hydry Štátnej bezpečnosti, ktorá tak vlastne dodatočne ešte raz zasiahla do ľudských osudov“. Ukázala sa nespoľahlivosť mnohých materiálov ŠtB.

13. júna 1990

- Vláda SR prijala uznesenie na zabezpečenie úloh z uznesenia vlády ČSFR č. 351/1990 k správe o výsledku kontroly, rozsahu a spôsobe nadobudnutia nehnuteľného majetku politických strán, v ktorej sa konštatoval majetok KSČ v hodnote 9, 5 miliardy korún. Tento majetok používala na účely, ktoré „nie sú v súlade s vyššími spoločenskými záujmami.“

- ČSFR, Poľsko a Maďarsko podpísali v Göteborgu dohody s *Európskym združením voľného obchodu* o zlepšení vzájomných obchodných podmienok.

17. júna 1990

Prvé slobodné voľby v Bulharsku vyhrala bývalá komunistická strana.

20. júna 1990

Slovenská vláda vydala *Vyhlásenie vlády národného porozumenia Slovenskej republiky pri ukončení jej činnosti*, v ktorom sa zaoberala stavom a možnosťami riešenia politických, štátoprávnych a ekonomických problémov vývoja Slovenska v období zmeny spoločenského systému. Vláda na čele s Milanom Čičom za svoju hlavnú úlohu považovala „*previesť našu spoločnosť bez veľkých ekonomických, sociálnych a iných otrasov cez prechodné obdobie k slobodným voľbám a zároveň vykonať hlboké politické, ekonomické, kultúrne i ostatné spoločenské zmeny. Posunúť pokojnú demokratickú revolúciu zo 17. novembra 1989 aj na Slovensku čo najviac vpred. Odpútať ju od bývalého totalitného režimu, od centralistického direktívneho riadenia a vybudovať základy demokratického pluralistického systému. Vytvoriť priestor pre občianske hnutia, iniciatívy a politické strany. Pre hlbokú ekonomickú reformu, založenú na rovnoprávnosti rôznych foriem vlastníctva, výkonnosti, efektivity a podnikavosti ekonomických subjektov v sústave trhových vzťahov. Zároveň bolo potrebné vytvárať priestor pre celú duchovnú oblasť. Pre nový demokratický rozvoj školstva, vedy a kultúry. Pre slobodu zhromažďovania, slova a tlače. Slobodu svedomia, náboženského vyznania a činnosť cirkví. Priestor pre celkovú mravnú a duchovnú obrodu pri vytváraní slobodnej občianskej spoločnosti. Súčasne si vláda predsavzala posilňovať našu národnú štátnosť.*“

Vláda zároveň akcentovala vytvárať česko-slovenskú federáciu „*ako zdola budovaný a slobodne dohodnutý zväzok dvoch rovnoprávných a suverénnych národných republík so zabezpečenými právami všetkých národností a s posilňovaním samosprávy miest a obcí. V tomto duchu si vláda zároveň predsavzala naplno otvárať našu spoločnosť Európe a svetu, pripravovať a napomáhať jej vstup do vzájomne prospešných integračných vzťahov a zoskupení.*“ Snažiť sa o vklad Slovenska do spoločného európskeho domu, hoci nielen prechod na trhovú ekonomiku sprevádzajú výhody i ťažkosti. Dôležité tu bolo uskutočnenie slobodných parlamentných volieb a začiatky realizácie zásad spoločného vyhlásenia slovenskej a českej vlády z ich rokovania na zámku v *Lnářoch* tak, aby sa „*naplno rešpektovali princípy dôslednej federácie zdola*“.

21. - 22. júna 1990

Spolkový snem v Bonne a Ľudová snemovňa v Berlíne schválili nemecko-nemeckú štátnu zmluvu, v zmysle ktorej vznikla spoločná únia v oblasti hospodárstva, meny a sociálneho systému. Iniciátor zjednotenia západonemecký kancelár Helmut Kohl to však nemal jednoduché, lebo Londýn a Paríž sa k zjednoteniu postavili dosť zdržanlivo a spočiatku aj Moskva nezaujala jednoznačné stanovisko k tomu, aby sa bývalá NDR stala po zjednotení Nemecka členom NATO. Jedine Washington hneď privítal možnosť zjednotenia Nemecka. V pozadí rozdielných pohľadov stáli navyše európske integračné procesy, v ktorých západné veľmoci chceli zaujať čo najvýraznejšie miesto.

O deň neskôr pokračovalo druhé kolo rozhovorov ministrov zahraničných vecí oboch nemeckých štátov a víťazných mocností vo východonemeckom zámku *Niederschönhausen* s cieľom vypracovať záverečný dokument o zjednotení Nemecka, ktorý by bol predmetom vrcholnej schôdzy KBSE v novembri 1990. Dohoda sa už dosiahla čo sa týka poľskej západnej hranice na *Odre* a *Nise*, ako aj v tom, že sa od 1. júla zrušia všetky osobné kontroly na vnútroberlínskej hranici. Najspornejším však ostalo vojensko-politické začlenenie zjednoteného Nemecka, hoci minister zahraničných vecí ZSSR Eduard Ševardnadze navrhol, aby po zjednotení do šiestich mesiacov odišli z Berlína všetky spojenecké jednotky.

22. júna 1990

Korunného princa Belgického kráľovstva Philippa prijali na *Bratislavskom hrade* predseda SNR Rudolf Schuster a prvý podpredseda vlády SR Jozef Markuš.

26. júna 1990

• Na ustanovujúcej schôdzi sa stal predsedom SNR František Mikloško (VPN), za ktorého hlasovalo 138 poslancov a 7 bolo proti. Požiadal odstupujúceho predsedu Rudolfa Schustera, ktorému poďakoval za dovtedajšiu činnosť, aby zotrval v rámci predsedníctva do konca trvania schôdze. V tajnom hlasovaní, po diskusiách o uplatnení väčšinového alebo pomerného systému, sa stali podpredsedami SNR za KDĽH Ivan Čarnogurský a Ján Klepáč, za Maďarskú nezávislú iniciatívu László Nagy, za VPN Milan Zemko a za Demokratickú stranu Oľga Keltošová.

F. Mikloško sa poďakoval „*všetkým tým, ktorí dovedli prácu slovenského parlamentu a slovenskej vlády až do dnešných dní, kedy ju odovzdávajú dnes novým poslancom a zajtra novej vláde... A nakoniec by som sa chcel poďakovať všetkým voličom na Slovensku, ktorí v takom hojnom počte pristúpili k volebným urnám. Všetkým tým ľuďom, ktorí sú často pomenúvaní ako obyčajní ľudia, ktorí žijú často zabudnutí, ale ktorí v tej chvíli zostúpili kdesi až z lazov, aby išli voliť. Nemôžem si pomôcť, ale vidím výraznú podobnosť medzi novembrovými dňami, kedy naši ľudia tak dôrazne a pritom tak dôstojne vyjadrili na uliciach i na pracoviskách svoju vôľu žiť dôstojný život, a medzi júnovými dňami, kedy s tým istým nasadením prvýkrát po 44 rokoch ľudia dali hlas tým, do ktorých vložili dôveru, že ich povedú k demokracii*“. Predseda parlamentu zároveň pripomenul, že: „*Keď sledujeme vývoj v mnohých krajinách, nie je také samozrejmé, že premeny, ktorými prechádza dnes celá tzv. východná Európa, prebiehajú v našej krajine relatívne tak pokojne. Osobne som presvedčený, že popri obyvateľstve podstatnú zásluhu na tom mali tiež predstavitelia politického života v tejto krajine, ktorí po novembri 1989 otvorili u nás dvere k demokracii*“.

Novozvolený predseda SNR vyslovil presvedčenie o dôležitosti každého občana: „*Nie my, nie naše stranické záujmy, ale samosprávne a prosperujúce Slovensko, v ktorom žijú Slováci, Maďari, Ukrajinci, Rusíni, Židia a ďalšie národnosti v rôznom početnom zastúpení. Títo ľudia, ich blahobyť, duchovný i telesný, ich spolunažívanie v pokoji so všetkými okolitými národmi, to je to, čo by tu v parlamente vo všetkých sporoch malo nakoniec prevážiť*“. Zároveň povedal, že napriek rokom komunistického režimu slovenský národ „*nikdy neprestal byť európskym národom s hlbokým zmyslom pre spravodlivosť, česť a dobrotu, čo sa tak neveriteľne ukázalo práve v novembrových dňoch minulého roku*“.

- Na prvom zasadaní Predsedníctva SNR odstúpila vláda „národného porozumenia“ Milana Čiča.
- Za predsedníčku Českej národnej rady zvolili kandidátku Občianskeho fóra Dagmar Burešovou.
- Generálna rada *Česko-slovenskej konfederácie odborových zväzov* odmietla návrh zákona o štrajku pre jeho väčšie nezohľadnenie ekonomických a sociálnych transformačných procesov.
- Maďarský parlament rozhodol o vystúpení Maďarska z Varšavskej zmluvy. Poveril vládu, aby rokovala s jej predstaviteľmi.

27. júna 1990

Predsedom vlády SR sa stal za VPN Vladimír Mečiar. Prvým podpredsedom vlády sa stal za KDH Ján Čarnogurský, podpredsedami vlády za VPN Jozef Kučerák a Vladimír Ondruš a za VPN-MNI Gábor Zászlós. Ministrom vnútra bol Anton Andráš (KDH), hospodárstva Jozef Belcák (KDH), výstavby a stavebníctva Jozef Dubníček (DS), poľnohospodárstva a výživy Michal Džatko (KDH), ministrom plánovania Rudolf Filkus (VPN), priemyslu Ján Holčík (DS), ministrom pre privatizáciu a správu národného majetku SR Augustín Marián Húška (VPN), ministrom predsedom VLK Martin Hvozdiák (VPN), obchodu a cestovného ruchu Jozef Chren (KDH), ministrom medzinárodných vzťahov Milan Kňazko (VPN), spravodlivosti Ladislav Košťa (VPN), školstva, mládeže a telesnej výchovy Ladislav Kováč (VPN), financií Michal Kováč (VPN), práce a sociálnych vecí Stanislav Novák (DS), lesného a vodného hospodárstva Viliam Oberhauser (KDH), zdravotníctva Alojz Rakús (KDH), kultúry Ladislav Snopko (VPN) a ministrom predsedom Slovenskej komisie pre životné prostredie Ivan Tírpák (KDH).

28. júna 1990

Za predsedu federálneho parlamentu ČSFR bol zvolený Alexander Dubček (VPN), podpredsedami sa stali Zdeněk Jičínský (OF), Rudolf Battěk (OF), Milan Šútovec (VPN), Konštantín Viktorín (KDH) a Jozef Stank (KSS).

Členmi Predsedníctva FZ Michal Benčík (KSS), Karol Honner (VPN), Ferenc Szöcs (ES-MKDH), Ivan Šimko (KDH), Marián Vrabec (SNS), Miklós Duray (ES-MKDH), Pavol Kanis (KSS) a Hvezdoň Kočtúch (VPN).

Podpredsedom Snemovne ľudu FZ sa stal Oszkár Világy (VPN/MNI), členmi predsedníctva Michal Borguľa (KSS) a Milan Čič (VPN).

Za predsedu Snemovne národov FZ bol zvolený Milan Šútovec (VPN) a členom predsedníctva bol František Šebej (VPN).

28. júna 1990

- Na návrh prezidenta ČSFR Václava Havla sa stal predsedom vlády ČSFR za VPN Marián Čalfa, podpredsedami Václav Valeš (bezpartajný), Pavel Rychetský (bezpartajný), Jiří Dienstbier (OF), Jozef Mikloško (KDH) a Pavel Hoffman (bezpartajný). Zo Slovenska sa stal ministrom vnútra Ján Langoš (VPN), ministrom zahraničného obchodu Slavomír Stračár (VPN) a ministrom spojov Theodor Petrik (bezpartajný).

Ďalej boli vo vláde minister národnej obrany Miroslav Vacek (bezpartajný), financií Václav Klaus (OF), práce a sociálnych vecí Petr Miller (OF), dopravy Jiří Nezval (bezpartajný), minister hospodárstva Vladimír Dlouhý (OF) a bez politickej príslušnosti Květoslava Kořínková (poverená riadením ministerstva kontroly) a Josef Vavroušek (predseda Federálneho výboru pre životné prostredie).

Prezident V. Havel potom oboznámil poslancov federálneho parlamentu s najbližšími úlohami budovania demokratického štátu v najbližších dvoch rokoch, čo znamenalo: *„správne vyvážiť úlohu a vzájomné vzťahy moci zákonodarnej, výkonnej a súdnej. Znamená to novo vážiť vzťah miestnej samosprávy a štátnej správy, a to na všetkých úrovniach a vo všetkých oblastiach spoločenského života“*. Potom sa venoval ekonomickým otázkam, postaveniu a úlohe česko-slovenskej federácie.

- Predsedníctvo ČNR vymenovalo Petra Pitharta za predsedu vlády Českej republiky. Jej podpredsedami sa stali František Vlasák, Antonín Baudyš a Milan Lukeš.

5. júla 1990

Federálny parlament zvolil za prezidenta ČSFR Václava Havla. Všeobecné parlamentné a slobodné voľby, povolebné rekonštrukcie parlamentov podľa ich výsledkov, ako aj zvolenie prezidenta ukončili základné spoločensko-politické a štátnopolitické zmeny v Československu (Česko-Slovensku) po 17. novembri 1989.

Výberová bibliografia prác k obdobiu Novembra '89

Zostavili: Sedliaková, Alžbeta – Žatkuliak, Jozef

PRAMENE, DOKUMENTY, PAMÄTI

- ALEXANDER Dubček. Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory. Výber 1963 – 1992. [Zost.]: Žatkuliak, J. – Lалуha, I. Bratislava, Veda 2002. 599 s.
- BRATISLAVA/Nahlas. [Zost.] Huba, M. – Flamík, J. a kol. Bratislava, SZOPK, 1987, 64 s.
- ČARNOGURSKÝ, J.: Videné od Dunaja. Výber z prejavov, článkov a rozhovorov. Bratislava, Kalligram 1997. 392 s.
- ČAS demokratické iniciatívy 1987 – 1990 (sborník dokumentů). [Ed.]: Hlušíčková, R. – Otáhal, M. České Budějovice, Nadace Demokratické iniciatívy pro kulturu a politiku 1993. 295 s.
- DEMOKRATICKÁ revoluce. Stav a výhledy světa jaro 1989. Výběr dokumentů konference Americké demokratické nadace Washington, 1. – 2. května 1989. [Ed.]: Janišová, M. – Prečan, V. Praha, Československé dokumentační středisko nezávislé literatury Scheinfeld – Schwarzenberg 1990. 123 s.
- DOKUMENTY doby. [Aut.]: Havel, V., kolektiv autorů Charty 77 a Občanského fóra. Praha, Svépomoc 1990. 46 s.
- DOKUMENTY Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Helsinky 1975. Bratislava, Pravda 1976. 152 s.
- DOKUMENTY slovenskej národnej identity a štátnosti. Zv. 2. [Ed.]: Pekník, M. a kol. Bratislava, Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry 1998. 324 s.
- DUBČEK, A.: Z pamätí. Nádej zomiera posledná. [Ed.]: Hochman, J. Bratislava, Národná obroda – Práca 1993. 294 s.
- GÁL, F.: Z prvej ruky. Bratislava, Archa 1991, 174 s.
- FEDERÁLNÍ shromáždění ČSFR. VI. volební období. Praha, Kancelář Federálního shromáždění ČSFR ve spolupráci s vyd. a nakl. Práce 1990. 191 s.
- FERKO, J.: Hvězda chvíle Slovenska. Výber politickej publicistiky 1990 – 1997. Bratislava, Print-Servis 1998. 289 s.
- HAVEL, V.: Do různých stran. Eseje a články z let 1983 – 1989. [Zost.]: Prečan, V. Praha, Lidové noviny 1990. 527 s.
- HAVEL, V.: Projevy: Leden – Červen 1990. Dokumenty demokratické revoluce. [Uspoř.]: Prečan, V. Praha, Vyšehrad 1990. 182 s.
- HAVEL, V.: Vázení občané: Projevy červenec 1990 – červenec 1992. [Red.]: Kubálek, D. – Tomášková, G. Praha, Lidové noviny 1992. 215 s.
- HNUTÍ za občanskou svobodu 1988 – 1989. Sborník dokumentů. [Ed.]: Hlušíčková, R. – Císařovská, B. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Maxdorf 1994. 281 s.
- CHARTA 77. 1977 – 1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace. [Ed.]: Prečan, V. Praha – Scheinfeld-Schwarzenberg – Bratislava, Ústav soudobých dějin ČSAV – Československé středisko nezávislé literatury – Archa 1990. 525 s.
- CHARTA 77. Dokumenty. 1977 – 1989. Svazek 1. – 3. [Ed.]: Císařovská, B. – Prečan, V. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007. 1804 s.
- CHMEL, R.: Moja maďarská otázka. Zo zápisov posledného česko-slovenského veľvyslanca v Maďarsku. Bratislava, Kalligram 1996. 462 s.
- JABLONICKÝ, J.: Samizdat o disente. Diel 3: Záznamy o písomnosti. Bratislava, Kalligram 2007, 443 s.

- JANICS, K.: *Eltévedtünk Európában? Publicisztikai írások 1989 – 1993*. Bratislava, Madách-Posonium 1994. 212 s.
- K PROSAZENÍ kandidatury Václava Havla na úřad prezidenta v prosinci 1989. Dokumenty a svědectví. [Ed.]: Suk, J. In: *Soudobé dějiny* 6, 1999, č. 2 – 3, s. 346 – 369.
- KETTŐS elnyomásban. Dokumentumok a Csehszlovákiai magyarság helyzetéről és jogvedelméről 1978 – 1989. [Ed.]: Duray, M. Bratislava, Madách Posonium 1993. 589 s.
- KOMENTOVANÉ dokumenty k ústavním dějinám Československa. Sv. 3. 1960 – 1989. [Ed.]: Gronský, J. Praha, Univerzita Karlova v nakladatelství Karolinum 2007. 441 s.
- KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S.: *Obroda – Klub za socialistickou přestavbu*. Dokumenty. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Maxdorf 1996. 211 s.
- KRIVÝ, V. – ZEMKO, M.: *Volby do zákonodárných orgánov na území Slovenska 1920 – 2006*. Bratislava, Štatistický úrad SR 2008. 224 s.
- KÜHR, L.: *Chronologie událostí 17. 11. 1989 – 1. 1. 1990 dokumentovaná bibliografickými citacemi z denního tisku*. Praha, Městská knihovna 1990. 83 s.
- LIDSKÁ práva v mezinárodních dokumentech. [Ed.]: Chutná, M. – Jílek, D. Brno, Masarykova univerzita 1994. 334 s.
- LORENC, A.: *Ministerstvo strachu? Neskartované spomienky generála Lorenca*. Bratislava, Tatrapress 1992. 208 s.
- LORENC, A. – JANÍK, P.: *Generál Alojz Lorenc. Dešifrovaný svet. Exkluzívne rozhovory*. Banská Bystrica, Forza a. s. 2000. 270 s.
- MEZINÁRODNÍ dokumenty o lidských právech. [Ed.]: Adamus, V. Praha, Linde 2000. 495 s.
- MEZINÁRODNÍ dokumenty o lidských právech a humanitárních otázkách. [Ed.]: Flegl, V. – Misoň, P. Praha, Melantrich 1989. 96 s.
- MIKUS, J. A.: *Slovakia a Political and Constitutional History (with Documents)*. Bratislava, Academic Electronic Press 1995. 417 s.
- NEŽNÁ revolúcia [audiozáznam]. Dokumenty, ktoré hovoria. [Aut.]: Skovay, J. – Snopko, L. Bratislava, Opus 1990. 4 s. [Gramofónová platňa.]
- NOVEMBER 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985 – 1990). [Ed.]: Žatkuliak, J. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku – Historický ústav SAV 1999. 622 s.
- NOVEMBROVÁ revolúcia a česko-slovenský rozchod. Od česko-slovenskej federácie k samostatnej demokratickej slovenskej štátnosti. Výber dokumentov a prejavov november 1989 – december 1992. [Zost.]: Hlavová, V. – Žatkuliak, J. Bratislava, Literárne informačné centrum 2002. 343 s.
- ORGANIZACE a řízení represe v ČSSR: Operační štáby generála Lorenca 1988 – 1989. Edice dokumentů. Sv. 1. – 3. Praha, Themis pro Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunizmu 1998. 282 s.
- ODSUN sovětských vojsk z Československa 1989 – 1991. Dokumenty. [Ed.]: Pecka, J. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1996. 351 s.
- PETRUF, P.: *Slovensko v rokoch 1989 – 1998. (Dokumenty.)* Bratislava, Metodické centrum mesta Bratislavy 1999. 28 s.
- PITHART, P.: *Po devätaosmdesátém: kdo jsme? Mezi vzpomínkami a reflexí. Texty z let 1992 – 1996*. Bratislava – Brno, Kalligram – Doplněk 1998. 355 s.
- PONICKÁ, H.: *Lukavické zápisky*. Toronto, Sixty – Eight Publishers, Corp., Slovak Research and Study Centre, 1989. 467 s.
- PONICKÁ, H.: *Lukavické zápisky*. Brno, Atlantis 1992. 433 s.

POSLEDNÍ hurá. Stenografický záznam z mimořádních zasedání ÚV KSČ 24. – 26. 11. 1989. Praha, Cesty 1992. 231 s.

PREČAN, V.: V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 – 1993. [Zost.]: Drápal, M. Praha – Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Doplněk 1994. 615 s.

PROMĚNY Pražského jara. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti 1968 – 1969. [Přípr. a uspoř.]: Pecka, J. – Prečan, V. Praha – Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Doplněk 1993. 444 s.

SKILLING, H. G.: Československo – můj druhý domov. Paměti Kanadana. Praha, PROSTOR 2001. 607 s.

SLOVENSKO v Československu. Slovensko – české vztahy 1918 – 1991. Dokumenty, názory, komentáře. [Ed.]: Měchýř, J. Praha, Práce 1991. 123 s.

SOUBOR studijních materiálů pro mezinárodní konferenci Demokratická revoluce v Československu 1989 – předpoklady, průběh a bezprostřední výsledky (Praha 14. – 16. října 1999). Praha, Československé dokumentační středisko, o.p.s. – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999. Studijní materiály. Sešity 1-7:

Sešit 1: Československá cesta k demokracii. Chronologie událostí 1985 – 1989. [Zost.]: Cuhra, J. – Břeňová, V. – Janišová, M. a kol. 86 s.

Sešit 2: Bibliografie k dějinám Československa 1969 – 1990. Výběr knih, sborníků, a článků, vydaných v ČR v letech 1990 – 1999. [Zost.]: Břeňová, V. – Rohlíková, S. 136 s.

Sešit 3: Hlasy občanské společnosti 1987 – 1989. Výběr z textů a dokumentů. [Zost.]: Suk, J. – Janišová, M. – Prečan, V. 110 s.

Sešit 4: Vedení KSČ o disentu a opozici. Dokumenty z ledna 1986 – října 1989. [Zost.]: Koudelka, F. – Nosková, A. – Prečan, V. 61 s.

Sešit 5 – 6: Situační zprávy ústředního aparátu KSČ 20. listopadu – 1. prosince 1989. Pokyny a směrnice vedení KSČ nižším stranickým složkám 19. listopadu – 1. prosince 1989. [Zost.]: Koudelka, F. – Nosková, A. – Prečan, V. 109 s.

Sešit 7: K vývoji sovětské politiky vůči státům Varšavské smlouvy. Dokumenty a materiály 1989 – 1990. [Zost.]: Sládek, Z. – Prečan, V. 132 s.

SUK, J.: Občanské fórum. Listopad – prosinec 1989. Díl 1. Události. Díl 2. Dokumenty. Praha – Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Doplněk 1997 – 1998. 240 s., 328 s.

VÁCHOVÁ, J. – KOUDELKA, F.: Trestní postih pro trestné činy proti republice v letech 1969 – 1989 v Československu. Dokumenty o perzekuci a odporu. Sv. 10. Praha, Ústav soudobých dějin AV ČR 1994. 498 s.

VEREJNOSTĚ proti násilíu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty [Red.]: Antalová, I. [Kalendárium a súbor dokumentov zost.]: Místríková, M. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 1998. 355 s.

VEREJNOSTĚ proti násilíu – občianske fórum. Svedectvá [Red.]: Antalová, I. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 1998. 75 s.

ZALA, B.: Cesty k demokracii. (Eseje a rozhovory 1990 – 1993). Bratislava, Print-servis 1993. 173 s.

ZÁVEREČNÝ dokument viedenskej následnej schůzky KBSE 4. novembra 1986 – 19. januára 1989. [Ed.]: Götzová, V. Bratislava, Pravda 1989. 73 s.

ZRYCHLENÝ tep dějin. Reálné drama o deseti jednáních. Autentické záznamy jednání představitelů státní moci s delegacemi hnutí Občanské fórum a Verejnosť proti násilíu v listopadu a prosinci 1989. [Ed.]: Hanzel, V. Praha, OK Centrum 1991. 512 s.

ŽÁČEK, P.: Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978 – 1989. Praha, Votobia 2001. 269 s.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDER Dubček v slovenskej a českej tlači. Personálna bibliografia. [Zost.]: Šváčová, S. – Garaiová, M. – Klimová, A. a kol. Banská Bystrica, Štátna vedecká knižnica 2007. 350 s.

BIBLIOGRAFIE českých/československých dějin 1918 – 1995. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 1990 – 1995. Sv. 1., sv. 2. – Rejstříky. [Zprac.]: Břeňová, V. – Rohlíková, S. – Tůma, O. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1997. 419, 148 s.

BIBLIOGRAFIE českých/československých dějin 1918 – 1999. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 1996 – 1999 a doplňky za roky 1990 – 1995. Sv. 1., sv. 2. – Rejstříky. [Zprac.]: Břeňová, V. – Rohlíková, S. – Tůma, O. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999. 395 s, 162 s.

BIBLIOGRAFIE českých/československých dějin 1918 – 2004. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 2000 – 2004 a doplňky za roky 1996 – 1999. Sv. 1. – Soupis I. – III. , sv. 2. – Soupis IV. – V., sv. 3. – Rejstříky. [Zprac.]: Břeňová, V. – Rohlíková, S. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2005. 414 s., 466 s., 426 s.

CZECH and Czechoslovak History. A Bibliography of Select Monographs, Volumes of Essays and Articles Published from 1990 to 1999. [Ed.]: Břeňová, V. – Rohlíková, S. Prague, Institute of Contemporary History 2000. 472 s.

DRÁPALA, M.: Milan Šimečka. Bibliografie díla za léta 1976 – 1990. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a ČSDS 1992. 48 s.

HISTORIOGRAFIA na Slovensku 1990 – 1994. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. Bratislava, Veda 1995. 192 s.

LESŇÁK, R.: Spätne zrkadlá. Bibliografický súpis publikácií o zločinoch komunizmu na Slovensku 1945 – 1989. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2003. 231 s.

MINULOST a dějiny v českém a slovenském samizdatu 1970 – 1989. Bibliografie. [Sprac.]: Vlk, J. – Vaňková, V. – Novotný, J. Praha – Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Doplněk 1993. 227 s.

ODSUN sovětských vojsk z Československa (1989 – 1991). Bibliografie. [493 záznamů] [Sest.]: Pecka, J. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993. 49 s.

SLOVENSKÁ historiografia 1995 – 1999. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. Bratislava, Veda 2000. 342 s.

SLOVENSKÁ historiografia 2000 – 2004. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. Bratislava, HÚ SAV 2005. 418 s.

KNIŽNÉ PUBLIKÁCIE

AKTUÁLNE problémy Česko-slovenska. (Správa zo sociologického výskumu). [Ed.]: Belica, C. – Bútorová, Z. – Dianiška, I. a kol. Bratislava, Centrum pre výskum spoločenských problémov 1990. 102 s.

AKTUÁLNE problémy slovenskej spoločnosti, máj 1991. (Správa zo sociologického prieskumu.) Bratislava, Ústav sociálnej analýzy Univerzity Komenského 1991. 106 s.

ASH, T. G.: Dějiny přítomnosti: eseje, črty a zprávy z Evropy devadesátých let. Praha, Paseka 2003. 406 s.

ASH, T. G.: Rok zázraků. Praha, Lidové noviny 1991. 128 s.

- ASH, T. G.: *The Magic Lantern: The Revolution of '89 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin, and Prague*. New York, Random House 1990. 156 s.
- AZUD, J.: *Medzinárodné právo*. Bratislava, Veda 2003. 454 s.
- BARELLI, Y.: *La Révolution de velours en Tchécoslovaquie*. Marseille, Editions de l'Aube 1990. 202 s.
- BARTUŠKA, V.: *Polojasno: Pátrání po vinících 17. listopadu 1989*. Praha, Ex libris 1990. 251 s.
- BATT, J.: *East Central Europe from Reform to Transformation*. London, The Royal Institute of International Affairs – Pinter Publishers 1991. 129 s.
- BENEŠ, B. – HRNÍČKO, V.: *Nápisy v ulicích*. Brno, Masarykova univerzita 1993. 206 s.
- BLEHOVÁ, B.: *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei*. Wien, LIT Verlag GmbH 2006. 259 s.
- BRADLEY, J. F. N.: *Czechoslovakia's Velvet Revolution a Political Analysis*. New York, East European Monographs Boulder 1992. 140 s.
- BRATISLAVA/Nahlas. [Ed.]: Budaj, J. a kol. *Bratislava, Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny 1987*. 70 s.
- BROKL, L. – MANSFELDOVÁ, Z.: *Von der „unpolitischen“ zur „professionellen“ Politik. Aspekte der politischen Kultur in der ČSFR in der Periode des Systemwechsels*. [Ed.]: Gerlich, P. – Plasser, F. – Ulram, P. A. Wien, Böhlau 1992. 483 s.
- BRÖSTL, A.: *Právny štát*. Košice, Medea 1995. 111 s.
- BUNČÁK, J. – HARMADYOVÁ, V. – KUSÁ, Z.: *Politická zmena v spoločenskej rozprave*. Bratislava, Veda 1996. 211 s.
- BURCHER, T.: *The Sudeten German Question and Czechoslovak-German Relations since 1989*. London, Royal Limited Services Institute for Defence Studies 1996. 57 s.
- CESTAMI česko-slovenské vzájemnosti. Liberec 1991 – 1992. [Red.]: Urban, Z. – Pichlová, I. – Moučka, A. Liberec, Masarykova akademie 1993. 143 s.
- CESTY k novembu 1989. *Aktivity Alexandra Dubčeka*. Zborník zo seminára pri príležitosti 10. výročia Novembra 1989. [Red.]: Lалуha, I. – Uher, J. – Autrata, O. a kol. Bratislava, Spoločnosť Alexandra Dubčeka a vydavateľstvo Nová práca 2000. 261 s.
- COHEN, S. J.: *Politics without a past. The absence of history in postcommunist nationalism*. Durham [N. C.] Duke University Press 1999. 281 s.
- CUHRA, J.: *Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2001. 270 s.
- CUHRA, J. – ELLINGER, J. – GJURIČOVÁ, A. – SMETANA, V.: *České země v evropských dějinách. Díl 4.1918 – 2004*. Praha – Litomyšl, Paseka 2006. 359 s.
- ČESKÁ a slovenská spoločnosť v období normalizácie. *Slovenská a česká spoločnosť v čase normalizácie*. Liberecký seminár 2001. [Zost.]: Pekník, M. Bratislava, Veda – Ústav politických vied SAV – Technická univerzita v Liberci 2003. 259 s.
- ČESKÁ a slovenská literatúra v exilu a samizdatu. *Informatorium pro učitele, studenty i laiky*. [Aut.]: Burian, V. – Galík, J. – Machala, L. – Podivínský, M. – Schneider, J. Olomouc, Hanácké noviny 1991. 168 s.
- ČESKO-slovenská historická ročenka 1998. [Materiály z konferencie „Češi a Slováci 1948 – 1967.“ Brno, 22. – 23.10.1997.] [Zost.]: Goněc, V. Brno, Masarykova univerzita 1998. 361 s.
- ČESKO-slovenské vzťahy. *Slovensko-české vzťahy*. [Liberec, Liberecký seminár 1996, 1997]. [Uspoř.]: Melanová, M. Liberec, Technická univerzita 1998. 147 s.

- ČESKOSLOVENSKÝ biografický slovník. [Ed.]: Tomeš, J. a kol. Praha 1992. Encyklopedický institut ČSAV – Academia 1992. 837 s.
- DAHRENDORF, R.: Moderný sociálny konflikt. Bratislava, Archa 1991. 320 s.
- DAHRENDORF, R.: Úvahy o revoluci v Evropě v dopise, který měl být zaslán jistému pánovi ve Varšavě. Praha, Naklad. Evropského kulturního klubu 1991. 159 s.
- DARMO, J.: Zvliekanie hadej kože alebo Slovensko od totality k demokracii (masmédiá, politika, spoločnosť). Bratislava, Stála konferencia slovenskej inteligencie Slovakia plus 1994. 154 s.
- DEJINY filozofie na Slovensku v 20. storočí. Ed.: Kollár, K. – Kopčok, A. – Pichler, T. Bratislava, Filozofický ústav SAV vo vyd. INFOPRESS 1998. 486 s.
- DEJINY Slovenska. [Aut.]: Čaplovič, D. – Čičaj, V. – Kováč, D. – Lipták, L. – Lukačka, J. Bratislava, Academic Electronic Press 2000. 309 s.
- DEJINY Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti. [Ed.]: Londák, M. – Jaksicsová, V. Bratislava, Slovart 2008. 885 s.
- DEJMEK, J.: Československo, jeho susedé a veľmoci ve 20. storočí (1918 – 1992). Vybrané kapitoly z dejín československej zahraničnej politiky. Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku 2002. 386 s.
- DEPPE, R. – DUBIEL, H. – RÖDEL, U.: Demokratischer Umbruch in Osteuropa. Frankfurt am Main, Suhrkamp 1991. 353 s.
- DNEŠNÍ krize česko-slovenských vztahů. [Aut.]: Gál, F. a kol. Praha, Sociologické nakladatelství 1992. 112 s.
- DOLEJŠÍ, M.: Analýza 17. listopadu. Loket nad Ohří, C & B Agentura 1990. 22 s.
- DOLEJŠÍ, M.: Prevrat alebo história sa opakuje? Bratislava, Agres 1991. 51 s.
- DRAGULA, L.: Průvodce pokojnou revolucí. Praha 1989. Praha, Zdeněk Dvořáček 1990. 58 s.
- DUBČEK známy a neznámy. [Ed.]: Michalová, T. Bratislava, Prospero 1998. 156 s.
- DURMAN, K.: Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964 – 1991. Praha, Karolinum 1998. 531 s.
- DVA roky politickej slobody. [Aut.]: Kubín, L. a kol. Bratislava, Nadácia Ra Pa MaN 1992. 198 s.
- DVĚ desetiletí před listopadem 89. Sborník. [Ed.]: Mandler, E. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Maxdorf 1993. 109 s.
- The END of Czechoslovakia. [Ed.]: Musil, J. Budapest – London – New York, Central European University 1995. 283 s.
- ETNICKÉ menšiny na Slovensku. [Zost.]: Pauko, V. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1991. 162 s.
- EYAL, G.: The origins of postcommunist elites. From Prague Spring to the breakup of Czechoslovakia. Minneapolis – London, University of Minnesota Press 2003. 238 s.
- FERIANC, J. – KORAUŠ, A.: Makroekonomická stratégia prechodu na trhovú ekonomiku. Konkurencieschopnosť. Bankovníctvo. Slovensko a Európska únia. Bratislava, SPRINT VFRA 1997. 237 s.
- FLEYBERG, J.: Československé probuzení. Praha, Orbis 1990. 110 s. [Chronologický prehľad novembrových udalostí a fotodokumentácia.]
- GÁL, F. a kol. Dnešní krize česko-slovenských vztahů. Praha, Sociologické nakladatelství 1992, Studie, sv. 4, 112 s.
- GÁL, J.: Československo v letech 1968 – 1990. Banská Bystrica, Metodické centrum 1993. 42 s.

- GAŠPARÍKOVÁ, J. – STENA, J.: Verejná mienka a protesty verejnosti na Slovensku. Bratislava, Prognostický ústav SAV 1992. 13 s.
- GORBAČOV, M.: Prestavba a nové myslenie pre našu krajinu a celý svet. Bratislava, Pravda 1987. 283 s.
- GORBAČOV, M. – MLYNÁŘ, Z.: Reformátoři nebývají šťastni. Dialog o „perestrojce“, Pražském jaru a socialismu. Praha, Victoria Publishing 1995. 207 s.
- HALADA, J. – RYVOLA, M.: Něžná revoluce v pražských ulicích. Praha, LN – Kniha Slovan-
ský dům 1990. 62 s.
- HANLEY, E. – MATĚJŮ, P. – VLACHOVÁ, K. – KREJČÍ, J.: The Making of Post-Communist Elites in Eastern Europe. A comparison of political and economic elites in the Czech Republic, Hungary and Poland. Praha, Sociologický ústav AV ČR 1996. 54 s.
- HAVEL, V.: Letní přemítání. Praha, Odeon 1991. 118 s.
- HENDERSON, K.: Slovakia. The escape from invisibility. New York, Routledge 2002. 140 s.
- HILDE, P. S.: Nationalism in Post/Communist Slovakia and the Slovak Nationalist Diaspora (1989 – 1992). D. Phil. Thesis Politics, Hillary Term, St. Antony's College University of Oxford 2003. 347 s.
- HLEDÁNÍ naděje 1978 – 1987. Výběr z ineditních sborníků. [Výber textov]: Doležal, B. Praha, Maxdorf 1993. 259 s.
- HLINKA, A.: Sila slabých a slabosť silných. Cirkev na Slovensku v rokoch 1945 – 1989. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1990. 200 s.
- HLADANIE demokracie. (Reflexie o smerovaní k otvorenej spoločnosti.) [Aut.]: Strinka, J. a kol. Bratislava, Veda 1995. 146 s.
- HODNÝ, M.: Českoslovenští politici 1918 – 1991. Praha, Martin Hodný 1991. 102 s.
- HOENSCH, J.K.: Geschichte der Tschechoslowakei. Stuttgart, W. Kohlhammer 1992. 253 s.
- HONAJZER, J.: Občanské fórum. Vznik, vývoj a rozpad. Praha, Orbis 1996. 107 s.
- HOPE Dies Last. The Autobiography of Alexander Dubček. [Ed.]: Hochman, J. New York, Kodansha International 1993. 354 s.
- HORSKÝ, V.: Die sanfte Revolution in der Tschechoslowakei 1989. Zur Frage der systemimmanenten Instabilität kommunistischer Herrschaft. Köln a. Rhein, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien 1990. 114 s.
- HOSPODÁŘSKÝ a sociální vývoj Československa (1945 – 1992). [Ed.]: Průcha, V. Praha, Vysoká škola ekonomická 1996. 281 s.
- HRNKO, A. – SIVÁKOVÁ, D.: Národná rada Slovenskej republiky. Bratislava, Atrakt pre SNR 1997. 152 s.
- HÜBL, M.: Cesty k moci. Praha, Naše vojsko 1990. 202 s.
- HUTCHINGS, R. L.: American Diplomacy and the End of the Cold War. An Insider's Account of U. S. Policy in Europe, 1989 – 1992. Baltimore, Johns Hopkins University Press 1997. 456 s.
- CHARTA 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci, 1977 – 1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21. – 23. března 2007. [Ed.]: Devátá, M. – Suk, J. – Tůma, O. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007. 415 s.
- CHARTA 77 očima současníků. Po dvaceti letech. [Ed.]: Císařovská, B. – Drápala, M. – Prečan, V. – Vančura, J. Brno, Doplněk 1997. 331 s.
- CHOVANEC, J.: Cesta k zvrchovanosti Slovenskej republiky. Bratislava, Slovenská informačná agentúra 1997. 65 s.

- CHOVANEC, J. – MOZOLÍK, P.: Historické a štátoprávne korene samostatnosti Slovenskej republiky. Bratislava, Procom 1994. 289 s.
- CHRONOLÓGIA vývoja vedy a techniky na Slovensku. [Ed.] : Hallon, L. – Falisová, A. – Morovics, M. T. Bratislava, Historický ústav SAV 2006. 306 s.
- IDEA Československa a střední Evropa. [Red.]: Kučerová, S. a kol. Brno, Doplněk 1994. 312 s.
- IDENTITA – racionalita – demokracia. [Vedúci red.]: Zágöršková, M. B. – Pauer, J. Bratislava, Filozofický ústav SAV 1994. 135 s.
- IRRECONCILABLE differences? Explaining Czechoslovakias dissolution. [Ed.]: Kraus, M. – Stanger, A. Lanham, Md. Rowman and Liilefield 2000. 346 s.
- JAKEŠ, M.: Dva roky generálním tajníkem. Praha, nakladatelství Regulus 1996. 137 s. 137 s.
- JEDEN a všetky životy Mariana Várossa. Zborník. [Ed.]: Kopsová, R. – Kusá, J. – Münzová, A. Bratislava, Filozofický ústav SAV – Nadácia Milana Šimečku 1993. 89 s.
- JESEŇ nádeje alebo História písaná v uliciach. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1990. 88 s.
- JIČÍNSKÝ, Z.: Československý parlament v polistopadovém vývoji. Federální shromáždění mezi 17. listopadem 1989 a 8. 6. 1990. Praha, NADAS-AFGH 1993. 176 s.
- JIČÍNSKÝ, Z.: Charta 77 a právní stát. Brno, Doplněk 1995. 236 s.
- JIČÍNSKÝ, Z.: Problémy československé politiky. Stati z let 1968 – 1992. Praha, NADAS-AFGH 1993. 159 s.
- JUCHLER, J.: Osteuropa im Umbruch. Politische, wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklungen 1989 – 1993. Gesamtüberblick und Fallstudien. Zürich, Seismo Verlag 1994. 461 s.
- JURÍK, L.: Eurochaos. Bratislava 1997. 127 s.
- JURIŠTA, J.: Sto mesiacov po „nežnej“. Slovensko v závoze majetkového prevratu a medzinárodný kontext. Topoľčany, Prima Print 1998. 100 s.
- KADLEČÍK, I.: Epištoly. Bratislava, Archa 1992. 191 s.
- KADLEČÍK, I.: Rapsódie a miniatúry. Brno, Atlantis 1992. 98 s.
- KALINOVÁ, L.: Sociální vývoj Československa 1969 – 1989. Praha, Ústav soudobých dějin AV ČR 1998. 103 s.
- KAPITOLY z dějin české demokracie po roce 1989. [Ed.]: Gjuričová, A. – Kopeček, M. Praha, Paseka 2008. 320 s.
- KEĎ sme brali do rúk budúcnosť. Bratislava, Archa 1990. 64 s.
- KIRSCHBAUM, S. J.: A History of Slovakia. The Struggle for Survival. New York – London, Macmillan Press and St. Martin Press 1995. 350 s.
- KLAUS, V.: Nemám rád katastrofické scenáre. Ostrava, SAGIT 1991. 173 s.
- KLUSÁKOVÁ, J. – GÁL, F.: Jana Klusáková a Fedor Gál sa rozprávajú nadoraz o Mečiarovi, Kňazkovi, Klausovi, Havlovi... a konci jednej revolúcie. Praha, Primus 1992. 107 s.
- KLUSÁKOVÁ, J. – PITHART, P.: Jana Klusáková a Petr Pithart rozmlouvají nadoraz... O Havlovi, Klausovi, Mečiarovi a revoluci, která požirá své děti. Praha, Primus 1992. 111 s.
- KOMÁREK, V.: Ohrozená revoluce. Bratislava 1991. 166 s.
- KOMENTÁR k Ústave Slovenskej republiky. [Aut.]: Čič, Milan a kol. Martin, Matica slovenská 1997. 598 s.
- KONŮPEK, M.: Dagbok fra Praha. Oslo, Ex libris 1990. 104 s.
- KOPEČEK, L.: Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006. 347 s.

- KOREC, J. CH.: Od barbárskej noci. Pokračovanie druhej časti Listy z väzenia. Bratislava, Lúč 1991. 447 s.
- KOREC, J. CH.: Cirkev v dejinách Slovenska. Bratislava, Lúč 1994. 800 s.
- KOREC, J. CH.: Od barbárskej noci. Na slobode. Bratislava, Lúč 1993. 450 s.
- KOŠÍK, K.: Le Printemps de Prague, la „fin de l'histoire“ et le Schauspieler. Paris, Gallimard 1993. 16 s.
- KOUDELKA, F.: Zasedání ÚV KSČ a obsazení nejvyšších funkcí v KSČ 1986 – 1989. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999. 56 s.
- KOUDELKA, F. – KAPLAN, K. – GEBAUER, F. – VYHNÁLEK, R.: Soudní perzekuce politické povahy v Československu v letech 1948 – 1989: Statistické údaje. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993. 236 s.
- KOUDELKA, Z.: Ústavní systém Slovenska. Brno, Masarykova univerzita 1995. 50 s.
- KOVÁČ, D.: Dejiny Slovenska. 2. rozš. vyd. Praha, Lidové noviny 2007. 423 s.
- KOVÁČ, D.: Dvadsaťte storočie – storočie svetla, storočie temna. Bratislava: Vyd. Q 111 2000. 208 s.
- KOVÁČ, D.: Slováci & Česi. Dejiny. Bratislava, Academic Electronic Press 1997. 137 s.
- KRÁTKE dejiny Slovenska. [Ed.]: Mannová, E. Bratislava, Academic Electronic Press 2003. 369 s.
- KREJČÍ, J.: Dějiny a revoluce. Praha, Naše vojsko 1992. 223 s.
- KREJČÍ, J.: Geopolitika stredoevropského prostoru. Horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky. Praha, Ekopress odborné nakladatelství 2000. 309 s.
- KREJČÍ, J.: The Human Predicament – Its changing Image. New York, Macmillan and St. Martin's Press 1993. 194 s.
- KREJČÍ, J.: Problémy demokracie. Praha, Legislativní ústav vlády ČSFR 1991. 165 s.
- KREJČÍ, J. – MACHONIN, P.: Czechoslovakia, 1918 – 1992. A Laboratory for Social Change. London, Macmillan 1996. 18, 266 s.
- KREJČÍ, O.: Mezinárodní politika. Praha, Victoria publishing 1997. 511 s.
- KREJČÍ, O.: Mezinárodní politika. Praha, EKOPRESS 2007. 743 s.
- KREJČÍ, O.: Proč to prasklo aneb Hovory o demokracii a „sametové revoluci“. Praha, Trio 1991. 138 s.
- KRONIKA demokratického parlamentu 1989 – 1992. [Ed.]: Cigánek, F. Praha, Cesty 1992. 220 s.
- KRONIKA 20. storočia. [Zost. nem. orig.]: Harenberg, B. [Zost. slov. vyd.]: Ivaničková, E. Bratislava, Fortuna Print 2000. 1568 s.
- KRONIKA Slovenska. Zväzok 2. [Zost.]: Kováč, D. Bratislava, Fortuna Print 1999. 607 s.
- KTO? Prečo? Ako? Slovenské voľby 98. [Ed.]: Bútor, M. – Mesežnikov, G. – Bútorová, Z. Bratislava, Inštitút pre verejnú otázku 1999. 311 s.
- KUBEŠOVÁ, B.: Horror Hill jako zvuk písku. Praha, Primus 1994. 231 s.
- KUBÍN, L.: Rola politických elit pri zmene režimu na Slovensku. Bratislava, Veda 2002. 177 s.
- KUČERA, R.: Komentáře. Politické analýzy z let 1990 – 1992. Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1992. 126 s.
- KUSÝ, M.: Čo s našimi Maďarmi? Bratislava, Kalligram 1998. 230 s.
- KUSÝ, M.: Eseje. Bratislava, Archa 1991. 245 s.
- KUSÝ, M.: Na vlnách slobodnej Európy. Bratislava, Smena 1990. 203 s.
- LALUHA, I.: Alexander Dubček politik a jeho doba. Bratislava: Nová práca 2000. 177 s.

- LALUHA, I. – UHER, J. – KOČTÚCH, H.: Dubček. Profily vzdoru. Bratislava, Smena 1991. 176 s.
- LEFF, C. S.: The Czech and Slovak Republics. Nation versus State. Oxford, Westview Press, Boulder, Colorado 1997. 295 s.
- Den "LEENDE revolutionens" rötter. Stockholm, Charta 77-Stiftelsen 1990. 47 s.
- KÜHR, L.: Chronologie událostí 17. 11. 1989 – 1. 1. 1990 dokumentovaná bibliografickými citacemi z denního tisku. Praha, Městská knihovna 1990. 83 s.
- LESŇÁK, R.: Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945 – 1989. Bratislava, USPO Peter Smolík 1998. 488 s.
- LEŠKA, V.: Slovensko 1993 – 2004. Léta obav a nadějí. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 2006. 429 s.
- LEŠKO, M.: Ľudia a ľudkovia z politickej elity. Bratislava, Perex a. s. 1993. 196 s.
- LEŠKO, M.: Mečiar a mečiarizmus. Politik bez škrupúl, politika bez zábran. Bratislava, VMV 1996. 239 s.
- LEXIKÓN slovenských dejín. [Aut.]: Škvarna, D. a kol. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 357 s.
- LÍNIE a osobnosti zahraničnopolitického vývoja v 19. a 20. storočí. [Ed.]: Gabriel, M. Bratislava, Slovenský spolok pre zahraničnú politiku SPPA 1996. 115 s.
- LIPTÁK, L.: Petite histoire de la Slovaquie. Paris, Institut d'Études Slaves 1996. 127 s.
- LUDSKÉ práva a slobody a ich aplikácia na Slovensku. [Ed.]: Koganová, V. Bratislava, Vyd. Ekónóm 1998. 209 s.
- MALÉ dejiny česko-slovenských vzťahov. Zv. 5. November 1989 a súčasnosť. [Ed.]: Radičová, I. a kol. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 1995. 171 s.
- MATERIALEN zur politischen Bildung. Die ČSFR im Wandel. Mattersburg, Österreichisches Institut für politische Bildung 1991. Nestránkované.
- MATERS, L.: Sovětský svaz a sametová kontrarevoluce. Říčany, Orego 1996. 268 s.
- MATHÉ, Svätoslav: Dvadsaťpäť postáv modernej slovenskej politiky. Bratislava, 1997. 93 s.
- MATHÉ, S.: Mílniky modernej slovenskej politiky. Bratislava, 1997. 93 s.
- MAXA, H.: Alexander Dubček. Člověk v politice (1990 – 1992). Bratislava – Brno, Kalligram – Doplněk 1998. 219 s.
- MĚCHÝŘ, J.: Velký převrat či snad revoluce sametová? Několik informací, poznámek a komentářů o naší takřčené něžné revoluci a jejich osudech 1989 – 1992. Praha, Progetto 1999. 359 s.
- MENCL, V.: Křížovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách. Praha, Naše vojsko 1990. 399 s.
- MIHALÍK, J.: Spomienky na zlyhania. Bratislava, Príroda 1993. 116 s.
- MIKLOŠKO, F.: Čas stretnutí. Bratislava, Kalligram 1996. 197 s.
- MIKLOŠKO, F.: Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 – 89. Bratislava, Archa 1991. 283 s.
- MINÁČ, V.: Návraty k prevratu. Bratislava, NVK International 1993. 157 s.
- MINORITNÉ etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premien. [Aut.]: Zelová, A. a kol. Bratislava, Veda 1994. 157 s.
- MITROFANOV, A.: Za fasádou Lidového domu. Česká sociální demokracie 1989 – 98. Lidé a události. Praha, Aurora 1998. 211 s.
- MOC versus občan. Úloha represie a politického násillia v komunizme. [Zost.]: Žáček, P. – Košícký, P. – Guldánová, E. Bratislava, Ústav pamäti národa 2005. 242 s.

- MOULIS, V. – VALENTA, J. – VYKOUKAL, J.: Vznik, krize a rozpad Sovětského bloku v Evropě 1944 – 1989. Ostrava, Amosium servis 1991. 372 s.
- MOŽNÝ, I.: Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce. Sociologická esej. Praha, Sociologické nakladatelství 1991. 81 s.
- NA CESTE k štátnej samostatnosti. Na pamiatku 140. výročia Memoranda národa slovenského. [Zost.]: Bobák, J. Martin, Matica slovenská 2002. 288 s.
- NÁROD a národnosti na Slovensku. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perespektívy. [Zost.]: Šutaj, Štefan. Prešov, Vydavateľstvo UNIVERSUM 2004. 326 s.
- NÁROD a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty. [Zost.]: Šutaj, Š. Prešov, Vydavateľstvo UNIVERSUM pre Spoločenskovedný ústav SAV Košice 2005. 306 s.
- NÁRODY, národnosti a etnické skupiny v demokratickej spoločnosti. Bratislava – Praha, Filozofický ústav SAV – Filozofický ústav ČSAV 1991. 234 s.
- NÁRODNOSTNÁ politika na Slovensku po roku 1989. [Zost.]: Šutaj, Štefan. Prešov, UNIVERSUM 2005. 227 s.
- NEŽNÁ revoluce v pražských ulicích. [Zost.]: Halada, J. – Ryvola, M. Praha, Lidové nakladatelství 1990. 62 s.
- The NEW Eastern Europe Western Responses. London, Chatham House Papers. The Royal Institute Affairs Pinter 1990, 137 s.
- NOVÁK, J.: Štátne znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti. Bratislava, Práca 1990. 167 s.
- NOVEMBER 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Štúdie a úvahy. [Ed.]: Pešek, J. – Szomolányi, S. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku – Historický ústav SAV – Katedra politológie FFUK 2000. 180 s.
- NOVEMBER '89 v regiónoch Slovenska a dnešok (november 1989 – november 1999). [Zost.]: Horský, M. Trnava, Trnavská univerzita 2000. 93 s.
- OBČANSKÉ fórum. Pražský podzim 1989. [Zost.]: Hořec, J. – Hanousek, I. Praha, Odeon 1990. 78 s.
- OBČIANSKA spoločnosť. Problémy a perspektívy v ČSFR. [Zost.]: Macháček, L. – Plávková, D. – Stena, J. Bratislava, Sociologický ústav SAV 1991. 184 s.
- OBČIANSKA spoločnosť na prahu znovuzrodenia. Stav na Slovensku v roku 1991. [Zost.]: Stena, J. Bratislava, Sociologický ústav SAV 1992. 115 s.
- OPEN Society. Otvorená spoločnosť. [Ed.]: Zágöršeková, M.B. – Sedová, T – Pauer, J. Bratislava, Filozofický ústav SAV 1994. 121 s.
- OPOZICE a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 – 1989. [Ed.]: Blažek, P. Praha, Ústav českých dějin FFUK – Dokořán 2005. 355 s.
- OSCHLIES, W.: „Wir sind das Volk.“ Zur Rolle der Sprache bei den Revolutionen in der DDR, Tschechoslowakei, Rumänien und Bulgarien. Köln – Wien, Böhlau Verlag 1990. 82 s.
- OTÁHAL, M.: Normalizace 1969 – 1989. Příspěvek ke stavu bádání. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2002. 105 s.
- OTÁHAL, M.: Opozice, moc, společnost 1969 – 1989. Příspěvek k dějinám normalizace v Československu. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Maxdorf 1994. 124 s.
- OTÁHAL, M.: Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu. Brno, Doplněk 1999. 161 s.

- OTÁHAL, M.: Der rauhe Weg zur „samtenen Revolution“. Vorgeschichte, Verlauf und Akteure der antitotalitären Wende in der Tschechoslowakei. Köln, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien 1992. 46 s.
- PACNER, K.: Osudové okamžiky Československa. Praha, Themis 1997. 719 s.
- PARIS, M.: Fakta ze zákulisí. Praha 1968 – Moskva 1991. Praha, Cesty 1991. 76 s.
- PARLAMENTNÁ demokracia a formovanie občianskej spoločnosti. [Zost.]: Gbúrová, M. Prešov, Univerzita P. J. Šafárika 1995. 280 s.
- PĀTOPRSTÝ, J.: Dejiny poisťovníctva v Česko-Slovensku. Zv. 3. 1945 – 1992. Bratislava, Alfa konti pre Slovenskú poisťovňu 1996. 391 s.
- PĀŤ rokov po... Medzinárodná konferencia, Budmerice 16.12.1994. Bratislava, Asociácia organizácií spisovateľov Slovenska. Bratislava, Ústav slovenskej literatúry SAV 1995. 98 s.
- PECKA, J.: Kronika odsunu sovětských vojsk z Československa (1989 – 1991). Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993. 89 s.
- PECKA, J.: Sovětská armáda v Československu 1968 – 1991. Chronologický přehled. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1996. 231 s.
- PEŠEK, A.: Die samtene Revolution in der Tschechoslowakei 1989. Hannover, Landesverband der Volkshochschulen Niedersachsens 1990. 34 s.
- PEŠEK, J.: Centrum moci. Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948 – 1989. Bratislava, Academic Electronic Press 2006. 268 s.
- PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969 – 1989. Bratislava, Veda 2004. 230 s.
- PEŠEK, J. a kol.: Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989. Personifikácia politického vývoja. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška v spolupráci s Historickým ústavom SAV v Bratislave 2003, 389 s.
- PEŠEK, J. – LETZ, R.: Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2004, 807 s.
- PETRUF, P.: Československá zahraničná politika 1945 – 1992. (Vybrané udalosti a fakty v dátumoch.) Bratislava, Prodama s.r.o. SAV 2007. 541 s.
- PETRUF, P.: La Slovaquie. Que sais-je? Paris, Presses Universitaires de France 1998. 126 s.
- PETRUF, P.: Slovensko v rokoch 1989 – 1998. Bratislava, Metodické centrum mesta Bratislavy 1999. 69 s.
- PĚT studií k dějinám české společnosti po roce 1945. [Ed.]: Tůma, O. – Vilímek, T. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2008. 264 s.
- PITHART, P.: Dějiny a politika. Eseje a úvahy z let 1977 – 1989. [Ed.]: Drápala, M. – Pokorný, M. – Štencl, R. Praha, Prostor 1990. 376 s.
- PLEVZA, V.: Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril. Bratislava, Tatrapress 1991. 198 s.
- PODIEL posttotalitných elít na vývoji Česko-Slovenska (november 1989 – jún 1992). Otázky transformácie postkomunistických krajín. [Zost.]: Horský, M. Trnava, Trnavská univerzita 1996. 95 s.
- POLITICKÉ strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004. Díl 2. Období 1938 – 2004. Aut.: Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol. Brno, Nakladatelství Doplněk 2005. 1030 – 1826 s.
- POLITICKÉ strany na Slovensku 1960 – 1989. [Ed.]: Lipták, L. Bratislava, Archa 1992. 312 s.
- POPPER, K. R.: Hľadanie lepšieho sveta. Prednášky a state. Bratislava, Archa 1995. 229 s.
- POSSET, J.: Česká samizdatová periodika 1968 – 1989. Brno 1991. 214 s.

- POVOLNÝ, M.: Zápas o lidská práva. Rada svobodného Československa a helsinský proces. Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007. 382 s.
- PREHLAD volebných výsledkov do parlamentov za SR v rokoch 1990 – 1998. [Ed.]: Žatku-liak, J. Bratislava, Kancelária Národnej rady SR Parlamentný inštitút odbor analytických a vzdelávacích činností 1999. 13 s.
- PREZIDENT v Bratislave. [Texty]: Havel, V. [Zost.]: Šimečka, M. Bratislava, Archa 1990. 62 s.
- PRÍTOMNOSŤ minulosti. – Minulosť prítomnosti. [Zost.]: Kusá, J. – Zajac, P. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 1996. 199 s.
- PROČ sme v listopadu vyšli do ulíc. [Ed.]: Vančura, J. Brno, Doplněk 1999. 159 s.
- PROKŠ, P.: Konec jedného experimentu. Krize a pád totalitného režimu v Československu 1968 – 1989. Jinočany, H & H 1993. 66 s.
- PROMĚNY politického systému v Československu na přelomu let 1989 – 1990. Referáty a diskusní příspěvky přednesené na semináři 10. – 11. 12. 1994 v divadle Kolowrat. Praha 1995. 128 s. [Vydané jako mimořádné číslo 25. ročníku dvouměsíčníku Listy.]
- PRYCE – JONES, D.: Pád komunizmu. Liberec, Dialog 1996. 414 s.
- RAUS, D.: Politika a ideál. Praha, Návrat 1992. 76 s.
- REISCHER, G.: Die Politikwissenschaft und der Systemwandel in Osteuropa. München, Minerva-Publ. 1993. 188 s.
- RENNER, M. – SAMSON, I.: Dejiny Česko-Slovenska po roku 1945. Bratislava, Slovak Academic Press 1993. 207 s.
- REVOLUČNÉ a protitotalitné hnutia v Európe po druhej svetovej vojne. [Red.]: Laluha, I. – Pekník, M. – Zala, B. Bratislava, Veda 2004. 223 s.
- REVOLUTION und Rekonstruktion. Der Aufbau freiheitlicher Demokratien in Ostmitteleuropa. Ein Konferenzbericht. [Ed.]: Herzog, D. – Pradetto, A. – Wagner, H. Berlin, Freie Universität Berlin, Fachbereich Politische Wissenschaft 1991. 96 s.
- RIPORT o nežnej revolúcii. [Aut.]: Groch, J. a kol. Bratislava, Obzor 1990. 144 s.
- ROK na náměstích. Československo 1989. [Aut.]: Doležal, J. – Všetěčka, J. a kol. Praha, Academia 1990. 224 s.
- ROK 1968 na Slovensku a v Československu. Chronológia udalostí. [Aut.]: Bystrický, V. a kol. Bratislava, Historický ústav SAV 2008. 308 s.
- ROZLOUČENÍ s Československem. Příčiny a důsledky česko-slovenského rozchodu. [Ed.]: Kipke, R. – Vodička, K. Praha, Český spisovatel 1993. 237 s.
- RUML, J.: Dialogy s mocí. Praha, Fortuna 1995. 132 s.
- RYCHLÍK, J.: Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 – 1992. Bratislava, Ústav T. G. Masaryka vo vyd. Academic Electronic Press 1998. 554 s.
- RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989 – 1992. Bratislava, Academic Electronic Press 2002. 457 s.
- SAMETOVÁ čítanka 1989. Sborník literatury, fotografií a kreseb inspirovaný nežnou revolúcií. [Zost.]: redakce Iniciál. Praha, Melantrich 1990. 64 s.
- SANKOT, J.: Listopad 1989 – revoluce ano či ne? Evropské hodnoty demokracie a výchovy po zkušenostech s komunistickou totalitou. Praha, Česká křesťanská akademie 1994. 126 s.
- SHEPHERD, R. H. E.: Czechoslovakia. The Velvet Revolution and Beyond. London, Macmillan Press 2000. 204 s.

- SCHNEIDER, E.: Prager Frühling und samtene Revolution: Soziale Bewegungen in Gesellschaften sowjetischen Typs am Beispiel der Tschechoslowakei. Aachen, Internationales Zentrum für vergleichende Sozial-Ökonomische Entwicklungsforschung 1994. 236 s.
- SCHUSTER, R.: Ultimátum. Košice, PressPrint 1996. 302 s.
- SCHWARZ, K. P.: Česi a Slováci. Dlhá cesta k mierovému rozchodu. Bratislava, Odkaz 1994. 250 s.
- SLOBODNÍK, D.: Proti sedemhlavému drakovi. Z dejín zápasu o Slovensko. Bratislava, Spolok slovenských spisovateľov 1998. 241 s.
- SLOVAKIA plus. Národný rozmer a európska integrácia. Zborník príspevkov z 5. zasadnutia Stálej konferencie slovenskej inteligencie, konaného v dňoch 27. – 29. novembra 1996 v Častej-Papierničke. [Ed.]: Benža, M. Bratislava, Stála konferencia slovenskej inteligencie 1997. 209 s.
- SLOVAKS and Magyars. [Ed.]: Števček, P. Bratislava, Ministerstvo kultúry SR 1995. 152 s.
- SLOVENSKÁ otázka v dejinách Česko-Slovenska (1945 – 1992). (Zborník príspevkov z vedeckého kolokvia, ktoré sa konalo 20. októbra 1993.) [Ed.]: Barnovský, M. Bratislava, Historický ústav SAV 1994. 86 s.
- SLOVENSKÁ otázka v 20. storočí [Ed.]: Chmel, R. Bratislava, Kalligram 1997. 564 s.
- SLOVENSKÉ dejiny. [Aut.]: Marsina, R. – Čičaj, V. – Kováč, D. – Lipták, L. Martin, Matica slovenská 1992. 334 s.
- SLOVENSKÉ národné rady. [Ed.]: Pekník, M. Bratislava, Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry 1998. 201 s.
- SLOVENSKO pred voľbami. Ľudia – Názory – Súvislosti. [Ed.]: Bútorová, Z. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1998. 119 s.
- SLOVENSKO 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti. [Ed.]: Bútora, M. – Hunčík, P. Bratislava, Nadácia Sándora Máraiho 1995. 119 s.
- SLOVENSKÝ politický exil v zápase za samostatné Slovensko. (Materiály z vedeckej konferencie konanej v Bratislave 5. – 6. júna 1995.) [Odb. spolupráca]: Bobák, J. [Zodp. red.]: Repka, V. Bratislava, Dom zahraničných Slovákov 1996. 319 s.
- SLOVNÍKOVÁ príručka k československým dejinám 1948 – 1989. [Ed.]: Kocian, J. a kol. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2006. 890 s.
- SOMMER, M.: Living in Freedom: The new Prague. San Francisco, Mercury House 1994. 261 s.
- SOPÓCI, J.: Záujmové skupiny v slovenskej politike deväťdesiatych rokoch. Bratislava, Veda 2002. 190 s.
- SOUDNÍ perzekuce, politické pohyby v Československu 1948 – 1989. Statistický přehled. [Aut.]: Gebauer, F. – Kaplan, K. – Koudelka, F. – Vyhnálek, R. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993. 236 s.
- SOVĚTSKÁ armáda v československém vývoji 1968 – 1991. [Uspořádal]: Pecka, J. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998. 184 s.
- SPOLOČNOSŤ a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989 – 2004. [Ed.]: Szomolányi, S. Bratislava, Univerzita Komenského 2005. 416 s.
- STATISTICKÉ údaje, které jsme nesměli znát. Federální statistický úřad. Praha, SNTL 1990. 95 s.
- STEIN, E. Česko-Slovensko. Konflikt – roztržka – rozpad. Praha, Academia 2000. 371 s.
- STUDENTI psali revoluci. [Ed.]: Benda, M. a kol. Praha, Universum 1990. 185 s.

- SUK, J.: Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize. (Od listopadu 1989 do června 1990.) Praha, Prostor 2003. 507 s.
- SUK, J. – CUHRA, J. – KOUDELKA, F.: Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985 – 1990. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999. 144 s.
- SVĚT a Československo ve 20. století. [Aut.]: Hájek, M. – Ryšánková, J. a kol. Praha, Horizont 1990. 184 s.
- SVĚT a sametová revoluce. Praha, Mezinárodní redakce Československé tiskové kanceláře 1990. 63 s.
- SVITÁK, I.: Ztracené iluze. Výroční zpráva o sametové revoluci. Praha, Pražská imaginace 1990. 227 s.
- SZARKA, L.: A szlovákok története. Budapest, Bereményi Könyvkiadó 1993. 224 s.
- SZOMOLÁNYI, S.: Kľukatá cesta Slovenska k demokracii. Bratislava: Stimul 1999. 121 s.
- SZOMOLÁNYI, S. – GOULD, J. A.: Slovakia Problems of Democratic Consolidation and the Struggle for the Rules of the Game. Bratislava, Slovak Political Science Association 1997. 231 s.
- ŠANCA pre Slovensko. Program hnutia Verejnosť proti násiliu. Bratislava, Koordinačné centrum Verejnosť proti násiliu 1990. 19 s.
- ŠEDIVÝ, J.: Černínský palác v roce nula. (Ze zákulisí polistopadové zahraniční politiky). Praha, Ivo Železný 1997. 164 s.
- ŠIMEČKA, M.: Hľadanie obáv. Texty a úvahy (1990 – 1997). Bratislava, Kalligram 1998. 269 s.
- ŠIMEČKA, M.: Konec nehybnosti. Praha, Lidové noviny 1990. 182 s.
- ŠIMEČKA, M.: Kruhová obrana. Bratislava, Archa 1992. 258 s.
- ŠIMEČKA, M.: Obnovenie poriadku. Bratislava, Archa 1990. 211 s.
- ŠIMULČÍK, J.: Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988. Prešov, Vyd. Michala Vaška 1998. 274 s.
- ŠIMULČÍK, J.: Katolícka cirkev a nežná revolúcia 1989. Prešov – Bratislava, Vydavateľstvo Michala Vaška v spolupráci s Nadáciou Milana Šimečku 1999. 88 s.
- ŠIMULČÍK, J.: Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969 – 1989. Prešov, Vyd. Michala Vaška 1997. 276 s.
- ŠIMULČÍK, J.: Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2000. 207 s.
- ŠPETKO, J.: Slovenská politická emigrácia v 20. storočí. Jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom. Praha, Danubius 1994. 320 s.
- ŠPIESZ, Anton: Dejiny Slovenska na ceste k sebauvedomeniu. Bratislava, Perfekt 1992. 193 s.
- ŠULC, Z.: Psáno inkognito. Doba v zrcadle samizdatu 1968 – 1989. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2000. 288 s.
- ŠULC, Z.: Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945 – 1995. Praha, Nadácia Jozefa, Marie a Zdeňky Hlávkových 1996. 117 s.
- ŠÚTOVEC, M.: Semióza ako politikum alebo „pomlčková vojna“. Bratislava, Kalligram 1999. 359 s.
- TKÁČ, M.: Hospodárske súvislosti slovenskej štátnosti. Bratislava, Print-Servis 1997. 112 s.
- TOMOV, N.: Českoslovakija. Prolet `68 – esen `89. Sofija, Izdatelstvo Christo Botev 1990. 101 s.
- TŮMA, O.: Zítřa zase tady! Protirežimní demonstrace v předlistopadové Praze jako politický a sociální fenomén. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Maxdorf 1994. 84 s.

- TUREK, O.: Podíl ekonomiky na pádu komunistického režimu v Československu. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1995. 106 s.
- VANĚK, M.: Nedalo se tady dýchat. Ekologie v českých zemích v letech 1968 – 1989. Praha, Maxdorf 1997. 491 s.
- VANĚK, M.: Veřejné mínění o socialismu před listopadem 1989. Analýza výsledků výzkumů veřejného mínění prováděných ÚVVM od roku 1972 do roku 1989. Praha, Maxdorf 1994. 59 s.
- VÁROSS, M.: Úvahy v samote. [Zost.]: Uher, J. Bratislava, Bradlo 1991. 223 s.
- VELKÉ a malé dejiny Milana Šimečku. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 1992. 90 s.
- VLADISLAV, J. – PREČAN, V.: Horký leden 1989 v Československu. Mimořádná publikace k znovuoživení časopisu Reportér. B. m. v., Novinář 1990. 164 s.
- VOZKA, J.: Co se děje v Československu: Pohled z levé strany. Praha, SAKKO 1990. 63 s.
- VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989. Praha, Libri 2000. 860 s.
- VÝVOJ práva v Československu v letech 1945 – 1989. [Ed.]: Malý, K. – Soukup, L. Praha, Univerzita Karlova v nakladatelství Karolinum 2004. 914 s.
- WAGNER, Francis S.: Cultural Revolution in East Europe. New York, Danubian Research Service 1995, 15 s.
- WEHRLÉ, F.: Le divorce Tschéco-Slovaque. Vie et mort de la Tchécoslovaque 1918 – 1992. Paris, L'Harmattan 1994. 302 s.
- WHEATON, B. – KAVAN, Z.: The Velvet Revolution: Czechoslovakia, 1988 – 1991. San Francisco – Oxford, Westview Press 1992. 255 s.
- WOLF, K.: Podruhé a naposled aneb Mírové dělení Československa. Praha, G plus G 1998. 141 s.
- WOLCHIK, S. L.: Czechoslovakia in Transition: Politics, Economics and Society. London, Pinter Publishers 1991, 400 s.
- Z TÝCH revolučních dní. Nežná revolúcia zachytená objektívom Pavla Mikuláška. Bratislava, Biofond 1990. Nestránkované.
- ZAJAC, P.: Sen o krajine. Bratislava, Kalligram 1996. 234 s.
- ZÁKLADY slovenskej štátnosti. [Ed.]: Čaplovič, D. – Chovanec, J. Bratislava, Agentúra Smer 2002. 154 s.
- ZDE a nyní. Hic et nunc. [Aut.]: Alan, J. – Gál, F. – Jiráček, J. a kol. Praha, Nadace Film & Sociologie v nakl. EGEM 1993. 166 s.
- ZEMAN, Z. A. B.: The Making and Breaking of Communist Europe. Oxford – Cambridge, Basil Blackwell 1991. 364 s.
- Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 (1). [Ed.]: Mikloško, F. – Smolíková, G. – Smolík, P. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2001, 743 s.
- ŽIAK, M.: Pád komunizmu na Slovensku a najmä čo sa dialo potom. Bratislava, Miloš Žiak vlastným nákladom 1994. 173 s.
- ŽIAK, M.: Slovensko medzi napredovaním a úpadkom. B. m. v. 1998. 287 s.
- ŽIAK, M.: Slovensko: Od komunizmu kam? Bratislava, Archa 1996. 230 s.
- ŽIVOT v slove a život slovom. Zjavné a skryté súvislosti slovenského samizdatu. [Ed.]: Kusá, J. – Kopsová, R. – Fundárek, F. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 1995. 126 s.

ŠTÚDIE

ASH, T. G.: Středoevropská hádanka. In: Dějiny a současnost 21, 1999, č. 5, s. 2 – 7.

- BARNOVSKÝ, M.: Gustáv Husák – reality a mýty. In: Mýty naše slovenské. [Ed.]: Krekovič, E. – Mannová, E. – Krekovičová, E. Bratislava, Historický ústav SAV – Ústav etnológie SAV – Sociologický ústav SAV vo vydavateľstve Academic Electronic Press 2005, s. 207 – 223.
- BECK, T.: Politický tranzit v Maďarsku 1987 až 1990. Chronologie událostí. In: Soudobé dějiny 6, 1999, č. 2 – 3, s. 254 – 296.
- BERGER, R.: „Nežná revolúcia“ a hudba. Prolegomena k reforme umeleckého školstva. In: Hudobný život 22, 1990, č. 10, s. 10; č. 11, s. 10; č. 12, s. 12; č. 13, s. 12; č. 14, s. 12; č. 15, s. 12.
- BERNIK, I.: Rola inteligencie v slovinskej „nežnej revolúcií“ od autoritarizmu k demokracii. Komparatívna štúdia. In: Sociológia 25, 1993, č. 4 – 5, s. 451 – 460.
- BOCK, I.: K některým tendencím „oficiální“ samizdatové a exilové prózy 1969 – 1989. In: Česká literatura 40, 1992, č. 1, s. 67 – 84.
- BRANKO, P.: Čierne dni a revolúcia detí. Dokumentaristika na rozhraní. In: Film a divadlo 34, 1990, č. 5, s. 26 – 27.
- BROKL, L.: Mezi listopadem 1989 a demokracií – antimonie naší politiky. In: Sociologický časopis 28, 1992, č. 2, s. 150 – 164.
- BUNČÁK, J.: Mechanizmus rozpadu československej spoločnosti (1989 – 1992). In: Slovenská otázka v dejinách Československa (1945 – 1992). [Zost.]: Barnovský, M. Bratislava, Historický ústav SAV 1994, s. 66 – 73.
- BURIAN, M.: Prognostici v takzvané sametové revoluci. In: Soudobé dějiny 4, 1997, č. 3 – 4, s. 492 – 509.
- BÚTORA, M.: Jediná slovenská politika neexistuje. In: Kultúrny život 25, 1991, č. 11, s. 1.
- BUŠNIAK, I.: Helsinský proces. Perspektivy a skutočnosť. In: Mezinárodní politika 16, 1992, č. 1, s. 4 – 5.
- CSÁKY, L.: Megtorlások 1968 után a Csehszlovákiában első magyarok körében. In: Regio 2, 1991, č. 1, s. 144 – 161.
- DANYEL, J.: Der Prager Frühling nach der „samtenen“ Revolution. Die Erinnerung an 1968 im postkommunistischen Tschechien. In: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 46, 1998, č. 8, s. 677 – 684.
- DOLEŽAL, B.: Na okraj pátého výročí. In: Střední Evropa [9] – 10, 1994, č. 44 – 45, s. 15 – 19.
- DUDEK, A.: Polská cesta k demokracii 1986 – 1989. Chronologie událostí. In: Soudobé dějiny 6, 1999, č. 2 – 3, s. 227 – 253.
- FIALA, P. – STRMISKA, M.: Systém politických stran v letech 1989 – 2004. In: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004. Díl 2. Období 1938 – 2004. [Ed.]: Malíř, J. – Marek, P. a kol. Brno, Nakladatelství Doplněk 2005, s. 1359 – 1380.
- FORBELSKÝ, J.: Smysl roku 1989. In: Střední Evropa [9] – 10, 1994, č. 44 – 45, s. 12 – 14.
- FRIČ, P. – BÚTOROVÁ, Z. – ROSOVÁ, T.: Česko-slovenské vzťahy v zrkadle empirického výskumu. In: Sociológia 24, 1992, č. 1 – 2, s. 43 – 74.
- FUCHS, J.: Vaclav Havel a 17. november 1989. In: Literárny týždenník 6, 1993, č. 50, s. 10
- GÁL, F.: V novembri sme neodštartovali maratón. In: Kultúrny život 24, 1990, č. 5, s. 5.
- GATI, CH.: East-Central Europe – the Morning after. In: Foreign Affairs 69, 1990 – 1991, č. 5, s. 129 – 145.
- GOMOLČÁK, P.: Zbohom, demokracia! In: Literárny týždenník 3, 1990, č. 21, s. 13.
- HALAJDA, I.: Nižna revolucija i pysmennyky. Z pozačerhovoho zjizdu Spilky slovackych pysmennykiv. In: Duklja 38, 1990, č. 1, s. 53 – 54.

- HERZMANN, J.: Volby v kontextu vývoje veřejného mínění 1989 – 1991. In: Sociologický časopis 28, 1992, č. 2, s. 165 – 183.
- HILDEBRANDT, W.: Václav Havel – der Vater der „samtenen Revolution“. In: Universitas 47, 1992, č. 6, s. 563 – 574.
- HLAVOVÁ, V.: Cesta k samostatnosti (november 1989 – december 92). In: Slovensko v procese európskej integrácie. [Zost.]: Sládek, K. – Zelenák, P. Bratislava – Prešov, Centrum pre európsku politiku – Vydavateľstvo Michala Vaška 2005, s. 37 – 47.
- HRNKO, A.: Politické zápasy na Slovensku v lete a na jeseň 1990. In: Historický zborník 11, 2001, č. 1, s. 69 – 100.
- JACKO, J.: Publicistická onymia nežnej revolúcie. In: Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae – Slavistika 3, 1992, s. 191 – 195.
- JIČÍNSKÝ, Z.: Československý parlament v letech 1990 – 1992. In: Politologická revue 1995, s. 3 – 12.
- JUNEK, D.: Nežná revolučnosť grafického designera. In: Kultúrny život 24, 1990, č. 24, s. 4.
- KIPKE, R.: Zum Verlauf der „Samtenen Revolution“ in der Tschechoslowakei. In: Bohemia Zeitschrift 38, 1997, č. 1, s. 141 – 152.
- KNÍŽÁK, M.: Die Revolte gegen die Manipulation. In: Geist und Wissenschaft im politischen Aufbruch Mitteleuropas. Wien, Böhlau 1991, s. 159 – 161.
- KONVIČKA, L. – KAVAN, J.: Youth movements and the Velvet Revolution. In: Communist and Post-Communist Studies 27, 1994, č. 2, s. 160 – 176.
- KOŠČ, M. – MATULA, Š. – KOVÁČ, D.: Psychological Life in Slovakia after Velvet Revolution. In: Studia psychologica 37, 1995, č. 2, s. 117 – 122.
- KOTYK, V.: Zahraničnè politická orientace ČSFR po listopadové revoluci. In: Mezinárodní vztahy 1991, č. 1, s. 2 – 8.
- KOTYK, V.: Základní momenty a faktory rozpadu sovětského bloku. In: Mezinárodní vztahy 23, 1999, č. 4, s. 59 – 72.
- KOUDELKA, F.: Husákův pád 1987. Dokumenty k oddělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ. In: Soudobé dějiny 7, 2000, č. 3, s. 473 – 525.
- KOVÁČ, D.: Slovenská politika a slovenská spoločnosť v procese transformácie z reálno-socialistickej federácie na dva samostatné štáty. In: Česko-slovenská historická ročenka 2003. Brno, Masarykova univerzita 1998, s. 33 – 41.
- KOVÁČ, D.: Die slowakische Historiographie nach 1989. Aktiva, Probleme, Perspektiven. In: Bohemia Zeitschrift 37, 1996, č. 1, s. 169 – 174.
- KOŽMIŇSKI, M.: Skice k výkladu o hraniciach Európy a európskych hraniciach. In: Európska civilizácia. Eseje a prednášky. [Ed.]: Kožmiňski, M. Bratislava, Kalligram 2006, s. 213 – 243.
- KREJČÍ, J.: 1918 – 1992 duch času a genius loci. In: Přítomnost 3, 1992, č. 9, s. 1 – 3.
- KŘEN, J. – PICHLÍK, K. – SEIFERT, P.: Historikové občanského fóra a volba „sametového prezidenta“. In: Dějiny a současnost 1999, č. 3, s. 40.
- KUBÍN, L.: Formovanie straníckej scény na Slovensku a postoje jej politických aktérov v kontexte rozdelenia Československa. In: Česko-slovenská historická ročenka 2003. Brno, Masarykova univerzita 1998, s. 73 – 80.
- KUBÍN, L.: Vztah občanov k minulému politickému režimu a ich postoje k udalostiam z novembra 1989. In: Quo vadis. Revue o človeku, spoločnosti a politike 1, 1995, č. 2, s. 52 – 62.

- KUČEROVÁ, S.: Česká mládež po „sametové revoluci“ 1989. In: Českoslovenství – středoevropanství – evropanství 1918 – 1998. Úvahy, svědectví a fakta. [Red.]: Kučerová, S. Brno, Nakl. Konvoj 1998, s. 439 – 448.
- KURAN, T.: Now out of Never. The Element of Surprise in the East European Revolution of 1989. In: World Politics 44, 1991, č. 1, s. 7 – 48.
- LALUHA, I.: Federácia a slovenská štátnosť v kontexte historických skúseností a integračných trendov po roku 1990. Postoje Alexandra Dubčeka. In: Právny obzor 87, 2004, č. 2, s. 104 – 116.
- LEONCINI, F.: La rivoluzione delicata alla luce della storia Cecoslovacca. In: La fine del blocco sovietico. Firenze, ponte Alle Grazie 1991, s. 190 – 202.
- LIESKOVSKÝ, P.: K príčinám mocenského zvratu v ČSSR roku 1989. In: Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989. [Zost.]: Štefanský, M. – Zágorská, M. Banská Bystrica, Pedagogická spoločnosť J. A. Komenského 1997, s. 260 – 269.
- MACK, K.: Vom Umbruch zum Aufbruch – oder Zusammenbruch? In: Österreichische Osthefte 34, 1992, č. 1, s. 145 – 153.
- MANDLER, E.: Intelektuálové na ceste k nepolitické politice. Dva fragmenty. In: Soudobé dějiny 2, 1995, č. 1, s. 65 – 92.
- MAJERNÍK, J.: „Vstupy“ (1968, 1989). „Revolúcia.“ /Aforizmy./ V rubrike literárium. In: Literárny týždenník 3, 1990, č. 11, s. 16.
- MARUŠIAK, J. – Blažek, P. – Pospíchal, P. – Kmeť, N.: Czechosłowacja (Československo) – (Kalendarium, Glosariusz). In Słownik dysydentów. Czołowe postacie ruchów opozycyjnych w krajach komunistycznych w latach 1956 – 1989. Warszawa: Karta 2007, s. 103 – 134.
- MARUŠIAK, J. European Idea and Slovak Policy after 1989: Beyond the Slovak Euro-enthusiasm. In: Dynamics of National Identity and Transnational Identities in the Process of European Integration. Newcastle, Cambridge Scholars Publishing 2008, p. 26 – 43. Ed.: Marushiakova, E.
- MARUŠIAK, J. The Normalisation Regime and its Impact on Slovak Domestic Policy after 1970. In Europe-Asia Studies. December 2008, Volume 60, Issue 10, s. 1805 – 1825.
- MARUŠIAK, J. – Kmeť, N.: Słowacja.(Slovensko) In Słownik dysydentów. Czołowe postacie ruchów opozycyjnych w krajach komunistycznych w latach 1956 – 1989. Warszawa: Karta 2007, s. 199 – 233.
- MARUŠIAK, J.: Slovensko po roku 1989 – v polotieni dvoch totalít. In: Pešek, J. a kol.: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. Bratislava, Historický ústav SAV 2006, s. 311 – 328.
- MATĚJŮ, P. – ŘEHÁKOVÁ, B.: Une révolution pour qui? Analyse sélective de modes de mobilité intragenerationelle entre 1989 et 1992. In: Revue d'Études Comparatives Est-Quest 25, 1994, č. 4, s. 15 – 31.
- MĚCHÝŘ, J.: Na okraj dějin takzvané sametové revoluce. In: Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhalu. [Uspoř.]: Tůma, O. Praha, Ústav soudobých dějiny AV ČR 1998, s. 110 – 115.
- MĚSÁROŠ, J.: Nezná revolúcia a štúrovská národná tradícia. In: Historický časopis 38, 1990, č. 4, s. 465 – 469.
- MIHÁLIK, M.: Alexander Dubček a slovenská štátnosť (vo Federálnom zhromaždení Č-SFR v VII. volebnom období). In: Historický zborník. 8, 1998, s. 103 – 110.

- NAEGELE, J.: 17. listopad. In: *Nová přítomnost* 1, 1995, č. 11, s. 4 – 7.
- NEŠLEHEROVÁ, M.: Klinge und Samt – informelle Strukturen in der tschechischen Kunst. In: *Umění* 42, 1994, č. 6, s. 3 – 7.
- OTÁHAL, M.: La Rivoluzione antitotalitana del 1989. In: *Anno* 8, 1993, č. 77, s. 22 – 25.
- OTÁHAL, M.: Die „samtene“ Revolution – ohne Alternative? In: *Wandel durch Repräsentation – Repräsentation im Wandel*. [Hrsg.]: Thaysen, U. – Kloth, H. M. Baden-Baden, Nomos 1992, s. 125 – 130.
- OTÁHAL, M. – VANĚK, M.: Studenten im Prager Herbst 1989. Bericht über ein oral history – Projekt. In: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 46, 1998, č. 8, s. 733 – 736.
- PAUER, J.: Drei Wochen Kehraus in Tschechoslowakei. Die Revolution der Kinder entlässt ihre Grossväter. In: *Kommune* 1990, č. 1, s. 22 – 26.
- PECKA, J.: Odsun sovětských vojsk z Československa. In: *Vojenská história* 1, 1997, č. 1, s. 130 – 131.
- PELIKÁN, J.: Tápání na levici. In: *Listy* 23, 1993, č. 2, s. 3 – 6.
- PEŠEK, J.: Komunistická strana Slovenska – územná organizácia Komunistickej strany Československa na Slovensku (1948 – 1989). In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Zv. 4. [Ed.]: Kárník, Z. – Kopeček, M. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Dokořán 2005, s. 119 – 123.
- PEŠEK, J.: Inštitucionálne nástroje kontroly cirkví v období existencie komunistického režimu na Slovensku (1948 – 1989). In: *Ferenčuhová, B. a kol.: Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc.* Bratislava, Historický ústav SAV 2006, s. 236 – 247.
- PEŠEK, J.: Personálne zásahy komunistického režimu do pôsobenia Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v rokoch 1948 – 1989. In: *Pešek, J. a kol.: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc.* Bratislava, Historický ústav SAV 2006, s. 280 – 299.
- PETRÁŠ, J.: Listopad 1989 ve světle pramenů JKV KSČ České Budějovice. In: *Výběr* 34, 1997, č. 4, s. 301 – 307.
- PITHART, P.: Před a za zrcadlem. České dejiny. In: *Střední Evropa* 12, 1996, č. 62, s. 65 – 80.
- PREČAN, V.: Svědectví o rozpadu „socialistického společenství“. Ukázky z memoárů Michaila Gorbačova, Vadima Medveděva a Valerije Musatova. In: *Soudobé dějiny* 5, 1998, č. 4, s. 509 – 554.
- PROKŠ, P.: Československo na cestě od totality k demokracii (listopad 1989 – únor 1990). In: *Slovanský přehled* 76, 1990, č. 5, s. 417 – 430.
- PRŮCHA, V.: Ekonomické aspekty dělení Československa v letech 1990 – 1993. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2003*. Brno, Masarykova univerzita 1998, s. 43 – 53.
- RAK, J.: Historický rodokmen sametové revoluce. In: *Přítomnost* 1, 1990, č. 1, s. 18 – 19.
- REIMAN, M.: La „Rivoluzione di velluto“ e le forze politiche Cecoslovacche. In: *Europa/ Europe* 1992, s. 119 – 148.
- REIMAN, M.: Setkání s Alexandrem Dubčekem ve Vídni v listopadu 1988. In: *Soudobé dějiny* 9, 2002, č. 1, s. 92 – 103, s. 136 – 146.
- RICHTER, K.: Setkání dvou revolucí. In: *Historie a vojenství* 39, 1990, č. 1, s. 119 – 134.
- ROVNÁKOVÁ, M.: Čo nám priniesla nezná revolúcia? In: *Rytmus* 41, 1990, č. 9, s. 7.

RYCHLÍK, J.: Česká a slovenská historiografie o období komunismu v Československu. In: *Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy. Od mobilizace k identitě*. [Ed.]: Hlavičková, Z. Praha, Central European Seminar 2005, s. 62 – 72.

RYCHLÍK, J.: Česko-slovenské vztahy v letech 1970 – 1989. In: *Slovanské historické studie* 28, 2002, s. 29 – 68.

SLÁDEK, Z. – OTÁHAL, M. – FIALOVÁ, I.: Československo od listopadu 1989 do června 1990. In: *Kde domov můj*. [Uspoř. s kol. historiků]: Ježek, V. Praha, Evropský kulturní klub 1992, s. 204 – 247.

SLÁDEK, Z. – OTÁHAL, M. – SVOBODOVÁ, J.: Cechoslovakia 1989. In: *La nonviolenza come strategia di mutamento sociale*. Padova, Università 1992, s. 89 – 105.

SLOVENSKÁ národná rada. Deviate volebné obdobie. Bratislava, Kancelária Slovenskej národnej rady v knižtlačiarňi Svornosť 1990, s. 7 – 10.

STENA, J.: The Development of Citizenship as a Factor of the Transformation Process in Slovakia. In: *The Legacy of the Past as a Factor of the Transformation Process in Postcommunist Countries of Central Europe*. [Ed.]: Dvořáková, V. – Voráček, E. Praha, Vysoká škola ekonomická 1993, s. 347 – 361.

STENA, J.: Sociálno-politické súvislosti dynamizácie a modernizácie spoločnosti. (Správa z rokovania 3. sekcie 2. zjazdu slovenských sociológov v Martine, 26. – 19. 9. 1989.) In: *Sociológia* 22, 1990, č. 3, s. 285 – 308.

STENA, J.: Utváranie občianskej spoločnosti ako rozvojový problém súčasného Slovenska. In: *Sociológia* 23, 1991, č. 1 – 2, s. 7 – 20.

STOLÁRIK, M.: Americkí Slováci a nežná revolúcia: Ako ďalej? In: *Literárny týždenník* 3, 1990, č. 17, s. 12.

STOLÁRIK, M.: S nežnou revolúciou v plachtách. Slovensko po šiestich mesiacoch. In: *Literárny týždenník* 3, 1990, č. 31, s. 12.

SUK, J.: Listopad 1989 a věc revoluce. Jaká revoluce se v Československu na přelomu let 1989/90 odehrála? In: *Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narodeninám doc. Karela Kaplana*. [Uspoř.]: Pernes, J. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2003, s. 343 – 351.

SUK, J.: Vznik občanského fóra a proměny jeho struktury. 19. listopad – 10. prosinec 1989. In: *Soudobé dějiny* 2, 1995, č. 1, s. 17 – 41.

SVITÁK, I.: Medze zamatové revoluce. In: *Literárny týždenník* 3, 1990, č. 46, s. 10.

SVOBODOVÁ, J.: Listopadová revoluce v české literatuře a tisku (prosinec 1989 – prosinec 1991). In: *Soudobé dějiny* 1, 1993/1994, č. 1, s. 109 – 118.

SZCZEPANIAK, M.: Walka Slowakow o suwerenne panstwo (1989 – 1992). In: *Suwerennosc i panstwa w integrujacej sie Europie – przesytek czy przyszlosc?* Poznan – Warszawa, Komitet Nauk Politycznych Polskiej Akademii Nauk 1995, s. 105 – 113.

SZOMOLÁNYI, S.: November '89. Otvorenie prechodu a jeho aktéri na Slovensku. In: *Soudobé dějiny* 6, 1999, č. 4, s. 421 – 442.

ŠUTAJ, Š.: The Development of the Hungarian, Ruthenian, Ukrainian and Russian Minorities in Slovakia between the years 1970 – 1991. In: *International Issues* 1, 1992, č. 3, s. 53 – 62.

TŮMA, O.: Československo a válka v Afganistánu 1979 – 1989. In: *Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narodeninám doc. Karela Kaplana*. [Uspoř.]: Pernes, J. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2003, s. 335 – 342.

TŮMA, O.: Listopad 1989 po letech: Interpretační schémata konce komunistického režimu v Československu. In: Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhal. [Uspoř.]: Tůma, O. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998, s. 217 – 222.

TŮMA, O.: Listopad 1989 v memoárech. In: Soudobé dějiny 1, č. 2 – 3 [vyd. 1994], s. 374 – 380.

TŮMA, O.: Mezinárodní souvislosti kolapsu komunistického režimu v Československu. In: Deset let soudobých dějin. Jednání sekce Soudobé dějiny na 8. sjezdu českých historiků. [Ed.]: Kocian, J. – Tůma, O. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2001, s. 117 – 125.

TŮMA, O.: Poslední léta komunistického režimu v Československu ve zprávách velvyslance NDR v Praze (1987 – 1989). In: Soudobé dějiny 3, 1996, č. 2 – 3, s. 350 – 380.

TŮMA, O.: Vzpomínky na listopad. In: Soudobé dějiny 1, 1993 – 1994, č. 2 – 3, s. 374 – 380.

URBAN, J.: Bezmocnost mocných. In: Listy 23, 1993, č. 5, s. 3 – 10.

URBAN, J.: Czechoslovakia the power and politics of humiliation. In: Spring in Winter. Manchester, Manchester University Press 1990, s. 19 – 136.

VACULÍK, J.: K představám o československém politickém systému po pádu komunismu. In: Studia historica Nitriensia 3, 1995, s. 175 – 185.

VALENTA, J.: Sovětská přehodnocení rozhodnutí z roku 1968 a „něžná revoluce“. In: Mezinárodní vztahy 1992, č. 1, s. 10 – 21.

VALEVA, Je. L.: Revolucii 1989 goda v stranach Centralno-Vostočnoj Jevropy: vzgljad čerez desjatiletije. In: Slavianovedenije 1999, č. 6, s. 3 – 31.

VANĚK, M.: Předehra k 17. listopadu 1989. Ekologické demonstrace v Teplicích. In: Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhal. [Uspoř.]: Tůma, O. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998, s. 223 – 232.

VESELÁ, T.: Vo vlaku nežnej revolúcie. In: Mladé rozlety 4, 1990, č. 1, s. 22 – 23.

VILÍMEK, T.: Srovnání vývoje, specifických odlišností a podobnosti opozice v ČSSR a NDR 1968 – 1989. In: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Zv. 2. [Ed.]: Kárník, Z. – Kopeček, M. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Dokořán 2004, s. 271 – 310, 347 – 360.

VILÍMEK, T.: Vnímání helsinského procesu v ČSSR a NDR ze strany moci, opozice a obyvatelstva. In: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Zv. 5. [Ed.]: Kárník, Z. – Kopeček, M. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Dokořán 2005, s. 275 – 296, 376 – 380.

VOJTA, M.: Pražské divadlá deset minut po zamatovej revolúcii. In: Javisko 22, č. 4, s. 234 – 236.

VOLNER, Š.: Miesto a úloha Česka a Slovenska v európskom geopolitickom priestore. In: Mezinárodní politika 28, 2004, č. 1, s. 15 – 18.

ZADOROŽŇUK, E. G.: Revolúcie v roku 1989 a procesy vzniku novej regionálnej identity strednej Európy. In: Politické vedy 3, 2000, č. 2, s. 54 – 76.

ZADOROŽŇUK, E. G.: Vzgljad na Čechoslovakiju 1988 – nojabr' 1989 gg. (po materialam kontent-analiza publikacij žurnala „Time“). In: Sovetskoje slavjanovedenije 1990, č. 3, s. 79 – 90.

ŽÁK, V.: Sametová revoluce, nebo sametový podvod? In: Listy 25, 1995, č. 2, s. 29 – 36.

ŽATKULIAK, J.: Faktory dezintegrácie česko-slovenského štátu na prelome 80. a 90. rokov. In: Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí. [Ed.]: Marušiak, J. – Sládek, K. – Zelenák, P. Bratislava, Ústav politických vied SAV – Veda vydavateľstvo SAV – Centrum pre európsku politiku 2008, s. 261 – 279.

ŽATKULIAK, J.: K otázke parlamentarizmu a federalizmu. Alexander Dubček 1989 – 1992. In: Úloha Alexandra Dubčeka v moderných dejinách Československa. [Ed.]: Hoppe, J. – Bárta, M. Praha, Masarykova dělnická akademie 2002, s. 29 – 41.

ŽATKULIAK, J.: Koniec osemdesiatych rokov v nadväznosti na udalosti roku 1968. In: Rok 1968. Novinári na Slovensku. [Aut.]: Londáková, E. a kol. Bratislava, Historický ústav SAV v spolupráci so Syndikátom novinárov 2008, s. 164 – 181.

ŽATKULIAK, J.: Ľudské práva v druhej polovici 80. rokov 20. storočia a slovenská a česká spoločnosť. In: Historický časopis 55, 2007, č. 3, s. 531 – 558.

ŽATKULIAK, J.: Medzníky a súvislosti usporiadanie spoločného štátu slovenského a českého národa. In: Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy. [Ed.]: Poláčková, Z. Bratislava, Ústav politických vied SAV – Veda vydavateľstvo SAV 2005, s. 149 – 179.

ŽATKULIAK, J.: „Normalizácia“ česko-slovenskej federácie roku 1970 a jej následky. In: Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989. [Zost.]: Štefánský, M. – Zagoršková, M. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 1997, s. 225 – 239.

ŽATKULIAK, J.: Politické strany a hnutia na Slovensku po novembri 1989 až do rozpadu česko-slovenského štátu 1992. In: Politické strany. Vývoj politických strán a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004. Díl:2. Období 1938 – 2004. [Ed.]: Malíř, J. – Marek, P. a kol. Brno, Nakladatelství Doplněk 2005, s. 1381 – 1411.

ŽATKULIAK, J.: Slovakia in the Period of „Normalization“ and Expectation of Changes (1969 – 1989). In: Sociológia – Slovak Sociological Review 30, No. 3, 1998, s. 251 – 268.

ŽATKULIAK, J.: Slovenská národná rada a Slovensko v rokoch 1969 – 1989. In: Národná rada v kontexte slovenských dejín. 150. výročie vzniku prvej Slovenskej národnej rady. [Ed.]: Žatku-liak, J. Bratislava, Národná rada Slovenskej republiky – Slovenská historická spoločnosť pri SAV 1999, s. 176 – 186.

ŽATKULIAK, J.: Spory o novú ústavu česko-slovenskej federácie v druhej polovici 80. rokov 20. storočia. In: Historický časopis 56, 2008, č. 1, s. 161 – 190.

ŽATKULIAK, J.: Štátoprávne usporiadanie česko-slovenského štátu v rokoch 1989 – 1992 v kontexte jeho predchádzajúceho vývoja. In: Desiatročie Slovenskej republiky. [Zost.]: Rol-ková, N. Martin, Matica slovenská 2004, s. 14 – 28.

ŽELINSKÝ, M.: Špásy nežnej revolúcie. In: Nové slovo 32, 1990, č. 33, s. 13.

Zoznam použitých skratiek

- AV – Akčný výbor
BBC – Britská rozhlasová a televízna spoločnosť
BIB – Bienále ilustrácií Bratislava
CDU – Kresťanskodemokratická únia (SRN)
CMBF – Cyrilometodská bohoslovenská fakulta
Csemadok – Kultúrny zväz maďarských pracujúcich v Československu
ČNR – Česká národná rada
ČR – Česká republika
ČSAV – Československá akadémia vied
ČSDI – Československá demokratická iniciatíva
ČSDS – Československá sociálna demokracia
ČSFR – Česká a Slovenská Federatívna Republika
ČSKOZ – Československá konfederácia odborových zväzov
ČSL – Československá strana lidová
ČSLA – Československá ľudová armáda
ČSR – Česká socialistická republika
ČSS – Československá strana socialistická
ČSSR – Československá socialistická republika
ČSTK – Československá tlačová agentúra
DAMU – Divadelná akadémia múzických umení
DS – Demokratická strana
EHS – Európske hospodárske spoločenstvo
ES – Együttélés (Spoluzitie)
FFP – Filmový festival pracujúcich
Fidesz – Zväz mladých demokratov
FZ – Federálne zhromaždenie
HOS – Hnutie za občiansku slobodu
HPS – Hlavná politická správa
CHZJD – Chemické závody Juraja Dimitrova
KBSE – Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe
KC – Koordinačné centrum
KDH – Kresťanskodemokratické hnutie
KDS – Kresťanskodemokratická strana
KGB – Výbor štátnej bezpečnosti (ZSSR)
KOZ – Konfederácia odborových zväzov
KPVS – Konfederácia politických väzňov Slovenska
KSČ – Komunistická strana Československa
KSS – Komunistická strana Slovenska
KSSZ – Komunistická strana Sovietskeho zväzu
KV – Koordinačný výbor (Krajský výbor)
K 231 – Organizácia bývalých politických väzňov, odsúdených podľa zákona č. 231/1948 Zb.
LM – Ľudové milície

MHKD – Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva
MKDH – Maďarské kresťanskodemokratické hnutie
MLR – Maďarská ľudová republika
MNI – Maďarská nezávislá iniciatíva
MR – Maďarská republika
MSRS – Maďarská socialistická robotnícka strana
MSS – Maďarská socialistická strana
MV – Mestský výbor (Ministerstvo vnútra)
NATO – Organizácia Severoatlantickej zmluvy, Severoatlantická aliancia
NDR – Nemecká demokratická republika
NEZES – Nezávislé združenie ekonómov Slovenska
NF – Národný front
OF – Občianske fórum
OSN – Organizácia spojených národov
PDS – Strana demokratického socializmu (NDR)
PIT – Pacem in terris (Mier na zemi)
PZRS – Poľská zjednotená robotnícka strana
ROH – Revolučné odborové hnutie
RVHP – Rada vzájomnej hospodárskej pomoci
SAV – Slovenská akadémia vied
SDL – Strana demokratickej ľavice
SED – Jednotná socialistická strana Nemecka (NDR)
SL – Snemovňa ľudu
SN – Snemovňa národov
SND – Slovenské národné divadlo
SNP – Slovenské národné povstanie
SNR – Slovenská národná rada
SNS – Slovenská národná strana
SONOLP – Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv
SOR – Slovenská odborová rada
SPD – Sociálno-demokratická strana Nemecka (SRN)
SR – Slovenská republika
SRN – Spolková republika Nemecko
SSI – Strana slobody
SSO – Strana slovenskej obrody
SSR – Slovenská socialistická republika
Stasi – Štátna bezpečnosť (NDR)
sv. – svätý
SVS – Slovenský vysokoškolský spolok
SVŠT – Slovenská vysoká škola technická
SZ – Strana zelených
SZM – Socialistický zväz mládeže
SZOPK – Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny
ŠtB – Štátna bezpečnosť
TKM – Televízny klub mladých

UK – Univerzita Komenského
ÚNV – Ústav nápravnej výchovy
USA – Spojené štáty americké
ÚV – Ústredný výbor
VB – Verejná bezpečnosť
VLK – Výbor ľudovej kontroly
VONS – Výbor na ochranu neoprávnených stíhaných
VPN – Verejnosť proti násiliu
VSŽ – Východoslovenské železiarne
VŠ – Vysoká škola
VŠD – Vysoká škola dopravná
VŠE – Vysoká škola ekonomická
VŠMU – Vysoká škola múzických umení
VZ – Varšavská zmluva
ZČSSP – Zväz československo-sovietskeho priateľstva
ZKD – Združenie katolíckeho duchovenstva
ZNB – Zbor národnej bezpečnosti
ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík
ZŤS – Závody ťažkého strojárstva

Menný register

- Abelovičová, Anna 128,138
 Adamec, Ladislav 14, 18, 27, 42, 47, 48,
 51, 54, 57, 69, 81, 96, 103, 112, 126,
 128, 129, 130, 136, 137, 139, 159, 186,
 Andráš, Anton 202
 Anežka Přemyslovna 115
 Alner, Juraj 60, 144
 Babickij, Konstantin 164
 Baez, Joan 89, 112
 Bajcura, Andrej 113
 Baka, Władysław 68
 Baker, James 58, 99, 107, 134
 Bakič, Ján 171
 Balko, Jaroslav 166
 Ballek, Ladislav 45, 153
 Baník, Teodor 153
 Baránik, Michal 166, 174
 Barbírek, František 166
 Barčák, Andrej 141
 Barity, M. 83
 Bárto, Jaroslav 60
 Bartončík, Josef 144, 198
 Battěk, Rudolf 22, 48, 51, 55, 202
 Baťa, Tomáš 146
 Baudyš, Antonín 203
 Becík, Dušan 48
 Bednár, Alfonz 45
 Bechler, Ján 165
 Belan, Rudolf 166
 Belanský, Miroslav 143
 Belcák, Jozef 202
 Beniač, Fedor 142
 Benčík, Antonín 71
 Benčík, Michal 202
 Benda, Václav 34, 48, 93
 Beňo, Mikuláš 58, 86, 149
 Bergmann-Pohlová, Sabine 177
 Bernolák, Anton 186
 Biľak, Vasil 13, 14, 41, 47, 51, 53, 58, 66,
 92, 128, 140, 143, 149, 182
 Bílý, Jiří L. 95
 Blahož, Josef 117
 Blanár, Michal 128, 138
 Blažej, Anton 42, 143, 144, 150, 152
 Blažejová, Janka 137
 Bobák, Ján 166
 Bogorazová, Larisa 164
 Bohleyová, Bärbel 104
 Bolvanský, Pavol 91, 138, 139
 Bondy, Egon F. 60
 Bonnerová, Jelena 194
 Borguľa, Michal 202
 Božík, Peter 48
 Böhm, Tibor 99, 158
 Brandt, Willy 114, 192
 Brenčič, Štefan 166
 Brežnev, Leonid I. 28, 72, 94, 134, 141,
 192
 Brndiar, Ivan 142
 Brňák, Peter 172
 Brodziansky, Kamil 140
 Bubka, Sergej 32
 Budaváry, František 166
 Budaj, Ján 16, 18, 35, 45, 59, 62, 102, 118,
 119, 121, 122, 125, 130, 131, 137, 139,
 144, 146, 150, 157, 163, 167, 172, 182,
 198
 Budský, Jozef 66
 Bunčák, Pavol 45
 Burešová, Dagmar 202
 Burian, Jan 112
 Burský, Oldřich 141
 Búry, Dominik 140
 Bush, George 58, 65, 86, 87, 134, 194, 197
 Bútor, Martin 102, 119, 122, 124, 130,
 150
 Bystrický, Valerián 160
 Carrington, lord Peter Alexander 37
 Ceaușescu, Nicolae 35, 84, 135, 150, 151
 Černík, Oldřich 71, 94
 Cibula, Igor 45, 178
 Cibulka, Jozef 60
 Ciklamini, Viliam 153
 Cionek, Stanislav 32
 Cipár, Miroslav 59, 60, 118, 119, 122
 Cirbes, Vladimír 128, 138

- Císař, Čestmír 71, 142
 Colasuonno, Francesco 32, 78, 115
 Colotka, Peter 14, 42, 47, 48, 149, 160
 Craxi, Bettino 52
 Crespo, Enrique Baron 160
 Csáky, Pál 61
 Čalfa, Marián 18, 20, 22, 28, 91, 93, 101,
 106, 112, 113, 139, 140, 141, 142, 145,
 147, 148, 149, 152, 164, 170, 190, 194,
 196, 202
 Čarnogurský, Ján 17, 19, 25, 34, 37, 48,
 51, 59, 62, 72, 82, 83, 93, 95, 98, 99,
 109, 112, 122, 124, 126, 127, 129, 132,
 136, 137, 140, 141, 144, 145, 146, 149,
 151, 161, 169, 172, 201, 202
 Čarný, L. 118
 Čič, Milan 18, 20, 28, 131, 137, 138, 139,
 140, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 151,
 156, 158, 160, 166, 167, 172, 180, 188,
 191, 194, 196, 200, 202
 Číž, Miroslav 153
 Čech, Vladimír 59
 Čechová, Mila 59
 Čomaj, Ján 60, 144
 Dąbrowski, Bronisław 89
 Dambrowski, Jerzy 29
 Darmo, Jozef 60
 David, Václav 66
 De Concini, Dennis 68
 Delinga, Pavol 134
 Delone, Vadim 164
 Deváty, Stanislav 48, 93
 Dienstbier, Jiří 48, 55, 124, 136, 137, 140,
 141, 146, 147, 148, 161, 202
 Dlouhý, Vladimír 137, 140, 141, 191, 203
 Dobiáš, Rudolf 156
 Dobos, Ladislav 166
 Dočolomanský, Michal 60
 Domaňský, Josef 71
 Dostál, Pavel 170
 Dremljug, Vladimír 164
 Dubček, Alexander 7, 19, 20, 22, 37, 41,
 52, 55, 59, 72, 73, 75, 76, 79, 83, 91,
 92, 93, 94, 96, 102, 103, 110, 115, 119,
 124, 125, 126, 128, 129, 141, 142, 143,
 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152,
 153, 156, 159, 160, 162, 164, 166, 167,
 170, 182, 185, 186, 188, 189, 190, 191,
 192, 194, 197, 202
 Dubeň, Baltazár 166
 Dubníček, Jozef 142, 202
 Ducký, Ján 143
 Dudás, Koloman 48
 Dumas, Roland 45
 Duray, Miklós 59, 61, 62, 140, 181, 195,
 202
 Dürrenmatt, Friedrich 99
 Dvořák, Ladislav 141
 Ďurica, Jozef 58, 86
 Ďurikovič, Vladimír 62
 Ďurišová, Irena 166
 Ďurkovič, Herbert 138
 Dzúrik, Vladislav 153
 Džatko, Michal 202
 Eppelmann, Rainer 104
 Fajnberg, Viktor 164
 Faltán, Samuel 60, 166
 Farkašová, Etela 45
 Faťol, Anton 166
 Feješ, Ján 27
 Fejti, György 72
 Fekete, Jozef 143
 Feldek, Ľubomír 45, 102, 106, 110, 112,
 118, 119, 120, 122, 128, 131
 Ferencei, Štefan 140
 Ferianc, Ján 45, 210
 Ferko, Andrej 102
 Ferko, Milan 166
 Filan, Boris 102
 Filip, Jan 95
 Filip, Jaroslav 45
 Filko, Ján 166
 Filko, Stanislav 59
 Filko, Vladimír 166
 Filková, Mária 59, 131
 Filkus, Rudolf 202
 Filler, Július 113
 Fischer, Daniel 59, 118
 Fischer, Joschka 45
 Fischera, Ivan 197

- Fischerová, Miluše 71
Flamík, Juraj 35, 59, 182, 197
Fodor, István 66, 113
Fojtík, Jan 14, 27, 38, 47, 51, 52, 67, 73, 92, 118, 128
Frič, Pavol 102
Ftáčnik, Milan 128, 146
Fülöp, Oto 60
Gabal, Ivan 167
Gacík, František 166
Gajdoš, Ernest 166
Gajdošík, Jozef 86
Gál, Fedor 35, 59, 102, 119, 120, 122, 125, 131, 159, 182, 197, 198
Gáfrik, Michal 102
Garaj, Ján 138
Gašpar, Michal 166
Gašparovič, Ivan 166
Genscher, Hans-Dietrich 43, 96, 106, 114
Geremeki, Brinoslav 68
Gergelová, Viera 107
Germanič, Ivan 153
Gindl, Eugen 35, 59, 122, 131, 145
Gojdič, Pavol 136
Golian, Ján 98
Gombík, Róbert 59
Gomulka, Wladislav 79
Göncz, Árpád 189, 196
Gondová, Helena 59
Goňka, Ivan 136, 147
Gorbačov, Michail 7, 11, 12, 13, 15, 16, 27, 28, 31, 32, 36, 39, 46, 47, 53, 55, 58, 65, 72, 74, 80, 82, 84, 85, 94, 99, 103, 108, 111, 117, 124, 134, 134, 141, 151, 153, 167, 169, 175, 192, 194, 197
Gorbanevská, Natalia 164
Gottwald, Klement 107, 121
Grass, Günter 99
Greene, Graham 99
Gregor, Ján 113
Grendel, Lajos 45, 61, 107
Groch, Erich 60
Gromyko, Andrej 36
Grósz, Károly 31, 33, 51, 53, 69, 92
Gruntorád, Jiří 34
Habovštiak, Anton 59, 156
Hájek, Jiří 45, 51, 96, 110, 112
Hájek, Miloš 45, 55, 71
Hamada, Milan 60, 102, 156
Haman, Josef 27, 47
Hanák, Dušan 60
Hank, J. 100
Hanus, Július 28
Hanus, Ladislav 59, 60, 61, 156
Haraksim, Ludovít 66, 166
Harenčár, Róbert 153, 166
Hatala, Vojtech 60, 166
Haťapka, Peter 62
Haviar, Vladimír 166
Havel, Ivan 197
Havel, Václav 15, 18, 19, 20, 21, 22, 35, 46, 48, 51, 55, 59, 64, 66, 68, 71, 75, 84, 89, 90, 93, 96, 98, 99, 108, 112, 117, 119, 120, 122, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 139, 137, 140, 142, 144, 145, 147, 149, 150, 152, 155, 157, 158, 161, 168, 169, 170, 175, 182, 183, 184, 190, 191, 192, 195, 196, 199, 202, 203
Havlín, Josef 27, 47
Havrilla, Vlado 59, 62
Hegenbart, Rudolf 27, 86
Heirich, Rolf 104
Heneš, Karel 139
Hirjak, Michal 161
Hirko, Ján 149
Hirner, Alexander 60
Hladký, Edmund 45
Hlinka, Andrej 33, 186
Hlinka, Anton 38
Hofbauer, Roman 171
Hoffman, Ivan 48, 59, 62, 72, 89, 102, 106, 127, 132
Hoffman, Karel 42, 47, 86, 118, 128, 182
Hoffmann, Pavel 202
Holčík, Ján 202
Holčík, Juraj 43
Holý, M. 118
Homola, Štefan 166
Honecker, Erich 53, 67, 108, 111
Honner, Karol 202

- Horn, Guyla 82, 174
 Horváth, P. 118
 Horváth, Vincent 166
 Hoyer, Steny 68
 Hranai, Karol 142
 Hric, Martin 60, 144
 Hrivnák, Pavol 14, 48, 91, 103, 123, 131, 136, 138, 139, 140
 Hrivnák, Ivan 166
 Hrnko, Anton 45, 160
 Hromádka, Josef 141
 Hromník, Milan 59
 Hronský, Jozef Cíger 156
 Hruškovič, Miloslav 91, 128, 149
 Hružza, Pavol 60
 Huba, Mikuláš 35, 43, 59, 72, 102, 119, 125, 140, 164
 Husák, Gustáv 12, 13, 27, 28, 35, 41, 42, 44, 47, 49, 50, 55, 76, 89, 102, 118, 121, 126, 127, 128, 129, 130, 134, 135, 139, 140, 141, 144, 149, 160
 Húska, Augustín M. 146, 174, 202
 Hübl, Milan 153
 Hviezdoslav, Pavol O. 186
 Hvozdík, Martin 202
 Hykisch, Anton 156
 Chmel, Rudolf 45
 Chmelíček 115
 Chňoupek, Bohuslav 43, 45, 47, 66, 149
 Chovanec, Jaroslav 166
 Chren, Jozef 202
 Christová, Ivana 78
 Chudík, Ladislav 60, 143, 171
 Chu Jao-pang 88
 Indra, Alois 13, 42, 47, 69, 112, 118, 128, 130, 160, 182
 Jablonický, Jozef 48, 60, 72
 Jakeš, Miloš 13, 14, 17, 26, 27, 28, 35, 40, 42, 47, 49, 51, 53, 57, 67, 69, 71, 73, 79, 80, 84, 94, 103, 106, 109, 111, 118, 121, 125, 126, 128, 138, 139, 182
 Jakovlev, Alexander 51
 Jakubáč, Vladimír 138, 146
 Jakubisko, Juraj 60, 102
 Ján Pavol II. 39, 52, 97, 103, 149, 161, 165, 185
 Janák, Ignác 14, 27, 42, 43, 46, 47, 51, 53, 54, 86, 88, 125, 128, 138, 146, 149, 160
 Janek, Miroslav 177
 Janics, Kálman 176
 Janík, Ján 86, 143
 Jankovič, Jozef 59, 106, 118
 Janků, Vladimír 115
 Jánošík, Juraj 186
 Janota, Dušan Metod 140, 143
 Jaroš, Oldřich 153
 Jaroš, Peter 45
 Jarušek, Jaroslav 198
 Jaruzelski, Wojciech 44, 54, 65, 67, 83, 89, 93, 96, 98, 135, 184
 Jassó, Mihály 91
 Jaško, Jaroslav 48
 Jeřcin, Boris 36, 76
 Ježík, Karol 102
 Jičínský, Zdeněk 51, 126, 150, 202
 Jireček, Václav 121
 Jirous, Ivan 40
 Johanes, Jaromír 47, 64, 65, 66, 87, 107, 140
 Jukl, Vladimír 25, 38, 59, 62
 Juliš, Karel 48, 63
 Jurčo, Milan 156
 Jurík, Ľuboš 45
 Jurovský, Anton 60
 Just, Jozef 48
 Kacejová, Beáta 138
 Kádár, János 31, 79, 83, 94
 Kadlečík, Ivan 60, 97, 102, 156
 Kalina, Ladislav 60
 Kaliská, Gabriela 35, 59
 Kaliský, Roman 60, 102, 164
 Kalný, Slavo 60
 Kanis, Pavol 45, 128, 138, 146, 153, 170, 185, 189, 202
 Kánsky, Jaroslav 28
 Kantůrková, Eva 48, 51
 Kapek, Antonín 27, 47, 128
 Karcol, Jozef 166

- Kárpáti, Ferenc 66
Karvaš, Peter 45, 60, 156
Kasper, Ján 146
Kašičková, Jolana 166
Kašpar 115
Keltošová, Oľga 201
Kempný, Josef 42, 53, 58, 128
Killár, Ľudovít 18, 129, 140
Kim Ir Sen 102
Kincl, František 49, 72, 100, 101, 121
Kirkland, Lane 194
Kiss, Jozef 138, 158
Kissinger, Henry 58, 64
Kiszczak, Czesław 43, 65, 66, 77, 89, 93, 96, 98
Klaus, Václav 136, 137, 140, 141, 191, 203
Klein, Martin 62
Klepáč, Ján 201
Klimáček, Viliam 97
Knotek, Ivan 14, 27, 48, 53, 91, 125
Kňažko, Milan 60, 93, 102, 106, 118, 119, 120, 122, 123, 125, 127, 129, 130, 131, 137, 149, 150, 152, 196, 202
Kocáb, Michael 96, 170
Kocka, Ján 60
Kočtúch, Hvezdoň 45, 102, 146, 153, 166, 174, 194, 202
Kohl, Helmut 43, 114, 167, 200
Kohout, Pavel 129
Kohutiar, Ivan 48
Kojnok, Eduard 177
Kolaříková, Mária 143
Koller, Július 59
Komárek, Valtr 139, 140, 141, 149, 191
Kompánek, Vladimír 118, 122, 127
Korčák, Josef 47
Korec, Ján Chryzostom 25, 26, 38, 39, 59, 73, 85, 102, 177
Kořínková, Květoslava 141, 203
Košanová, Danka 99, 102, 133
Košnár, Jozef 166
Košta, Ladislav 60, 143, 194, 202
Koukl, Josef 78
Kováč, Ladislav 143, 202
Kováč, Michal 143, 149, 153, 174, 180, 202
Kováč, Roman 183
Kováčik, Jozef 138
Kováčik, Viliam 48
Kowalská, Eva 160
Koyš, Pavol 58, 121, 124
Kozár, Ľudovít 166
Krajčí, Vladimír 153
Krajňák, Ladislav 146
Krčméry, Silvester 25, 38, 59, 102
Krenz, Egon 111, 135, 138
Kresánek, Peter 35, 59
Križan, Jiří 93
Krjučkov, Vladimír 101
Krocsány, Dezider 113
Króner, Jozef 60
Kryl, Karel 141
Kubáček, Juraj 59
Kubaščík, Ľubomír 138
Kučera, Bohuslav 144
Kučera, Petr 167, 182, 197
Kučerák, Jozef 153, 167, 202
Kucharovič, Emil 148
Kukrál, Stanislav 143, 144, 150, 152
Kural, Václav 71
Kurina, Anton 60
Kusý, Miroslav 17, 31, 48, 59, 60, 72, 95, 99, 109, 112, 115, 126, 130, 137, 140, 142, 194
Kvetko, Martin 163
Kwaśniewski, Aleksandr 68
Kýška, Miroslav 166
Laco, Karol 28, 47
Lacko, K. 118
Laluha, Ivan 102, 146, 153, 188
Landovský, Pavel 129
Langoš, Ján 48, 62, 72, 118, 131, 147, 150, 164, 167, 196, 197, 202
Lasica, Milan 45, 60, 102, 106, 118
Laučík, Ivan 156
Lauko, Martin 62
Lazar, Boris 62
Lazar, Štefan 25, 121, 140, 166
Lazarová, Katarína 102

- Lebeda, Jan 32
 Legner, Peter 99, 102
 Leikert, Jozef 102
 Lenárt, Jozef 14, 27, 53, 66, 73, 87, 101, 105, 125, 128, 143, 149, 160
 Lenin, Vladimír Iljič 37
 Lesňák, Rudolf 59, 60, 156
 Letz, Ján 59, 60
 Lexa, Vladimír 140, 143, 149, 172
 Levický, Gabriel A. 60
 Ligačov, Jegor 36, 73
 Lipa, Peter 89
 Lipták, Ľubomír 60
 Lis, Ladislav 48
 Liška, František 32
 Litvajová, Elena 128, 146
 Litvinov, Pavel 164
 Lomakin, Viktor 123
 Longauer, L. 118
 Lorenc, Alojz 66, 123, 166
 Louda, Jiří 175
 Lúčan, Matej 128
 Luhový, Ladislav 149
 Lukačka, Ján 160
 Lukeš, Milan 203
 Luknár, Roman 102
 Luther, Miloslav 102
 Mach, Ladislav 166
 Machata, Augustín 166
 Machata, Karol 60
 Maizièr, Lothar de 177
 Majer, Ján 137, 180
 Malinowski, Roman 98
 Malý, Václav 45, 135
 Maňák, Vladimír 17, 48, 60, 72, 98, 99, 109, 115
 Manescu, Cornelio 150
 Margetin, Vladimír 140
 Marko, Ján 66, 143
 Markuš, Jozef 143, 149, 201
 Marsina, Richard 160
 Martinet, Jules 99
 Martinko, Róbert 141
 Marušiak, Juraj 15
 Marvanová, Anna 51
 Masaryk, Tomáš G. 50, 101, 185, 186, 191
 Mattoš, Peter 142
 Matúška, Janko 172
 Mazowiecki, Tadeusz 68, 98, 99, 101, 104
 Mazurov, Kirill 100, 110
 Mečiar, Vladimír 22, 153, 157, 171, 194, 196, 198, 202
 Mečíř, Miloslav 45
 Medgyessy, P. 103
 Mencl, Vojtěch 71
 Menuhin, sir Yehudi 199
 Merta, Vladimír 89
 Mésároš, Július 60, 160
 Mesík, Juraj 43, 164
 Messner, Zbigniew 45
 Mihálik, Juraj 59, 107
 Mihálik, Vojtech 45
 Mikloško, František 22, 25, 38, 59, 62, 102, 131, 153, 188, 194, 201
 Mikloško, Jozef 202
 Mikó, Eugen 129
 Miller, Arthur 99
 Miller, Petr 136, 140, 141, 203
 Mináč, Vladimír 34, 35, 45, 78, 113, 138, 153
 Minárik, Karol 60
 Mínavič, Silvester 140, 158
 Miodowicz, Alfred 54
 Mistríková, Zuzana 181
 Mišeje, František 140
 Mitterrand, François 30, 55
 Mladenov, Petar 114, 116, 135
 Mlynarčík, Alex 59
 Mlynárik, Ján 59
 Mock, Alois 99, 146
 Modrow, Hans 114, 115, 135
 Mohorita, Vasil 27, 42, 122, 149, 159
 Molnár, Anton 140
 Molotov, Viačeslav 97
 Montand, Yves 99
 Moravčík, Jozef 166
 Móric, Vítazoslav 173
 Mravík, Juraj 148
 Mudronček, Ivan 153
 Múdry, Peter 177

- Müller, Richard 89
Murdza, Peter 59
Murín, Štefan 28, 129, 131
Nagy, Imre 33, 66, 80, 86, 90, 94
Nagy, Kazimír 137, 140
Nagy, László 61, 107, 153, 201
Navrátil, Augustín 72
Němec, Jiří 61
Németh, Miklós 39, 53, 71, 72, 90, 92, 96, 100, 109, 122
Nepela, Ondrej 67
Nezval, Jiří 203
Nikodým, Dušan 60, 166
Noga, Miroslav 60
Novák, Jozef 95
Novák, Stanislav 142, 158, 202
Novomeský, Ladislav 98
Novotka, Tibor 48
Novotná, Jana 56
Novotný, Ladislav 95
Nyers, Rezső 92, 96, 108, 135
Oberhauser, Viliam 202
Olej, Jozef 146
Olič, Jiří 62
Occhetto, Achille 52
Ondruš, Vladimír 20, 124, 125, 130, 137, 143, 149, 153, 194, 196, 202
Orszulik, Alojzy 32
Oustrata, Oto 153
Palach, Jan 16, 64, 66, 68, 69, 73, 83, 87, 137
Palička, Ivan 181
Pampúch, Ján 144
Paskai, László 189
Pastier, Oleg 60, 62, 118
Pašiak, Ján 60
Paštéka, Jozef 102
Pavlenda, Viktor 153, 166
Pavliček, František 165
Pavlovskij, Ivan 100
Petrík, Theodor 202
Petrivý, Tomáš 59, 62
Pezlár, Ludovít 14, 27, 149, 166
Pinc, František 141
Pitra, František 48, 118, 133, 136, 141, 144, 165
Pittner, Ladislav 166
Pješčak, Ján 27, 28, 140
Plank, Karol 158, 166, 187
Platnica, Imrich 166
Plevza, Viliam 13, 45, 95, 138, 153
Podhorský, Dušan 146
Podlena, František 141
Podoba, Karol 153
Podrimavský, Milan 160
Polák, Ervín 166
Polanský, Ivan 33, 34, 39, 46, 59, 62
Poledník, Jindřich 27
Ponická, Hana 17, 48, 59, 60, 82, 97, 98, 99, 109, 115, 123, 132, 156
Popely, Gyula 137
Popovič, Anton 181
Popovič, Vladimír 59
Poppová, Lucia 199
Porubčan, Jozef 59
Porubský, Július 173
Posluch, Marián 166
Pospíšilová, Jana 56
Pozsgay, Imre 31, 66, 69, 90, 92, 99
Přemysla Otakara I. 115
Pribilinec, Jozef 45, 138
Prokeš, Jozef 172
Prudký, Libor 182
Prusák, Jozef 166
Pružinec, Milan 128, 138
Rakowski, Mieczysław F. 45, 65
Rakús, Alojz 202
Rapant, Daniel 60
Rapoš, Dušan 102
Raučina, Vladimír 146
Reagan, Ronald 28, 31, 32, 65
Reich, Jens 104
Reichel, František 141
Reversi Monaco, Fabio 52
Reykowski, Janusz 68
Ribbentrop, Joachim von 97
Rohlíček, Rudolf 53
Roľko, Matej 143
Roman, Štefan B. 188, 191

- Roško, Róbert 60
 Rúfus, Milan 191
 Ruman, Július 166
 Ruml, Jan 112, 121, 126, 198
 Rusňák, Milan 28
 Ruttkayová, Božena 146
 Rybár, Štefan 27, 48, 124, 128
 Rychetský, Pavel 165, 202
 Ryšlinková, Jana 167
 Ryžkov, Nikolaj 38, 69, 148
 Sabó, Peter 164
 Sádovský, Ladislav 166
 Sádovský, Štefan 167
 Sacharov, Andrej 151, 159, 165
 Sacher, Richard 140, 141, 152, 159, 164, 168, 193
 Satinský, Július 60, 118
 Sedláková, Emília 167
 Sedláková, Mária 153
 Selecký, Anton 17, 48, 82, 95, 98, 99, 109, 115, 132
 Schuster, Rudolf 128, 131, 136, 137, 139, 143, 146, 147, 156, 158, 168, 172, 184, 191, 201
 Sieber, Gerd 74
 Sikora, Rudolf 59, 106, 118, 122
 Sitányi, Peter 138
 Sitár, Pavol 155, 165
 Sitko, Jozef 60
 Siwicki, F. 65
 Sklenár, Ladislav 138
 Skrúcaný, Štefan 60
 Sládek, Milan 141
 Slavík, Václav 153
 Sloboda, František 167
 Sloboda, Rudolf 45
 Snopko, Ladislav 102, 106, 122, 180, 196, 202
 Sokol, Ján 32, 78, 97, 121, 123, 124, 136, 177
 Sokol, Tomáš 186
 Solovič, Ján 45
 Solženicyn, Andrej I. 45
 Srholec, Anton 38, 59, 62s
 Stank, Jozef 144, 150, 152, 202
 Starý, Karel 165
 Stelmachowski, Andrzej 94
 Stoph, Willi 114
 Stoppard, Tom 99
 Stračár, Slavomír 153, 168, 194, 202
 Strauss, Pavol 59
 Strelecký, Cyril 136, 144
 Strinka, Július 60, 102, 153
 Strhan, Milan 60
 Stromček, Ladislav 59, 62
 Strýko, Marcel 60
 Suková, Helena 56
 Svoboda, Ludvík 186
 Szabó, Alexander 138
 Szabó, Rezső 167
 Szalay, Ladislav 184
 Szigeti, László 150, 167, 182, 196
 Szöcs, Ferenc 202
 Szomolányi, Soňa 102
 Szöllös, Ján 48
 Szürös, Mátýás 73, 90, 111, 175
 Šabata, Jaroslav 48
 Šabík, Vincent 45
 Šafařík, Jaroslav 147
 Šachnazarov, Georgij 47, 117
 Šaling, Ondrej 27, 48, 125, 128
 Šalgovič, Viliam 14, 42, 113, 116, 120, 123, 128, 131, 140, 146, 149
 Šamalík, František 48
 Šebej, František 202
 Ševarnadze, Eduard 58, 148
 Šik, Ota 148
 Šiklová, Jiřina 48
 Šikula, Milan 166
 Šilhán, Věnek 71, 93, 182
 Šimečka, Martin M. 127
 Šimečka, Milan 48, 59, 62, 72, 95, 97, 99, 102, 106, 118, 119, 131, 156, 167
 Šimečková, Darina 45
 Šimko, Ivan 202
 Šimúth, Jozef 111, 126, 142, 144
 Široký, Ján 146
 Širotňák, Jozef 137, 140, 159, 172
 Škemer, Pavel 43
 Škorpil, Arnošt 33

- Škovrán, Ján 167
Škvarna, Dušan 160
Šlapka, Gejza 14, 18, 25, 27, 116, 121, 123, 128, 146, 166
Šremer, Pavol 72
Štefaňák, Michal 66, 74
Štefánik, Milan R. 17, 50, 55, 82, 83, 149, 185, 186, 189, 190, 191
Šteis, Ivan 143
Štěpán, Miroslav 27, 125, 139
Štěpka, Stanislav 60
Štern, Jan 167
Štrasser, Ján 45, 102
Štrougal, Lubomír 12, 13, 14, 28, 35, 42, 47, 159
Štrpka, Ivan 156
Štúr, Ivan 59
Štúr, Ľudovít 186
Štúr, Svetozár 167
Štvrtecká, Anna 60
Šťastný, Marián 26, 191
Šťastný, Zdeno 60
Šustrová, Petruška 48
Šuteková, Katarína 107
Šútovec, Milan 22, 45, 202
Švéda, Jan 37
Tahy, Miroslav 132
Tatár, Peter 35, 59, 72, 102, 119
Tatarka, Dominik 59, 60, 83, 156, 188
Teng Tsiao-phing 84, 88
Tigríd, Pavel 90
Tichý, Jiří 40
Tírpák, Ivan 153, 202
Tiso, Jozef 186
Tkáč, Alojz 177
Tkáč, Rudolf 177
Tökés, László 145, 147
Tomášek, František, kardinál 26, 28, 29, 64, 85, 89, 93, 106, 105, 121, 123, 136
Tomašovič, Rudolf 165
Tomko, Jozef 149, 177
Tondra, František 103
Tóth, Dezider 59
Tóth, Dušan 191
Tóth, Károly 61, 107, 169, 196
Tóthová, Zuzana 164
Trávníček, Tomáš 42, 53
Trnavská, Júlia 138
Trstenský, Ján 48, 59
Trstenský, Viktor 59
Trzeciakowski, Witold 68
Ťažký, Anton 153, 167, 177
Ťažký, Edmund 45
Ťažký, Ladislav 60, 153, 156
Uher, Ján 102, 153, 167
Uhl, Peter 45, 55, 126, 167
Uhorskai, Pavel 59
Ujvári Eugen 37
Urban, Bohumil 48
Urban, Jan 167, 182, 197
Urban, Štefan 140
Urbánek, Karel 47, 49, 53, 125, 126, 127, 128, 135, 138, 139, 144
Vacek, Miroslav 141, 203
Václavík, Milan 66, 124
Vaculík, Jozef 138
Vaculík, Ľudvík 48, 102
Vácha, Helmut 138
Vajnar, Václav 166
Vajnar, Vratislav 46
Valach, Gustáv 60
Valček, Peter 45
Válek, Miroslav 25, 58, 166
Valeš, Václav 189, 202
Valo, P. 127
Vaňák, František 78
Varga, Alexander 61, 143, 149
Varga, Július 140
Varga, Miroslav 45
Városov, Marián 60
Vášáryová, Magda 60, 102, 122
Vášáryová, Milka 60
Vašečka, Felix 167
Vaško, Michal 59, 62
Vavroušek, Josef 140, 152, 157, 203
Vereš, Juraj 60, 144
Veselý, Ivan 143
Větrovec, Milan 100
Viest, Rudolf 98
Viktorín, Konštantín 132, 202

Világy, Oszkár 202
Vlasák, František 203
Vlasáková, Lubica 167
Vodrážka, Ladislav 141
Vondra, Alexandr 48, 93
Vrabec, Marián 202
Vranitzky, Franz 35, 112
Waldheim, Kurt 112
Wałesa, Łech 30, 43, 54, 66, 67, 77, 98
Warhola, Andy 98
Weiss, Peter 125, 128, 153, 161, 189
Wilson, Woodrow 191
Woerner, Manfred 37
Wonka, Pavel 30, 40
Záhradník, Osvald 138
Zajac, Peter 45, 102, 113, 118, 119, 120,
122, 130, 182, 196, 197
Zajíček, Marián 59
Zászlós, Gábor 202
Zala, Boris 153, 181
Zavadil, Miloslav 27, 42, 46, 125
Zelko, Jaroslav 28
Zemko, Milan 8, 201
Zilk, Helmut 133
Zimmermann, Anton 119
Zrak, Jozef 167
Zrubáková, Radka 56
Zselenák, Jozef 138
Žantovský, Michal 117
Žatkuliak, Jozef 160
Žbirka, Miroslav 124
Žiak, Miloš 97, 106, 118
Živčák, Ludvík 117
Živkov, Todor 114, 116

Summary

November '89 – a milestone in the development of the Slovak society and its international context

November 17th 1989 is one of the most important milestones in the Slovak and Czech history in the 20th century. It initiated deep social changes and it led to global changes of the political system, and in consequence it opened the way for a Slovak and Czech society's way towards democracy – political and economic plurality, civic and political freedom. It was put an end to the monopole of Communist Party of Czechoslovakia, that continuously held the political power in country since the coup d'état in February 1948 and forced the Slovak and Czech society to accept its will through directives, and often frequently, by using the force. Both societies as well as national minorities living in Czechoslovakia expected from the *November '89* not only some partial corrections of socialism, what was the case more than twenty years before during the crucial events of the *Czechoslovak Spring* in 1968. In November 1989, the inhabitants of Czechoslovakia wanted something more – their allegations were going behind the frames of the existing socio-political system. They had enough experience with the practices and the policy of the communist regime, more than years before they were able to compare the existing political situation and the economic conditions with the situation in the democratic Europe in order to formulate more concrete expectations concerning the future. The distance between the people and the policy of the communist regime was more and more evident, as they confronted their own conditions with the situation in the democratic countries of Western Europe. On the other hand, there was a part of society that was relatively satisfied by some social conveniences offered by the socialist system, although these conveniences were often insufficient and strictly limited by the stagnating and unproductive economic system. The leaders of communist party were aware of the fact that their normalization-policy and incapability to introduce essential corrections of the political mechanism felt into the contradiction with changing inner political and social atmosphere in Czechoslovakia.

It was in the first half of 1980's, when it came to an outstanding differentiation of both Slovak and Czech society. A new generation grew up, which by its background determined by education and ideas completely exasperated the existing social-political and cultural-economic reality and was far beyond the normalization-policy of the communist regime. In its distance or even antipathy to the political regime, this new "wave" found common interest with the disappointed generation of 1968. Its another "ally" was a respectable part of Slovak and Czech intelligence in its effort to accentuate the adherence to human rights and civil liberties and the observance of religious freedom, cultural freedom, the freedom of education and scientific research.

Main part of this publication, which contains also an introduction and selected bibliography, is focused on chronological overview of historical events concerning in particular Slovakia, although in a whole-Czechoslovak context. It is divided in two main parts. The first one starts with the silent manifestation of March 25, 1988, the so-called "candlelight demonstration", that become one of the most significant manifestations

of resistance against the communist regime. The end of this part is marked by November 16, 1989, that means by the eve of the events that had enormous importance for the whole development of Slovak and Czech society. The second part begins with November 17, 1989, and goes on till parliamentary elections that took place on June 8 – 9, 1990, e.g. elections of constitutional functionaries and the creation of federal and national governments in both parts of republic. The authors of both chronologically divided parts were taking into account the social-political, constitutional, economical, cultural, social and other context. Also reflected are international affairs of that time, first of all the social movement in the neighbor states Soviet Union, German Democratic Republic, Poland, Hungary and other states. At the same time the authors consider corrections in bilateral relations between the USSR and the USA as well as the Soviet Perestroika, which brought new impetus to the Slovak and Czech society and which in many aspects gave them an “eye opening” look. The impact of the Helsinki-process aimed at the respect for human rights and fundamental freedoms and the cooperation between the East and the West was similar. At the end of 1980’s, the Perestroika and the Helsinki-process had crucial influence on the inner political and social development in Czechoslovakia. The bipolar world was slowly falling into pieces and the iron curtain between the East and the West was about to become history.

Chronological records listed in both parts of this publication indicate, that the main protagonists of social/political development right after *November ’89* – the VPN (Public against Violence) in Slovakia and the OF (Citizens Forum) in the Czech lands – laid down the condition of radical social transformation including a new order, pluralistic political system and parliamentary democracy and the reconstruction of local self-government, as well as the consistent modification of state-political relations between the Slovak and Czech nation and the beginning of a economic and social reform. Further, they demanded freedom for culture, educational system and science and the reevaluation of the foreign policy of Czecho-Slovak federation. Until the parliamentary elections in June 1990, the Slovak and Czech society overrun a fundamental transformation process in all spheres. Compared to similar development taking place in the neighbor states, this transformation process had some specific elements. Nevertheless, besides all specifics, all Central European post-communist states were about to participate in the process of European integration.